

**MEŞRUTİYET ÖNCESİ DÖNEMDE
GAZETELERE UYGULANAN
YASAKLAR VE CEZALAR
(1860-1876)**

Suna KOTAN

**Tarih Anabilim Dalı
Doç. Dr. Uğur AKBULUT
Erzurum - 2020
Her hakkı saklıdır**

T.C.
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MEŞRUTİYET ÖNCESİ DÖNEMDE GAZETELERE UYGULANAN
YASAKLAR VE CEZALAR (1860-1876)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suna KOTAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Uğur AKBULUT

ERZURUM-2020

Yüksek Lisans Tezi Onay Sayfası

ONAY

Suna KOTAN tarafından hazırlanan “Meşrutiyet Öncesi Dönemde Gazetelere Uygulanan Yasaklar ve Cezalar (1860-1876)” adlı bu çalışma 02.10.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı Prof. Dr. Besim ÖZCAN
Atatürk Üniversitesi

imza

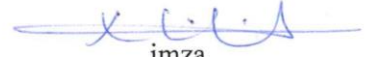
Danışman Doç. Dr. Uğur AKBULUT
Erzurum Teknik Üniversitesi

imza

Jüri Üyesi Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ
Erzurum Teknik Üniversitesi

imza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ..../..... /2020

Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

02.10.2020

Suna KOTAN

- Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun ....../.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- Enstitü Yönetim Kurulunun ....../.../.... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖN SÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE GAZETECİLİK

1.1. FRANSIZCA GAZETELER.....	6
1.1.1. İstanbul'da Çıkarılan Gazeteler.....	6
1.1.1.1. Bulletin Des Nouvelles (Haberler Bülteni) 1795.....	7
1.1.1.2. Gazette Française de Constantinople (İstanbul'da Fransız Gazetesi) 1796.....	7
1.1.2. İzmir'de Çıkarılan Fransızca Gazeteler.....	8
1.1.2.1. Le Spectateur Oriental (Doğulu İzleyici) 24 Mart 1821	8
1.1.2.2. Le Smyrneen (İzmirli) 1824	9
1.1.2.3. Le Courrier De Smyrne (İzmir Postası) 1828.....	9
1.2. DİĞER FRANSIZCA GAZETELER.....	9
1.2.1. Le Moniteur Ottoman (Osmanlı Gazetesi) 1831	9
1.2.2. Journal de Constantinople (İstanbul Gazetesi) 1846-1866	10
1.3. İLK TÜRKÇE GAZETELER (1831-1860).....	10
1.3.1. Takvim-i Vekāyi	10
1.3.2. Cerîde-i Havâdis.....	14
1.4. YENİ OSMANLILAR.....	16
1.5. GİRİT MESELESİ (1858-1869).....	23
1.6. NİZAMNÂMELER.....	26
1.6.1. Devletin Basın ve Yayın Faaliyetlerine Yönelik Düzenlemeleri	26
1.6.1.1. 1857 Matbaa Nizamnâmesi	27
1.6.1.2. 1857 Te'lif Nizamnâmesi	28
1.6.1.3. 1858 Ceza Kanunnâmesi	29
1.6.1.4. 1864 Matbuat Nizamnâmesi	30
1.6.1.5. 1867 Kararnâme-î Âlî (Âlî Kararnâme).....	33
1.6.1.6. 1876 Sansür Kararnâmesi	35

İKİNCİ BÖLÜM
1860-1871 DÖNEMİNDE GAZETELERE UYGULANAN
YASAKLAR VE CEZALAR

2.1. TERCÜMAN-I AHVÂL (1860).....	37
2.2. TASVİR-İ EFKÂR (1862)	43
2.3. MUHBİR (1867).....	53
2.4. UTARİT (1867).....	64
2.5. TERAKKÎ (1868).....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1871-1876 DÖNEMİNDE GAZETELERE UYGULANAN YASAKLAR VE
CEZALAR

3.1. BASİRET (1869).....	76
3.2. İBRET GAZETESİ (1870-1873)	83
3.3. DEVİR (1872).....	95
3.4. BEDİR (1872).....	99
3.5. DİYOJEN (1870)	104
3.6. HADİKA (1870).....	115
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	127
EKLER	138
ÖZ GEÇMİŞ	156

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MEŞRUTİYET ÖNCESİ DÖNEMDE GAZETELERE UYGULANAN
YASAKLAR VE CEZALAR (1860-1876)

Suna KOTAN

Tez Danışmanı: Doç. Uğur AKBULUT

2020, (156) sayfa

Jüri: Doç. Dr. Uğur AKBULUT (Danışman)

Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Üye)

Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ (Üye)

Osmanlı basın hayatı 1831 yılında çıkarılan Takvim-i Vekâyi ile başlamıştır. Sultan II. Mahmud döneminde çıkarılan bu gazete batılılaşma sürecindeki Osmanlı Devleti'nin kamuoyu oluşturmada çok önemli bir rol üstlenmiştir. Takvim-i Vekâyi'den on yıl sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci gazetesi olan Cerîde-i Havâdis 1840 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1860 yılında Agâh Efendi'nin çıkardığı Tercüman-ı Ahvâl ile gazetecilik ve basın devlet tekelinden çıkmış, 1862'de yayınlanan Tasvir-i Efkâr ve 1867'de çıkarılan Muhbir gazetesi ile daha da güçlenmiştir. Tanzimat'ın yetiştirdiği genç nesil çıkardığı gazetelerle yönetime muhalefet etmiş ve bu hareket daha sonra Yeni Osmanlılar adını almıştır. Siyasî içerikli yazılar ve iktidara yönelik eleştiriler basında yer almaya başlayınca hükümet tarafından yeni hukukî düzenlemeler ve yasaklar getirilmiştir. 1864'te Matbuat Nizamnâmesi ve 1867'de yayınlanan Âlî Kararnâme ile basın susturulmaya çalışılmıştır. Muhbir, Utarit ve Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler bu kararnâme ile kapatılırken, Terakkî, Basiret ve Diyojen'e çeşitli cezalar verilmiştir. Ancak basın hiçbir şekilde susturulamamış, bu gazeteciler mücadelelerine yurt dışında devam etmişlerdir. Yeni Osmanlıların yurda dönmeleriyle birlikte Tanzimat'ın en güçlü yayın organı olan İbret gazetesi 1870'te yayınlanmıştır. Yayın hayatı boyunca çeşitli cezalara maruz kalan İbret, 1873'te Hadika gazetesi ile birlikte kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Basın, Sansür, Âlî Kararnâme, Yeni Osmanlılar.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
**PROHIBITIONS AND PENALTIES APPLIED ON NEWSPAPERS IN THE PRE-
CONSTITUTIONAL PERIOD (1860-1876)**

Suna KOTAN

Advisor: Doç. Dr. Uğur AKBULUT

2020, (156) page

Jury: Assoc. Prof. Dr. Uğur AKBULUT (Advisor)

Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Member)

Assoc. Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ (Member)

Press life in Ottoman State began with Takvim-i Vekayi which was the first newspaper, issued in 1831. This newspaper was published during the reign of Sultan Mahmut II, played a very important role in the formation of public opinion of the Ottoman state in the westernization process. Ten years after Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, another newspaper, became the second journal of the Ottoman state, started its publication life in 1840. With the publishing of Ahval Newspaper in 1860, issued by Agah Efendi, journalism and the press came out of the state monopoly and it became stronger with Tasviri Efkar published in 1862 and Muhbir newspaper published in 1867. The Young Generation raised by the Tanzimat opposed the administration with the newspapers it published, and this movement later renamed New Ottomans. After the articles, which have political contents and criticisms against the government policies, started to appear in the press, new legal regulations and prohibitions were introduced by the government. The press was tried to be silenced with the Press Regulation in 1864 and the Ali Decree published in 1867. While newspapers such as Muhbir Utarit and Tasviri Efkar were closed with this mentioned decree, Terakki, Basiret and Diyojen were given various penalties. But, the press could not be silenced in any way, and these journalists continued their struggle abroad. With the return of the New Ottomans to Homeland, the most powerful publishing organ of the Tanzimat, İbret, was published in 1870. And then above mentioned newspaper was subjected to various penalties throughout his publishing life, was closed in 1873 with the Hadika.

Key Words: Ottoman State, Press, Censorship, Ali Decree, New Ottomans.

KISALTMALAR LİSTESİ

OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İ.B.B.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
Ed.	: Editör
TDK	: Türk Dil Kurumu
çev.	: Çeviren
bkz.	: Bakınız
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Der.	: Derleyen
Nr.	: Numara

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde başlangıcından Meşrutiyetin ilanına kadar olan dönemde basın ve yayın faaliyetleri, gazetecilik ve gazeteciliğin gelişim safhaları, iktidar ve basın arasındaki ilişkiler ve muhalif basın hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Tanzimat'la birlikte görülmeye başlayan aydın kesim ve bu aydın kesimin Türk basın ve yayın hayatına olan hizmetleri ve gazetecilik adına vermiş oldukları mücadele ele alınmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde gazetenin, derginin, çeşitli basın ve yayın araçlarının faaliyete geçmesi ve bu araçların yaygınlaşmasındaki aksaklıklar, engeller ve basına uygulanan cezaların nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1831'de devlet eliyle çıkarılan resmî gazete Takvim-i Vekâyi ve 1840'ta yarı resmî gazete olarak değerlendirilebilecek Cerîde-i Havâdis iktidarın beklentilerini belirli ölçüde karşılamıştır. Bu iki gazetenin yayın hayatına başlamasıyla, fikir gazeteciliğinin başladığı 1860'dan 1876'ya kadar ki dönemde geçirilen safhalar ve iktidarın muhalif basına uygulamış olduğu katı tavır ve cezalara karşın, iktidara direnen ve görevini yapmaya çalışan gazeteciler ve yayınladıkları yazılar hakkında da bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde dünyada ve Osmanlı Devleti'nde matbaa ve basının gelişimi ile ilk gazeteler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Tezin birinci bölümünde, ilk gazeteye giden süreç anlatılırken, İstanbul'da ve İzmir'de yayınlanan Fransız gazeteleri, ilk resmî gazete Takvim-i Vekâyi ve yarı resmî gazete Cerîde-i Havâdis, muhalif basını oluşturan Yeni Osmanlılar ve gazetelerin çeşitli cezalar almasına yol açan Girit meselesi hakkında bilgi verilmiş, bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nde basın ve yayına yönelik düzenlemeleri içeren nizamnâmeler ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti'nde 1860-1871 yılları arasında gazetelere uygulanan cezalar ve bu cezaların nedenleri üzerinde durulmuştur.

Tezin üçüncü bölümünde 1871'den 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanına kadar basına ve gazetecilere uygulanan ceza ve kısıtlamaların sebepleri hakkında bilgi verilmiş ve bu cezaların sıkı bir devlet politikası haline getirilmesine değinilmiştir.

Bu çalışmada gazetelerin sayıları incelenirken İ.B.B. Atatürk Kitaplığının ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesinin elektronik arşiv nüshaları temel alınmış, Türk basın tarihi hakkında yazılmış kitap ve makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, sayın hocam Doç. Dr. Uğur AKBULUT'a ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Suna KOTAN

Erzurum-2020

GİRİŞ

İlk çağlardan günümüze kadar insanoğlu, çevresinde ne olup bittiğine dair bitip tükenmez bir merak içerisinde olmuştur. Sosyologlar ve tarihçiler bunu, haberin insanın temel dürtülerini tatmin eden bir araç olmasına bağlıyorlar. İnsanın kendi başına göremediği olaylardan başkaları aracılığıyla da olsa haberdar olması, olan bitenin farkına varabilmesi ona kendi yaşamını kontrol edebilme ve kendini güvende hissetmesini sağlamıştır. İlk insanlarda haberleşme hafızayla sınırlıydı. Ancak insanlar zaman geçtikçe önemli olayları hatırlamak ve iletme için hafızadan daha fazlasına ihtiyaç duymuşlardır. Böylelikle iletişimdeki artış yeni haberleşme araçlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İnsanlık için her zaman bilginin kalıcı olarak depolanması ve aktarılması gerekmektedir.¹ İşte tam bu noktada iletişim araçları devreye girmiş ve ilk çağlardan bugüne bu araçlar sürekli olarak yine insanlığın çabaları sonucunda gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin en önemli sonucu şüphesiz yazının icadı olmuştur.² Söz, kaybolucu ve uçucu nitelikte olduğu halde, yazıyla bu kaybolma niteliği ortadan kalkmış, yazı sayesinde düşünce ve söz maddi şekil kazanmıştır. Başlangıçta insanlar yazıyı tanrısal bir kehanete bağlamışlardı. Museviler yazıyı Musa Peygamberin Allah'tan aldığına inanmışken, Mısırlılar ise yazıyı tanrı *Toth*'a mal etmişlerdir.

Günümüzden 8.000 yıl önce Mısır'da önce Cilalı Taş, ardından Bronz Çağı uygarlıkları kurulmuş, bunlar resim yazısının tipik örneklerini oluşturmuşlardır. Mısırlılarla çağdaş olan Sümerler çivi yazısını icat etmişler, Sümerlerin çivi yazısını Akadlar ve Babiller öğrenmişler ve bu yazı zamanla bütün Ön Asya kavimlerinde benimsenmiştir. Daha sonraki çağların alfabesi Sümerlerin çivi yazısı ile Mısırlıların hiyeroglif yazısının karışımından oluşmuştur; Arap, İbrani, Habeş, Arami, İran, Uygur, Hint ve Yunan yazıları gibi. Fenikeliler ise Ön Asya'da kullanılan çeşitli yazıları bir araya getirerek kendi dillerine uygun bir alfabe oluşturmuşlardır. Yunanistan'a giren bu alfabe (Cadmus) Latinler tarafından alınarak batı dünyasında kullanılan alfabeyi meydana getirmiştir.³

---

¹ Uğur Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", **Turkish Studies**, 8/5, Ankara 2013, 32-33.

² Volkan Yaşar, "Matbaa Basın ve Osmanlı Devleti'nde İlk Resmî Gazete Olan Takvim-i Vekâyi Üzerine Bir Değerlendirme", [http:// www.academia.edu](http://www.academia.edu), (06. 11. 2017), 1.

³ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2002, 28-29.

Yazının icadı uygarlık tarihi açısından ne kadar önemli olmuş ise matbaanın icat edilmesi de basın ve yayın tarihi için o kadar önemli olmuştur. Böylelikle bilim ve sanat alanında yaşanan gelişmeler, eserler ve fikirlerin bütün dünyaya hızlı bir şekilde yayılma olanağı doğmuştur. Matbaanın icadından çok önce bazı ülkelerde mekanik baskı ve çoğaltma teknikleri kullanılmakta olduğundan basımın evrelerini bu usullere göre dönemlere ayırmak icap eder. Bu dönemler “damga”, “blok”, ve “müteharrik” dönemlerdir.⁴

Damga döneminde yazının icadıyla Mezopotamya’da, Eski Mısır’da, Girit, Anadolu, Hitit, Çin ve Hint sitelerinde kil, taş ve maden diskler kullanılmıştır. Bunlar önce papirüslere ardından hayvan derisinden yapılmış parşömenlere basılmıştır.⁵ Bloklar, yani tahta kalıplarla basma ve çoğaltma, genellikle kâğıdın icadından sonra görülen bir basım tekniğidir. Bu uygulamayla yazılar önce bir tahta plakanın üzerine kazılıyor, sonra da mürekkeplenerek kâğıda basılıyordu. Bu tür baskının basım tarihinin ilk bölümünü oluşturduğu anlaşılıyor. İlk Müteharrik (oynar) harfler ise tahtadan yapılmış olup bu tekniği ilk uygulayanlar IX. yüzyılda Uygurlar olmuş, daha sonraki dönemlerde Çinliler geliştirmiştir.⁶

XV. yüzyıla gelindiğinde matbaanın icadıyla birlikte hızlı iletişimin kurulması ve uygarlığın gelişmesi çerçevesinde çok önemli bir adım atılmıştır. Gutenberg’in 1440’da kurduğu basım sanatı, gezici Alman ustalar kanalıyla XV. yüzyılın ikinci yarısında İtalya, İspanya ve Fransa’ya hızla yayılmıştır. Strasburg’da 1458’de, Roma’da 1464’te, Venedik’te 1469’da basımevleri kurulmuştur. Dante’nin ilahi komedyası ilk defa 1470’te Foligno şehrinde Stephan Aindes ve Johonn Neumeister adında iki Alman tarafından basılmıştır. Basım sanatı 1470’te Paris’e 1471’de Hollanda ve Napoli’ye, 1473’te Macaristan’a, 1474’te Cenova’ya, 1476’da İngiltere ve İspanya’ya, 1482’de de Danimarka’ya girmiştir.⁷ Amerika’da ise ilk basımevi 1693’de New York’ta kurulmuştur.⁸

---

⁴ Yaşar, “Matbaa Basın ve Osmanlı Devleti’nde İlk Resmî Gazete Olan Takvim-i Vekâyi Üzerine Bir Değerlendirme”, 2.

⁵ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 46.

⁶ Yaşar, “Matbaa Basın ve Osmanlı Devleti’nde İlk Resmî Gazete Olan Takvim-i Vekâyi Üzerine Bir Değerlendirme”, 2.

⁷ Cahit Özbay, **Dünyada ve Osmanlı’da Basımın Tarihsel Gelişimi**, Doğu Kitapevi, İstanbul 2014, 26-31.

⁸ Alpay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul 2000, 4.

Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa Yahudiler tarafından 1494'te kurulmuş⁹ bunu Ermeniler ve Rumlar takip etmiştir. İlk Ermeni matbaası İstanbul Kumkapı'da 1567'de kurulmuştur. Burada lisana ait bir kitap, 1568'de bir dua kitabı ve 1569'da ayinlere mahsus bir kitap basılmıştır. Rumlara ait matbaa da 1627'de İstanbul'da Metaksas isminde bir rahip tarafından açılmıştır. Matbaada Metaksas'ın "Museviler Aleyhine Bir Risale" adlı ilk eseri basılmıştır.¹⁰

İlk Türk matbaasını kurma izni III. Ahmed döneminde İbrahim Müteferrika¹¹ ile Sadâret Mektûbi halifelerinden Yirmisekiz Çelebizade'ye Sultan III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvası ile 1727'de verilmiştir. İlk kitap, 1729 yılının başlarında basımı tamamlanan ve kaynaklarda *Vankulu Lügâtı* adıyla geçen *Şihahu'l-Cevheri* tercümesidir.¹²

Bir kısım Avrupalı tarihçilerin İslam dünyasının Rönesansı'nın başlangıcı diye nitelendirdikleri Müteferrika Matbaasında¹³ 1729-1742 yılları arasında 16 baskı olarak 22 cilt eser yayınlandı. Basılan kitapların baskı formları hacmine uygun olarak seçilmiştir. Konu itibariyle basılan kitaplar, İbrahim Müteferrika'nın *Matbaanın Gerekleri* başlıklı risalesi, ferman ve fetvada belirlenen kurallara uygun bir şekilde hazırlanmıştır.¹⁴ Bu kurallara göre dinî içeriği olan yazılar, diğer bir deyişle Kuran ve açıklaması (tefsir) ile Hz. Muhammed'in sözleri (Hadisler) ve fıkıh ile ilgili eserler kesinlikle matbaada basılmayacaktır.¹⁵

İbrahim Müteferrika sadece bir matbaacı ve naşir değildi, aynı zamanda hataları düzelterek, ilaveler, figür ve haritalar hazırlayıp ekleyerek bastığı eserlerin editörlüğünü de

⁹ 1553 yılında İstanbul'a gelen Alman seyyah Hans Dernschwam, Yahudilerin acayip kitaplar bastıkları bir matbaaları olduğunu yazmaktadır. Bkz. Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, 156.

¹⁰ Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Matbaacılığı Müteferrika Matbaası**, İstanbul Devlet Matbaacılığı Basımevi, İstanbul 1939, 28-30.

¹¹ İbrahim Müteferrika: 1674 yılında Kolozsvar'da Kalvinizm mezhebine mensup olan fakir bir Macar ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. 18 yaşındayken 1692-93 tarihli Erdel Vavyodası İmre Thököly'nin ayaklanması esnasında Türk askerleri tarafından esir alınır. Karşılığında fidye alamayan askerler, 1694-95'te onu İstanbul'a götürüp kul pazarında satarlar. Kulluk hayatına dayanamayıp mühtedi olarak İbrahim adını alır ve Türkçeyi öğrenir. 1710'da yeni kabul ettiği dini savunmak ve ötesinde Papalık müessesesi ve Katolik kilisesinin eleştirisi ve Unitarian (teslis ve Peygamber İsa'nın Tanrı vasfına sahip olduğunu inkâr eden görüş) görüşlerini savunmak amacıyla İslam risalesini yazar. Bkz. Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da: İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, Yeniden Değerlendiren Orhan Salih (4. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, 85-86.

¹² Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", **DİA**, XXI, İstanbul 2000, 326.

¹³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi** (2. Baskı), Pozitif Yayınları, İstanbul 2013, 15.

¹⁴ Sabev, **İbrahim Müteferrika Ya da: İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, 246-247.

¹⁵ Franz Babinger, **Müteferrika ve Osmanlı Matbaası**, çev. Nedret Kuran-Burçoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, 13-14.

yapmıştır.¹⁶ Böylece 300 yıla yakın bir gecikme ile de olsa matbaanın Osmanlı Devlet'ine girişi batıda gelişen fikirlerin Türk aydınları arasında daha hızlı yayılmasını sağlamıştır.¹⁷

Matbaanın yaygın bir şekilde kullanılmasıyla birlikte ilk süreli yayınlar örneklerini vermeye başlamıştır. Süreli yayın olarak gazete ve dergiler içerisinde gerek dünya basın tarihinde elde etmiş olduğu öncelik gerekse daha geniş kitlelere hitap etmesi bakımından gazeteler ayrı bir yere sahiptir. Gazete kelime anlamı olarak bir para ismidir. Eski Roma'da meclisin aldığı kararları halka duyurmak için, ilkel bir gazete olan *Fogli Valenti* adlı basılı kâğıdı alabilmek için piyasaya sürülen sikkeye *Gazetta* denmiştir. Kelime kökeni itibarıyla İtalyancadır.¹⁸

Louvre Müzesi'ndeki Mısır papirüslerinden anlaşıldığı üzere Mısır'da, Hz. İsa'dan 1750 yıl önce III. Thoutmes'in bakanlarından birinin bir gazetede çıkan yazıyı takip ettiği anlaşılmaktadır. Başka bir papirüs, Firavun Amarsis'in gazetelerin eleştirilerine dayanamayıp öldüğünü yazmaktadır.¹⁹ Ancak kaynakların çoğu dünyada yayımlanmış ilk gazetenin Çin'in Pekin şehrinde 911'de *King Pao* adlı gazete olduğunu ifade etmektedir.²⁰

Gazetenin öncüleri sayılabilecek ilk örnek elle yazılan haber mektuplarıdır. Politik ve ticarî bilgileri içeren bu mektuplar,²¹ Venedik'te doğmuş, ardından İngiltere ve İtalya'da yayımlanmıştır. Asil ve zenginlerin yoğun ilgisi nedeniyle matbaanın icadından sonra haber mektupları matbaada çoğaltılmaya başlanmıştır. Özellikle Venedik'te *Avvisi* adı verilen haber mektupları bir ticarî metaya dönüşmüştü. Avvisiler yukarıda ifade edildiği gibi *Gazetta* denilen bakırdan en küçük Venedik parası karşılığında satıldığından, bu haberleri yayan basın ürünlerine *Gazetta* denilmiştir. Bunlar sadece basit haberler verip, yorumdan yoksun oldukları için gazete olarak kabul edilmemiş ama gazeteye giden yolu açmışlardır.

Bugünkü anlamıyla ilk gazeteler XVII. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bu türün ilk örneği Hollanda'nın Anvers kentinde 1605'te çıkan, *Nieuwe Tydinghen* adlı gazete olmuştur.²² Bundan sonraki gerçek anlamdaki gazete ise 1609'da Almanya'da yayınlanan

¹⁶ Sabev, **İbrahim Müteferrika Ya da: İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, 247.

¹⁷ Necdet Hayta ve Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)** (5. Baskı), Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, 31.

¹⁸ Tahsin Yıldırım, "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme - I", **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, (1), 2009, 286.

¹⁹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 32.

²⁰ Yıldırım, "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme -I", 286.

²¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 41.

²² Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 33-34.

Avvisa Relation Oder Zeitung adını taşır. Bu düzenli ve günlük bir gazete değildir. Günlük ve düzenli yayınlanan ilk gazete 1660'da Almanya'da çıkarılan *Leibziger Zeitung* olmuştur.²³

İngilizce yayınlanan ilk gazeteler, Londra'da 1665'te çıkan "Oxford Gazette" ile ilk Amerikan gazetesi *Publie Occurrences* ve ilk İngilizce günlük gazete olarak da 1702'de yayınlanan *The Daily Courant* sayılmaktadır. Bunu diğer günlük gazeteler takip etmiştir. Gazetelerin geniş bir coğrafya içinde daha çok sayıda insana ulaşmaya başlaması gazetelerin içerik ve haber değeri açısından gelişmeleri ve buna paralel olarak gazetecilik mesleğini geliştirdi.²⁴ İngiltere'de yayınlanan ilk günlük gazeteden üç çeyrek yüzyıl sonra Fransa'da ilk günlük gazete *Journal de Paris* adıyla 1777'de yayınlanmaya başlamıştır.²⁵ Avrupa'da basın yayın faaliyetleri XVIII. yüzyılda hızla gelişme gösterirken, Osmanlı toprakları gazete ile tanışmak için uzun bir süre daha beklemek zorundaydı.²⁶

---

²³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, 2.

²⁴ Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", **Marmara İletişim Dergisi**, (13), 2008, 134.

²⁵ Belkis Ulusoy Nalcıgözü, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, 30.

²⁶ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 34.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE GAZETECİLİK

Osmanlı topraklarında gazetecilik faaliyetleri 18. yüzyılın sonunda başlamıştır.²⁷ Esasında Babîâli bu yeniliği çok önceden başlatabilirdi. Ancak bazı gerçeklerin görülmesinden ve güncel bazı olaylardan çıkardığı algıya bağlı olarak basın faaliyetlerini geciktirmiştir. Oysaki basın yayın aracının olmazsa olmazı olan matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi ilk gazetenin yayınlandığı 1831 tarihinden çok öncedir. Aslında devlet kendi dışında meydana gelen gelişmeleri ve batıyı özellikle 18. yüzyılın ilk çeyreği ile beraber takip etmeye başlamıştı.²⁸

Osmanlı Devleti, yükselme devrinde doğal olarak kendini batıdan üstün gördüğü için batıdaki gelişmelere mesafeli kaldı.²⁹ Ancak bazı şeyler ne kadar görmezden gelinse de bir süre sonra varlıkları ve gereklilikleri kabullenilmeye başlanmıştı. İşte basın onlardan biridir. Devlet için yararlı olacağına inanılması bu alanda atılan adımları hızlandırmıştır. Özellikle savaş meydanlarında alınan yenilgiler³⁰ ve Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması neticesinde bağımsız Yunanistan'ın kurulmasıyla sonuçlanan gelişmelerde basının propaganda gücü açıkça fark edilmiştir.³¹ Edirne Antlaşması'nın ardından devleti tekrar canlandırma faaliyetleri için görevlendirilen ıslahat meclisinin basın ve gazetecilik konusunda önce kendilerinin ikna olmaları, sonra da Sultan II. Mahmud'u ikna etmeleriyle, Osmanlı basın tarihi başlamıştır.³²

1.1. FRANSIZCA GAZETELER

1.1.1. İstanbul'da Çıkarılan Gazeteler

İlk Osmanlı gazetesi olarak kabul edilen Takvim-i Vekâyi 1831 yılında yayın hayatına başlamıştı. Fakat Osmanlı topraklarında çok daha önce bazı bülten ve gazetelerin yayınlandığı göze çarpmaktadır. Fransızca ilk bülten ve gazeteler iki farklı dönemde yayınlanmıştır. Birinci grup, ihtilal sonrası Fransa elçiliği tarafından İstanbul'da, ikinci

²⁷ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 41.

²⁸ M. Kazım Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6/7, 2016, 28.

²⁹ Necdet Hayta ve Uğur Ünal, **Osmanlı Devlet'inde Yenileşme Hareketleri**, 34.

³⁰ Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", 29.

³¹ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu**, İletişim Fakültesi Yayınları, 6/7 Aralık 1999, 10.

³² Hıfzı Topuz, **II Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, 15.

grup ise 1820’li yıllarda İzmir’de Fransız tüccarlar tarafından çıkarılmıştır.³³ İlk olarak İstanbul’da Fransızca yayımlanan iki bülten dikkat çeker.

1.1.1.1. Bulletin Des Nouvelles (Haberler Bülteni) 1795

Türkiye’de çıkarılan ilk süreli yayın 1785’te Fransa elçiliğinde kurulan matbaada basılan *Bulletin Des Nouvellesdir*.³⁴ 1795’te Fransa bir yandan yurt içinde devrimi güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan da devrimi dışarıya anlatmaya çalışıyordu.³⁵ Aynı zaman da tüm dünyanın desteğini kazanmak gerekiyordu. Hele Osmanlı ülkesinde devrimin getirdiği yenilikleri Fransızlara ve Türklere anlatmanın başka bir yolu yoktu. Bu yüzden İstanbul’da böyle bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunulmuştur.

Fransa, o zamanki Osmanlı ülkesinde bulunan özel temsilcisine, bir gazete çıkarma görevi verdi. Türkiye’de yayımlanan bu ilk gazetenin kaç sayı çıkarıldığı belli değildir.³⁶ Ancak arşivlerde gazetenin çıktığına dair belgeler bulunmaktadır. On beş günde bir 6-8 sayfa çıkan bu gazete çok uzun ömürlü olmamıştır. 7 Mart 1796 tarihli bir yazı ile Fransız elçisi Verninac geri çağrılınca Bulletin des Nouvelles’in yayımı sona ermiştir.³⁷

1.1.1.2. Gazette Française de Constantinople (İstanbul’da Fransız Gazetesi) 1796

Verninac geri çağrılınca, İstanbul’a Aubert-Dubayet adında başka bir elçi tayin edilmiştir. 1796 yazında İstanbul’a gelip yerleşen yeni elçi Fransızca bir gazete çıkarmak için hazırlıklara başlamıştır. Basına meraklı olduğu anlaşılan bu elçi, Ekim 1796’da aylık ve dört sayfalık yeni bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Bazı özel günlerde bu dört sayfanın arasına iki sayfalık bir ek konulmuştur. Bu gazetenin haberleri genelde Fransa ve dış dünyayla ilgilidir. Bu nedenle yerli bir habere rastlanmamaktadır.³⁸ *Gazette Francaise de Constantinople* sadece iki yıl yayın yapabildiği. Eylül 1798’de Fransızlar Mısır’a çıkarma yapmaya kalkınca, İstanbul’daki elçilik kapatılmış ve bütün büyükelçilik memurları Yedikule zindanında gözaltına alınmışlardır. Elçilikteki baskı makinelerine de el konulmuştur. Daha sonra yapılan barışla, elçilik personeli görevlerine geri dönmüşler ve

³³ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 34.

³⁴ Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, 13.

³⁵ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayın Evi, İstanbul 1973, 28.

³⁶ Topuz, **II Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 34.

³⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 166-167; Fatmagül Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, Bağlam Yayınevi, İstanbul 2007, 26.

³⁸ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 167; Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 30.

baskı makinelerini de geri almışlardır. Fakat Gazette Française de Constatinople bir daha çıkmamıştır.³⁹

1.1.2. İzmir’de Çıkarılan Fransızca Gazeteler

Fransızca olarak yayın yapan gazeteler için ikinci aşama, 1821 yılında İzmir’de başladı. Şehirde yerleşik olan Fransız tüccar kolonisine yönelik başlayan bu dönem gazetelerinin ilki 1821’de yayınlandı.⁴⁰

1.1.2.1. Le Spectateur Oriental (Doğulu İzleyici) 24 Mart 1821

Türkiye’de Fransız elçiliğine bağlı olmaksızın çıkarılan ilk gazete *Le Spectateur Oriental*’dır. Bu gazeteyi 1821’de İzmir’de Alexandre Blacque adında bir Fransız çıkarmıştır.⁴¹ Gazetenin başlığının hemen altında “Feuille Litteraire Critique et Commerciale” (Edebiyat Eleştiri ve Ticaret Yaprağı) yazısı yer almaktadır.⁴² Blacque’in izlediği politikalar o zamanki Fransa devlet politikasına uymadığı için Fransız konsolosluğunun baskıları sonucu gazete 1824’te kapatılmıştır. Altı ay sonra farklı bir biçimde çıkan gazetenin yeni yöneticileri Vigoreur ve Didier adındaki kişiler olmuştur.

O tarihte Yunanistan’ın bağımsızlığı için adalarda harekete geçen ihtilalciler İngiliz ve Ruslar tarafından desteklendiklerinden bu gazete Osmanlı Devleti’nin lehine yazılar yazarak bu devletleri eleştirmiştir.⁴³ Bunun üzerine adı geçen devletler Osmanlıyı sıkıştırınca Babiâli gazeteyi uyarmak zorunda kalmış, bu nedenle gazetenin sahibi değişmiş ve gazetenin başına yine Alexandre Blacque geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bu gazetenin özellikle siyasal alanda yaptığı yayınlar basın tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır. Navarin faciasında Osmanlı Devleti bile sessiz kalırken artık Blak Bey diye anılan Osmanlı dostu Avrupa’ya karşı ülkenin adeta tek savunucusu haline gelmişti. Ancak bu gazete birçok kez kapatılmış, 1827’de ise yayına tamamen son vermiştir.⁴⁴

---

³⁹ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 36.

⁴⁰ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 34.

⁴¹ Orhan Koloğlu, “Türkçe Dışı Basın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 95.

⁴² Zeki Arıkan, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 103.

⁴³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 168.

⁴⁴ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, 6.

1.1.2.2. Le Smyrneen (İzmirli) 1824

1824 yılında İzmir’de Fransızlar tarafından *Smyrneen* adlı Fransızca aylık bir gazete çıkarılmıştır. Charles Tricon tarafından 3 Temmuz 1824 günü yayınlanan bu gazeteyi bir süre sonra Roux adında bir Fransız tüccar satın almıştır.⁴⁵ Gazetenin tutumu Osmanlı devlet adamları arasında hoşnutsuzluk yarattı. Yunan ayaklanmasının en şiddetli zamanında yayına giren bu gazete ilk günden başlayarak Osmanlı hükümeti aleyhinde yazılar yazdı. Osmanlı Devleti, Fransız konsolosluğuna başvurarak gazetenin daha ılımlı bir politika sergilemesini istemişti.⁴⁶ *Smyrneen* adlı gazete ancak 11 sayı çıkabilmiş, Osmanlı hükümetinin politikalarına uygun düşmeyen yayınları dolayısıyla 11 Eylül 1824’te kapatılmıştır.⁴⁷

1.1.2.3. Le Courrier De Smyrne (İzmir Postası) 1828

Le Spectateur Oriental adlı gazete kapandıktan sonra Alexandre Blacque İzmir’de Osmanlı hükümetinin de desteğiyle, *Le Courrier de Smyrne* adıyla yeni bir gazete çıkardı. Bu gazete Ruslara karşı Osmanlı politikasını savunduğu için Rus ve Fransız sefaretleri yine Osmanlı Devleti’ne baskı uygulamaya başladılar.⁴⁸ Bunun üzerine Blacque 1831’de gazetesini satmak zorunda kaldı. Gazete ismini *Journal de Smyrne* (İzmir Gazetesi) olarak değiştirdi.

1.2. DİĞER FRANSIZCA GAZETELER

1.2.1. Le Moniteur Ottoman (Osmanlı Gazetesi) 1831

Sultan II. Mahmud’un isteği ile 1831 yılında İstanbul’da Fransızca olarak yayınlanan yarı resmî bir gazetedir. Sultan II. Mahmud bir taraftan Takvim-i Vekâyi adıyla çıkacak olan gazetenin hazırlıklarını izlerken bir yandan da Babıâli’nin görüşlerini ve politikalarını yansıtacak Fransızca bir gazete çıkarmayı düşünmüştü. Bu sırada İzmir’de uzun süreden beri devletin görüşlerini ve yararlarını savunan Blacque’i İstanbul’a davet ederek gazete çıkarmakla görevlendirmiştir.⁴⁹ O tarihte Fransa’da yayınlanmakta olan, *Le Moniteur Officiel de la France* adlı gazeteden esinlenilerek, çıkarılacak olan gazeteye *Le Moniteur Ottoman* adı verilmiş ve 1831’de yayınlanmıştır. Bu gazete Takvim-i Vekâyi’nin

⁴⁵ Özbay, *Dünyada ve Osmanlı’da Basımın Tarihsel Gelişimi*, 173; Suat Gezgin, “Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basımının Kısa Tarihsel Perspektifi (Bölüm II)”, *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi*, (19), 2004, 12.

⁴⁶ Arıkan, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basımı”, 103.

⁴⁷ Nurettin Güz, “Osmanlı Basımı”, *Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi*, 1 (3), 2000, 44.

⁴⁸ Topuz, *II Mahmut’tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, 37.

⁴⁹ İnuğur, *Basım ve Yayın Tarihi*, 169.

Fransızca çevirisi değildi. Ancak Takvim-i Vekāyi’de çıkan birçok haber *Le Moniteur*’de yayınlanmış ve gazete genelde hükümet politikalarına yer vermiştir. Bu gazetenin tam olarak ne zaman kapandığı bilinmemektedir.⁵⁰

1.2.2. Journal de Constantinople (İstanbul Gazetesi) 1846-1866

Bu gazete İzmir’de 1833 yılında yayınlanan, *Journal de Smyrne* (İzmir Gazetesi) ile⁵¹ 1838 yılında çıkarılan, *Echo de l’Orient* (Doğunun Yankısı) adlı gazetelerin birleştirilmesi sonucu çıkarılmıştır. *Journal de Constantinople* 1866’da ad değiştirerek yeni bir biçimde günlük çıkmaya başlayarak, *La Turquie* adını almıştır.⁵² *Levent Herald* gazetesi ise 1867’de *The Times* gazetesinin Türkiye muhabirliğini yürüten Edgar Wittaker tarafından İstanbul’da Fransızca ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Ancak saraydan aldığı ödeneği artırmak için şantaja başvurduğu için sık sık kapatılmıştır.⁵³

1.3. İLK TÜRKÇE GAZETELER (1831-1860)

1.3.1. Takvim-i Vekāyi

1831’de Takvim-i Vekāyi ile başlayan resmî gazete uygulaması tarihî özellikleri itibari ile Türkiye’nin basın tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bazı yazarlar Osmanlı’da ilk resmî gazetenin Takvim-i Vekāyi değil, Mehmed Âlî Paşa’nın Mısır’da çıkardığı Vekāyi-i Mısıriyye olduğunu iddia etmektedir.⁵⁴ Ancak Mısır, nihayetinde Osmanlı Devleti’nin eyaletlerinden birisiydi ve bu nedenle Vekāyi-i Mısıriyye bir vilayet gazetesinden başka bir şey değildi.

Pertev Paşa ile Mısır’a giden Mustafa Reşid Bey, Vekāyi-i Mısıriyye’yi gördükten sonra İstanbul’da da bir gazetenin çıkarılmasının lüzumundan bahsetmiştir. Ancak Takvim-i Vekāyi’nin yayınlanmasını sadece buna bağlamak doğru değildir.⁵⁵ Çünkü zaten Osmanlı Devleti gazetenin önemini farkındaydı. Yurt dışında basının iki yüzyıllık bir geçmişi vardı. Dışardaki gelişmeleri gazetelerden izleyenler bunları Padişaha bildirmekteydiler. O yıllarda İzmir’de çıkarılan Fransızca gazeteler ve Blacque’in Türkler lehine yaptığı yayınların Padişahı daha çok etkilediği anlaşılıyor.⁵⁶ Osmanlı Devleti’nde

⁵⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 169-170.

⁵¹ Arıkan, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”, 104.

⁵² Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, 34.

⁵³ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 171.

⁵⁴ Esra Dik, “Türkiye’de Resmî Gazetenin Serüveni”, *Memleket Siyaset ve Yönetim Dergisi*, 4 (2), 2009, 166.

⁵⁵ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 35.

⁵⁶ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 15.

resmî içerikli bir gazete çıkarma ihtiyacının batılılaşma reformlarının bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir.⁵⁷

1829'da Ruslarla Edirne Antlaşması imzalandıktan sonra yapılacak reform hareketlerini yürütmek için ıslahat meclislerinin toplanmasına gerek duyulmuştu. Bir gazete çıkarılma düşüncesi ilk olarak bu mecliste ortaya atılmış ve Sultan II. Mahmud tarafından olumlu karşılanmıştı.⁵⁸ Gazetenin ismi, Esad Efendi'nin bulduğu alternatifler arasından, Serasker Paşa ve Sadaret Kaymakamının da görüşleri alınarak Padişah tarafından belirlenmiştir.⁵⁹ Böylece Vekâyi-i Mısriyye'nin yayınlanmasından üç yıl sonra 1 Kasım 1831'de Osmanlı Devleti İstanbul'da kendi resmî gazetesi olan Takvim-i Vekâyi'yi yayınladı.⁶⁰

Takvim-i Vekâyi'nin çıkış sebebi ve amacı mukaddimesinde bildirilmiştir. Vakanüvis Esad Efendi tarafından yazılan ve ardından Sadaret Kaymakamının da düzeltmeler yaptığı "Mukaddime", gazetenin çıkış tarihinden yaklaşık üç hafta önce 8 Ekim 1831'de yayınlanmış ve gazetenin ilk sayısına ilave olarak 1 Kasım 1831 günü yeniden dağıtılmıştır.⁶¹ Takvim-i Vekâyi'nin çıkış nedenleri *Mukaddeme-i Takvim-i Vekâyi* başlığı altında şu şekilde özetlenmiştir:

Çünkü tarih denilen fenn-i celil kârgâh-ı âlemde vuku bulan avâli vakit ve zamanıyla zabt ve beyan itmekten ibâret ve selefden halefe hisse alacak bir yadigâr bırakmaktan kinayetdir. Ve bu fennin faidesi kat'i çok olup, hatta bazı ulemâ ilm-i tarih devletin hıfz-ı kanunu mucip olduğu için vücûp derecesine yakın olduğunu tasrih etmişlerdir (...) Devlet-i Âliyye-i Osmaniye de dahî dikkat ve itinâ olunup mukaddemeleri Şehnâme-hân ve sonraları vakayi'nüvis namıyla tarih tahrîrine müstakillen memur tayin olunarak yazılıp ve yazılmakta olup yirmi otuz sene mürûrunde müctemi' olan vakâyi bastırılıp halka neşr olunmak müddet-i medideden berû mutât olmuşdu ki, Naîmâ ve Raşid ve Suphî ve İzzi ve Vasîf tarihleri bu müddeâyâ şahittir. Lâkin vakâyi-i kevnîyye vukûu zamanında neşr ve ilan olunmayıp da esbâb-ı hakikiyyesi mektûm kaldığı suretde insanın tabiatı "el-mer'ü adüvvün limâ cehilehû" kaidesinde hakikat ve aslını bilmediği şeye dahl ve itiraz etmek üzere mecbûl olmağla zuhur bulan mesâlih-i dahiliyye ve hariciyye-i Devlet-i Âliyyeye ve tebdilât-ı manâsiba vesair hall ü akde erkân-ı devletin hayal ve hatırına gelmemiş muammâ beyti gibi türlü türlü manalar verirler (...) İşbu vehm ve vesvese ve sû-i zan dağdağasından kurtarıp bu yüzden dahi asayiş-i umumlarının husûlü ber-güzide-i selâtin-i

⁵⁷ Dik, "Türkiye'de Resmî Gazetenin Serüveni", 168.

⁵⁸ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 173.

⁵⁹ Nesimi Yazıcı, **Takvim-i Vekayi Belgeler** (2. Baskı), Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983, 43.

⁶⁰ Orhan Koloğlu, **İlk Gazete İlk Polemik**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, 137-138.

⁶¹ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 36.

Al-i Osman ve Şahinşah-ı devran şevketlû kerâmetlû Sultan Mahmûd el-hisâl-i merâhim nişân efendimiz hazretlerini şefkaten ale'l halk matlûb-ı sâmi-i şahane ve maksud-ı aslî-i milk-dârâneleri halk malâyani seyyiesinde bulunmamak manasına bir sûret-i haseneye konulmak lazım gelmişti.⁶²

Mukaddimedede, tarih ilminin öneminden bahsedilirken bu ilmin devletin yasalarının korunması ve milletin düzen altında tutulması açısından önemi vurgulanmıştır. Geçmişte yaşanan olayları kaydeden tarih ilminin, ibret alınacak olayları naklettiği ve devletin kanunlarını taşıyıp koruduğu için bazı âlimlere göre tarihi öğrenmenin neredeyse vacip hükmünde olduğu ifade edilmiştir. Eskiden şehnâme-hân ardından da vak'anivüs denilen müstakil memurların, yaşadıkları dönemin mühim olaylarını kaydettiklerini ancak bu haberler yirmi-otuz yıl sonra bastırılıp dağıtıldığından halk gerçekleri doğru ve zamanında öğrenemediği için, olaylar yanlış yorumlanıyordu. İşte bu yanlış anlaşılmaları önlemek ve gelişmeleri halka zamanında duyurabilmek için Takvim-i Vekâyi'nin çıkarıldığını ifade ediyor. Buradan da anlaşıldığı üzere devlet yaptığı icraatın doğru bir şekilde anlaşılmasını hedeflemekteydi.

Takvim-i Vekâyi önceleri haftalık olarak çıkarıldı. 5.000 adet basılan ilk sayı bütün devlet örgütüne, subaylara, taşra eşrafına ve elçiliklere gönderildi. Gazetenin yıllık abone ücreti 120 kuruştur. Gazete, Süleymaniye Camisi ile şu anki İstanbul Üniversitesi'nin arasında bulunan bir konakta çıkarılıyordu. *Takvimhane-i Amire* denen basımevi de aynı yerdeydi. Gazetenin başına Vak'anüvis Esat Efendi getirildi. Bu nedenle Esat Efendi Türk gazeteciliğinin piri sayılır.⁶³

Takvim-i Vekâyi değişen ve gelişen şartlara uyma çabası dolayısıyla farklılıklar göstermekle birlikte önceleri ülkenin tek Türkçe süreli yayın organı idi ve resmî gazeteden öte bir düzene sahipti. Vukuat-ı Resmîye ve Gayr-ı Resmîye olmak üzere iki bölüme ayrılan gazete, Umur-ı Dâhiliye, Mevadd-ı Askeriye, Umur-ı Hâriciye, Fünûn, Tevcihat-ı İlmiye, Ticaret ve Esar gibi alt başlıkların bulunması iç ve dış haberlere de yer verildiğini göstermektedir.⁶⁴ İlk çeviri yazısı gazetenin sekizinci sayısında ve ilk ilan on birinci sayısında yayınlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanmak üzere çıkarılan gazete yılda ancak 15-20 ve en çok 31 kere yayınlanmıştır. Belirli aralıklarla çıkarılan gazete böylece taze haber verme olanağını da yitirmiştir.

⁶² Takvim-i Vekâyi, "Mukaddime", 25 Cemaziyelevvel 1247, Nr: 1, 1.

⁶³ Topuz, **II Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 16.

⁶⁴ Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekâyi", **DİA**, XXXIX, İstanbul 2010, 491.

Takvim-i Vekāyi'nin birinci sayısında, Sultan II. Mahmud'un Çanakkale gezisi, Şehzade Mecid Efendi'nin derse başlama merasimi, baruthaneye ait bir havadis, Arnavutluk isyanı, Asakir-î Mansure-i Muhammediye'nin talimleri, Bağdat Valisi Davut Paşa'nın tutuklanması gibi haberler çıkmıştır.⁶⁵ Takvim-i Vekāyi, siyasî içerik taşıyan haberlerin yanında "Fünûn" başlığı altında bilim ve teknoloji haberlerine de yer vermiştir.⁶⁶

Sultan II. Mahmud ile Mısır Valisi Mehmed Âlî Paşa arasındaki siyasal çatışma, Takvim-i Vekāyi ve Vekāyi-i Mısriyye'nin sütunlarına da yansdı. Böylece Türk tarihinde ilk kez Türklerle diğer Müslümanlar arasında bir basın polemği yapılmıştır. Bu polemik, Avrupa'yı tanıyan pek az sayıdaki aydın dışında yöneticilere de basının önemini kanıtlamıştır. Askerî alanda önemli başarılar sağlayan Mehmed Âlî Paşa basın savaşını kaybetmişti.⁶⁷ Takvim-i Vekāyi'nin Mısır gazetesinden daha başarılı olmasının sebebi dışı, özellikle Avrupa çevrelerine de bilgi vermesi ve Fransızca nüshasının (Moniteur Ottoman) yayınlamasıydı. Moniteur kısa zamanda bütün Avrupa elçiliklerinin başlıca haber kaynağı olmuştu. Hatta Moniteur'un hiçbir haber içermeden çıkmasını bile diplomatların rapor konusu yaptıkları oluyordu.⁶⁸ Bu nedenle Takvim-i Vekāyi, başarılı bir polemik sürdürmüş ve Mehmed Âlî Paşa'nın Anadolu halkını yanına çekme çabaları boşa çıkmıştı.⁶⁹

Takvim-i Vekāyi'nin Osmanlı tebaasını oluşturan unsurların dilinde ayrı sayılar halinde çıkarılması arzu edildiğinden, önce Arapça ve Farsça sayılar yayınlanmış, daha sonra Ermenice, Rumca ve Bulgarca sayılar da çıkarılmıştır. Gazetenin Rumcası *Otumanikos Monitor* adıyla 1835'te yayınlanmış, Ermenicesi ise *Lirokir* adıyla 1832'de çıkmaya başlamıştır. Bu ikincisi Türkiye'de yayınlanan ilk Ermenice gazetedir.⁷⁰

Bu dillerde yapılan yayınlar tek bir kalıbın, Türkçe Takvim-i Vekāyi'nin aynen çevirisi değildi. Hitap edilen her guruba göre içerik değiştiriliyordu. Bazı ortak bilgilerin dışında hemen her birinde ayrı bir gazete çıkarılıyordu. Sorumluluğu Blak Bey'e verilmiş olan, *Moniteur Ottoman* diğer nüshalardan farklı bir amaç taşıyordu. Türkçe dahil diğer dillerde yapılan yayınlar, Osmanlı tebaasına yönelikti. Ama *Moniteur Ottoman*, Avrupa kamuoylarına Osmanlı devlet görüşünü ve yapılan ıslahatları anlatmak amacıyla

⁶⁵ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 177.

⁶⁶ Dik, "Türkiye'de Resmî Gazete'nin Serüveni", 170.

⁶⁷ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", **Tazimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 70.

⁶⁸ Koloğlu, **İlk Gazete İlk Polemik**, 138-148.

⁶⁹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", 70.

⁷⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 179; Yazıcı, "Takvim-i Vekāyi", 491.

çıkarılmıştır. Demek ki Osmanlı yönetimi Fransızca nüsha ile yurt dışını, diğer nüshalarla yurt içini hedeflemiş oluyordu.⁷¹

1.3.2. Cerîde-i Havâdis

Türkiye’de Türkçe olarak yayınlanan ikinci gazete olan Cerîde-i Havâdis, William Churchill adlı bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. Ticaretle uğraşan ve aynı zamanda Morning Herald gazetesinin İstanbul muhabiri olan William Churchill, 1836 yılında Kadıköy’de avlanırken bir çocuğu yaralayınca tutuklanıp hapse atılmıştı. Bu olayı İngiliz büyükelçisi Ponsonby, siyasî bir şantajla dönüştürmüş ve kapitülasyonlara dayanarak bir İngiliz suçu bile olsa tutuklanamayacağını ileri sürmüştü.⁷² Baskılar üzerine Osmanlı Devleti Churchill’den özür dileyerek tazminat olarak pırlanta bir nişan, on bin kantarlık zeytinyağı ihracı için ferman ve bazı iddialara göre bir de Türkçe gazete çıkarma imtiyazı vermişti.⁷³ Fakat bu konuda yapılan son araştırmalar, 1836 yılına ait gazete çıkarma imtiyazına delil oluşturacak bir bilgiye ulaşılmadığını göstermektedir. Muhabirlik yaptığı için kendisine ait bir gazete çıkarabileceğine inanan Churchill, bunun için Mayıs 1840’ta Babîâli’ye bir dilekçe vermiş ve talebi çok geçmeden kabul edilmişti.⁷⁴

Takvim-i Vekâyi’nin, gayrimüslimlerin yayınladıkları gazetelerin seviyesine ulaşamaması, Sultan Abdülmecid’i Churchill’in çıkaracağı gazeteyi desteklemeye yöneltti. Takvimhâne Müdürlüğüne Cerîde-i Havâdis’e maddi yardımda bulunulması için talimat verdi. Gazetenin hurufatı ve diğer malzemeleriyle düzeltmenleri Takvimhâne idaresi tarafından temin edildi ve ilk sayı 31 Temmuz 1840’ta (1 Cemâziyelâhir 1256), Bahçekapı’da Hamidiye Türbesi karşısında kiralanan matbaada basıldı.⁷⁵ Gazetenin mukaddimesi bizzat William Churchill tarafından yazılmıştır. Churchill, yazısında büyük ölçüde eğitimin önemine vurgu yapmıştır.

Ma’lum olduğu vechile tahsil-i hezz ma’rifet ve kesb-i sanayi’ ve hırfet bi’l-cümle milel ve akvamın lâzıme-i ahide-i insaniyetleri olup çünkü bu alemde insan Cenab-ı Hakk’ın kendisine ihsan eylediği isti’dad ve kemal-i zâtiyesini meydana çıkarmak ve her bir şeyinin, nîk ü bedini fark etmek ve devlet ve millet ve nizam-ı memleket ne demek olduğunu anlamak kendi nefsinin ve idare-i umûr-ı beytiyyesini bile eyüce bilmek kudreti yettiği mertebe tahsil-i maârif ve hezz’e ve bilmediğini bulup öğrenmeye

⁷¹ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 37.

⁷² Hamza Çakır, “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havâdis”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, (5), 1997, 49-50.

⁷³ Ziyad Ebüzziya, “Cerîde-i Havâdis”, **DİA**, VII, İstanbul 1993, 406.

⁷⁴ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 38.

⁷⁵ Ziyad Ebüzziya, “Cerîde-i Havâdis”, 406.

çalışmakla vücuda gelir şeyler olduğundan bilakis hiçbir güne fûn ve maârif tahsiline sa'y ve verziş etmeyip, ömrünü zâlam-ı cehaletde geçirenler ve kesel ve batâetle me'luf olarak aval-i gunyeden bi-haber olanların bu ilmi gun ve mekândan bir lezzet alamayarak dünyaya nasıl gelip gittiklerini bilmedikleri derkârdır. Binâenaleyh, insanın her halde vazife-i zimmeti izale-i cehl edecek derecede ilm ve hezz tahsil eylemek ve devlet ve millet ve hubb ve vatan ve gayret ne demek olduğunu bilmek ve celb ve tahkik ve vukuat ve havadisat ile memalik-i saire ahvalına kesb-i vukuf ederek tekâsür-ı malumata çalışmaktan ibarettir.

Avrupa memalik-i ahalsinin meşhudumuz olan şimdiki ma'muriyeti mülkiye ve heyet-i intizamiye harf ve sanayi' ve ticaretleri mahza memleketlerinde ulûm ve maarif ve hezz'in çoğalması ve herkesin mâ'lûmat-ı kafiye ve fûn-ı mukteziye tahsiline say' ve gayret eylemesi semeresi olup, Memalik-i Mahrûsa-i Şahane sekencesinin ise zat-ı erbab-ı akl ve isti'daddan olmalarıyla eğerçi tahsil-i hezz ve maarif çalıştıkları halde 'avn-ı Hakk'la az vakit zarfında milel-i saireden ziyade memuriyet-i mülkiyeleri esbabına teşebbüs ve mübaderet ve kendi nizam ve asayiş hallerine muzırr olabilecek usul ve âdatın terkiyle cümleten kesb-i refah ve kudret edecekleri derkârdır (...) Devlet-i Âliyye'de Takvim-i Vekâyi nâmiyla bir adet gazete-i mutebere tab ve neşr olunmakta ise de gazete-i mezkûr resmî olmak münasebetiyle her bir güne vukuat ve ufak tefek havâdisâtı cami' olmadığından bu misüllü havâdisât ve vukuat-ı cüziye derc olunarak bir adet gazete tab ve neşri bu abd-ı müstedim adim-ül istita' yani İngiltereli Çörçil kem-bizânın öteden berü emval-i mahsus-ı acizanem olduğuna ve zat-ı dahi Devlet-i Âliyye ve Millet-i İslamiye'nin, hayır-hah-ı samimisi bulunduğuma binaen (...) Devlet-i Âliyye'den dahi irade-i ruhsat buyrulmuş olmağla ol vechle müstenid ebkârıma tealli iş bu gazetenin tab' ve neşrine mübaşeret olunmuştur.⁷⁶

Cerîde-i Havâdis yayınlandığı ilk günlerde hiç satılmamış, hatta ilk üç sayı bedava dağıtılmış, 1843 yılında ancak 150 kadar okuyucusu olmuştur.⁷⁷ Sultan Abdülmecid'in gazeteye 2,500 kuruş maaş bağlatması üzerine Churchill gazeteyi, 12 Ekim 1843 tarihli 139. sayısıyla yeniden neşretmeye başlamıştır.⁷⁸

Çoğunlukla dört sayfa olarak çıkan gazetede yazı ve haberler üç bölüm ve üç başlık altında verilmiştir. "Havâdisat-ı Dâhiliye" bölümünde önce iradeler ve resmî haberler, ardından İstanbul ve yurt haberleri verilmiştir. Devletin resmî gazetesi Takvim-i Vekâyi düzenli olarak çıkmadığı için, idarî haberler, Cerîde-i Havâdis'e verilmeye başlanmış, bunlar da "Havâdisat-ı Dâhiliye" bölümünde yer almıştır.⁷⁹ Bu tür resmî yazıları yayınlaması ve devletten maddi yardım alması Cerîde-i Havâdis'e yarı resmî bir hüviyet

⁷⁶ Cerîde-i Havâdis, "Mukaddime", Gurre-i Cemâziyelâhir 1256, Nr: 1, 1.

⁷⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 182.

⁷⁸ Ziyad Ebüzziya, "Cerîde-i Havâdis", 406.

⁷⁹ Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım", 52.

kazandırmıştır. Gazetenin Havâdisat-ı Hâriciye bölümünde dış haberler yabancı gazetelerden tercüme edilerek verilmiştir. Üçüncü bölümünde ise ilanlar yer almıştır.⁸⁰

Dış haberlere her zaman önem veren Cerîde-i Havâdis Kırım Savaşı'na kadar pek rağbet görmemiştir.⁸¹ Bazı İngiliz gazetelerinin savaş muhabiri olarak Kırım'a gönderilen Churchill, gönderdiği haberlerle gazeteye olan ilgiyi artırmış, bu dönemde önemli haberlere yer vermek amacıyla bir yapraklık ekler çıkarılarak *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis* adıyla satılmıştır.⁸²

William Churchill, ölümünden kısa bir süre önce gazetenin yönetimini oğlu Alfred Churchill'e bırakmıştır. O da Cerîde-i Havâdis yerine "Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis'i" haftada beş gün yayımlamaya başlamıştır.⁸³ Bu suretle Cerîde-i Havâdis 27 Eylül 1864 tarihinde 1212. sayıdan sonra kapanmıştır.⁸⁴

1.4. YENİ OSMANLILAR

Sultan II. Mahmud ve haleflerinin reformları Osmanlı Devleti'nde yeni bir idarî ve yönetici kuşak meydana getirmiştir.⁸⁵ Tanzimat'ın getirdiği batılılaşma politikası doğrultusunda yurtdışına gönderilen gençler devletin 1856'dan sonraki siyasî ve fikir tarihinde etkili olmuştur. Tanzimat'ın getirdiği prensipleri halka doğru genişleten ve yönetimin eliyle yapılmış bir reform hareketini ona karşı yapılmış bir mücadele şekline sokan bu gençler daha sonra⁸⁶ Yeni Osmanlılar, Genç Osmanlılar, Türkistan'ın Erbâbı Şebâbı veya o zamanlar vatan anlamında kullanılan İttifâk-ı Hamiyet gibi isimlerle anılmışlardır.⁸⁷

Yeni Osmanlıları bir araya getiren temel etken, Tanzimat'ın Mustafa Reşit Paşa'dan sonraki uygulayıcıları olan Âlî ve Fuat Paşaların bürokratik baskıcı siyasetlerine olan muhalif tavırlarıydı.⁸⁸ 1850-1860'larda muhalif siyasî grupların ortaya çıkması için bütün koşullar mevcuttu. Bir yandan gayrimüslimlere Islahat Fermanı ile verilen yeni haklar, diğer yandan Tanzimat dönemi reformlarının ülkeyi batılı devletlerin baskısı altına

⁸⁰ Ziyad Ebüzziya, "Cerîde-i Havâdis", 406-407.

⁸¹ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 40.

⁸² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 183.

⁸³ Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 18.

⁸⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 184.

⁸⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna (10. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2018, 206.

⁸⁶ Güz, "Osmanlı Basını", 47.

⁸⁷ Kemal Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", **DİA**, XLIII, İstanbul 2013, 431.

⁸⁸ Fahri Yetim, "Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, (4), Nisan 2015, 4.

sokmasına karşın Müslüman halka pek faydası olmaması ciddi bir hoşnutsuzluk ve tepkiye neden olmuştu. 1859 Kuleli Vakası bu rahatsızlığın tezahürüydü. 1861’de tahta çıkan Sultan Abdülaziz’in saltanatının ilk yıllarında da durum pek iç açıcı değildi. Bu dönemde Hicaz, Karadağ, Hersek, Eflak-Boğdan ve Sırbistan sorunları, milliyetçiliğin gelişimi ve Avrupa devletlerinin müdahaleleriyle problemler derinleşmişti. Bütün bu sorunlara ilaveten Eylül 1866’da da Girit isyanı başlamıştır.⁸⁹

Diğer yandan devletin Avrupa’ya borçlanması, sonucu elde edilen para ülkenin acil ihtiyaçlarına harcanacak yerde israf ediliyordu. Devlet malî ve iktisadî bunalımla karşı karşıyaydı. Bütün bu hatalarla zaaf, hükümetin icraatını kontrol edebilecek bir organizmanın yokluğuna işaret ediyordu. İşte Yeni Osmanlılar Cemiyeti bu atmosferde kuruldu.⁹⁰ Anayasa ilanı ve bir parlamento açılması fikri etrafında toplandığı ileri sürülen, yaşları genç Tanzimat dönemi aydınları, kendilerine atfedilen her türlü eylem ve çağdaş fikir örgüsü içinde tarihte saygın bir yere sahip olmakla birlikte, Yeni Osmanlılar adıyla anılan bir cemiyet şeklinde ne zaman, nerede ve kimler tarafından kurulduğu, konuyla ilgili yetersiz kaynaklar ve birbirine ters düşen kayıtlardan dolayı tartışmalıdır.⁹¹

Yeni Osmanlılar Cemiyetiyle ilgili en geniş bilgi Ebuzziya Tevfik’in 1909 yılında Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınladığı *Yeni Osmanlıların Sebeb-i Zuhuru* adlı yazı dizisinden öğreniyoruz. Bu eserde Yeni Osmanlıların 1865 yılında bir yaz günü Belgrat Ormanı’nda Namık Kemal’in de⁹² katıldığı bir piknik sırasında kurulduğu bildiriliyor.⁹³ Pikniğin yapıldığı gün, İttifak-ı Hamiyet adıyla anılacak gizli bir cemiyetin kurulmasına karar verildi.⁹⁴ Çoğu devlet memuru olup aynı zamanda gazeteci olan bu gençler Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin çekirdeğini oluştururlar. Bunlar Tercüme Odası memurlarından ve Tasvir-i Efkâr gazetesi yazarları Namık Kemal, Reşad Bey, Nuri Bey⁹⁵, Mehmed Bey,⁹⁶ Ayetullah Bey ve Mustafa Refik Bey’dir.⁹⁷ Cemiyetin tüzüğü Ayetullah Bey’in kendi özel

⁸⁹ “Tanzimatçılığa Karşı Yeni Osmanlılar”, **Bilim ve Ütopya**, (132), 2005, 5.

⁹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 7, Ankara 1988, 301.

⁹¹ Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, 431.

⁹² Namık Kemal’le ilgili geniş bilgi için bkz. Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, Bu Günkü Türkçeye çev, Şemsettin Kutlu, İstanbul 1973, 792.

⁹³ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 77.

⁹⁴ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz’er Türköne, vd., İletişim Yayınları, İstanbul 2017, 29.

⁹⁵ Nuri Bey’le ilgili geniş bilgi için bkz. Şemseddin Şeker, **Sadık Bir Muhalif Yeni Osmanlılar’dan Menapirzade Nuri Bey**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

⁹⁶ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 173.

⁹⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi**, 302.

kitaplığından getirdiği, vaktiyle İtalya’da kurulan *Carbonari* derneği ve Polonya’daki gizli derneklerin tüzüklerini içeren kitaplardan alınarak oluşturulmuştur.⁹⁸

Şerif Mardin’e göre İttifak-ı Hamiyet’in, ne gayelerinin neler olduğunu ifade eden belgeleri vardı, ne de ideolojilerini tasvir etmek mümkündü. Bununla birlikte aşırı vatan sevgileriyle birlikte kendilerini siyaseten Avrupa’yı izlemeyi amaç edinmiş kişiler olarak görmekteydiler.⁹⁹ Cemiyet üyelerinin sayısı ilk iki yılda 250’ye yaklaşır. Cemiyetin 105 numaralı üyesi Ebuzziya Tevfik’e göre cemiyetin başlıca amacı¹⁰⁰ Osmanlı Devleti’ndeki mevcut mutlakî idarenin yerine meşrutî bir idareyi tesis etmektir. Onlara göre Osmanlı siyasal sisteminde özgürlüklere yer verilerek anayasal bir rejime geçilmesinin yanında padişah otoritesini sınırlayacak ve yürütmeyi denetleyecek bir meclisin kurulması gerekiyordu.¹⁰¹ Ebuzziya Tevfik, daha önce de Belgrad Ormanı’ndaki toplantının Sağır Ahmed Bey’in oğlu Mehmed Bey’in evinde gerçekleştiğini beyan eder ki bu hususu doğrulayan kaynaklar da vardır.¹⁰²

Ebuzziya’nın vermiş olduğu bilgilere karşın Kaya Bilgegil, Cemiyetin 1867’de Avrupa’da kurulduğunu ve Belgrad Ormanı’ndaki toplantıda kurulan cemiyetin Fransızca “misyon” anlamına gelen “meslek” adını taşıdığını ifade etmiştir.¹⁰³ Enver Koray ise Kaya Bilgegil’e dayanarak bu “meslek” teşekkülünün ne kurucuları ne de üyeleri arasında sonradan Yeni Osmanlılar adı verilen topluluğun önde gelen kişileri olan Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, gibi şahısların isimlerinin bulunmadığını ve bu hususu Ziya Paşa’nın Paris’te yayınladığı *La Liberté* gazetesinin 16 Haziran 1867 tarihli sayısındaki bir mektubunda açık bir şekilde belirttiğini ve Mehmed Bey’in Cenevre’de çıkardığı *İnkılap* gazetesinde yayınladığı *Keşf-i Zamir* adlı makalede bunu doğruladığını beyan eder. Koray, Namık Kemal’in Mehmed Bey’le arkadaşları Nuri ve Reşad Beylerle önceden başlayan dostlukları neticesinde Ebuzziya’nın bahsettiği Belgrad ormanındaki toplantıya bir kır gezintisi şeklinde katıldığını, burada hükümetin güncel sorunlarını tartışmak ve bunlara ne

---

⁹⁸ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 77; Nalcıoğlu, *Osmanlıda Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 175; Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 209.

⁹⁹ Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 29.

¹⁰⁰ Nalcıoğlu, *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 175.

¹⁰¹ Barış Demirtaş, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 2007/2, 392.

¹⁰² Enver Koray, “Yeni Osmanlılar”, *Belleten*, XLVII, (186), Ankara 1983, 565.

¹⁰³ Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, 431.

gibi tedbirler alınacağı ve bu arada hükümeti murakabe için bir parlamento kurulması hususlarının görüşüldüğünü tahmin eder.¹⁰⁴

Koray, cemiyetin kurucuları arasında Mehmed, Nuri ve Reşad Beylerin zannolunduğunu bildirir.¹⁰⁵ Ancak bunların herhangi bir siyasî programa sahip olmaktan çok gazeteler üzerindeki sıkı denetimi ve kapatılmaları nedeniyle Âli Paşa'ya karşı duyulan hoşnutsuzluğun tesiriyle bir araya geldikleri tahmin edilmektedir. 1867 Haziran'ında Veli Efendi Çayırı'ndaki toplantıda yapılan plan doğrultusunda¹⁰⁶ Sadrazam Âli Paşa'yı Sadarettten indirip yerine parlamenter sisteme geçişe destek verecek Mahmud Nedim Paşa'yı getirme amacındaydılar.¹⁰⁷ Bu plan cemiyet üyelerinden Ayetullah Bey'in telaşa kapılıp kararı ifşa etmesi üzerine ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

Meslek mensupları hakkında hükümet tarafından yapılan soruşturma sırasında düzenlenen mazbatada,¹⁰⁹ “bazı şahısların hükümet heyeti mensupları hakkında fitne vü fesat ika maksadıyla meslek diye adlandırılan gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyetin faaliyet programı, mesleknâme adını taşıyan kağıtlar üzerine tespit edilmiştir; cemiyet maksadının önceleri medeniyet ve insaniyet olduğu halde sonradan hükümet aleyhine çevrildiği” belirtilmiştir. Yeni Osmanlılar hareketi Avrupa'ya gitmeden önce “Meslek” ya da İttifak-ı Hamiyet adı ile tanınırken Avrupa basınında önceleri *Jeunes-Turquie* olarak yer almış, sonraları bu cemiyetin mensupları *Jeunes-Turces* olarak tanınmıştır.¹¹⁰

Yapılan soruşturmanın ardından İttifak-ı Hamiyet mensuplarına genel bir tutuklama kararı çıktı.¹¹¹ Bu hadiseden bağımsız olarak, Tasvir-i Efkâr'da yazan Namık Kemal ve Muhbir gazetesinde çıkan yazılarından dolayı Ali Suavi ile Ziya Paşa devletin sert önlemlerine hedef teşkil ettiklerinden Mustafa Fazıl Paşa'nın teklifini kabul ederek yurt dışına çıkmışlar ve 30 Mayıs 1867'de Paris'e varmışlardı.¹¹² Haklarında tutuklama kararı çıkarılan Mehmed, Reşad ve Nuri Beyler, Fransa elçiliğinin yardımıyla daha önce Paris'e ulaşmış olan Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'ya katılmak için İstanbul'dan hareket

¹⁰⁴ Koray, “Yeni Osmanlılar”, 565-566.

¹⁰⁵ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 178.

¹⁰⁶ Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, 431.

¹⁰⁷ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 178.

¹⁰⁸ Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, 431.

¹⁰⁹ Koray, “Yeni Osmanlılar”, 568.

¹¹⁰ Fazıl Arabacı, “Osmanlı Modernleşmesinde “Yeni Osmanlılar'ın Din ve Siyaset Anlayışları”, **Dini Araştırmalar**, 2 (5), 1999, 64.

¹¹¹ Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 53.

¹¹² Beydilli, “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”, 431.

etmişler ve 14 Haziran 1867 tarihinde Marsilya'ya ulaşmışlardı. Bunlar sonradan açıkça Yeni Osmanlılar olarak anılacak cemiyete dahil oldular.¹¹³

10 Ağustos 1867'de Mustafa Fazıl Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Nuri Bey, Ali Suavi, Mehmed Bey, Reşad ve Rifat Beylerden oluşan grup, Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında buluştular.¹¹⁴ O gün, Paşa'nın Sultan'a göndermiş olduğu mektupta¹¹⁵ bahsedilen reform ilkelerini program olarak benimseyen yeni bir teşkilatın kurulmasına karar verildi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak adlandırılan bu grubun başına Ziya Bey getirildi.¹¹⁶ Grubun görüşlerini açıklamak amacıyla daha önceden çıkarılmış *Muhbir* isimli gazetenin tekrar yayınlanmasına karar verildi. Bu görevi Ali Suavi üstlendi.¹¹⁷

Mücadelenin merkezi Paris'ti ancak aynı dönemde Sultan Abdülaziz'in Fransa ziyareti nedeniyle Fransa yönetiminin cemiyet üyelerinin gazete çıkarmalarına sıcak bakmamasından dolayı *Muhbir* 31 Ağustos 1867'de Londra'da yayınlandı.¹¹⁸ *Muhbir*'in ilk sayısı; "Muhbir, doğru söylemenin yasak olamadığı yerde bir yer bulur yine çıkar" cümlesiyle açılış yapmıştır.¹¹⁹ Bu gazete Ali Paşa'yı eleştiren yazılar yazmış, millet meclisinin kurulmasını ve memleket meselelerinin orada görüşülmesini önermiştir. İngilizce ve Fransızca ilaveler de koyan *Muhbir*, 31 Ağustos 1867- 3 Kasım 1868 tarihleri arasında ancak 50 sayı çıkabilmiştir.¹²⁰

Ali Suavi daha ilk sayıdan itibaren gazeteyi kendi tekeline alarak cemiyetin amaçlarıyla uyuşmayan bir çizgiye çekmiştir. Namık Kemal ve Ziya Bey'in çabaları sonuçsuz kalınca Ali Suavi ile cemiyetin diğer üyelerinin yolları ayrılmış ve Ziya Bey ile Namık Kemal, *Muhbir*'le bir ilgilerinin kalmadığını bildirmişlerdi.¹²¹ Mustafa Fazıl Paşa'nın Fuat Paşa tarafından ikna edildikten sonra İstanbul'a dönmesi cemiyet üyeleri arasında belli bir hoşnutsuzluğa neden olmuştu. *Muhbir*'in bir türlü istenilen çizgiye

¹¹³ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 178-179.

¹¹⁴ Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", 393.

¹¹⁵ Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e hitaben yazmış olduğu mektubu Paris'teki La Liberté gazetesinde yayınlamıştır. Mektup, "Padişahların sarayına en son giren şey doğruluktur" cümlesiyle başlar. Mustafa Fazıl Paşa mektubunda Osmanlı Devleti'nin mevcut sıkıntıları hakkında bazı tespitler ve bunların giderilmesi için alınacak tedbirler hakkında tavsiyelerde bulunur. Mustafa Paşa, milletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulabilmesi için hürriyet ortamının sağlanmasını, bunun da Müslüman ve Hıristiyan bütün Osmanlı vatandaşlarına hak ve sorumlulukta eşitlik tanıyacak hür ve denetlenebilir bir düzenle (meşrutiyet) mümkün olacağını savunmuştur. Bkz. Ebuuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 25-35.

¹¹⁶ Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 55.

¹¹⁷ Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", 393.

¹¹⁸ Güz, "Osmanlı Basını", 49.

¹¹⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 182.

¹²⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 219-220.

¹²¹ Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 432.

gelememesi ve Ali Suavi'nin kendisini beğenmiş hali, işi başka bir gazete ile yola devam edilmesi noktasına getirmişti. *Muhbir'in* yayınları Mustafa Fazıl Paşa'yı da rahatsız ediyordu. Bu nedenle Paşa, Namık Kemal'e bir mektup göndererek başka bir gazetenin çıkarılması talimatını vermişti.¹²²

Yeni gazete *Hürriyet* adıyla 29 Haziran 1868'de yayın hayatına başladı. İlk iki sayısı tatmin edici bulunmayınca gazetenin idaresi üçüncü sayıdan itibaren Namık Kemal'e verildi. Namık Kemal'in iş başına geçmesiyle *Hürriyet*¹²³ büyük bir atılım yaparak Bâbiâli'yi rahatsız eden kuvvetli bir muhalefet cephesi oluşturdu.¹²⁴ *Hürriyet'in* Namık Kemal'in yönetiminde çıkan ve onun damgasını taşıyan ilk 63 sayısı Yeni Osmanlılar Cemiyetinin en kapsamlı ve en etkili yayını olmuştur.¹²⁵ Ancak kısa bir süre sonra Ziya Bey ve Namık Kemal de yollarını ayırdılar. Bu olaylarla birlikte cemiyet üyeleri arasında çözülme süreci başlamış oluyordu.¹²⁶

Hürriyet gazetesi etrafında toplanan muhalif gruptan ilk ayrılan İstanbul'daki meslek kuruluşunun önderi Mehmed Bey'dir. *Muhbir'i* çıkaran Ali Suavi ise gruptan en erken ayrılan radikal tiplerden biridir. Mustafa Fazıl Paşa'nın siyasî aleti olmayı kabul eden Ziya Bey, 84. sayıya kadar Londra'da *Hürriyeti* çıkarmaya devam etmiştir. Âli Paşa aleyhindeki yazılar için Osmanlı elçiliğinden yapılan şikâyet üzerine 88. sayıdan itibaren gazeteyi kapatarak İsviçre'ye gitti.¹²⁷ Cemiyetin Avrupa'daki mücadelesi sadece *Hürriyet'le* sınırlı kalmamıştır. Londra'da *Muhbir'i* çıkaran Ali Suavi orada yayınlama imkânı kaybolunca Paris'e geçer ve *Ulum'u* çıkarır. Yine cemiyet üyelerinden Mehmed Bey'in çıkarttığı *İhtilal* ve *İnkılab* adlı gazeteler Yeni Osmanlıların Avrupa mücadelesinde ki basın organları olarak dikkat çeker.¹²⁸

Namık Kemal, Âli Paşa'dan izin alıp 24 Kasım 1870'te İstanbul'a döndü. Ziya Bey, Ali Suavi ve diğerleri ise Âli Paşa'nın vefatından sonra sadrazam olan Mahmud Nedim Paşa'nın ilan ettiği genel aftan yararlanarak yurda döndüler. Böylece Yeni

¹²² Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 48.

¹²³ *Hürriyet* gazetesinin 1868-1870 yılları arasında yayınlanmış sayılarının tamamı Vakıfbank Kültür Yayınları tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır. Bkz. Namık Kemal, Ziya Paşa, **Sürgünde Muhalefet-Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, çev. Alp Eren Topal, Vakıfbank Kültür Yayınları, 1/2, 2018.

¹²⁴ Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", **DİA**, XXXII, İstanbul 2006, 366,

¹²⁵ "Tanzimatçılığa Karşı Yeni Osmanlılar", 11.

¹²⁶ Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", 394.

¹²⁷ Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 432.

¹²⁸ Güz, "Osmanlı Basını", 49.

Osmanlılar muhalefetinin yurt dışındaki etkinliği sona ermiş oldu.¹²⁹ Bu aşamadan sonra hareketin lider ismi olarak Namık Kemal görülebilir.¹³⁰ Namık Kemal, *İbret* gazetesinde fikirlerini yaymaya devam etti. 1873'te *Vatan Yahut Silistre* piyesinin yarattığı tesir nedeniyle Kıbrıs'a sürüldü. 1876'da Sultan Abdülaziz'i tahtan indirilmesi üzerine Namık Kemal anayasayı hazırlayan komisyona üye oldu. 1877'de Midhat Paşa'nın azlinden sonra Midilli'ye sürüldü. Ardından Sakız ve Rodos'ta memuriyetler aldı.¹³¹

Yeni Osmanlılar, Jön Türkler olarak isimlendirilen Sultan II. Abdülhamid dönemi kuşağının tersine örgütlenme ve gizli siyasi faaliyet alanında ustalığa ve belirli prensiplere ulaşabilmiş bir grup değildi.¹³² Grubun içinde ideolojiden çok ideolojiler vardı. Bu ideolojiler de aslında kesin çizgilere ve tutarlı açıklamalara gelecek gibi değildi. Kısacası Yeni Osmanlılar siyasi programlarında belirli çizgileri olan ve politik eylemlerinde uyum sağlamış aydınlar değillerdi.¹³³

Bütün bunların dışında Yeni Osmanlıların Türkiye tarihindeki yerlerini parlamentarizm mücadelesiyle sınırlandırmamalıyız. Yeni Osmanlılar edebiyattan gazeteciliğe, orta eğitimden çocuk terbiyesine tarihten ekonomiye kadar her alana değinmiş ve 19. yüzyıl toplumunun dikkatini bu konulara çekmişlerdir.¹³⁴

Yeni Osmanlılar dönemi, Osmanlı Devleti'nde ilginç bir fikrî gelişme dönemi olmuştur. *Hürriyet* ve *İbret* gibi gazeteler, batıya yeni bir pencere açmış, dünya politikasının yakından izlenmesini sağlamışlardır.¹³⁵ Avrupa'da buldukları ve yurda döndükten sonra sürdürdükleri yazı hayatlarıyla Türk toplumunda etkileri uzun yıllar devam eden siyasî ve sosyal bir gelişmenin önderleri olarak gerçek yerlerini almışlardır. 1876 Anayasası ve 1908 ikinci Meşrutiyet olayı onların oluşturduğu ve beslediği yeni fikirlerin bir sonucu olduğu hiçbir şüpheye yer vermeyecek kadar kesindir.¹³⁶

---

¹²⁹ Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 432.

¹³⁰ Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", 394.

¹³¹ Şerif Mardin, "Yeni Osmanlılar ve Siyasî Fikirleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, VI, İstanbul 1985, 1700.

¹³² İlber Ortaylı, "Bir Aydın Grubu: Yeni Osmanlılar", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, VI, İstanbul 1985, 1702.

¹³³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (44. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 306-307.

¹³⁴ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 309.

¹³⁵ Şerif Mardin, "19.Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", **Türk Modernleşmesi: Makaleler**, Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 90.

¹³⁶ Koray, "Yeni Osmanlılar", 582.

1.5. GİRİT MESELESİ (1858-1869)

1860'larda meydana gelen Girit Meselesi, Osmanlı Devleti'ni meşgul eden önemli meselelerden biri olmuştur. Bu mesele devleti içerde ve dışarda zor durumlara düşürmüştür.¹³⁷ Devletin bu mesele karşısındaki tutumu ve zor durumu dönemin aydın kesiminin de gözünden kaçmamış ve Osmanlı basınında yönetime karşı eleştiri aracı olarak kullanılmıştır.

Avrupa ve Osmanlı basınında uzun süre gündemde kalan Girit, 19. asırda çeşitli sebeplerle karışıklıkların yaşandığı bir dönem geçirmiştir. Bu karışıklığa yol açan ilk kıpırdamalar 1770'te başlamıştır.¹³⁸ Bu tarihte Ruslar, Mora'yı Osmanlı Devleti aleyhine tahrik etmeye başladıkları vakit Girit'i de ihmal etmemişlerdi. O tarihte Girit'te de isyan çıkmış fakat bu isyan kolayca bastırılmıştır.¹³⁹ Osmanlı Devleti Tepedelenli Âlî Paşa isyanını bastırmakla meşgul olduğu sırada,¹⁴⁰ Etniki Eterya Cemiyeti'nin kışkırtmaları sonucu, Girit Rumları da Türk idaresine karşı ayaklandı. 1821 yılında başlayan bu isyan karşısında Osmanlı Devleti, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Âlî Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Mehmed Âlî Paşa, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla isyanı bastırabileceğini bildirdi. Zor durumda kalan Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Âlî Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Girit Adası'ndaki isyanı bastırdıktan sonra 26 Şubat 1825 tarihinde Mora'ya girdi. 1827 yılında da Atina'ya girerek isyanı bastırdı.¹⁴¹

Müstakil Yunan devletinin statüsü Londra'da tespit edildiği sıralarda, İngiltere, Fransa ve Rusya, Girit Adası'na da değindiler ancak adanın Yunanistan'a bırakılması söz konusu olmadı. Önceki olaylara karışmış Giritliler için umumi af ilan edildi. Ayrıca halkın her türlü baskı ve tarafgir idareye karşı himaye edilmesi esas kabul edildi.¹⁴² 3 Şubat 1830'da Londra Anlaşması ile Yunanistan'ın sınırları çizilirken Girit bu sınırların dışında kaldı.¹⁴³ Yunan isyanının bastırılması için görevlendirilen Mehmed Âlî Paşa, 1831 yılından itibaren Girit'in yönetimini elinde bulundurmuş, 1840 tarihli Londra Antlaşması ile ada

¹³⁷ Musa Gümüş, "1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemal'den Tespitler", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5 (1), 2016, 38.

¹³⁸ Gümüş, "1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan", 29.

¹³⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, 18.

¹⁴⁰ Cemal Tükin, "Girit", **DİA**, XIV, İstanbul 1996, 89.

¹⁴¹ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)**, 12, 2001, 224.

¹⁴² Karal, **Osmanlı Tarihi**, 18.

¹⁴³ Ayşe Nükhet Adıyeko, "Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal Etmelerine Dair", **Geçmişten Günümüze Göç**, Osman Köse (Ed.), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, 1111.

üzerindeki tasarruf hakkını kaybetmiştir.¹⁴⁴ 1841’de Mehmed Âli Paşa’nın kuvvetleri adadan çekilmek zorunda kalınca, Girit Rumları yeniden isyan ettiler ancak bu isyan da kısa sürede bastırıldı.¹⁴⁵

1856 Islahat Fermanı’nın ardında Girit’te önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁴⁶ Islahat Fermanı hükümleri Osmanlı Devleti genelinde uygulandığı gibi, Girit Adası’nda da uygulandı. Fermanın gayrimüslim halka tanıdığı ayrıcalıklara rağmen, Girit Rumlarının bundan pek de memnun kalmadıkları görüldü. Girit meselesini sürekli körükleyen ve *Megali İdea* fikri doğrultusunda topraklarını genişletmeyi düşünen Yunanistan, Islahat Fermanı’nın ilanından sonra da gözünü Girit Adası’na çevirdi.¹⁴⁷ 1858’de meydana gelen olayların ardından Osmanlı Devleti, 26 Mayıs 1858’de adada birtakım reformlar gerçekleştirdi. 1864’te İngiltere’nin Yedi Ada’yı Yunanistan’a vermesi Girit Rumlarını Yunanistan’a katılma yönünde heveslendirdi. Yunanistan da aynı düşünce ile Girit Rumlarını tahrik etti.¹⁴⁸

Büyük Yunanistan’ı kurmak isteyen Rumlar, Girit’teki faaliyetlerini artırdı. Rusya’nın Hanya konsolosunun da desteğiyle Rumlar, 1866 yılında geniş kapsamlı bir isyan çıkarttı. Rusların bu isyandaki rolü dünya kamuoyu tarafından yakından takip ediliyordu. Rusya’nın etkinliğini artırması sonucu diğer devletler de Girit İsyanına müdahale etmek için fırsat kollamaya başladılar. İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya, Rusya ve Amerika Girit’in Suda ve Hanya Limanlarına gemi gönderdiler. Böylece büyük devletler, 1866’da Girit’i bir Akdeniz sorunu haline getirdiler.¹⁴⁹

Girit Rumlarının isyan gerekçelerinde yer alan; Rumca eğitim veren okulların açılması, yeni limanların yapılması, Ziraat Bankası kurulması, vergilerin indirilmesi gibi istekler, bazı Avrupa devletleri tarafından destekleniyordu. İstekleri Osmanlı Devleti tarafından reddedilen Rumlar, isyan ettiler. Asilerin başında Hacı Mihail isminde birisi

---

¹⁴⁴ Melek Öksüz, “Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, **Karadeniz Araştırmaları**, (25), 2010, 94.

¹⁴⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi**, 19.

¹⁴⁶ Öksüz, “Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, 95.

¹⁴⁷ Türkmen, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları”, 227.

¹⁴⁸ Öksüz, “Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, 95.

¹⁴⁹ Serap Toprak, “Megali İdea’ya Bir Örnek Girit”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, I (1), 2012, 127.

vardı. Yeteri kadar güçlendiğini hisseden asiler, 2 Eylül 1866'da ada üzerinde Türk hâkimiyetini tanımadığını ve Girit'i Yunanistan'a ilhak ettiğini ilan ettiler.¹⁵⁰

Bunun üzerine Ekim 1866 tarihinden itibaren Girit'te göçler arttı. Yalnız Müslüman aileler değil, Hıristiyan aileler de göç etmek zorunda kaldı. 1867 yılında Osmanlı Devleti, Girit meselesi hakkında Avrupa devletlerinin tarafsız kalması gerektiğini vurguladı.¹⁵¹ Bu yeni durum bölgede yeni bir istikrarsızlık hali meydana getirmiştir. Bu yüzden bölgede, bir şekilde çıkarları olan Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletler bu duruma karşı bir pozisyon belirlemeye çalışmışlar ve gelişmelerin kendi planları doğrultusunda meydana gelmesini istemişlerdir.¹⁵² Rusya en başından beri Girit isyanlarını desteklemekteydi. Fransa, Girit isyanları esnasında Belçika'yı ilhak etmeyi planladığı için Girit'in Yunanistan'a verilmesini istiyordu. Siyasî birliklerini tamamlamaya çalışan İtalya ve Prusya da Fransa'yı destekliyordu.¹⁵³ İngiltere, Rusya güdümünde büyük bir Yunanistan kurulmasını çıkarlarına uygun bulmamış ve 1866 isyanında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana bir politika izlemiştir.

Girit, Osmanlı Devleti için çok önemliydi. Çünkü Anadolu'nun savunma kalesi hükmündeydi. Bu nedenle Osmanlı devlet adamları Girit'te ciddi bir kayıp yaşamadan meseleyi halletmeye çalışmış, bu süreçte hem askerî hem diplomatik yolları denemişlerdir.¹⁵⁴ Bunun üzerine Sultan Abdülaziz, Sadrazam Âlî Paşa'yı Girit'e göndererek 1868 tarihli *Girit Vilayeti Nizamnâmesi* ilan edildi. Bu Nizamnâme ile adaya yeni bir yönetim şekli yani muhtariyet idaresi getirilmeye çalışılmıştır. Böylece Girit, etnik yapısına göre yönetimde çoğunluğun aktif rol oynadığı özerk bir statüye sahip olmuştu. Bu düzenleme ile Rumlar mecliste çoğunluğu ele geçirmişlerdi. Bu durum Rumların Yunanistan'a katılma mücadelelerinde siyasî bir platform olmuştu. Ancak bu Nizamnâmeye rağmen¹⁵⁵ Girit sorunu çözülemedi.

Bu nedenle Osmanlı Devleti, 4 Aralık 1868 tarihinde Yunanistan'a bir ultiमतom verdi. Fakat Yunanistan'dan olumlu bir cevap gelmeyince Osmanlı Devleti, 16 Aralık 1868 tarihinde, Yunanistan'la tüm diplomatik ilişkilerini kestiğini bildirdi. Bu durum

---

¹⁵⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi**, 20; Pınar Şenşık, **Girit Siyaset ve İsyân 1895-1898**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, 99.

¹⁵¹ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek Girit", 128.

¹⁵² Gümüş, "1866-1869 Girit İsyânı ve Yunanistan: Namık Kemal'den Tespitler", 30.

¹⁵³ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", 128.

¹⁵⁴ Gümüş, "1866-1869 Girit İsyânı ve Yunanistan: Namık Kemal'den Tespitler", 30-31.

¹⁵⁵ Öksüz, "Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)", 95.

Avrupa’da büyük bir heyecan yarattı.¹⁵⁶ Bir savaş çıkmak üzere iken büyük devletler, Prusya’nın 1869 yılı başında yaptığı teklif üzerine Paris’te bir konferans düzenlediler ve Yunanistan’a bir nota gönderdiler.¹⁵⁷ Osmanlı Devleti’nin haklı bulunduğu bu konferansta olası bir Türk-Yunan savaşı da önlenmiş oldu.¹⁵⁸

Netice itibariyle Girit isyanının gelişme safhaları ve hükümetin bu isyan karşısındaki tutumunu, Osmanlı kamuoyu üzüntü ve endişe ile takip etmişti. Yeni Osmanlılar, Girit’te¹⁵⁹ yaşanan olayları ve Müslümanların içinde buldukları durumu basın aracılığıyla dile getirmişlerdi. Muhbir gazetesi Girit’te ezilen Türkler için yardım kampanyası açmıştı.¹⁶⁰ Tasvir-i Efkâr gazetesinde de bu konu üzerinde durulmuş, halkı Girit Adası’ndaki Müslümanlar için maddi yardımda bulunmaya davet etmişti.¹⁶¹ Muhbir, Utarit ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri, Girit meselesini sürekli gündemde tutarak, Osmanlı Devleti’nin isyan karşısındaki tutumunu yetersiz bulmuş ve şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. Osmanlı yönetimi bütün bu eleştiriler karşısında çözüm olarak gazete kapatma yoluna gitmiştir. Bu nedenle birçok gazete süreli veya süresiz olarak kapatılmıştır.¹⁶²

1.6. NİZAMNÂMELER

1.6.1. Devletin Basın ve Yayın Faaliyetlerine Yönelik Düzenlemeleri

Osmanlı toplumu basın yayın alanında bir hukuk düzenine geçebilmek için uzun süre beklemek zorunda kalmıştır.¹⁶³ Osmanlı Devleti’nde 1727 tarihine kadar Türkçe eser basacak bir matbaanın kurulmasına izin verilmemiştir. Bu tarihte çıkan izinle ilk Türk matbaası¹⁶⁴ Yirmisekiz Çelebi’nin oğlu Sait Çelebi ve İbrahim Müteferrika’nın gayretleriyle açıldı.¹⁶⁵

Yüzyıl süresince Türk müteşebbisler tarafından matbaa kurulması gündeme gelmediğinden matbaalar ve kitap basımı hakkında yasal düzenlemelere gerek

¹⁵⁶ Toprak, “Megali İdea’ya Bir Örnek: Girit”, 129.

¹⁵⁷ Tükin, “Girit”, 89.

¹⁵⁸ Türkmen, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları”, 242.

¹⁵⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, 37.

¹⁶⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 208.

¹⁶¹ Nalcıoğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 143.

¹⁶² Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, 34-35.

¹⁶³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 199.

¹⁶⁴ Necla Odyakmaz, “Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, (16), 23 Şubat 2012, 213.

¹⁶⁵ Ali Birinci, “Osmanlı Devleti’nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 4 (7), 2006, 293.

duyulmadı.¹⁶⁶ Osmanlı Devleti, zaman içerisinde gelişen şartlara göre basın alanında düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin önemli bir aşamasını oluşturan ve Osmanlı tebaasının bazı temel haklarını sıralayan, *Gülhane Hatt-ı Hümayununda* basın özgürlüğünden bahsedilmemiştir. Bu dönemde Türkçe gazete olarak, 1831'de devlet eliyle çıkarılan Takvim-i Vekâyi'den başka gazete yoktu.¹⁶⁷ Takvim-i Vekâyi'nin çıktığı gün Osmanlı'da özgürlük düşüncesi ve yönetimi denetleme duygusu henüz üç beş aydın kişiden başka kimsenin kafasında yer etmemişken, Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlanmasının ardından, özgürlük düşüncesi, hükümetin icraatlarını eleştirme ve hatta gazeteler arasında polemikler, halkın, özellikle de Türk aydınının başlıca konusu olmuştur.¹⁶⁸

Osmanlı Devleti'nde 27 Aralık 1839'da Tabhane-i Amire'de herkesin, masrafını karşılamak şartıyla kitap bastırabileceği hakkındaki irade, yayıncılığının gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bundan kısa bir müddet sonra 4 Temmuz 1841'de şahısların Matbaa-i Amire'de kendi adlarına bastırabilecekleri kitapların izin almadan basılamayacağı belirtilmiştir. Bu arada ülkenin bazı kısımlarındaki izinsiz matbaaların, izin alınarak açılması, kitap ve risalelerin valinin izninden sonra basılması hususundaki irade 18 Haziran 1849'da çıkarıldı.¹⁶⁹ Osmanlı Devleti, basın özgürlüğünün olmazsa olmazı olan matbaalar üzerindeki denetimini 1850'lerden sonra gittikçe artırmıştır. 6 Temmuz 1856'da özel matbaaların uymaları gereken şartlar ilan edilmişken, bununla yetinilmeyerek 15 Şubat 1857'de Matbaa Nizamnâmesi yürürlüğe konulmuştur.¹⁷⁰

1.6.1.1. 1857 Matbaa Nizamnâmesi

İstanbul ve taşrada, keyfi gazete ve kitap basım ve yayını engelleyen ve matbaalara bir düzen vermek amacıyla Meclis-i Âlî-i Tanzimat tarafından bir nizamnâme hazırlanmıştır. 15 Şubat 1857 tarihli Matbaa Nizamnâmesi, Osmanlı basın tarihinin ilk düzenleyici metni niteliğindedir. Nizamnâme, biri hususî olmak üzere on maddeden oluşmaktadır.¹⁷¹ Nizamnâmenin 1. ve 2. maddelerine göre matbaa açmak isteyenlerin talebi, Meclis-i Maârif ve Zaptiye Nezareti tarafından yapılacak incelemeden sonra, adı

¹⁶⁶ Odyakmaz, "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", 213.

¹⁶⁷ N. Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3), 2002, 71-72.

¹⁶⁸ Odyakmaz, "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", 213.

¹⁶⁹ Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (1), 2006, 145-146.

¹⁷⁰ Odyakmaz, "Osmanlı'da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri", 214.

¹⁷¹ Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", 147.

geçen meclisten ve sadrazamlık makamından sorulacak, sakınca görülmezse basımevi açabileceklerine ilişkin *Sened-i Mahsus* verilecekti. Taşrada oturanlar valiliklere başvuracaklar ve onlar için de aynı işlem yapılacaktı.¹⁷² 3. madde, mülk ve devlete bir zararı olmadığı yolunda Meclis-i Maarif tarafından bir karara varılan kitaplar için izin yine Sadâret tarafından verilecekti.¹⁷³ 4, 5 ve 6. maddelere göre yabancı devlet tebaasından biri matbaa açabilmek, kitap ve risale basabilmek için öncelikle Hâriciye Nezaretinden izin almak zorundadır.

7. maddeye göre, mülk ve devlete zararlı olan kitap ve risalelere zaptiye tarafından el konulacaktır. Nizamnâme hükümlerine aykırı hareket eden matbaalar, merkezde Zaptiye Nezareti, taşrada valiler tarafından kapatılacak ve nizamnâmedeki hükümlere göre cezalandırılacaklardır. Nizamnâmede gazete konusunda, yabancı tebaa ile ilgili kısmi bir düzenlemeye yer verilmişse de Türkçe gazeteler için bir düzenleme yapılmamıştır. Nizamnâme ile birlikte matbaa kurulması ve eser basımının izne bağlanması sansüre ve kanunnâmeye atıf şeklinde yaptırım uygulanması genel bir düzenleme kapsamına alınmak istenmiştir.¹⁷⁴

1.6.1.2. 1857 Te'lif Nizamnâmesi

Matbaa Nizamnâmesini, 4 Mart 1857'de (8 Recep 1273) çıkarılan *Kitab Tab'ı Hakkında Nizamnâme* takip etti. Bu nizamnâme temelde te'lif haklarıyla ilgili düzenlemeler içermektedir.¹⁷⁵ Artık devletin matbaasında kitap bastırma mecburiyeti, yani devlet tekeli kaldırılıyordu. Bundan sonra artık herkes istediği kitabı basabilecekti. Aynı zamanda kaydı hayat şartıyla telif hakkı teminat altına alınabilecekti. Telif hakkı başkalarına devredilebilecekti.¹⁷⁶ Basılacak kitabı mukavele olunan miktardan fazla bastırmaya cesaret edenler hakkında, kanunen icap eden ceza icra olunacaktır.¹⁷⁷ Bu arada 1858 Ceza Kanunu'na göre izinsiz matbaa açanlar kitap ve evrak basanların matbaaları kapatıldıktan başka elli altın mecdiye para cezası ödeyeceklerdi. Bu nizamnâme 1872 tarihinde bazı değişikliklerle yeniden kabul edildi ve yeni maddeler eklendi. Telif hakkı,

---

¹⁷² Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın**, 75.

¹⁷³ Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", 297.

¹⁷⁴ Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", 147.

¹⁷⁵ Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", 148.

¹⁷⁶ Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", 297.

¹⁷⁷ Diren Çakmak, "Osmanlı Telif Hukuku ile İlgili Mevzuat", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (21), 2007, 207.

telif eserlerde kırk ve tercüme kitaplarda basılmasından itibaren yirmi sene olarak tespit ediliyordu.¹⁷⁸

1.6.1.3. 1858 Ceza Kanunnâmesi

Türkiye’de basınla ilgili ilk yasaklar, 1858 Ceza Kanunu’yla başlar. Bu yasadın önce Türkiye’de sadece iki gazete çıkmıştır. Dergi olarak ise bir tek Vakāyi-i Tıbbiye mevcuttu. Fransız Ceza Kanunu, Fransızcadan Türkçeye çevrilirken basınla ilgili maddeler de uyarlanmış ve ilk yasaklar böyle çıkmıştır.¹⁷⁹ Fransa’da matbuatla ilgili yasaklar ve düzenlemeler şu şekilde ifade edilmiştir:

Hürriyet’in enva’-i sâiresi misillû hürriyet-i matbuat dahi ahirin hürriyetiyle mahdud ve mahsurdur. Bu halde kanun, neşriyat-ı matbua vasıtasıyla âherin hürriyetine tecavüz ve bir ferdin ma’nen veya mâddeten zarar-dîde edilmesini ve hatta vaz’-ı kanun ihtiyat ve basiretle tahdîd ve ta’yin etmesi muktezî bulunan bir daire dâhilinde emniyet ve âdab-ı umumiyyeyi muhill veyahut kanunen cürm teşkil eden ef’al îka’ni müşevvik tahrîkâtı muhtevî neşriyatı men’ edebiliyor ve etmelidir. Fakat müdahale-i hükümet tecrîm-i tecâvuzât ve ta’mîr-i mâ’fât suretlerinde vaki’ bulmak lazımeden olup yoksa neâşriyata mani’ olmak tarzında olamaz.

Tecrîm ve tazmîn husûsâtına hüküm etmek Fransa’da ahâli-i vatanın hukûk-ı hürriyeti bir tehlike-i ciddiyye ve kat’iyyede bulunduğu zaman icra-i müdahale ve ta’kibat ile mükâf bulunan kuvve-i adliyyeye muhavvildir. Hürriyet-i Matbuat usulî, 1791 kanûn-ı esâsî ile ilan ve 1848 kanûn-ı esâsî’nin 83. maddesiyle tevzi’ edilen diğerk bir zaman-i kanuniyi ihtiva etmekte olup bu da «matbuat vasıtasıyla îka’ edilen bil-umûm cerâimin tetkik ve muhakemesi münhasıran heyet-i udûle âid» bulunması hususundan ibarettir. Bununla beraber efrada karşı muhill-i namus ve haysiyet-i neşriyatta bulunmak cürmu için bazı tahdidat vaz’ edilmiştir. Bunun ihlal-i haysiyet ve şetm ve tahkir-i cerâimî müstesna olmak üzere diğerk bütün matbuat cürmlerinin salahiyet-i hükmiyesi heyet-i udûle müfevvez olmayan memalikde hürriyet-i matbuattan eser bulamayacağı hakayik mütearrife a’dadına dahil olmuştur.¹⁸⁰

Buna göre 1858 Ceza Kanunnâmesi’nin 138. maddesinde ilk yasaklama şu şekilde ifade edilmiştir. “Devlet-i Âliyye’nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan bu matbaalarda yüce saltanata, devlet yöneticilerine ve Osmanlı tebaasından olan bir milletin aleyhinde gazete, kitap veya zararlı belge basmaya ve yayımlamaya kalkışanların bastırdıkları şeyler

¹⁷⁸ 15 Şubat 1857 tarihli nizamnâme yerine ilk defa 41 maddelik 22 Ocak 1888 tarihli Matbaalar Nizamnâmesi çıkarıldı. Bu hususta II. Meşrutiyet öncesinde son büyük ve teferruatlı tanzim, 1894 tarihinde gerçekleştirildi. 47 maddelik bu nizamnâme 15 Şubat 1857 ve 22 Ocak 1888 tarihli nizamnâmelerin yerini almış ve II. Meşrutiyet’in ilanına kadar neşriyat hayatına hâkim olmuştur. Bkz. Birinci, “Osmanlı Devleti’nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, 297-298.

¹⁷⁹ Topuz, **II Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 44.

¹⁸⁰ Mehmed Münir, **1326’dan Önce Matbaa-i Amire**, 3-4.

ellerinden alınacak, suçun derecesine göre matbaası geçici olarak veya tamamen kapatılacak ve para cezası verilecektir.” Kanununun 139. maddesinde genel ahlaka aykırı, alay ve eleştiri içeren yazıları ve edepsiz resimleri basan, bastıran ve yayınlayan para cezasına çarptırılacaktır.¹⁸¹ Kanununun 213. maddesinde “*Basma kâğıt talik ve neşriyle*”, yani afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yüklemek yasaklanmıştır. Buna göre 138. madde ile yalnız basımevi sahibi, 139. madde ile hem basımevi sahibi hem de bastıran, 213. madde ile de iftira edenler cezalandırılmaktadır.¹⁸²

1.6.1.4. 1864 Matbuat Nizamnâmesi

1864’de yayınlanan Matbuat Nizamnâmesi, bir uyarlamadır. O yıllarda Türkiye’de sadece dört gazete yayınlanmaktaydı. Bunlar Takvim-i Vekâyi, Cerîde-i Havâdis, Tercüman-ı Ahvâl, Tasvir-i Efkâr idi. Bu gazeteler de hükümete kafa tutacak güçte değillerdi. Ama birtakım yöneticiler Avrupa’da hükümetleri sarsan tehlikelerin yarın öbür gün Osmanlı Devleti’nde de huzursuzluk yaratabileceğini sezip önceden tedbir almaya yönelmişlerdir. İşte Fuat Paşa’nın Fransa’dan ithal ettiği Matbuat Nizamnâmesi böyle bir şeydir.¹⁸³ 19. yüzyılın ortalarında Fransa’da basının iki yüz yıllık bir geçmişi vardı. Her eğilimde yüzlerce gazete çıkmıştır. O güne kadar eski imparatorluk çağlarının özlemi içinde kendine yeni bir taht oluşturan III. Napolyon, 17 Şubat 1852’de bir kararnâme yayınlamıştır. 1864’de Türkiye’de örnek alınan yönetmelik budur.¹⁸⁴

Söz konusu nizamnâne, Takvim-i Vekâyi’nin 779. nüshasında şu şekilde ifade edilmiştir: “Desaâdet’de ve Memalik-i Şahanede tab’ ve neşr olunan her nevi gazete ve evrak-ı havadis-i mülkiyye ve politikıyye tab’ ve neşri hakkında nizamnâmedir.”¹⁸⁵ Bu nizamnâme genel hükümler ve caza hükümleri olmak üzere iki fasıl halinde toplam 35 maddeden oluşmaktadır. Nizamnâmenin 1. maddesine göre:¹⁸⁶ “Bir gazetenin te’sîs ve neşri ve ba’del-intişar hey’eti tahririyesinde vuku’ a gelebilecek tagayyürat (değişimler) için hükümete ma’lumat vermek ve ruhsat almak icab ediyordu.”¹⁸⁷

¹⁸¹ Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devletindeki Görünümü”, 72.

¹⁸² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 201.

¹⁸³ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 43.

¹⁸⁴ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 45.

¹⁸⁵ Takvim-i Vekâyi, “Havadis-i Dâhiliye”, 21 Receb 1281, Nr: 779, 2.

¹⁸⁶ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 151.

¹⁸⁷ Mehmed Münir, **1326’dan Önce Matbaa-i Amire**, 10.

Ruhsat talebi, Osmanlı tebaasınca Maarif Nezaretine, yabancı tebaa ise Hâriciye Nezaretine yapılacaktır.¹⁸⁸ 3. madde, ruhsat verilebilmesi için, en az otuz yaşını bitirmiş ve Ceza Kanununun herhangi bir maddesine göre cezalandırılmamış olmaları gerekiyordu. Ayrıca verilen ruhsat her zaman geri alınabilecekti.¹⁸⁹ Gazetelerin alt kısmında sahip veya müdürün imzasının bulunması gerektiği 4. maddede yer almıştı.¹⁹⁰ Bu maddeye göre: “Gazetenin her nüshası müdir-i mesul ve her makale muharriri tarafından mümzi (imza eden) olması lazım idi.”¹⁹¹ Nizamnâmenin 5. maddesinde, gazetenin başkalarına devredilmesi halinde yeniden izin alınması hüküm altına alınmıştır.¹⁹² 7. maddede gazetenin sahibi veya sorumlu müdürü, gazetede imzasız her yazıdan doğabilecek sorumluluklardan mesul olduğu gibi, imzalı yazılardaki sorumluluklardan da müştereken mesuldür.

Nizamnâmenin 8. maddesinde cevap hakkına da yer verilmiştir. Buna göre bir gazetede bir kişinin ismi açıkça veya ima suretiyle bir yazı yazılmışsa ve o kişi tarafından gazeteye cevap gönderilmişse, bu cevap gazetenin birinci veya ikinci nüshasında ücretsiz olarak yayınlanacaktır.¹⁹³ 9. madde, “Mevadd-ı politikaya ve mülkiyeyi şamil olmak üzere Devlet-i Âliyye’ye taarruz ve husumet efkârıyla memalik-i ecnebiye de tab’ ettirilen gazete ve evrak mürettib-i sâirenin memalik-i şahaneye idhâl ve neşri memnu’dur.”¹⁹⁴ Yani Osmanlı Devleti aleyhine saldırı veya düşmanlık fikirleri içeren yabancı ülkelerde basılmış gazete ve yayınların ülkeye girişi yasaklanmıştır.¹⁹⁵

Tüzükte ayrıca basın aracılığıyla bazı suçların işlenmesi durumunda gazetelerin idarî yönden kapatılabileceği de öngörülmüştür. Görülüyor ki yeni tüzüğe göre gazetelerin kapatılması veya yayınına son verilmesi mahkeme kararı ile değil, sadece idarî tasarrufla mümkün olmaktadır. Bu durumda gazete, yürütme organının idarî baskı ve müdahalesine karşı hiçbir güvenceye sahip değildir. Tüzüğün 10. ve 35. maddelerini kapsayan ikinci bölümünde suçlar ve cezalar yer almaktadır.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 151.

¹⁸⁹ Odyakmaz, “Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri”, 217.

¹⁹⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 202.

¹⁹¹ Mehmed Münir, **1326’dan Önce Matbaa-i Amire**, 10.

¹⁹² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 202.

¹⁹³ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 151.

¹⁹⁴ Takvim-i Vekâyi, “Havadis-i Dâhiliye”, 21 Receb 1281, Nr: 779, 2.

¹⁹⁵ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 151.

¹⁹⁶ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 202-203.

“10. madde, her kim Devlet-i Âlîyye’nin ruhsatı olmaksızın hilaf-ı nizam gazete veya bir varaka-i mürettibe ihdas ve neşr eder ise neşr etmiş olduğu nüsha veya cüzlerin her biri için on adet yüzlük altın ceza-yı nakdi ahz olunacak ve bu suretde neşr olunan gazete tatil ettirilebilecektir.”¹⁹⁷ 11. madde, gazetenin imzalı sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek 10 adet yüzlük altın para cezası; 12. madde, hükümetten gelen resmî yazıları yayınlamamak 25-200 altın para cezası; 13. madde, devletin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişilerin kışkırtılması durumunda suç işleyen kişilere verilecek ceza kadar gazeteciye de ceza verilmesi;¹⁹⁸ 14. madde, genel adaba ve ahlaka aykırı yazılar yazılması ve mezhepler aleyhinde bilgi ve görüşler içeren yazıların yazılması 25-100 altın para cezasına;¹⁹⁹ 15. madde, hükümdar ve hükümdar ailesini tahkir ve hükümlanlık haklarına taarruz sayılabilecek yazılar, 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası veya 25-100 altın para cezasına çarptırılacağı hükmolunmuştur.²⁰⁰

“16. madde, Vükelâ-yı Saltanat-ı Seniyye’ye veyahut memalik-i mümtâze reislerine dokunacak söz yazan olur ise bir aydan bir seneye kadar hapis veya on beş altından yüz altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur.”²⁰¹ 17. madde dost hükümdarlara dokunacak sözler yazılması hapis ve para cezasına; 18-20 ve 21. maddeler, meclisleri mahkemeleri devletçe kurulacak kurulları kötüleyecek yazılar, devlet memurlarının aleyhinde yazılar yazılması, yabancı büyük elçileri ve maslahatgüzarları kötülemek, halkı kötülemek gibi yayınları yapmak yasaklanmış ve yapanlar için çeşitli para ve hapis cezaları öngörülmüştür. Nizamnâmede ayrıca basın davalarına hangi mahkemelerin bakacağı da belirtilmiştir.²⁰²

Nizamnâme bir ön sansür koymuyordu ama ağır para ve hapis cezalarıyla, başta Padişah olmak üzere bütün yönetimi yabancı devlet başkanları temsilcilerini suçlayıcı ve aşağılayıcı yayınlardan koruyordu.²⁰³ Nizamnâmede, hükümdar başta olmak üzere bazı üst düzey mercilere karşı yapılan yayınlar dolayısıyla hükmolunacak cezalar yerine istenirse, gazetenin bir ay kapatılabileceği hükme bağlanmıştır.²⁰⁴ İki yıl zarfında hakkında üç kez kesinleşmiş ceza bulunan gazetelerin ise 29. maddede hükümet tarafından belirli bir süre için veya tümünden tatil ettirilmesine hükmolunmuştur. 34. maddede ise basın suçlarının 15,

¹⁹⁷ Takvim-i Vekâyi, “Havadis-i Dâhiliye”, 21 Receb 1281, Nr: 779, 2.

¹⁹⁸ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 45.

¹⁹⁹ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 163.

²⁰⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 203-204.

²⁰¹ Takvim-i Vekâyi, “Havadis-i Dâhiliye”, 21 Receb 1281, Nr: 779, 2.

²⁰² İnuğur, **Basın ve yayın Tarihi**, 203-204.

²⁰³ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, 78.

²⁰⁴ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 152.

16, 17, 19, 20, 21 ve 24. maddelerinin Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’de, diğerlerinin ise Zaptiye mahkemelerinde görüleceği belirtilir.²⁰⁵

1.6.1.5. 1867 Kararnâme-i Âlî (Âlî Kararnâme)

1862’den beri yayınlanmakta olan Tasvir-i Efkârın muhalif tutumuna, 1867’de Muhbir, Ayine-i Vatan, Utarit gazeteleri de katılınca hükümet telaşlanmış, basın tüzüğünün getirdiği yasaklarla yetinmez olmuştur. Çünkü bu yıllarda basın siyasal konularla ilgilenmeye başlamıştı.²⁰⁶ O dönemde gazetelerde çıkan yazılara bugünün bakış açısından bakacak olursak şu olaylar dikkat çekmektedir.

Muhbir gazetesi Girit meselesi üzerine bir kampanya açmış ve bir Meclis-i Milli’nin açılmasını önermişti. Gazete, kararnâme çıkmadan bir hafta önce Maarif Nazırının bir emirnamesiyle geçici olarak kapatılmıştı. Bu emirnamede gazetenin²⁰⁷ hükümet aleyhine zihinleri yanıltacak yalan ve düzme haberler yayınlamayı alışkanlık haline getirmesi ve son günlerde çıkardığı sayılarda yasa dışı pek çok uygunsuz ve asılsız şeyler bulunması sebebiyle, Matbuat Nizamnâmesi’nin 27. maddesi gereğince bir ay süreyle kapatıldığı bildirilmiştir.²⁰⁸

Tasvir-i Efkâr’ın 465. sayısında Namık Kemal tarafından yazılan, ülkenin içinde bulunduğu koşullardan bahseden *Şark Meselesi* adlı makalesi yayınlandı. Yazıda ülkenin içinde bulunduğu güç durumdan bahsediliyordu. Bu tutum Âlî Paşa’yı iyiden iyiye kızdırdı. Ne yapıp edip Namık Kemal’i susturmanın yollarını aramaya başladı.²⁰⁹ İşte böyle bir ortamda beşinci kez sadrazam olan Âlî Paşa 27 Mart 1867’de bir kararnâme çıkarmıştı. *Kararnâme-i Âlî* adıyla anılan bu kararnâme ile basın tüzüğünün dışında kalan durumlarda hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Amaç hükümet aleyhindeki yayınları önleyebilmektir. Çünkü Âlî Paşa devletin zaafılarını halkın bilmesini sakıncalı görmektedir.²¹⁰ Bu kararnâmenin hazırlanıp uygulamaya konulmasının gerekçesi şu şekilde sunulmuştur:

Dersaadet’de elsine-i muhtelifede (çeşitli dillerde) tab’ ve neşr olunmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri ittihaz etmiş oldukları lisan ve meslek vazifelerinden olan, tehzib ve ıslah ahlak merkezinden çıkararak ve menafi’-i umumiye-i memlekete mugayeret-i

²⁰⁵ Nalcıoğlu, *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 164.

²⁰⁶ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 204.

²⁰⁷ Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, 46-47.

²⁰⁸ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, 81.

²⁰⁹ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 53-54.

²¹⁰ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 205.

asliyesi derkar olan ifrad ve tefrid ve idbarına gidip ve çok kere esas devlet hakkın da bile zebandırızlık (dil uzatma) etmek derecesine kadar mütecasir olup yaşadıkları ve servet ve sâ mân tahsil ettikleri memleket hakkında sairlerinin vuku' bulan itirazatının define çalışmaları lazım gelir iken, hasımlara aleti fesat olarak bir takım efkar-ı muzır ve havadis-i kâzib neşr etmektedirler. Bu makule matbuat ve evrakın ıslahat ve terakkiyat-ı umumiye ye (...) ve hükümetin harekâtı hakkında bile faydası olabileceği mülâ hazasıyla Devlet-i Âliyye bunların anân-ı efkârını bir mertebeye kadar ıtlak etmek arzusunda bulunmakla beraber, gazetelerin illet-i gaiyye ve me'muriyet-i hayriyeleri telif-i efkâr ve menafi' hizmeti olduğu halde bir çok erâcîf ve ekâzîb tahdiş-i ezhâni nihayetü'l-emr beyne'l-ahâlî muhasameyi müstelzim olacak bir yola gitmelerine nazar bî-kaydı ile bakılması menafi-i vazife-i hükümet olacağından ve şu halin taraf-ı saltanat-ı seniyyeden ıslah-ı ahval-i tebaa ve memleket ve istihsal esbab-ı terakki ve me'muriyet zımmında her vakit den ziyade bezl-i cehl himmet buyrulmakda olduğu esnada zuhur ve cereyani bir kat daha bais-i teessüf bulunduğundan vikaye-i âsaiş ve nizam kazıyye-i mültezimesine bina' bu kaide hilâfında bulunan gazeteler ve risalelerin bütün devlet ve umum malına racî' olan mazarratlarının men'i zımmında Matbuat Nizâmât-ı mevzûasının ahkâmı haricinde olarak hükümetçe icra-yı muamele te'diye ve ittihaz-ı tedâbir-i maniaya karar verilmiştir. İş bu karar suret-i muvakkatde olarak istilzam eden esbâb ile beraber bertaraf olacaktır.²¹¹

Âli Kararnâme geçici olarak çıkarılmış ise de 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır. Çünkü kararnâmenin çıkartılmasına neden olan koşullar ortadan kalkmamıştır. Âli Kararnâmesi basın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırmıştır. Devlet bu kararnâmeyi basının aleyhinde kullanmış ve basına zincirler vurmaya yönelmiştir. Kararnâme-i Âli adındaki bu kararnâme şu şekilde uygulanmıştır:²¹²

Muhbir, Ayine-i Vatan, Utarit gazeteleri kapatılmıştı.

Mizah gazetesi Diyojen 1871'de 15 gün kapatılmıştır.

İbret gazetesinin yayını 1870'te bir ay süreyle yasaklanmıştır.

Mizah gazetesi olan İbretnâme-i Âlem 1871'de geçici olarak kapatılmıştır.

İbret 1872'de yeniden 4 ay kapatılmıştır. 1873'te Diyojen 2 ay kapatılmıştır.²¹³

Letaifi-i Asar'ın geçici olarak yayını durdurulmuştur.

1873'te Hadika iki ay İbret önce bir ay sonra süresiz kapatıldı. Basiret kapatıldı. 1874'te Hülâsa-i Efkar, Şark ve Hayal gazeteleri kapatıldı. Hayal 1875'de yasaklandı.²¹⁴

²¹¹ Tasvir-i Efkar, "İ'lân Resmî", 8 Zilkade 1283, Nr: 466, 1.

²¹² Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 48.

²¹³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 206.

²¹⁴ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 48; İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 206.

Aslında bu kararnâme, aynı zamanda bu dönemde basının gücüne de işaret eder. Kamuoyu üzerindeki etkisiyle özellikle yerli basın, bu dönemde siyasal muhalefetin temsilcisi konumundadır. Örgütlü muhalefetin ilk temsilcisi olarak kabul edilen Yeni Osmanlıların²¹⁵ asıl hedefleri, mutlakîyet idaresini meşruti idareye dönüştürmektir. Bu cemiyet, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Bey gibi yazarlar vasıtasıyla, mümkün olduğu kadar Âlî Paşa ve hükümete eleştiriler getiriyordu. Sadrazam da çıkarılmış olan kararnâme vasıtasıyla bu muhalif sesleri susturmaya çalışıyordu. Girit meselesi üzerinden Tasvir-i Efkârda hükümeti eleştiren Namık Kemal Erzurum'a, Ziya Bey Kıbrıs'a, Muhbir'deki yazıları ve Girit mültecileri için başlattığı yardım kampanyası sonrası Ali Suavi Kastamonu'ya sürülmüştür.²¹⁶

1.6.1.6. 1876 Sansür Kararnâmesi

1870 yılının sonunda sürgündeki Yeni Osmanlılar ülkeye dönmeye başlamışlardır. Âlî Kararnâme hükümleri aracılığı ile gazete kapatma yetkileri ise bütün hızıyla sürmüştür. Buna rağmen yetkililer tarafından Âlî Kararnâme yeterli görülmemekle Mahmut Nedim Paşa'nın son sadrazamlığı sırasında²¹⁷ 11 Mayıs 1876'da yeni bir kararnâme ile basına sansür konulmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti'ndeki bütün olumsuzluklardan basın sorumlu tutulmuş ve hükümetin en küçük bir eleştiriye bile tahammülü kalmamıştı. Bu kararnâme kısaca şöyledir.²¹⁸

Osmanlı basınının içeriğine ziyadesiyle dikkat ve ihtimam olunmakta ve ekseriya tatil ve ilga gibi cezalar dahi icra edilmekte ise de mevcut durumun önemi dolayısıyla gazetelerin ale'l-umûm kontrol altına alınması gerekli görüldüğünden, Dersaadet'te ve Memâlik-i Mahrûsa-i Şahanenin her tarafında tüm dillerde tab olunan gazetelerin basım öncesi muayenesi maksada kâfi bulunmakla, bundan böyle Dersaadet'te tab olunan gazetelerin Matbuat İdaresinden ve eyaletlerde bulunan gazetelerin dahi hükümet-i dahiliyece tayin olunan memurlar marifetiyle basım öncesi denetimi Kararnâme-i Âlî gereğinden olup, bu usul dahi muvakkat olup, ilan-ı keyfiyete iktidar kılındı.²¹⁹

Bu şekilde ilan edilen Sansür Kararnâmesini birinci sayfasında yayınlamak zorunda kalan Basiret gazetesi aynı sayfada durumu protesto etmek için:²²⁰ “Matbaamızın makinesi bozulduğundan birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı müşterilerimize

²¹⁵ Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)”, 153.

²¹⁶ Akbulut, “Osmanlı Basım Tarihine Bir Katkı”, 46.

²¹⁷ Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, 35-36.

²¹⁸ Topuz, **100 Soruda Türk Basım Tarihi**, 48.

²¹⁹ Basiret, “İ'lân Resmî”, 16 Rebîülâhır 1293 / 11 Mayıs 1876, Nr: 1809, 1.

²²⁰ Cevdet Kudret, **Abdulhamid Döneminde Sansür I**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, 8.

ilan ederiz,”²²¹ şeklinde bir yazı koymuş dördüncü sayfadaki ilanlar dışında birinci, ikinci ve üçüncü sayfaları beyaz bırakmıştır. Sabah gazetesi de aynı gün sansürün çıkardığı yazıların yerlerini boş bırakmıştır. Sansürün yayınlandığı gün öğrenciler Babıâlî’yi basmaya kalkışmışlar, Mahmud Nedim Paşa aynı gün azledilerek yerine Mütercim Rüştü Paşa sadrazam olmuştur. Sansür yalnız iki gün yürürlükte kalmış, iki hafta sonra da Sultan Abdülaziz tahtan indirilerek yerine V. Murad hükümdar ilan edilmiştir.²²²

Sultan V. Murad’ın saltanatı üç ay sürmüş, Şehzade Abdülhamid Kanûn-ı Esâsî’yi ilan edeceği vaadiyle tahta çıkmıştır. Kısa bir zaman sonra yönetim tarzı Meşrutiyet olmuştur. 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanûn-ı Esâsî’nin 12. maddesinde *Matbuat kanun dairesinde serbesttir* hükmü yer almaktadır.²²³ Oysa 1864 tarihli Matbuat Nizamnâmesi yürürlükten kaldırılmış değildir. Basın alanında kanun olarak nitelendirilebilen bu nizamnâme den başka, 1857 tarihli Matbaa Nizamnâmesi ve bir de 1867 tarihli Âlî Kararnâme vardır. Bu durumda basının serbest olmasından söz edilemez. Nitekim kısa bir özgürlük dönemi olarak kabul edilen bu dönemde basın yine kısıtlamalar içinde kalmıştır.²²⁴

---

²²¹ Basiret, Nr: 1809, 1.

²²² Kudret, **Abdülhamid Döneminde Sansür I**, 8-13.

²²³ Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, 37.

²²⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 255.

İKİNCİ BÖLÜM

1860-1871 DÖNEMİNDE GAZETELERE UYGULANAN

YASAKLAR VE CEZALAR

2.1. TERCÜMAN-I AHVÂL (1860)

1860'lı yıllara girilirken ilk Türkçe gazetenin yayınlanmasının üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmiş olmasına rağmen gazeteler beklentileri karşılayamamıştır. Biri resmî diğeri yarı resmî olmak üzere var olan iki Türkçe gazete de halkın ilgisini çekmiyordu. İşte bunu hisseden Ağâh Efendi yeni bir gazete çıkarmak için harekete geçti.²²⁵ Ağâh Efendi, Mart 1860'da Maarif-i Umumiye Nezaretine dilekçeyle başvurdu ve gazete çıkarma izni istedi.²²⁶ Meclis-i Maârif'e vermiş olduğu dilekçede, ülkede yerli ve yabancı tebaanın Arapça, Türkçe ve diğer başka dillerde gazete çıkardığını, kendisinin de bütün gider ve gelirleri şahsına ait olmak üzere Türkçe bir gazete çıkarmak istediğini bildirmiştir. Dilekçesi Meclis-i Maârif'te görüşülerek hazırlanan raporda, Osmanlı Devleti bendelerinden bir zatın gazete yayınlamaya istekli olmasının övgüye değer bulunduğu ve basılmasından hoşnutluk duyulacak bu gazete için ruhsat verilmesinin uygun olduğu ifade edilmiştir.

Âgâh Efendi, Tercüman-ı Ahvâl'in ilk sayısını 22 Ekim 1860 (6 Rebîülâhır 1277) tarihlerinde yayınladı. İlk sayılarında muharrirlik yapan Şinâsi,²²⁷ aslında gazetenin kimliğini belirleyen kişidir. Gazetenin amacını ve yayın politikasını açıklayan mukaddimede Şinâsi tarafından kaleme alınmıştır.²²⁸ Yazıda gerçek bir gazetenin görevi ve yapacağı hizmetler şu şekilde dile getirilmiştir.

Mademki bir heyet-i ictimaiyede yaşayan halk bunca vezaif-i kanuniye ile mükelleftir, elbette kalen ve kalemen kendi vatanının menafiine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-ı müktesebesinden addeyleyler. Eğer şu iddaya bir sened-i müsbit aranılacak olsa, maarif kuvveti ile zihni açılmış olan milel-i mütemeddinenin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir.²²⁹

Şinâsi, halkın devlete karşı nasıl bir kısım vazifeleri ve yükümlülükleri varsa, kendilerinin de birtakım haklarının olduğunu belirtmiş, söz ve yazı hürriyetinin bu haklardan biri olduğunu vurgulamıştır. Şinâsi, halkın devletin yararına olmak şartıyla

²²⁵ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 40.

²²⁶ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın**, 63.

²²⁷ Âlim Kahraman, "Şinâsi", **DİA**, XXXIX, İstanbul 2010, 167.

²²⁸ Hamza Çakır, "Tercüman-ı Ahvâl", **DİA**, XL, İstanbul 2011, 495-496.

²²⁹ Tercüman-ı Ahvâl, "Mukaddime", 6 Rebîülâhır 1277/22 Ekim 1860, Nr: 1, 1.

fikirlerini açıklamaya hakkı olduğunu, buna kanıt olarak da medeni ülkeleri ve gazetelerini örnek göstermiştir. Şinâsi gazetesinin çıkarılış amacını da şu şekilde açıklar:

İmdi işbu gazete ahval-i dâhiliye ve hâriciyeden müntehap bazı havadisi ve maarif-i mütenevvia ile sair mevadd-i nâfiaya dair mebahisi neşr ü beyana vasıta olacağından nâşî Tercüman-ı Ahvâl unvanı ile tesmiye olunmak münasip görüldü.²³⁰

Şinâsi, içerde ve dışarda meydana gelen olaylardan halkı haberdar etmek maksadıyla bu gazetesinin çıkarıldığını ve bunun için de gazeteye isim olarak Tercüman-ı Ahvâl adını koymayı uygun gördüğünü beyan etmiştir.

Değil mi Tanrı'nın ihsanı akl ü kalb ü lisan

Bu lütfu etmelidir fikr ü şükr ü zikr insan

Şinâsi, mukaddimenin sonundaki bu kısa şiirle de akıl ve dilin insanlara Tanrı'dan gelen bir lütf olduğunu ve bu lütf karşısında insanların şükretmesini ve bunun da düşünce ve fikirlerin açığa vurulmasıyla mümkün olacağını söylerken, gazetesinin yayın politikasını özetlemiştir.²³¹

Tercüman-ı Ahvâl özel teşebbüs tarafından ve hazineden herhangi bir yardım almadan çıkarılan ilk Türk gazetesi olma özelliğine sahiptir. Bu sırada Osmanlı'nın gayrimüslim unsurlarına mensup kişilerin ve yabancı²³² uyrukların başka dillerde çıkardıkları tam 13 gazete vardı. Agâh Efendi ve Şinâsi'nin çıkardıkları Tercüman-ı Ahvâl gazetesi ile Türkiye'de basının siyasal eleştiri görevi de başlamış oldu. Gazete sadece siyasî eleştiri ile sınırlı kalmamış, dil ve edebiyat alanında da önemli yenilikler getirmiştir. Devletten yardım almadan yayınlanan bu gazete siyasî alanda üstüne düşen görevi yerine getirmeye başlamıştır.²³³ Tercüman-ı Ahvâl ilk fikir gazetesi olmanın yanında Yeni Osmanlılar adında ilk muhalefetin ve milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasında öncü olmuştur.²³⁴

Tercüman-ı Ahvâl önceleri haftada sadece iki gün yayınlanıyordu. 22 Ocak 1861'den itibaren haftada üç daha sonraları ise haftada dört-beş gün yayınlanmıştır. Mukaddimesinde belirtildiğine göre gazete, iç ve dış hadiselerden seçme haberlerle eğitici yazılar yayınlayacak ve bunlar bütün halkın kolaylıkla anlayacağı düzeyde olacaktır. Gazetede resmî haberler, hatt-ı hümayunlar, bildirimler, tüzükler, piyasa ve borsa haberleri,

²³⁰ Tercüman-ı Ahvâl, "Mukaddime", 6 Rebiülâhır 1277 / 22 Ekim 1860, Nr: 1, 1.

²³¹ Tercüman-ı Ahvâl, "Mukaddime", 6 Rebiülâhır 1277/ 22 Ekim 1860, Nr: 1, 1.

²³² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 185.

²³³ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 225.

²³⁴ Benek, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", 32-33.

fiyat listeleri, çeşitli çeviriler, ekonomik konular ve inceleme yazıları da önemli yer tutuyordu.²³⁵

İmzalı baş yazı geleneği Tercüman-ı Ahvâl ile başlamıştır. Yine tefrika ve tartışmalar bu gazete ile basınıma girmiştir. Şinâsi'nin kaleme aldığı *Şair Evlenmesi* adlı manzum oyun basın tarihimizin ilk tefrikası olarak Tercüman-ı Ahvâl'da yayınlanmıştır.²³⁶ Şinâsi, Tercüman-ı Ahvâl'da sadece 6 ay çalışmış, 25. sayıya kadar ise yazı yazmaya devam etmiştir. Bu gazetenin başlıca yazarları arasında²³⁷ Agâh Efendi, Şinâsi, Ahmed Vefik Paşa, Sarı Tefvîk Bey, Refik Bey, Hasan Suphi Efendi gibi devrin önemli yazarları bulunmaktaydı.²³⁸

Yirmi yıl tek başına faaliyet gösteren Cerîde-i Havâdis gazetesi, Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlanmasını ve güçlü yazar kadrosunu bir türlü hazmedemediğinden 29. sayısında "Cerîde ile müşteri arasında bir muhavere" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda, gazetelerin görevlerinden ve şekillerinden söz edildikten sonra, Şinâsi'nin²³⁹ Tercüman-ı Ahvâl'da yayınlanan *Şair Evlenmesi* adlı tefrikasını koca karılara mahsus masal olarak değerlendirmiştir.²⁴⁰ Ardından Tercüman-ı Ahvâl'da yer alan bir haberde (26 Aralık 1860) Cerîde-i Havâdis'in sahibinin bir İngiliz olduğu, Tercüman-ı Ahvâl sahibinin Ehl-i İslam olduğu yazılmıştır. Bu tartışmalar basın tarihimizin ilk polemiği olmuş ve uzun süre devam etmiştir. Bir süre sonra her iki gazete de saray tarafından uyarılarak haddi aşan söylemlerden kaçınılması istenmiştir. Nitekim Tercüman-ı Ahvâl 51. sayısında kendilerini boş yere meşgul ettikleri için okuyucusundan özür dilemiştir.²⁴¹

Osmanlı Devleti'nde Türkçe gazeteler için yeni sayılan Tercüman-ı Ahvâl gazetesinin uygulamakta olduğu bu gazetecilik tarzı, gazetenin yayına başlamasından yaklaşık sekiz ay sonra yayının durdurulmasına sebebiyet vermiştir. Ziya Paşa'nın eğitimdeki bazı aksaklıkları konu alan ve aynı zamanda politik yanı da bulunan "Maarif'e Dair Bend-i Mahsustur" başlıklı yazısı üzerine Türk basın tarihinde ilk kez bir gazete

---

²³⁵ Topuz, **II Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 19.

²³⁶ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 187.

²³⁷ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 12.

²³⁸ Çakır, "Tercüman-ı Ahvâl", 196.

²³⁹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 188.

²⁴⁰ Cerîde-i Havâdis, "Cerîde ile Bazı Müşteri Arasında Vuku Bulan Muhavere", 25 Cemaziyelevvel 1277, Nr: 29, 2.

²⁴¹ Çakır, "Tercüman-ı Ahvâl", 497.

kapatılma cezası almıştır.²⁴² Tercüman-ı Ahvâl'in 34. sayısında kapatılma sebebi olan yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Ulûm ve maarif cihetine masraf buyrulan enzar-ı latif ve atıfet-i seniyeleerî asar-ı celîlesinden olarak, 15-20 sene zarfında fûnûna hayli ilerleyüp, mahalle mahalle Dersaadet'de ve taşralarda umum mektepleri açılmış ve bir yandan açılmakta, ihsan a'lâ el ihsan olmak üzere bir sınıf mektepler şakirdanına elbise ve taam ve maaş dahi verilmekte bulunmuş olmakla vech-i matlub üzere adamlar yetişmek me'mul bulunduğu halde mekâtib-i mezkûreden çıkan şakirdanın içinde sahîha Devlet-i Âliyye'nin işine yarayacaklar nadir görünür...²⁴³

Ziya Paşa, yazısında devletin 15-20 sene zarfında İstanbul'da ve taşranın çeşitli bölgelerinde okullar yaptırdığını ve hala da yaptırmakta olduğu, ayrıca bu okullardaki öğrencilerin bütün masraflarının devlet tarafından karşılanmasına rağmen, mezun olan öğrencilerden çok azının devletin işine yaradığını ifade etmiştir. Buna neden olarak da eğitimde yanlış yöntemlerin kullanıldığını ileri sürmüştür. Yazının devamında:

Bizde çocuklar mahalle mektebine başladıklarında Arabi lisanına mahsus olan elifbadan bed' ile altı yedi sene mektebe gidüp sekiz on hatim ettikleri halde, ellerine harekesiz yazılı bir mektup verilse okuyamamak da ve hatta kendilerini okutan hâce efendilerinin ekserisi bile bu halde bulunmaktadır. Bunlar mahalle mektebinden alınıp mekâtib-i umumiye verildiklerinde dahi Arabi harflerinden bed' ile siga ve zaman nedir ve sarf ü nahv ne demektir hiç anlamayarak (...) okuyup izhar ve kafiyyeye kadar çıkarlar. Eğer kendilerinde kabiliyet-i zatiye var ise ol vakit tahsil ettiği şeyler Arabi lisanının doğruca okunup yazılması için yazılmış kavaid olduğunu idrak ve badehu kendi lisanını bildiği kavaid-i Arabiyeye tatbik ile Osmanlıca okuyup yazmaya iktidar-ı hasıl ederler. Ve eğer kabiliyet-i mezkûre yoksa tatbik yolunu çıkaramayıp, iki satır bir tezkirecik yazmak lazım gelse biçareler kendi lisanlarının elifbasını ve sarf ü nahvını bilmediklerinden Arabi malumatı yardım etmeyüp hem sebk-i ifadeyi yolsuz, hem de Türki olan kelimelerin ekserisini imlâsız yazarlar ve bu aczin etfâl şöyle dursun usûl-i mu'tâde (alışılmış) üzere tekmil-i nesh etmiş mezun ve müntehi zatlarda bile görüldüğü vardır. Amma elsine-i sâirenin elifbaları ve sarf ü nahvları kendi dillerine mahsus olmağla etfâl ibtida-i telafuz edecekleri elfâzın ne demek olduğunu bildiklerinden ve üç dört ayda düzgünce ibare okumaya mülkiyye hasıl edüp ondan sonra yine kendi lisanlarının sarf ü nahvını tahsile (...) hem yazıyı okur hem de yazar...²⁴⁴

Ziya Paşa, yazısında Osmanlı'da çocukların, mahalle mekteplerinde Arap alfabesi olan elifba ile eğitime başladıklarını, bu çocuklar altı yedi sene okula gidip yedi sekiz hatim etseler bile ellerine harekesiz bir yazı verildiğinde okuyamayacaklarını hatta onları

²⁴² Çakır, "Tercüman-ı Ahvâl", 496.

²⁴³ Tercüman-ı Ahvâl, "Maarife Dair Bend-i Mahsustur", 2 Zilkade 1277, Nr: 34, 2.

²⁴⁴ Tercüman-ı Ahvâl, "Maarife Dair Bend-i Mahsustur", 2 Zilkade 1277, Nr: 34, 2-3.

yetiştiren hocalarının dahi böyle bir kabiliyetten yoksun olduğunu ileri sürmüştür. Bu çocukların okulu bitirip umumi mekteplere verildikleri zaman, her şeye baştan başlasalar bile dilbilgisinin ne demek olduğunu bilmeden izhar ve kafiyeye kadar geleceklerini ifade etmiştir. Eğer bu öğrencilerde kabiliyet varsa Osmanlıca yazıp okuyabileceklerini, yok eğer kabiliyetleri yok ise iki satırlık bir tezkireyi bile tam anlamıyla yazamayacaklarını ileri sürmüştür. Yabancıların üç dört senede elde ettikleri eğitim için Türk öğrencilerin, 14-15 sene sarf etmeleri gerektiğini, bu süre zarfında da öğrencilerin yaşlarının 19-20'ye geldiğini bu yüzden de hem tahsile olan hevesin söndüğünü hem de diğer fenni ilimleri öğrenmeye vakitlerinin kalmadığını ifade etmiştir. Eğitimdeki bu aksaklığın birinci sebebi olarak da terbiye-i umumiyenin ağır işlediğini ileri sürmüştür.

Bunu üzerine Tercüman-ı Ahvâl'in yayını 43. sayıdan sonra durdurulmuş, 44. sayı on beş gün sonra 17 Haziran 1861 tarihiyle yayınlanmıştır. Gazetenin kapanması Cerîde-i Havâdis tarafından olumlu karşılanmış ve 153. sayısında okuyucularına şu şekilde seslenmiştir:²⁴⁵ “Tercüman-ı Ahvâl nâm gazetenin muharriri, daire-i me’zuniyetin haricinde hareket de bulunduğundan, kendisi Bâb-ı Âliyye celb olunarak matbaası kapatıldığıının resmen tebliğ olunduğu istima’ olunmuştur.”²⁴⁶ İki hafta kapalı kalan Tercüman-ı Ahvâl, yeniden yayınlanan 44. sayısında konuya şu şekilde değinmiştir.²⁴⁷

Hasbe'l-îcâb birkaç gün te'hirden sonra Bâbîâlî'nin erzân buyrulan müsaade-i celilesiyle iş bu Tercüman-ı Ahvâl, yine meydana geldi. Vah vah Cerîde-i Havâdis umduğu azadelik sevincinden çok vakit mütelezziz olmadığı herkesin ma'lumu olduğu üzere böyle sekte-i hafifeler zamanla ve defaât ile kendi başına dahi gelmiş olduğundan da bu kadar izhar-ı ferah ve şad-ı mâniye...²⁴⁸

Tercüman-ı Ahvâl, birkaç günlük aradan sonra Bâbîâlî'nin izniyle yeniden yayına başladıklarını ancak Cerîde-i Havâdis'in bu durumdan çok uzun süre lezzet alamadığını ve erken sevindiğini vurgulamıştır. Bu yazıya Cerîde şu şekilde cevap verdi:

Sadr-ı İslamdan beri ittifak-ı ârâ-yı ümmetle kurulmuş ve selâtin-i azâm-ı Osmaniyye hazerâtı taraflarından nice nice himmet-i lâyika ve ikdâmât-ı faika sarfıyla derece-i aliyeye isâl olunmuş olan usul-ı müstahsane-i tahsiliyenin aleyhine Tercüman-ı Ahvâl'in vuku' bulan zebandırızlığı seyyiesine uğrayarak on beş gün dili tutulmuşdu. İşbu jurnal sahibine medar-ı taayyüş olduğuna merhamete şeraid-i mahsusa ile

²⁴⁵ Çakır, “Tercüman-ı Ahvâl”, 496.

²⁴⁶ Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis, Başlıksız, 26 Zilkade 1277, Nr: 153, 2.

²⁴⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 189.

²⁴⁸ Tercüman-ı Ahvâl, “Tevcihat” 8 Zilhicce 1277, Nr: 44, 1.

mukayyed olarak geçende dûçar olduğu memnuiyyetin afvına bu kere Bâbiâli'nin müsaade-i celîlesi şâyan buyrulmuştur.²⁴⁹

Cerîde-i Havâdis, İslam'ın başından beri ümmetin ittifaklı oylarıyla kurulmuş ve yüce Osmanlı Sultanlarının himmetleri ile sürekli çalışmalar neticesinde en üst dereceye getirilmiş eğitimin aleyhinde atıp tutan Tercüman-ı Ahvâl'in on beş gün dilinin tutulduğunu ve bu gazetenin sahibine geçim kaynağı olması nedeniyle Babiâli'nin yüce izniyle affedildiğini yazmıştır.

Tercüman-ı Ahvâl'in cevabı:

Herkesin malumu olduğu üzere böyle Hanifeler (dargınlıklar) zamanıyla ve defaatla kendi başına dahi gelmiş olduğundan, tâ bu kadar izhar-ı ferah acele etme mesleğe uygun bir görüş ve ileri düşünce değil iken galiba galibiyet pençemizden artık bütün bütün kurtuldu ümidiyle boş lakırdı meydanına at sürmüş.²⁵⁰

Tercüman-ı Ahvâl'in, Cerîdeye cevabına bakılırsa kapatma olayından sonra her iki gazetenin yine polemîği sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Yeni Osmanlılar kuşağının yetişmesini başlatan ve gazeteciliğe yeni bir anlayış getiren bu gazete, Yeni Osmanlılar ile iktidar arasında ortaya çıkacak muhalefetin ve onların Avrupa'ya kaçmalarına zemin hazırlayacak ortamın başladığını gösteriyordu.²⁵¹

Tercüman-ı Ahvâl'de ülkenin yönetiminden sorumlu bürokratlara ve bunların uygulamalarına yönelik eleştiriler olsa da doğrudan Padişahı hedef alan bir eleştiriye rastlanmaz. Hatta Takvim-i Vekâyi ve Cerîde-i Havâdis'te olduğu gibi Padişah ile ilgili haberlerde bolca övgü kalıpları kullanılmıştır. Yaklaşık yedi yıl yayın yapan gazete, Şinâsi'nin ayrılmasının ardından haftada üç defa çıkarılmaya başlanmış ve boyutu da yarı yarıya küçültülmüştür.²⁵²

Tercüman-ı Ahvâl'in 583. sayısına kadar, üzerinde sahibi veya sorumlu müdür ismine rastlanmamaktadır. 30 Aralık 1864 tarihli 583. sayıda ise dördüncü sayfanın sonunda (Tevfik) adı görülmektedir. Bu imzanın 1864 Matbuat Nizamnâmesi hükümlerine uyulmak amacıyla konulduğu anlaşılmaktadır.²⁵³ Tercüman-ı Ahvâl'in eldeki en son sayısı Şubat 1866'da çıkan 792 numaralı sayıdır. Ebuzziya Tevfik bu gazetenin bir zamanlar iki bin kadar sattığını, fakat sonraları satışın neredeyse 60'a kadar düştüğünü belirtmiştir.

²⁴⁹ Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis, "El İnsan Tâle Lisan Mealince İşte Biçare Tercüman-ı Ahvâl'in Cerîde-i Havâdis Hakkında Yazdığı Fıkârat-ı Ta'riziye ile Ecvibe-i Lazımımızdır", 14 Zilhicce 1277, Nr: 162, 1-2.

²⁵⁰ Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis, Nr: 162, 2.

²⁵¹ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, 74.

²⁵² Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalef Basının Doğuşu 1828-1878**, 106-107.

²⁵³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 189.

Gazete kapandıktan sonra Avrupa'ya kaçan Agâh Efendi Yeni Osmanlılarla birlikte baskıcı yönetime karşı yürütülen mücadeleye katılmış, Âlî Paşa'nın ölümünden sonra kimi arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'a dönmüş ve yine devlet görevlerinde bulunmuştur.²⁵⁴

2.2. TASVİR-İ EFKÂR (1862)

Takvim-i Vekâyi, Cerîde-i Havâdis ve Tercüman-ı Ahvâl'den sonra Osmanlı Devleti'nde yayınlanan dördüncü Türkçe gazetedir. Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlandığı ilk günlerde Agâh Efendi ile beraber çalışan Şinâsi²⁵⁵ gazetesinin 25. sayısından sonra ayrılarak Tasvir-i Efkâr'ı çıkarmak istemiştir.²⁵⁶ Bu dönemde henüz bir matbuat nizamnâmesi bulunmadığından, Şinâsi'nin talebi önce Meclis-i Maârif'te, daha sonra Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve nihayet Padişahın iradesiyle toplam on yedi gün içerisinde izin verilmiştir. Bununla birlikte ilk sayısının yayınlanması neredeyse bir yıl sonra mümkün olmuştur. İlk sayısı 27 Haziran 1862'de yayınlanan gazetesinin kısa mukaddemesini Şinâsi kaleme almıştır.²⁵⁷

Her bir devlet idaresine müvekkel olduğu bir heyet-i mecmua-i milliyenin bekasıyla pâydâr ve hayr ü menafine muvafık suretde tedbir-i mehâmm eylemekle kavîyyü'l-iktidâr olmak kaziyesi, mânend-i bedihi-i ulâ bürhândan müstağnidir. Bir hâl-i medeniyette bulunan halk ise kendi menâfi'inin husulü hakkına ne suretle sarf-ı zihin eylediği terceman-ı efkârı olan gazeteleri lisanından ma'lum olur. Bu mütâlaaya mebni, her bir memleket-i mütemeddine için elzem olan o türlü varakanın millet-i muazzama-i Osmâniye meyanında peyda olmasına, mukaddemeleri sa'i ve muvaffak olduğum misillü, teksir-i idâdi emeli ile bu def'a dahi bâ-ruhsat-ı seniyye havadis ve maarife dair işbu Tasvir-i Efkâr gazetesinin te'sisine teşebbüs eyledim.²⁵⁸

Bu cümlelerle başlayan mukaddimede, devletlerin devamının yönettiği halkın sürüp gitmesine bağlı olduğu, güçlü olabilmesi ise halkın iyiliği ve menfaati doğrultusunda tedbir alınmasıyla mümkün olacağına belirtmiştir. Ayrıca bir medeniyete dahil olan halkın ise kendi menfaatlerinin elde edilmesi hakkında ne şekilde zihin yorduğu, fikirlerinin tercümanı olan gazetelerin lisanından anlaşılacağını ifade ederek gazetesinin hem devlet hem de millet için önemini vurgulamıştır. Mukaddimenin devamında Şinâsi, gazeteyi medeni millet olmanın şartlarından biri olarak işaret etmiştir. Bunun için önceki bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak, olaylardan ve kültür işlerinde bahsedecek olan Tasvir-i Efkâr

²⁵⁴ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basım ve Yayın**, 65.

²⁵⁵ Nesimi Yazıcı, "Tasvir-i Efkâr", **DİA**, XL, İstanbul 2011, 138.

²⁵⁶ Gezgin, "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basımının Kısa Tarihsel Perspektifi", 16.

²⁵⁷ Yazıcı, "Tasvir-i Efkâr", 138.

²⁵⁸ Tahir-i Efkâr, "Mukaddime", Selh-i Zilhicce 1278, Nr: 1, 1.

gazetesini çıkarmaya teşebbüs ettiğini bildirir. Tasvir-i Efkâr, henüz ilk sayısında mukaddimenin hemen altında Osmanlı hazinesinin kötü durumuna ilişkin kısa bir habere yer verir.²⁵⁹

Devlet-i Âlîyye'nin umur-ı dahiliyesince devr-i sabıktan kalma birkaç müşkülâtı olup, bunların en mühimi maliyenin ahvalıdır ki suret-i ıslahın vücûbe vasıl olmuştur. Çünkü bir hayli zamandan beri bazı arızadan dolayı hazine-i celileye târi olan, müzâyakanın def 'i ve izalesi çare-i seri'anın husûl-ı hin-i emlâkında olduğu halde biraz esbâb-ı mâniâ haylûletiyile kuvvede kaldığına halkça teessüf olunmakta idi...²⁶⁰

Satırlarıyla başladığı yazısında, Osmanlı Devleti'nde bir önceki padişahattan kalan birkaç önemli meselenin olduğunu, bunlardan en mühiminin ise hazinenin durumu olduğunu bildirir. Çünkü uzun zamandan beri hazinedeki parasızlığı gidermenin mümkün olduğu halde bazı aksaklıklardan dolayı bu durum düzeltilememiştir. Yeni dönemde bu hususta bazı tedbirlerin alındığı yolundaki duyumların memnuniyetle karşılandığını beyan etmiştir. Görüldüğü gibi Şinâsi, önceki ve halen tahtta olan sultanların aleyhlerinde kırıcı bir dille eleştiride bulunmamakla birlikte, halk adına hazinenin durumunun düzeltilmesini talep etmiştir. Diğer bir deyişle Şinâsi, mukaddimedede belirttiği üzere halkın tercümanı olmuştur.²⁶¹

Şinâsi'nin kalemiyle hürriyet düşüncesini yayması bakımından gazetenin basın tarihimizde önemli bir yeri vardır. Tasvir-i Efkâr daha önce yayınlanan gazetelerden daha gelişmiş nitelikte, dönemine göre kuvvetli bir yorum gücü ve kalemle işe girişmiş, sayfalarında her kesimden halk için çok faydalı olacak makalelere ve baş yazılara yer vermiştir. Yazılarında millet, hürriyet, meşrutiyet gibi kelimeleri cesaretle kullanmıştır.²⁶²

Tasvir-i Efkâr gazetesi haftada sadece iki gün yayımlanıyordu. Gazete iç ve dış haberler için ayrı ayrı sütunlar ayırmış ve bunlara Havadis-i Dâhiliye ve Havadis-i Hâriciye diye süslü başlıklar yaptırılmıştır.²⁶³ Havadis-i Dâhiliye başlığı da "Payitaht" ve "Eyâlât" alt başlıklarına ayrılmış, Havadis-i Hâriciye başlığı altında ise "Avrupa", "Asya" ve "Amerika" alt başlıklarına yer verilmiştir. Eğitime ve hayır işlerine ait ilanların parasız basıldığı bilgisi de okuyucularla paylaşılmıştır.²⁶⁴ Kamuoyunun öneminin anlaşıldığı bir dönemde Tercüman-ı Ahvâl'in açtığı bu yolda ondan daha da ileride olan Tasvir-i Efkâr'ın

²⁵⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 111.

²⁶⁰ Tasvir-i Efkâr, "Payitaht", Selh-i Zilhicce 1278, Nr: 1, 1.

²⁶¹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 111-113.

²⁶² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 193.

²⁶³ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 15.

²⁶⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 193.

haberlerin yanında fikir gazeteciliğini de üzerine aldığı adeta Yeni Osmanlıların sözcüsü konumuna geldiği görülmektedir.²⁶⁵ Şinâsi'nin yönetiminde ki yazar kadrosunda Namık Kemal, Ahmed Vefik Paşa ve Samipaşazâde Suphi gibi yazarlar bulunmaktaydı.²⁶⁶

Tasvir-i Efkâr Türkçe basına iki mühim yenilik getirmiştir. Bunlardan ilki, okuyucu mektuplarıyla ilgilidir. Takvim-i Vekâyi ve Cerîde-i Havâdis'in sadece padişaha ve devlet adamlarına övgüler içeren okuyucu mektuplarına yer vermelerine karşılık, bu gazetede gerçek okuyucunun görüşleri yer almıştır. İkinci önemli yenilik ise dizgide olmuştur. Şinâsi, Arap harfleriyle yapılan dizgiyi kolaylaştırmak için dizgi kasasındaki harf sayısını 112'ye indirmesiydi.²⁶⁷

Toplumsal konularda hassas olan Şinâsi, siyasî sahaya da ilgilenmiş Tasvir-i Efkâr'da hükümetin dış politikasını eleştirerek Karadağ sorununa değinmiş, Rusya'nın Lehistan ve Kafkaslar politikasına dikkat çekmiştir. Bunun yanında gazetede Osmanlı Devleti'nin en fazla başını ağrıtan Eflâk-Boğdan bölgesiyle ilgili haberlere de yer verilmiştir. Tasvir-i Efkâr'da, halk adına yönetimi denetleme ve eleştiri görevi yürütülüyor olsa da eleştiri boyutunda uygun bir lisan kullanılmasına dikkat edilmiştir.²⁶⁸

Aydın çevre tarafından sevilen Şinâsi'nin Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayini söz konusu iken, Paris'te eğitim gördüğü sırada arkadaşı olan Said Sermed'in Âlî Paşa'ya suikast tertiplemeyle suçlanarak tutuklanması ve Şinâsi'nin de ihtilalci bir gazeteci olduğu iddiasının ortaya atılmış olması, huzurunu kaçırmış bu nedenle gazetesini Namık Kemal'e bırakarak Paris'e kaçmıştır. Namık Kemal'in gazetenin yönetimine ve yazar kadrosuna katılımı 200. sayıdan sonra olmuştur. Namık Kemal, 25 yaşında gazetenin başyazarını yazmaya başlamıştır. Yazılarında vatan, yenilik ve hürriyet konularını işleyen genç başyazarın ilk yazıları saray yetkilileri tarafından da çok beğenilmiştir. Nitekim *Yangın* başlıklı makale nedeniyle Âlî Paşa kendisine rütbe vermiştir.²⁶⁹

Namık Kemal, zamanla yazılarını zenginleştirdi. Şehirleşme, eğitim ve maliyenin ıslahı ve kadınların okutulması gibi konular üzerinde durdu. Dil meselesi ve tıp mektebinde eğitimin Türkçe olması vurgusunu yaptı.²⁷⁰ Namık Kemal'in siyasî yönünü hissettiren ilk yazısı Belçika Kralı Leopold'ün ölümü üzerine 355. sayıda kaleme aldığı

²⁶⁵ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", 77-78.

²⁶⁶ Yazıcı, "Tasvir-i Efkâr", 139.

²⁶⁷ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", 78.

²⁶⁸ Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878*, 120, 121, 123.

²⁶⁹ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 196.

²⁷⁰ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, 48.

fıkradır.²⁷¹ Bu yazıda hürriyet, hükümet ve millet arasındaki ilişkiler üzerinde durdu. Avrupa başlığı altında dış gelişmeleri özetledi. Bu sırada Memleketeyn meselesi ile ilgili makaleleri ise onun esas siyasî yazılarını oluşturur. Tepebaşı gazinolarında Türklük aleyhine söylenen Rumca şarkılara ilişkin şiddetli yazılar kaleme aldı.²⁷² Hükümetle arasında ilk gerginliğe yol açan bu yazılara karşı yönetim tarafından kendisine gönderilen ihtarnameye verdiği cevaplarla baskılar karşısında yılmayan cesur gazeteci yönünü ortaya koymaktadır.²⁷³ Namık Kemal, Tepebaşı gazinolarında söylenen şarkılara olan kızgınlığını şu şekilde dile getirmiştir:

Bu kahvelerde Rum lisanı üzere birtakım türküler söylenmektedir ki mealleri Rum milletinin silahlı isyana davetini havi ba'zı türrehâtdan ibarettir.²⁷⁴

Beyoğlu'nda Tepebaşındaki çalgı takımı Pazar akşamları, “ey keskin kılıcım Türkleri şöyle kes ve ey ateşli tüfeğim zalimleri böyle öldür” yollu Yunanistan fesadının cenk ahengi makamında ol vakitler şöhret bulmuş olan bir şarkı ile alâ-melei'-nâs nağme saz olarak, perde-bîrûnluğa ictisar etmekte ve başına birtakım edepsizler toplanıp, türkü bittikçe tekrarı arzusuyla tepinmekte olduğu ve ekseri teb'a ve hatta hademe-i devletten bulunduğu Tasvir-i Efkâr'a suret-i mahsusada haber verilmiştir. (...) Hâlâ aldığımız malumata göre mezkûr çalgı takımı icra-yı ahenk için (...) Daire-i Belediye'den ruhsat almıştır. Bir dairenin ise kendi mezuniyeti tahtında hareket edenleri edep ve terbiye hududu dahilinde tutmak vezaif-i me'muriyeti iktizasındadır. Acaba bu çalgılara bazıları silah derdest olarak Girit'te Hükümet-i Saltanat-ı Seniyyeyi igtisaba çalışan Yunanlılar mı gayret veriyor...²⁷⁵

Namık Kemal, yazısında Tepebaşı gazinolarında söylenen Türklük aleyhtarı Rumca şarkıların açık bir şekilde Rum halkını isyana davet ettiğini ve çalgı takımının bu uygunsuz şarkıları söylemek için Belediye Dairesinden ruhsat aldığını bildirmiştir. Bu durumu esefle karşılayan Namık Kemal, acaba bu çalgıcılara Girit'te Saltanat-ı Seniyyeyi gasp etmeye çalışan Yunanistan mı destek veriyor diye sorar.²⁷⁶ Bu yazının ardından Zaptiye Nezareti, bu konulardan haberdar olduğunu ileri süren bir tekzip göndermişti. Namık Kemal bu tekzibi Tasvir-i Efkâr'ın 427. sayısında yayınlayarak meseleyi kapatmıştı ancak bu

²⁷¹ Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, 364.

²⁷² Yazıcı, “Tasvir-i Efkâr”, 139.

²⁷³ Akün, “Namık Kemal”, 365.

²⁷⁴ Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 26 Rebûlâhır 1283, Nr: 419, 1.

²⁷⁵ Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 22 Cemaziyelevvel 1283, Nr: 425, 2.

²⁷⁶ Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 22 Cemaziyelevvel 1283, Nr: 425, 2.

fırtınanın ilk işaretiydi.²⁷⁷ O günlerde Muhbir gazetesi, İsmail Paşa hakkında şu haberi yayınlamıştı:²⁷⁸

Mısır gazetelerinin rivayetine göre, Mısır hariciye müdürü saâdetlü Nubar Paşa me'muriyet-i mühimme ile Dersaadet'e gelecekmiş. Paşa-yı müşârün-ileyhin Dersâadet'e geleceği mukaddema gazetelerin yazdığı üzerine, yazılmış ve sonra tekzîb dahi olunmuş idi. Yine bu kere gazeteler Mısır gazetelerinden alarak yazıyorlar. Gerek tevatüre gerek ecnebi gazetelerinin yazısına bakılırsa, Müşârün-ileyh beş şeyün iltiması için gelecekmiş. Birinci Aziz-i Mısır unvanı, ikinci kendisine mahsus arma ile sikke darbı, üçüncü müşirliğe kadar rütbe vermesi, dördüncü kendisine mahsus alâmet ile nişan vermesi, beşinci askerinin yüz bine iblağı.²⁷⁹

Nitekim ertesi günü Tasvir-i Efkâr gazetesi, Muhbir'in yazısıyla birlikte, şu makaleyi yayınladı:

Bazı erbab-ı vüsukdan aldığımız ma'lûmata göre Mısır tarafından henüz suret-i resmîyede bir teklif vuku' bulmamıştır. Bundan böyle dahi vuku' me'mul olunamaz. Çünkü bahis olunan metâlibde asla münasebet görülemiyor. Evvela tevârih-i esreden anlaşıldığına göre (aziz) Mısır mülki (Reyyân) maliye nazırı idi. Halbuki Mısır Vilayet-i Celîlesinde bulunan zevata canib Devlet-i Âlîyye'den, sadaret payesi veriliyor. Tedennî ünvan ise talep olunacak bir şey değildir. Saniyen arma ile sikke, Memâlik-i İslâmiye'de celil-i saltanatın hukuku mahsusasından ad olunmuştur. Bir vilayet-i daire tabietinden bütün bütün infikâk etmedikçe onlara iştirak iddasında bulunamaz. Hatta müteveffâ Mehmed Âlî Paşa Devlet-i Âlîyye'ye silah ile mukavemet ettiği halde yine sikkeyi tebdil etmemişti. Salisen müşirlik Devlet-i Âlîyyece müntehai meratibdir. Hatta veraset-i Mısriye'ye dair Mehmed Âlî Paşa'ya verilen Ferman-ı Âlîde Mısır valilerinin dahi müşir payesinde bulunması tasrih olunmuştur. Vilayet-i celîle kendisinin mukaveleten haiz olduğu bir rütbeyi nasıl diğerlerine tevcih edebiliyor? Bir de böyle rütbe tevcihinde ne zaruret ve ne menfaat vardır ki talebine kalkışılısın...²⁸⁰

Courrier d'orient'in geçen gün aldığı bir telgrafname dahi bu rivayeti tekzib ile askerinin tezyidi değil tasfi derecesine tenzili kararlaştırıldığını beyan ediyor...²⁸¹

Yazıda, bazı iyi haber alan kaynaklardan öğrenildiğine göre, Mısır tarafından sözü edilen tekliflerin henüz resmî bir şekilde hükümete ulaştırılmadığını çünkü adı geçen isteklerde en küçük bir mantık ve münasebet bulunmadığı dile getirilmiştir. Yazının devamında eski tarihi kaynaklardan da anlaşıldığına göre aziz Mısır hükümdarı (Rayan)'ın maliye nazırı olduğunu, halbuki bugün Devlet-i Âlîyye tarafından Mısır valilerine

²⁷⁷ Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, 36.

²⁷⁸ Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 148.

²⁷⁹ Muhbir, "Hülasâ-i Politika", 25 Şevval 1283 / 2 Mart 1867, Nr: 26, 3.

²⁸⁰ Yeni Tasvir-i Efkâr, "Yeni Osmanlılar'ın Sebebi Zuhuru", 19 Cemaziyelevvel 1327, Nr: 9, 2.

²⁸¹ Yeni Tasvir-i Efkâr, "Yeni Osmanlılar'ın Sebebi Zuhuru", 20 Cemaziyelevvel 1327, Nr: 10, 2.

sadrazamlara verilen rütbe ve dereceler verildiğini, o halde onların istedikleri unvanlarının yükseltilmesi değil tersine alçaltılmasıdır böyle bir isteğin ise talep olunacak bir şey olmadığı beyan edilmiştir.²⁸²

Bu yazı halkın öfkesinin durulmasına bir nebze yararlı olmuştu. Ancak böyle siyasî haberlerin gazetelere düşmesi, Âlî Paşa'nın bilinen siyasetine aykırı olduğu için Namık Kemal'i uyarıyordu. Bu olaydan üç gün sonra Muhbir kapatılmıştı. Tasvir-i Efkâr gazetesi 465. sayısında Muhbir'in kapanış bildirisiyle birlikte,²⁸³ "Şark Meselesi" adlı yazı dizisini yayınlamıştı. Bu yazıdan sonra Namık Kemal'in gazetecilik yapması yasaklanmış²⁸⁴ ve Tasvir-i Efkâr gazetesi de bir ay süreyle kapatılmıştı.²⁸⁵

Şark Meselesini gündeme taşıyan birçok etken 1866-1869 isyanında kendini göstermektedir. Bu nedenle Girit Meselesi, şark meselesinin bir uzantısıdır ve siyasî projelerin hala yürürlükte olduğunu gösterir. Şark meselesinin kuvvetli bir şekilde gündemde olduğu bu dönemde Namık Kemal, Girit Meselesine ilişkin çözümler yapmıştır.²⁸⁶ 423. sayıdan başlayarak 465. sayıya kadar devam eden yazılar büyük yankı uyandırmıştı.²⁸⁷ 425, 430 ve 462. sayılarda bu konuyu şu şekilde ele almıştır:

Girit vakasına dair Yunan devleti, düvel-i hamîyye ki Fransa ve İngiltere ve Rusya'dır. Bir takrir ita' ederek Girit Hıristiyanının mazlumiyeti hakkında ve Saltanat-ı Seniyye'nin idaresi aleyhinde hayal ve hatıra gelmez birtakım isnadât serd etmiştir. Yunan devletinin hiçbir suretle kendisine taalluku olamayan böyle bir meselede resmen meydana çıkarak ortaya koyduğu iddianın devletlerce asla mazhar-ı ehemmiyet olmayacağı meczûmemizdir. Fakat şurasına fevka'l-gaye ta'accüb etmekteyiz ki Yunan devleti bu istinâdâtı Çin hükümetine mi beyan ediyor. Düvel-i muazzama'nın Girit'te konsolosları yok mudur? Var ise onlar Hristiyan'ın halini bilmezler mi?..²⁸⁸

Namık Kemal, Yunanlıların böyle asılsız iddiaları ortaya atmalarının doğru bulmadığını ve bu tavırlarıyla Girit'teki Hıristiyanların mevcut durumlarına zarar vereceğini bildirmiştir. Yazıda, Girit meselesinin meydana gelmesi üzerine Avrupa basınında Şark Meselesinin yeniden gündeme getirildiğinin ve bölgedeki asileri mağdur göstererek Girit'te meydana gelen isyanı tüm dünyaya duyurma çabası içerisinde olduklarını

²⁸² Yeni Tasvir-i Efkâr, "Yeni Osmanlılar'ın Sebebi Zuhuru", Nr: 9, 2.

²⁸³ Ebuzziya Tefik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 53-55.

²⁸⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 196.

²⁸⁵ Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 36.

²⁸⁶ Musa Gümüş, "Namık Kemal'de Şark Meselesi'nin Gündemi:1866-1869 Girit İsyanı", **Akademik Çevrenin Sosyal Bilimler Dergisi**, (43), 2016, 248.

²⁸⁷ Akün, "Namık Kemal", 365.

²⁸⁸ Tasvir-i Efkâr, "Payitaht", 22 Cemaziyelevvel 1283, Nr: 425, 1.

bildirmiştir. Ayrıca Şark meselesi büyük devletlerin beklentilerine cevap verecek bir şekilde ele alındığının, Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Girit üzerinden birtakım çıkar politikaları güdüldüğünün ve sürekli gündemde tutulmaya çalışıldığını beyan etmiştir.²⁸⁹

Şark meselesinin zuhurundan berü pek acayip ve ekserisi birbirine mugayir şayialar efkâr-ı umumiye de revaç buluyor. Girit hadisesinin mahiyetini göstermek ve Devlet-i Âliyye'nin sahiha mehleke inkırâzda bulunduğunu ispat etmek için neler söylendi (...) Giritliler hakkında muhabbeti mübeyyen olmak üzere her büyük devletin en küçük me'murlarına gerek sahih gerek yanlış isnad olunan sözlerin, en hakiki politikasını bu işe idhâl etmeğe kifâyet eder. Bu isnâdat kabilindedir ki Prusya ile Amerika biri Almanya'yı zapt etmek ve biri Akdeniz'de bir adaya tasarruf eylemek için Rusya ile birleştiklerinden şüphelenilmişti...²⁹⁰

Namık Kemal, büyük devletlerin, Akdeniz'de dengeleri lehine çevirmek ve Osmanlı Devleti'nin topraklarından pay koparmak için çıkarları doğrultusunda bir anda nasıl anlaşabileceklerini Girit meselesinin Avrupa'da yankı bulmasıyla, Osmanlı Devleti'nin zor durumda kaldığından bahsetmiştir.²⁹¹ Bu yazının ardından hükümeti kızdıran, 465. sayı da yer alan, "Şark Meselesi" adlı yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Girit'te zuhur eden şerare-i ihtilalin tesiriyle yine Şark Meselesi yeniden alevlenmiş ve efkâr-ı umûmiye'nin sadme-i galâyani Düvel-i Garbiye'nin a'nan-ı ihtiyarını ellerinden aldığı cihetle Fransa ve İngiltere ve Rusya taraflarından Bab-ı Âliyye bazı ihtarat-ı gayr-ı resmiye dahi vuku' bulmuştur. Buna dair gazetelerde görülen evrak-ı meâllerine nazaran düvel-i müşârün-ileyhim Devlet-i Âliyyece bazı ıslahatın lüzumundan bahs ederek, bu sırada Girit'den bir idare-i müfreze tahaşüdde bulundurulması ve Sırbistan derununda olan kale-i hâkânîye de ikâme-i asker hukukundan feragat olunması ve Hıristiyanların muharebe-i sabıka esnasında verilen müsâvât ferman-ı âlisi âhkâmından tamamıyla müstefid edilmesi hususlarını suret-i mahsusa da tavsiye ettikleri anlaşılmaktadır. Hukuk-u milel ahkâmınca hiçbir devlet-i müstakilenin idâre-i dahiliyesine diğer bir devlet bi-hakk müdahale edemeyeceğinden ve bu âdem-i müdahale usulü birkaç seneden beri Avrupa'nın ittihaz ettiği politika mesleği iktizasındadır...²⁹²

Namık Kemal, Girit'te bir kıvılcımın tesiriyle meydana gelen isyanın, şark meselesini gündeme getirip bir anda alevlenmesi için yettiğini dile getirirken, bunun yanında Avrupa'nın büyük devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne gayriresmî bir ihtarda bulunularak Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanlara ıslahat yapılması ve Girit'te bir askerî müfreze bulundurulması, ayrıca bir önceki muharebede Hıristiyanlara tanınan eşitlik haklarından istifade olunması, Sırbistan içindeki kalede bulunan askerden feragat edilmesi

²⁸⁹ Tasvir-i Efkâr, "Payitaht", 13 Cemaziyelâhir 1283, Nr: 430, 1.

²⁹⁰ Tasvir-i Efkâr, "Courier d'orient'de Görülen Makalenin Mealidir", 22 Şevval 1283, Nr: 462, 1.

²⁹¹ Gümüş, "Namık Kemal 'de Şark Meselesi'nin Gündemi: 1866-1869 Girit İsyanı", 253.

²⁹² Tasvir-i Efkâr, "Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır", 4 Zilkade 1283/ 10 Mart 1867, Nr: 465, 1.

gibi birtakım isteklerde bulunulduğundan bahsedilmiştir. Bunun yanında Namık Kemal, müstakil bir devletin iç işlerine başka bir devlet tarafından müdahale edilmesinin kabul edilemez olduğunu belirterek bu durumu sert bir dille kınamıştır. Yine aynı yazıda, “Girit’e nizamât-ı mahsusâ verilmesi ve Hıristiyan mezhebinden vali tayin olunması gibi birtakım iddialara kalkışılması muvafık-ı hakkaniyet midir?”²⁹³ Namık Kemal Girit’te Hıristiyan bir vali atanması konusunun gündeme gelmesine şiddetle karşı çıkar. Büyük devletlerin kendileri için reva görmedikleri bir konuda Osmanlı Devleti’ne baskı yapılmasını tenkit eder.²⁹⁴

Memalik-i Osmaniyye sekenesinin sülüsünden ziyadesi milel-i gayrimüslimeden olmakla Saltanat-ı Seniyye bunları Rusya veya Yunan Devleti’ne vermek veyahut tebdil-i mezhep ettirmek niyetinde olmadığı ve olamayacağı, mertbe-i bedâhet de bulunduğundan kendilerini her suretle müsâvât-ı hukûkiyye den müstefid ederek eczâ-yı asliyesine tamamen ve kamilen mezc etmeliği muktezâ-yı menafiden add edeceği aşikar isede Hıristiyanların bazı tava’ifi her kangı eyalet de umumiyet veya ekseriyet kazanmışlar ise iğfalat-ı ecnebiyyeye aldanarak hem mezheplerinin ekseri nezdinde mültezim olan meslek-i ita’atden inhiraf ile heyet-i milliye’nin izmihlaline çalışmaktadırlar. Bu halde Devlet-i Âliyye hukuk-ı umumiye-i mülkiyesinin muhafazasına mahsus olan silah-ı müdafayı bunların eline nasıl teslim edebiliyor. Ve Hıristiyan’dan içinde bir nefer bulunmayan bir orduya bir müşir nasbi ne veçhile mümkün olur.²⁹⁵

Namık Kemal, Osmanlı Devleti’nde oturanların üçte birinin gayrimüslimlerden oluştuğunu ve devletin bunları Rusya ve Yunanistan’a vermek veyahut bölge halkının mezheplerinin değiştirilmesinin söz konusu bile olamayacağını dile getirmiştir. Ayrıca büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda bölge halkını gaflete düşürerek hem mezheplerini hem de milli kimliklerini yok etmeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Bu nedenle Bâbîâli’nin genel hukukun ve mülkünün korunmasında en önemli etken olan silahlı müdafaayı bunların eline nasıl teslim edileceğinin sorusunu sorar.

İşte Şark Meselesinde ortada olan iddialar bundan ibarettir ve mesele oldukça nazikti. Bâbîâli hakkını muhafaza etmek için kararından vazgeçmeyecek bir şekilde metanet gösterdiği halde büyük devletlerin isteklerinin tam olarak ortadan kalkması mümkün olmasa bile, *hukuku mukaddesiyle mezc olunabilecek suretde tadilatı mümkün olacaktı*. Namık Kemal’e göre Girit’teki asiler hiçbir şeye kanaat etmeyeceklerdi. Çünkü Osmanlı Devleti’ni bu isyanda pasif bulmuş ve kriz yönetimindeki başarısızlığını her

²⁹³ Tasvir-i Efkâr, “Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır”, 4 Zilkade 1283/ 10 Mart 1867, Nr: 465, 2.

²⁹⁴ Gümüş, “Namık Kemal’de Şark Meselesi’nin Gündemi: 1866-1869 Girit İsyanı”, 249.

²⁹⁵ Tasvir-i Efkâr, “Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır”, 3.

fırsatta vurgulamıştır.²⁹⁶ Bu yazının yayınlanmasından bir gün sonra, Kararnâme-i Âlî ilan oldu.²⁹⁷ Bu kararname Tasvir-i Efkâr'ın 466. sayısında şu şekilde yayınlandı.

İstanbul'da çeşitli dillerde basılıp yayınlanan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri ittihaz etmiş oldukları lisan ve tuttıkları meslek görevlerinden olan, ahlakı temizleyip ıslah etmek yolundan ayrılarak ve memleketin genel çıkarına asıl karşıtlığı bilinen tamamen zıt uçlara yönelmektedir. Çok kere de esas devlet hakkında bile zebandırızlık etmek derecesine kadar varıp, yaşadıkları ve zenginlik elde ettikleri memleket hakkında başkalarında beliren karşıtlıkların def edilmesine çalışmaları lazım gelirken, hasımlara fesat aleti olacak birtakım zararlı fikirler ve yalan haberler yayınlamaktadırlar. Bu tür basılı şeylerin ve yayınların ıslahat ve genel ilerlemeye tam bir yararı ve hükümetin davranışları hakkında bile faydası olabileceği düşüncesiyle Devlet-i Âlîyye bunların fikir ve dizginlerini bir dereceye kadar koyuvermek arzusundadır. Bununla beraber gazetelerin amaçları ve hayırlı görevleri, fikirleri ve çıkarları uzlaştırma hizmeti olduğu halde birçok yalan ve asılsız şeyle zihinleri kurcalamaktadırlar. Halk arasında düşmanlığı doğuracak bir yola gitmelerine ihtiyatla bakmak hükümetin görevlerindedir. Bu durum yüce saltanat tarafından uyrukların ve memleketin durumunun düzeltilmesi ve ilerlemeyle bayındırlığın sebeplerinin sağlanması hususunda her vakitten daha ziyade elden geldiği kadar çalışmakta olduğu sırada belirmeleri bir kat daha üzücüdür. Asayiş durumu ve düzenle ilgili gerekli kurallara dayanarak, bu kurala aykırı davranan gazeteler ve yayınların bütün devlet ve bütün millete yönelik zararlarının engellenmesi amacıyla Matbuat Nizamnamesi hükümlerinin haricinde olarak hükümetçe cezalandırma uygulamaları ve önleyici tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir. İş bu karar geçici olup, bunu gerekli kılan sebepler kalktığında bertaraf olacaktır.²⁹⁸

Namık Kemal'in gazetecilik yapması yasaklandıktan sonra Erzurum Vali muavinliğine atanarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiştir.²⁹⁹ Gazete haberi şöyle vermişti: "Bâbîali tercüme odasının seçkin ve ileri gelen me'murlarından izzetlü Kemal Beyefendi'ye ikinci rütbe birinci sınıf nişanı verilerek Erzurum Vali muavinliğine tevcih buyrulmuştur."³⁰⁰ Bu yazının hemen altında Namık Kemal gibi değerli bir yöneticiyi kaybetmenin üzüntüsünü şu cümlelerle açıklamışlardır:

Mumaileyh memuriyet-i cedidesi sebebiyle bu ana kadar idare etmekte olduğu Tasvir-i Efkâr muharrirliğinden bu defa infisal eyledi ve binaen-aleyh gazetemizin hizmet-i tahririyyesi başka birkaç zata intikal eyledi. Kendisinin Tasvirce hizmeti meşkûr idi. Me'mul ederiz ki memuriyet-i cedidesinde vatana faydası daha mevfur olur. Fakat bir

²⁹⁶ Tasvir-i Efkâr, "Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır", 2-3.

²⁹⁷ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 55.

²⁹⁸ Tasvir-i Efkâr, "İ'lân Resmî", 8 Zilkade 1283, Nr: 466, 1.

²⁹⁹ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (5), Nisan 2014, 74.

³⁰⁰ Tasvir-i Efkâr, "İhtar", 18 Zilkade 1283, Nr: 469, 1.

gazetenin muharrirlerinden vuku' bulan tebeddül-i vezaifince dahi mucibi tahvil değildir. Tasvir-i Efkâr bundan böyle dahi meslek-i asliyesi olan tarik-i hakkaniyetden inhirâf etmez şu kadar var ki 466 numaramızda ilan olunan beyanname-i resmî Matbuat Nizamnâmesince gazetelerin haiz olduğu gayri mâin bir müddet için gayri mâin bir hadd ile takyid etmiş olduğundan Nizamnâmenin ahkâmı avdet edinceye kadar lüzum gördüğümüz derece-i ihtiyatdan ayrılmamaya mecburuz.³⁰¹

Yazıda, Namık Kemal'in gazeteye vermiş olduğu hizmetten övgüyle bahsedilmiş ve yeni vazifesinde vatana daha iyi hizmet etmesi hususunda temennide bulunulmuştur. Yazının devamında Tasvir-i Efkâr'ın, bundan böyle de asıl mesleği olan hakikatten bahsetmeye devam edeceğini ancak Matbuat Nizamnâmesi çerçevesinde gazetelerin sahip oldukları hukuku belirsiz bir müddet için belirsiz bir sınır ile sınırlandırılmış olduğundan, nizamnâme'nin hükümleri geri gelinceye kadar lüzum görülen derecede ihtiyattan ayrılmamaya mecbur olduğu ifade edilmiştir.³⁰²

Namık Kemal, Erzurum vali muavinliği görevini kabul etmemiş ve Avrupa'ya kaçmıştır. Gazetenin sorumluluğunu Rezaizâde Mahmud Ekrem ve Kayazâde Reşad üstlenmiştir.³⁰³ 1864 Matbuat Nizamnâmesi'nin ardından Şinâsi, 1867 Kararnâme-i Âlî'nin ardından da Namık Kemal İstanbul'dan ayrılarak benzer kaderleri paylaştılar. Hangisi İstanbul'dan ayrıldıysa Tasvir-i Efkâr'ın bir dönemini de birlikte kapattı. Ve kapanan her dönem de bir daha açılmadı. Anlaşılan nizamnâmeler ve kararnâmeler Tasvir-i Efkâr'a hiç yaramamıştı.³⁰⁴

Tasvir-i Efkâr, Rezaizâde Mahmud Ekrem döneminde eskiye nazaran hükümetin dikkatini daha az çekecek biçimde hazırlanmaya gayret edildi. Bu dönemde Tasvir-i Efkâr nüshalarına bakıldığında haberlerin daha çok Havadis-i Hâriciye başlığının altında yer alan "Avrupa" alt başlığının altında dizilen, *La France, Journal de Paris, Times Memorial* gibi Avrupa gazetelerinin isimleriyle anılan başlıklar altında aktarılan çeviri haberler olduğu görülür. Ancak bu arada Âlî Kararnâme hükmünce kapatılan gazetelere dair haberleri de vermekten kaçınmaz. Bu haberleri de şu şekilde dile getirmiştir: "İstanbul'da basılmakta olan Muhbir gazetesi def'ai saniye ve geçenlerde neşr olunmaya başlamış olan Utarit ve Vatan nam gazeteler dahi birinci defa olarak Maârif Nezaret-i Celîlesinden gelen

³⁰¹ Tasvir-i Efkâr, "İhtar", 18 Zilkade 1283, Nr: 469, 1.

³⁰² Tasvir-i Efkâr, "İhtar", Nr: 469, 1.

³⁰³ Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", 74.

³⁰⁴ Bedri Mermutlu, **Sosyal Düşünce Tarihimizde: Şinâsi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, 157.

müzekkire-i resmîye mucibince geçen Pazartesi gününden itibaren süresiz tatil olunmuştur.”³⁰⁵

Gazetede eğitim ve ticarete kalkınmanın önemine ilişkin yazılar da yer almıştır. Bununla birlikte yine millet meclisi, meşrutiyet ve hürriyet kelimeleri Tasvir-i Efkâr’da sıklıkla yazılmıştır. Toplumun okuma alışkanlığı kazanmasına büyük katkı sağlayan, Tasvir-i Efkâr 27 Haziran 1871 tarihli 830. nüshasına kadar yayınlanmış ve bu tarihten sonra kapanmıştır.³⁰⁶

2.3. MUHBİR (1867)

İlk sayısı 1 Ocak 1867’de çıkan gazetenin sahibi Filip Efendidir.³⁰⁷ Filip Efendi, Muhbir’i çıkarmaya karar verdiğinde Şehzade Camii’nde vaaz ve dersler veren Ali Suavi’nin şöhretinden yararlanmak için kendisine yazarlık teklif etmişti. Ali Suavi bu teklifi kabul etmiş ve ilk sayıdan itibaren Muhbir’in sürekli yazarı, hatta Londra aşamasında da sahibi olmuştur.³⁰⁸

Ali Suavi, 1839’da İstanbul’da doğmuş, Davut Paşa Rüştüyesini bitirdikten sonra Serasker kapısında üç yıl kâtiplik etmiş, sonrada bir seçme sınavını kazanarak Bursa Rüştüyesine öğretmen olarak atanmıştır. Simav ve Filibe’de de öğretmenlik yaptıktan sonra 18 yaşında Hicaz’a gitmiş ve kendini İslam dinî üzerine araştırmalara vermiştir. Daha sonra İstanbul’a geri dönen Ali Suavi, Muhbir’de gazeteciliğe başlamıştır.³⁰⁹ Haftada dört gün çıkan Muhbir gazetesi, eleştirel yaklaşımı ve keskin dili ile hemen dikkat çekmiştir. Tasvir-i Efkâr’ın yazar kadrosu, Muhbir’in yayına başlamasını, “Memleketimizde böyle bir serbest gazetenin daha meydana gelmesine teşekkür olunur, müessisi ve yazarları en samimi duygularla tebrik edilir” sözleriyle sevinç ve heyecanla karşılamıştır. İdarehanesinin Nuruosmaniye’de Vezir Han’da olan gazetede, eğitim ve dahili olaylara ilişkin haberler ile politika özetlerinin yer alacağı bilgisini logonun hemen altında belirtir.³¹⁰ İlk sayıdaki mukaddime şu şekilde kaleme alınmıştır:

Herkes saadet ister. Celb-i menfaat ve def-i mazarrat kısımlarına münhasırdır. Ve bunların lüzumunu bildiren medeniyettir. İctima’ ve ihtilat hasebiyle şu lüzumu bildirip lazım-ı tahsil için sahibini sa’y ve iştigale cibr eder. Müyesser olan levazımı tedarik ettirir. Bu surette saadet sa’yle olur

³⁰⁵ Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 26 Muharrem 1283, Nr: 487, 1.

³⁰⁶ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 133.

³⁰⁷ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, 85.

³⁰⁸ Hüseyin Çelik, “Muhbir”, **DİA**, XXXI, İstanbul 2006, 32.

³⁰⁹ Topuz, **100 Suruda Türk Basın Tarihi**, 18.

³¹⁰ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 134.

denecek yerde dahi saadetindir dense sahih olur (...) Çünkü dört duvar ile bir kapıdan ibaret olan odaya bir vahşi adam konsa sakin olmaya alıştığı kaya kovuklarına nispetle kanaat eder daha neye lüzum vardır bilemez ve lüzum bilmediği için sa'y ve iştigalden fârig tembeldir ve sa'ysız olduğu için celb-i menfaat ve def-i mazarratdan yani saadetten mahrumdur. Ve bir yörük konsa görüneği hasebiyle ateş ve kilim ve pencere gibi şeylerin lüzumunu bilir ve bildiği için bunları tedarike sa'y eder. Ve bir köylü konsa ateş için, baca ve kapıya kanat ve sürgü ve pencerelere kapak ve sâir şeylerin lüzumunu bilir ve tahsil için çalışır ve hakeza (...)

Kaldı ki medeniyetle lüzum bulup sa'y edenler işgal-i teksir edüp yoruluyorlar gibi görünüyorsa da emniyet ve rahat ve şeref ve refah ve lezzet gibi menafi', câlib ve germ ü serd ve sârik ve düşman gibi ve mazârri dâfi' olduklarından bunlar ehl-i saadet ve sa'y etmeyenler bilâkis erbab-ı şekavet demek olur. Zahir oldu ki saadet sa'yle olur. Levazım ne kadar çoğalır sa'y dahi o derece çok olmak lazım gelir. Hakikat böyledir hatta asrımızda ilm ve amele görülen şiddet-i ihtiyac levazımın tekessüründendir. Şöyle ki...³¹¹

Yazıda, yaşanan çağın bir gereği eğitim ve çok çalışmanın önemine dikkat çekilir. Yaşanılan çağda insanların ihtiyaçlarının da eskiye nispetle artmış ve gün geçtikçe de artmakta olduğundan, tüm bu gerekli şeyleri elde edebilmek için daha fazla çalışmak gerekliliğinin ortaya çıktığından bahsedilir. Bununla birlikte ilim ve irfana olan ihtiyacın gittikçe arttığını tüm bunların da saadeti getireceği ifade olunur. Şöyle ki eğitilmiş bireylerin ürettikleri veya hizmetleri karşılığı daha çok kazanabilecek ve çağın getirdiği yeni tüketim ürünlerine ulaşmaları da böyle mümkün olacaktı. Ali Suavi, yine mukaddimenin "Asrımız" alt başlığı altındaki satırlarında küresel köy kavramının ifade ettiği gerçekliği *McLuhan'dan*³¹² tam 100 yıl önce dile getirmiştir.

Ali Suavi söz konusu yazısında şu yorumda bulunmuştur:

Kimsenin kimseden haberi olmayan vakitler geçmiş bir kavmin nice yıllar tecrübe ile meydana getirdiği ma'rifet ve sanatı diğer bir kavim pek az müddette haber alabilmek vakti gelmiştir. Çünkü karada deryada vuku' bulan seferlerle keşifler bilmediğimiz yerleri bize bildirmiştir ve tanımadığımız kavimleri tanıtmıştır. Hususî vapurlar ve telgraflar bütün dünyayı güya bir mahalle hükmüne koymuştur. Bu cihetle ecnâs-ı nâs ile

³¹¹ Muhbir, "Mukaddime", 25 Şaban 1283, Nr: 1, 1.

³¹² Ünlü Kanadalı iletişim kuramcısı Marshall McLuhan (1911-1980), elektronik medyadaki ve telekomünikasyon alanındaki gelişmelerin dünyayı küresel köy (global village) haline getirdiğini iddia etmiştir. Buna göre, küreselleşme süreci ile birlikte bölgeler, ülkeler arasındaki sınırlar giderek ortadan kalkmış olup, tüm dünyaya kolayca ulaşabilmektedir. Dünya, insanların her şeyi aynı anda öğrendiği, büyük bir köy haline gelmiştir. McLuhan, 1960'lı yıllarda tarafından oluşturulan küresel köy kavramı, kitle iletişim araçlarının kullanmanın toplumda hızla yaygınlaşacağını ve bunun dünyayı küresel bir köye dönüştüreceğini açıklamak için üretilmişti. Bkz. Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 135-136.

ihtilât artmıştır ve gündün güne ziyadeleşmekte bulunmuştur. İşte bu yüzden levazım tekessür etmiştir.³¹³

Muhbirdeki yazıların ağırlığı eğitimle alakalı olmuştur. Eğitimdeki problemler, müfredat, yöntem, fen derslerinin ihmali, eğitim sisteminin eksiklikleri gibi konular *Maarif* başlığı altında ele alınmıştır.³¹⁴ O dönemde Girit sorunu mevcut olduğundan Ali Suavi yazılarında hükümetin bu konudaki tutumunu yetersiz buluyor ve bir Milli Meclis kurulmasını öneriyordu.³¹⁵ Muhbir aynı zamanda Girit'te ezilen Türklere yardım kampanyası açmıştır. Ali Suavi Girit'teki Müslüman halkın kötü şartlarını ve yardıma muhtaç hallerini gazetesi aracılığıyla dile getirmiştir. Nitekim *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde de bu konu üzerinde durulmuş, okuyucuları bu adanın Müslüman halkına maddî yardımda bulunmaya davet edilmiştir. Ali Suavi de bu yazıyı kendi gazetesinde haberleştirmiştir. Yazı şu şekilde ifade edilmiştir:³¹⁶

Ali Suavi Efendi tarafından matbaamıza gönderilen layhadır.

452 numaralı *Tasvir-i Efkâr* bir makale-i mahsusa neşriyle millet-i İslamiye'yi muhtacın hakkında bir iane-yi muntazamaya davet etmiş. Ve bu iane herkes fitresi nispetinde beher sene biraz şey vermekle husûla geleceğinden ihtar eylemiş ve bazı muhtaçların acınacak hallerini şerhle arzu olunan ianenin şiddet-i vücubunu göstermiş. Aferin sad aferin öyle zihinler ki böyle hayırlı düşünürler (...) Şu kadar ki bu veriş bir idare-i muntazama tahtında bulunmadığından beri kesret ve faidesi görünemiyor. Eğer herkesin beher sene ve aralık aralık vermekte olduğu zekât ve sadakat bir yerde toplanıp Kur'an-ı azimüş-şan'da mesarif-i müstahaka olduğu beyan buyrulan fukara sınıflarına yoluyla sarf edilse şu iane ne raddelere varır. Ve ol vakit bakılmadık hasta mı yoksa sokaklarda dilenen alil ve biçare mi kalır. Elbette kalmaz...³¹⁷

Görüldüğü gibi devlet yöneticileri bu işi düzgün bir şekilde organize etmedikleri için Ali Suavi tarafından tenkit edilmişlerdir.³¹⁸ Bu yazının ardından Muhbir'in 13. sayısında yine Girit'le alakalı Ali Suavi tarafından imzasız bir yazı kaleme alınmıştır. Yazı şu şekilde dile getirilmiştir:

Yunan Devleti'nin bazı uygunsuz hareketinden dolayı Devlet-i Âliye'nin düvel-i hamiyeye göndermiş olduğu meal-i atiyeye de muharrir-i takrir üzerine devlet müşarün-ileyha askerini otuz bir bin nefere iblağ olduğunu yazmış idik (...) Acaba işitmemişler mi ki 1271 senesinde vukua gelen Silistre meselesinde derununda topu 15 bin askerî İslamiye bulunan

³¹³ Muhbir "Asrımız", 25 Şaban 1283/ 1867, Nr: 1, 1.

³¹⁴ Çelik, "Muhbir", 33.

³¹⁵ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 208.

³¹⁶ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 143-144.

³¹⁷ Muhbir, "Layiha", 27 Ramazan 1283 /2 Şubat 1867, Nr: 11, 1.

³¹⁸ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 144.

toprak kaleleri 24 bin nefer seçme Rusya askerî zabt edemeyip çil yavrusu gibi dağılmışlardır. Rusya neferatının kuvvet ve harpçe Yunanlılardan ne derece üstün ve gözü pek olduğu ise erbab-ı tahkikin ma'lumudur. Yunan Devleti'ni askerini otuz bir bine iblağ etmek gibi Devlet-i Âliyye'nin kuvvet-i hazırasıyla kıyas ve muvezene kabul etmeyen bir harekette bulunmasının bir sebep-i tahtında olduğu beyandır. Zira kendisine bir cesaret ve nasihat ve teminat veren olmasa ve bazı vaatlar vuku' bulmasa bu derece serbazâne tavır ve harekette bulunamazdı. Elbette bir ümit yeri vardır...³¹⁹

Ali Suavi, Yunan Devleti'nin askerinin sayısını otuz bir bine çıkararak ordusunu Osmanlı ordusuyla kıyasladığını, ancak Osmanlı ordusuyla mukavemet etmenin hiç de kolay olmadığını, buna örnek olarak da Osmanlı ordusunun Silistre'de Ruslara karşı sağladığı zaferi örnek göstermiştir. Suavi, Yunanistan'ın bu işe tek başına kalkışmadığını, arkasında Avrupa devletlerinin olduğunu ve onlardan cesaret aldığını vurgulamıştır.³²⁰ Yine Muhbir'de Osmanlı Devleti'nde yayınlanan bazı Avrupa dili basın organlarındaki Girit meselesi ve Türk ordusuyla ilgili bir kısım haber ve yazıların yanıltıcı bilgiler içerdiği yönünde haberlere rastlanır. Bunlardan biri 19 numaralı nüshada görülür.³²¹

Bu sırada Mustafa Fazıl Paşa'nın Mısır ve İstanbul'daki düşmanları, Paşa'yı kamuoyu önünde küçük düşürmek için bazı Avrupa gazetelerinde, sürekli olarak aleyhinde yayınlar yapmaya başladılar. Bunlardan birisi Belçika'da çıkmakta olup, Rusya'yı tutan *Nord* gazetesiydi. Bu gazete sürekli Mustafa Fazıl Paşa aleyhinde yazılar yazmaktaydı. Bu yüzden Paşa bu gazeteye cevap niteliğinde bir mektup göndermiştir. Muhbir de bunu 20. sayısında yayınlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubu şu şekilde kaleme alınmıştır:³²²

Devletlü Fazıl Mustafa Paşa hazretleri tarafından ba imza (*Nord*) gazetesine gönderilen tezkire-i hamiyet-kârane tercümesidir.

Mösyö Direktör,

Nord gazetesinin Şubat 1 tarihiyle çıkan nüshasını gördüm. Muradım gazete mebahiselerini kovalamak değildir. Ancak muhabirinizin verdiği havadisi tashihtir. Benim bir sarraflık şirketi teşkil edeceğimi ilan eden gazeteleri her ne kadar efkâr-ı amme dahi red ederse de buna kanaat etmeyerek ben dahi serkatibim vasıtasıyla tekzibe kıyam eyledim. İş bu gazeteler şimdi yine (*Openheim*) kumpanyasıyla olan ahiz ve i'tam üzerine türlü türlü eracif neşr eylemektedirler. O muhabirler bakına bilsinler ki ben kendi mesâlihimi bırakıp, Devlet-i Âliyye'nin ve kendi milletimin şu kargaşalık hailini düşünmekteyim. Mesâlih-i umumiye'nin, mesâlih-i zatiyeden ileride olduğunu bilmeğe mezhebin dahl yoktur herkes böyle

³¹⁹ Muhbir, "Dâhiliye", 4 Şevval 1283/ 9 Şubat 1867, Nr: 13, 1.

³²⁰ Muhbir, "Dâhiliye", 4 Şevval 1283 / 9 Şubat 1867, Nr: 13, 1.

³²¹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhlif Basının Doğuşu 1828-1878**, 146.

³²² Ebuzziya Tefik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 20.

biliyor. Şu kadar ki insan olanda ıslahat ve vatan gayreti bulunmak lazımdır. İşte taraftarlığıyla iftihar eylediğim Osmanlı milletinden, efkâr-ı cedide ashabinın dahi muradı budur. Şu efkâr da bulunanlar ne tedbiri bırakıp kader böyle imiş demekle vakit geçirirler ve ne de ümidi kesip me'yus olurlar. Ve Girit ihtilali ve sâir karışıklıklar ise bu zevatın sebât-ı efkârına halel veremez.³²³

Fazıl Paşa, mektubunda Nord gazetesinin 1 Şubat tarihli nüshasında çıkan, bir haber de kendisinin bir sarraflık şirketi teşkil edeceğine ve *Openheim* kumpanyasıyla olan alışverişi üzerine birtakım asılsız haberleri düzeltmek için bu mektubu yazmayı lüzum gördüğünü ifade etmiştir. Paşa, mektubunun devamında, bu haberleri verenlere seslenerek, şu sıralarda mensubu olmakla iftihar ettiği, yüce Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş bulunduğu idarî bunalımları ortadan kaldıracak çareler araştırmak ve hazırlamakla meşgul olduğunu, millet ve devlet işlerinin kişisel işlerden ve çıkarlardan çok daha önde geldiğini, bunu bilmek için de mezhep ayrılığına lüzum olmadığını dile getirmiştir. Mensubu olmakla iftihar ettiğim Osmanlı milletinde yeni ve ileri fikirleri benimseyip bunları yapmaya çalışan gençlerin de muradı budur diyen Paşa, Yeni Osmanlılara atıfta bulunmuştur. (Erbâb-ı Şebâb'ın)³²⁴ Fazıl Paşa, fikirleri benimseyip yaymaya çalışanlar, ne her türlü tedbiri terk edip, kader böyleymiş demekle vakit geçirirler, ne de ümitsizliğe düşüp yese kapılırlar. Girit İhtilali gibi bazı kargaşalıklar ise böyle kişilerin yerleşmiş inançlarını hiçbir zaman zayıflatamayacağını ifade eder.

Bu mektupla Mustafa Fazıl Paşa, Yeni Osmanlıları ve fikirlerini açık bir şekilde anlatmaya çalışmış,³²⁵ kendisini de bu grubun lideri olarak göstermiştir.³²⁶ Bütün bu yazılar yöneticilerin sabrını zorlarken Muhbir, hükümeti kızdıran yazılarına devam etmekteydi. Yine 20. ve 21. sayılarda Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nden istedikleri ıslahatları şu şekilde ifade etmiştir:

İngiltere Kraliçesinin ve Fransa İmparatorunun, nutukları birbiriyle mukabele olunduğu halde Fransa ve İngiltere ve Rusya devletleri beyninde şark meselesi üzerine bir ittifak hasıl olduğu meydana çıkar. Mezkûr üç devlet meseleyi karıştırmamaya ve asayişin ibkasına sa'y etmektedirler. Saltanatı seniyyece bazı ıslahatın lüzumu görülmüş ise de şimdiki vükelâ-yı fehame hazeratının heyeti bu ıslahatın icrasına va'd olunabiliyor...³²⁷

³²³ Muhbir, "Devletlü Fazıl Paşa Hazretleri Tarafından Nord Gazetesine Gönderilen Tezkire-i Hamiyyet-kârane Tercümesidir", 16 Şevval 1283/ 21 Şubat 1867, Nr: 20, 3.

³²⁴Erbab-ı Şebâb: Jöntürk deyimini Avrupa gazetelerinin sayfalarında ilk olarak bu mektup ile görülüyor, Bkz. Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 21.

³²⁵ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 21.

³²⁶ Çelik, "Muhbir", 32.

³²⁷ Muhbir, "La Turquie 'de Görülen Bir Bendin Hülâsa-i Tercümesidir", 16 Şevval 1283, Nr: 20, 3.

21. sayıdaki ıslahatla ilgili yazı ise şöyle ifade edilmiştir:

Devlet-i Âliyye, tarafından icra olunacak bazı ıslahat için birkaç gündün beri ma'lumat ita etmekte idik. Islahat-ı mezkûre devletın ahvalini tehdit edecek suretde olup bu defa mezkûr ıslahatın kamilen mevki-i icraya konulacağına şüphe yoktur (...) İşte dünya böyle bir taraftan hükümetlerin ahval-i hazırasının muhafazası efkârı ve diğer taraftan dahi milletlerin terakkiyât-ı milliye arzusuyla ileri gider. Saltanat-ı Seniyye dahi başka türlü olamaz. Islahat ahali tarafından dahi kabul ile icra olunmadıkça bir semere veremez. Ve şurasını dahi iyice bilesin ki yalnız ıslahat ahaliye hukuk-ı vazifelerini bildiremez ve herkes evvela vazifelerini layıkıyla fehm etmedikçe icrası dahi olamaz (...) Osmanlı Hıristiyanları hakkında bazı derece daha imtiyazât verileceği gazetelerde görülmektedir. Bu konuda gazeteler de düşüncelerini bildiriyorlar.³²⁸

Muhbir'e göre, Osmanlı Devleti tarafından yapılması gereken ıslahatların, başka devletlerin dayatmasıyla değil, söz konusu devlet ahalisinin tümünün gereksinimlerini, mevcut koşulları ve herkesin ortak bir paydada buluşması yolu ile olmalıydı.³²⁹ Muhbir Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine bu kadar müdahale edilmesinden duyulan rahatsızlığı dile getirirken, Girit meselesinde devleti yetersiz buluyor gazete aracılığıyla Girit Müslümanlarına yardım topluyordu. Muhbir 23 numaralı sayısında *ihbar* başlıklı bir yazı yayınlamıştır.³³⁰ Yazıda: "gelecek pazartesi günü çıkarılacak Muhbir'in hasılatı Girit Ahali-i Müslimesine iane olunacaktır"³³¹ şeklinde bir ilan verilmiştir. 25 numaralı nüshasında yine aynı başlıklı kısa bir yazı yayınlanmıştır.³³² Söz konusu yazı şu şekildedir:

Gelecek Pazartesi günü (Muhbir) 15 bin nüsha çıkarılacak, bundan cem' olunacak akçanın içinden evvela matbaaca vuku' bulan kağıt ve mürekkep ve basmacı ve müvezzi' mesarif-i zaruriyesi bir komisyon tarafından me'men marifetiyle çıkarıldıktan sonra bizzat kendim alıp ta Girit'e götüreceğim ve orada muteberân huzurunda ahali-i müslimeye taksim ettikten sonra hazır bulunanlardan mühürlü ilm ü haber alıp burada gazete ile ilan edeceğim (...) Her kim elli nüsha satın alır ise ismi ilan olunacaktır.³³³ Denilmektedir.

Gazetenin bu duyurusunu takiben, Muhbir idarehanesine bir uyarı mektubu gelir. Bu mektup Muhbir yönetimince aynen yayınlanır. 26 numaralı muhbir de yer verilen mektup şöyle kaleme alınmıştı:

³²⁸ Muhbir "Gazete Levant'da Görülen Bir Bendin Tercümesidir", 18 Şevval 1283/ 23 Şubat 1867, Nr: 21, 1-2.

³²⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 147.

³³⁰ 15 Bin Nüsha basılacağına dair haber; Muhbir'in 24 ve 25. Nüshalarında verilmiştir.

³³¹ Muhbir, "İhtar", 21 Şevval 1283/ 26 Şubat 1867, Nr: 23, 1.

³³² Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 144.

³³³ Muhbir, "İhtar", 23 Şevval 1283/ 28 Şubat 1867, Nr: 25, 1.

Pazartesi günü 15 bin nüsha çıkarıp bunun hasılatı içinden mesarif-i vâkıası çıkarıldıktan sonra kalan bakiyesini siz kendiniz alıp Girit'e götürerek zarar-dide olan ahali-i Müslimeye taksim edeceğinizi 24 numaralı Muhbir'de okuduk. Pek güzel hizmet fakat bunda pek çok beyhude teklifat ve mahzurat olduğunu ihtar ederim. 15 bin nüshayı acaba bir günde çıkarabilecek misiniz? Bunca nüsha için kâğıt ve sair mesarifi pek çok olup bundan gelecek noksanıyet ise iane olunacak fukaraya ricadır. Mesela ben o fukaraya yüz kuruş iane etmek istediğim halde, yüz nüsha Muhbir alıp ne yapayım? okumak için bir nüshası lazım (...) Adı kâğıttan ne farkı var. İşte bu doksan dokuzu beyhude mesarif değil mi? On beş bin nüshayı eğer siz satamaz iseniz iane edeyim derken beyhude zarar ve ziyana uğrayacağınız derkâr ve sizin ziyarınız ise bütün bütün israf demek olup fukaraya bir faidesi olmayacağı aşıkardır...³³⁴ Denilmiştir.

Bu şekilde devam eden yazıda 15 bin nüshanın hangi makinede basılacağı ve posta masraflarının nasıl ödeneceğine dair eleştiri içeren sorular sorulmuştur.³³⁵ Filip Efendi'nin daha sonra parayı Girit'e götürüp kendisinin bizzat teslim ettiği Muhbir'in 33. sayısında yayınlanan *ihhtar* başlıklı yazısından anlaşılmaktadır.³³⁶ Muhbir gazetesinin korkusuz tavrı devam ederken, o günlerde İsmail Paşa'nın giriştiği işlere dair çıkan söylentiler konusunda şu haberi vermiştir:

Mısır gazetelerinin rivayetine göre, Mısır hariciye müdürü saâdetlü Nubar Paşa me'muriyet-i mühimme ile Dersaadet'e gelecekti. Paşa-yı müşârün-ileyhin Dersâadet'e geleceği mukaddema gazetelerin yazdığı üzerine, yazılmış ve sonra tekzîb dahi olunmuş idi. Yine bu kere gazeteler Mısır gazetelerinden alarak yazıyorlar. Gerek tevatüre gerek ecnebi gazetelerinin yazısına bakılırsa, Müşârün-ileyh beş şeyün iltiması için gelecekti. Birinci Aziz-i Mısır unvanı, ikinci kendisine mahsus arma ile sikke darbı, üçüncü müşirliğe kadar rütbe vermesi, dördüncü kendisine mahsus alâmet ile nişan vermesi, beşinci askerinin yüz bine iblağı.³³⁷

Muhbir'in bu yazısı üzerine İstanbul halkı arasında büyük bir heyecan ve öfke baş gösterdi. Bunun üzerine Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr'da kendi görüş ve düşüncelerini bildiren yazısında, *Courrier d'Orient* gazetesinin bu söylentileri yalanladığını yazmıştır. Şu kadarki bu siyasî haberlerin gazetelerin diline düşmesi, Sadrazam Âlî Paşa'nın siyasetine ters düşmüştü.³³⁸ Bu sırada Mustafa Fazıl Paşa'nın Fransa'da ülkenin malî durumu hakkında padişaha yönelik yazdığı açık mektup, Muhbir'in 20 numaralı nüshasında ve Tasvir-i Efkâr'da da yayımlandı. Artık Tasvir-i Efkâr ile Muhbir aynı çizgide

³³⁴ Muhbir, "Bir Büyük Zat Tarafından Gelen İhtar", 25 Şevval 1283, Nr: 26, 1.

³³⁵ Muhbir, "Bir Büyük Zat Tarafından Gelen İhtar", 25 Şevval 1283, Nr: 26, 1.

³³⁶ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhlif Basının Doğuşu 1828-1878**, 145.

³³⁷ Muhbir, "Hülasâ-i Politika", 25 Şevval 1283 / 2 Mart 1867, Nr: 26, 3.

³³⁸ Ebuzziya Tefik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 53.

yer alıyordu.³³⁹ Muhbir 31. sayısında Levant gazetesinin bir haberini yayınlar. Hülâsa-i Politika başlıklı bu yazı şu şekilde aktarılmıştı:

Çarşamba günü (Gazete Levant'ın) çıkardığı ilavenin tercümesidir.

Belgrat'ta bulunan Asakir-i Şahanenin avdetine Bab-ı Âlî tarafından karar verildiğini şimdi işittik. Bu kararı tasdik eden Ferman-ı Âlî dünkü salı günü Sırp emaret-i canibine göndermek için Sırp kapı kethüdasına verilmiştir. İşte şarkta münâzaâlı olan meselelerin biri bitti. Levand Herald kavlince Sırp meselesi bitti. Sırp'ta olan kalelerin hepsinden hatta Belgrat'tan bile Osmanlı askerî çıkarılacaktır. Bu bâbda verilen ferman acele mahalline gönderilmiştir. Yalnız Osmanlı bayrağının kale üzerinde kalması talep olunur. Buna da Sırp'lılar ne diyecek daha bilemeyiz.³⁴⁰

Muhbir yine aynı sayının dördüncü sayfasında Belgrat Kalesi'nin Sırlara verilmesini eleştiren bir yazı yayınlar. Bu yazı üzerine gazete 32. sayıda bir ay süreyle kapatılır.³⁴¹ Gazetenin kapatılmasına neden olan yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Şehir postasıyla bir varakadır,

Belgrat Kalesi verilmiş. Fakat tafsilata hacet sedd-i İskender dedikleri olsa olsa bu kaleden ibaret idi. Bu seddi vermeye ne mecburiyet olduğunu bilemeyiz. Belki ilan olunur. Lakin acaba bu kale heyetiyle ve tamam istihkâmatıyla mı verilmiştir? Yoksa çare ne çare verilmek lazım gelip de hedm olunduktan sonra mı teslim olunacaktır? Bu meselenin cevabını Muhbir'den bekleriz. Eğer kale heyeti ile teslim olunacak ise acaba hediye olunacak kadar ucuz mudur? Öyle bir kale-i metine ki şu günde 90 bin keseye yapılamaz ve hâlâ içinde bulunan hükümet konağı 4 bin keseye çıkmaz olduğu halde mevkice ehemmiyetinden başka şu 90 bin keseye karşılık, Devlet-i Âlîyye'ye ne verilmiştir. Burasını dahi izah eylemenizi umarız.³⁴²

Şeklinde bir soru sorulur ve bu soruya cevap niteliğinde; "Muhbir buna dair tafsilat öğrendiği vakit cevap verecektir" şeklinde bir not düşülür.³⁴³ Okuyucu mektubu olarak belirtilen yazının sonunda Filip imzası vardır fakat gerçekte Ali Suavi tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Belgrat Kalesi'nin Sırlara teslim edilmesiyle ilgili bu yazı hükümetçe pek hoş karşılanmamış gazetenin yayını 32. sayıyı takiben bir ay süreyle kapatılmıştır. Maârif-i Umumiye Nazırı Esseyid Ahmed Kemal imzalı emirnâme şu şekilde kaleme alınmıştır:³⁴⁴

³³⁹ Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 80; Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *DİA*, II, İstanbul 1989, 446.

³⁴⁰ Muhbir, "Çarşamba Günü Gazete Levant'ın Çıkardığı İlavenin Tercümesidir", 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 2-3.

³⁴¹ Çelik, "Muhbir", 32.

³⁴² Muhbir, "Şehir Postasıyla Bir Varakadır", 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 4.

³⁴³ Muhbir, "Şehir Potasıyla Bir Varakadır", 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 4.

³⁴⁴ Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 148-149.

Muhbir gazetesinin hükümet aleyhine mucib-i taglit-i ezhan olacak bazı ekâzib ve erâcif neşr etmeyi i'tiyad edinmesi ve ba husus şu günlerde çıkardığı numaralarda hilaf-ı kanun pek çok uygunsuz ve asılsız şeyler bulunduğu cihetle Matbuat Nizamnâmesinin 27. bendinde ta'yin olunduğu ve Matbuat Kaleminden ihtar kılındığı vechle matbaasının bir mah müddet ta'til ettirilmesi cânib-i Babîâli'den şerefsûdur eden emir İrade-i Âliye iktiza-i celilinden bulunmuş olmakla ber mucib-i İrade-i Âliye mezkûr gazete matbaasının 83 senesi Zilkadesi'nin üçüncü gününden itibaren, bir mah müddetle ta'til olunması zımında Maârif-i Umûmiyye Nezareti canibinden sahib-i imtiyaz mumâ-ileyh tarafına iş bu müzekkire-i resmîye terkim ve tesyîr kılındı.

Fi 3 Zilkade sene 1283 Nazır Maârif-i Umûmiyye

Esseyyid Ahmed Kemal ³⁴⁵

Bu emirnâmede, Muhbir gazetesinin hükümet aleyhine zihinleri yanıltacak birtakım yalan haberler yapmayı alışkanlık haline getirmesi ve son günlerde çıkan sayılarda pek çok uygunsuz ve asılsız şeyler bulunduğu cihetle Matbuat Nizamnâmesinin 27. maddesi gereğince bir ay süreyle tatil edildiği bildiriliyordu.³⁴⁶ Ertesi günü Tasvir-i Efkâr'da söz konusu resmî yazının sureti ve Filip Efendi'nin açık mektubu yayınlanmıştı. Filip Efendi mektubunda şöyle yakınıyordu:

İşbu müzekkire-i resmîyeyi saat beşte aldım. Halbuki bu günkü gazetemiz mu'tad vechle evvelce çıkarılmış ve biraz nüshaları dağıtılmış idi. Usûl-u emirde ta'dil ettim. Bu cihetle bu günkü numaradan müşterilerimizin pek çoğuna verilmeyeceğinden mağduriyetim sebebiyle aflarını rica ederim. Vâkıâ dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir matbaayı bi-hakkın kapatmak hükümetlerin yed-i kudretindedir. Fakat bâlâda muharrir-i mezkûrede beyan olunan taglit-i ezhân ve neşr-i erâcif ne gibi şeylerdir. O muharririn kangı numarasında yazılmıştır? Müşterilerimiz câniblerinden ve erbab-ı hamiyet ve ibret taraftarlarından olsun beyan buyurulsa bundan böyle gazetemizi bu misüllü kapatmak hükmünde bulundurmaktan sâlim olurduk. Muhbir Devlet-i Âliyye'nin ve Milet-i Osmaniyye'nin hayırhahıdır. Osmanlı gazetesi olduğu için hakkında kanun-ı devletten bu yolda hükm icra olunuyor ve bir mah müddetle kapandığımızı müşterilerimize beyan ederim. Ve bu müddet içinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal bir Türk gazetesiyle mukavele edeceğim ve Girit îanesi meselesini o gazeteyle ilan eyleyeceğim ve ileride hükümete muhafaza-i hukuk yolunda bazı mülâhazât dahi beyan eyleyeceğim.

(Filip) ³⁴⁷

³⁴⁵ Tasvir-i Efkâr, "Maârif Nezaret-i Celilesinden Gelen Müzekkire-i Resmîyedir: Muhbir Gazetesi Sahibi İmtiyazına", 4 Zilkade 1283, Nr: 465, 3-4.

³⁴⁶ Tasvir-i Efkâr, "Maârif Nezaret-i Celilesinden Gelen Müzekkire-i Resmîyedir: Muhbir Gazetesi Sahibi İmtiyazına", Nr: 465, 3-4.

³⁴⁷ Tasvir-i Efkâr, Nr: 465, 4.

Yazıda, dünyanın en adil ülkelerinde bile bir matbaayı kapatmaya hükümetlerin yetkisi olduğunu ancak bildiride bahsi geçen yazıların gazetenin hangi sayısında yazıldığını müşteriler ve hamiyet erbabı kişiler bildirirlerse, bundan böyle gazetenin kapatılmasının önleneceği ifade edilmiştir. Filip Efendi, Muhbir'in bir ay süreyle kapatıldığını, bu dönemde müşterilerini habersiz bırakmamak için vakit kaybetmeden bir Türk gazetesiyle anlaşacağını ve Girit îanesi meselesini o gazeteyle ilan edeceğini ve ileride gazete ve gazetecilerin haklarının korunması için hükümete yönelik bazı düşüncelerini de dile getireceğini ifade etmiştir.

Ebuzziya Tefvik'e göre Filip Efendi'nin imzasıyla çıkan her türlü yazı gibi, bu bildiri de Ali Suavi'nin kaleminden çıkmıştı. Nitekim imza Filip Efendi'nin olmasına rağmen Ali Suavi tutuklandı. Zira hükümet bu yazıların kimin elinden çıktığını gayet iyi biliyordu.³⁴⁸ Bildiride belirtildiği üzere gazetenin 32 numaralı nüshası çıkarılmış hatta bir bölümü dağıtılmıştı. Onun bu son sayıyı halka ulaştırmak istemesindeki sebeplerden birisi, Osmanlı Devlet'indeki ayaklanmalardan Rusya'nın sorumlu olduğunu ve reformlar için baskı yaparak devletin işlerine karışmasını eleştiren bir makale yayınlamasıydı.³⁴⁹ Makalede ayrıca, Osmanlı devlet adamları bir danışma meclisi karşısında sorumlu tutulursa ülkenin pek çok sorununun düzelebileceğine ilişkin Ziya Paşa'nın bir makalesi çıkmıştı.³⁵⁰ Sözü edilen yazı şunları ileri sürüyordu:

Milel-i Muhtelif-i Osmaniyye'nin Âhvâl-ı Hazırasıdır

(Müteallik bazı layihalar)

Her insan bilir ki nev-i beşer cemiyetsiz yaşayamaz, idrak eder ki cemiyet de ittifak ile devam eder. İttifak tesbih taneleri gibi müteferrik birçok varlıkların menfaat ipliğine bağlanmasıyla olur ve irtibatsız varlık baskısız tahta hükmündedir ki yel alır, yel almaz ise el alır (...) Bizim devletimizin idaresi düşmanlarımızın dediği kadar fena ise Rusya'dan bu tarafa hicret edenler niçin avdet etmiyorlar.? Ve Abaza kabilesi ki (elli bin hane deniliyor) önümüzde ki baharda neden buraya hicret edecekler. Demek olur ki Rusya'nın Şark Hıristiyanları hakkındaki merhameti, kurdun öküzlere kullandığı lisan hud'a kâridir. Ve ümit ederiz ki Rusya'nın bu sefer tuttuğu zemin-i hile umduğu mahsulü veremez. Çünkü Devlet-i Osmaniyye idaresinde bulunan milel-i muhtelifeyi ihtilaf-ı mezhep sebebiyle birbirine düşmandır zannetmek yanlış bir mütâlaadır. (...) Müslüman camiye ve Hıristiyan kiliseye Yahudi sinagoga gidip her kavim itikatınca istihsal-ı zühur-ı ahret ederler ise de herkes mabetten dışarı çıktığında el ele verip dünyaca kazanacakları menâfi' müştereken düşünürler. Ve her biri bu vatani

³⁴⁸ Ebuzziya Tefvik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 56.

³⁴⁹ Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, 35.

³⁵⁰ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, 80.

ana ve Devlet-i Âliyye'yi baba bilirler. (...) Gelelim millet meclisi bahsine. Vakıa bir devletin otuz kırk milyon reayasının hayat ve mematı üç dört kimsenin elinde olmaktan ise birkaç yüz kişiden mürekkep ve a'zası her sınıf kavmin mu'teberanından müretteb bir heyetin elinde olmak daha evla ve akla evkafdır. Zira üç dört kişinin i'râz gûn-â gûn ile sû'i idare etmeleri ve bundan mülke ve millete türlü zararlar isabet etmesi, emr-i tabîi olduğuna mukabil birkaç yüz kişinin birden bu hataya düşmeyeceği derkardır.³⁵¹

Ziya Bey, yazısında Osmanlı Devlet'inin idaresinde bulunan muhtelif milletlerin farklı mezheplerinden dolayı birbirine düşman zannetmenin yanlış bir düşünce olduğunu savunmuştur. Ona göre Müslüman camide, Hıristiyan kilisede, Yahudi sinagogta ayrı ibadet eder ama mabetten çıktuktan sonra el ele dünyaca kazanacaklarını birlikte düşünürler. Millet Meclisi bahsine de değinen Ziya Bey, bu devletin otuz-kırk milyon reayasının hayat ve mematı üç dört kimsenin elinde olmasındansa birkaç yüz kişiden oluşan ve üyeleri her toplumun bütün sınıf ve kavimlerinin ileri gelenlerinden teşkil edilecek bir topluluğun elinde olmasının daha akla uygun olduğunu, üç dört kişinin her gün kötü niyetle devleti idare etmeleri ve bundan ülkeye ve millete türlü zararlar vermelerinin mümkün olmasına karşılık birkaç yüz kişinin hep birden bu hataya düşmeyeceğini ifade etmiştir.

Ertesi gün Ali Suavi tutuklanarak Kastamonu'ya sürülür. Bundan iki gün sonra ise Namık Kemal ve Ziya Paşa İstanbul dışında memuriyetlere atanacaklardır. Bâbîali gazetecilik işiyle meşgul olan, memleketin geleceği üzerindeki endişelerini kamuoyu karşısında tartışan genç gazetecileri İstanbul'dan uzaklaştırarak basını susturmaya çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen basın aslî vazifelerinden olan kamu adına eleştiri ve denetim işlevini şartları zorlayarak yerine getirmeye devam etti. Muhbir 33. sayı ile 25 Nisan 1867'de tekrar geri döndü. Yeni sayının ilk sütununun hemen başında durumu okura şu şekilde özetledi.³⁵²

32 Numaralı nüshamızı müteakiben fevka'l-âde çıkarılan varakada suret-i matbu' müzekkire-i resmîye hükmünce Muhbir bir mah müddet tatile memur olmuş idi. Şehr-i cârînin üçüncü günü müded-i ta'til inkizâ ettiğinden bu defa Bâbîali'nin muvafakat-ı mahsusası munzamm olduğu halde işte yine çıktı. Muhbir'in efkâr-ı vatan ve hukuk-ı vatana sadakattir (...) Gazetemizin ve bilumum gazetelerin salâhiyet-i tabiiyye-i dairesini bir tazyik-i gayr-i tabii-i muvakkateye kalb eden muamele-i haziranın devlet ve millet menafine masruf olan efkâr-ı sadıkaya tesiri olamayacağından bu

³⁵¹ Muhbir, "Milel-i Muhtelif-i Osmaniyye'nin Âhvâl-ı Hazırasıdır", 3 Zilkade 1283, Nr: 32, 1-3-4.

³⁵² Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 149-150.

meselede temenniyat ve harekât-ı meşruamız Babiâli'nin makrûn-ı kabul ve müsaadesi olacağına kat'â ihtibah etmeyiz (şüphe duymayız).³⁵³

Görüldüğü gibi, 12 Mart 1867'de ilan olunan, gazete ve dergilerin mahkeme kararı olmadan hükümet tarafından süreli veya tümden kapatılabilmesini öngören Âli Kararnâme'nin Osmanlı Devleti'nde henüz oluşmuş genç Türkçe basın üzerine uyguladığı tazyikin kamu menfaatine pek fayda sağlamayacağı yönünde uygun bir lisanla eleştiride bulunulmaktan da kaçınılmamıştır. Muhbir her ne kadar tatil edilmiş olsa da eski çizgisinden uzaklaşmamıştır. Çünkü yine 41. sayısında “ıslahat” başlıklı yazısında ıslahat meselesini eleştirel bir üslupla gündeme getirmişti Anlaşılan o ki, Ali Suavi bu sefer de Kastamonu'dan yazmış olduğu makaleleri bir şekilde İstanbul'a ulaştırmıştı.³⁵⁴

Bu arada Ziya Paşa Kıbrıs mutasarrıflığına, Namık Kemal ise Erzurum Vali muavinliğine tayin edildiler. Ancak Namık Kemal çeşitli gerekçelerle Erzurum'a hareketini geciktirmişti.³⁵⁵ Tayin kararından bir süre sonra, Ziya Paşa ile İstanbul'daki *Courrier d'Orient* gazetesine çağrıldılar ve burada kendilerini Paris'e davet eden Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunu aldılar. Her ikisi de bu teklifi kabul edince 17 Mayıs 1867 Cuma günü Bosfor vapuruyla Fransa'ya doğru yola çıktılar.³⁵⁶ Öte yandan Kastamonu'dan kaçması sağlanan Ali Suavi de Messina'da onlara katıldı ve hep birlikte 30 Mayıs 1867'de Paris'e ulaştılar.³⁵⁷ Muhbir toplam 55 sayı yayımlandıktan sonra Ali Suavi'nin Avrupa'ya kaçması ile kapanmıştır. Fakat Paris'ten Londra'ya giden Ali Suavi, Ziya Paşa ve Namık Kemal “doğru söylemenin yasak olmadığı bir memlekette” Muhbir'i yeniden yayınlamaya başladılar.³⁵⁸

2.4. UTARİT (1867)

Tanzimat devrinde İstanbul'da yayınlanan bir diğer gazete Utarit gazetesidir. Sami imzasıyla ilk sayısı 14 Mayıs 1867'de yayımlanan gazete ancak beş sayı çıkabilmiştir. Sahipleri Suphipaşazade Ayetullah Bey ve Musullu Sami Bey'dir.³⁵⁹ EbuZZiya Tefvik, Utarit gazetesinin Sami imzasıyla çıkmasına rağmen, Sami Efendi'nin kendi kalemiyle yazılmış tek bir satırın bile olmadığını, gazetede ki bütün yazıların Ayetullah Bey

³⁵³ Muhbir, Başlıksız, 20 Zilhicce 1283, Nr: 33, 1.

³⁵⁴ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 150,151,152.

³⁵⁵ Akün, “Namık Kemal”, 365.

³⁵⁶ Önder Göçgün, **Namık Kemal**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, 23.

³⁵⁷ Akün, “Namık Kemal” 365.

³⁵⁸ Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 25.

³⁵⁹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 243.

tarafından yazıldığını beyan etmiştir.³⁶⁰ Ayrıca sadece beş nüsha çıkan gazetenin sanki her nüshası ayrı ayrı beş asırda çıkmış gibidir diyen Ebuzziya Tevfik³⁶¹ gazetede ileri sürülen fikirlerin birbiriyle çelişki içerisinde olduğunu, böyle bir gazetenin çıkmasındansa çıkmamasının daha hayırlı olacağını ifade eder.³⁶² Bunun yanında hükümetin Utarit'i kendi siyasetine ters düşen basın özgürlüğü konusunu ele almış olduğu yazısından dolayı kapatıldığını bildirmiştir. Haftada iki gün çıkan Utarit, Tasvir-i Efkâr matbaasında basılmıştır. Gazetenin yayın amacı ilk sayısındaki mukaddime kısmında şu şekilde belirtilmiştir:³⁶³

Şevketlü, kudretlü Padişahımız Efendimiz, zeman-ı hümayunları Memalik-i Osmaniyye'nin her tarafında neşr-i maârife müsaade olduğundan bu babda herkes elinden geldiği kadar devlet ve vatana hizmet etmek arzusunda bulunmaktadır (...) Evvelâ bir mülkte tab' ve neşr olunan havadis varakalarının vazifesini ve umuma derkâr olan kaidesini beyan edelim. Şöyle ki ale'l-umum havadisnâmeler resmî ve gayriresmî itibariyle iki kısım olup resmî olanlar devletin ahaliye tenbihat ve tebligatını ve bazı havadisle resmî ilanatını neşr ederler. Gayriresmîler dahi ahali ile ahalinin saadet halini mükeffil (kefaleten) olan heyeti devlet beyninde vasıta-i tebligat ve ihtar ederler...³⁶⁴

Gazetenin amacı mukaddimesin de de görüldüğü gibi devlete vatana ve millete basın yoluyla hizmet etmektir. Ayrıca insanları küçük düşüren ve onurunu zedeleyen yazılardan uzak durulacağını sözünü verir. Utarit'te, *Courrier D'orient'in* içeriği doğrultusunda hazırlanan cevap nitelikli yazılara oldukça sık rastlanılır. Örneğin birinci sayısının ikinci sayfasında yer alan *Courrier D'orient'in* 1541. sayısında Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarında Bulgar isyancılar için yazılmış bir makaleye istinaden kaleme alınmıştır.³⁶⁵ Yazı şu şekilde ifade edilmiştir:

Courrier D'orient'in 1541 numaralı nüshasında bir tuhaf bend gördük. Şöyle ki güya Bulgaristan'da haydutluk etmek üzere İstanbul'da bir cemiyet toplanup birkaç gemiyle yola çıkarılıp, hatta her birine de üçer lira dahi harcırah verilmiş. Acaba oraya İstanbul'dan haydut göndermeye ihtiyaç var mıdır? ³⁶⁶ Diye sorar.

³⁶⁰ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 112.

³⁶¹ Ebuzziya Tevfik, **Salname-i Hadika**, Hadika Matbaası, İstanbul 1873/1290, 76.

³⁶² Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 112.

³⁶³ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 230.

³⁶⁴ Utarit, "Mukaddime", 10 Muharrem 1284/ 14 Mayıs 1867, Nr: 1, 1.

³⁶⁵ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 231.

³⁶⁶ Utarit, "Havadis-i Dâhiliye", 10 Muharrem 1284/ 14 Mayıs 1867, Nr: 1, 2.

Utarit, Bulgarların Osmanlı topraklarında huzursuzluk çıkardığını ve bu isyancıların rahatça hareket ettiklerini anlatmaya çalışırken bir yandan da kapalı bir şekilde devleti eleştirmektedir. Yine aynı sayıda yer verdiği bir habere göre:

Bu ayın içinde Abazalar'dan beş bin hanenin hicret etmeye başlamış olduğu ve onlara Trabzon ve Samsun ve Sinop iskeleleri tahsis kılınup bu iskelelerinde doğruca iskânlarına ta'yin olunan mahallere nakil olunarak izdihamdan bir güne hastalık zuhûr etmemek için dahi tedabir-i lazımanın icrası zımmında devletlü Osman Paşa Hazretlerinin me'muren o tarafa i'zâm olunduğu işitilmiştir...³⁶⁷

Haberde, Abazalar'dan Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin nakillerinin sorunsuz yapılabilmesi ve sağlık hizmetleri dahil her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için alınan tedbirlerden bahsedilmiştir. Bu yazının hemen altında *Mûlahaza* başlıklı başka bir yazıda ise Girit isyanını sonlandırmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Gazetenin ikinci sayısında yine *Corrier D'orient'te* çıkan bir makaleye istinaden yazılmıştır. Bu makalede Osmanlı Devleti'nde bir millet meclisi fikrinin gereksizliğinden bahsedilmiştir.³⁶⁸ *Courrier D'orient'in* makalesi şu şekilde kaleme alınmıştır:

Courrier D'orient'in 1544 numaralı nüshasında görülen bendin tercümesidir.

Biz bir millet meclisinin lüzumundan bahsetmeye başladığımız vakitten berü serbestlik efkârı Memâlik-i Mahrûsa'nın her tarafında süratle terfi etmektedir. Mukaddime gazetemizde derç olunan bentlerde İzmir ulemasının efkârca olan terfiyatı görülmüş idi. İmdi fi 5 Muharrem tarihli Rumilinde büyük bir şehir ulemasından dahi tarafımıza gönderilen bir mektubun hülâsaca üzere faideli bir fıkrasını ilan ederiz. Şöyle ki ahşam beynimizde Kuran-ı Azimüşşan'ın millet meclisine ve serbestiye dair olan Âyet-i Kerimesini tetebbu' (incelemek) ederek her birimiz Âyet-i Mezkûre'nin tefsiri ve Kuran-ı Azimüşşan'ın bu ma'nada olan diğer ayetlere tatbik ile uğraşmakta idik. Böyle umumun saadet haline dair müzekkirat-ı tezayüd ettikçe gayret ve cemiyetimiz şiddetle teheyhüç ediyor. (...) Geçende İzmir uleması tarafından gönderilmiş olan Âyet-i Kerimeyi gazetenizde kemal-i memnuniyetiyle mütâlaa eyledik. İşte size ondan bir Âyet-i Kerime de biz gönderdik ki ângâh (o vakit) gazetenizi mütâlaa edenlerin dikkatini celb ederiz. (Efemen yemşî mukibben 'alâ vechihi ehda emmen yemşî seviyyen a'la sıratın mustakîmin).³⁶⁹ Türkçesi; başı yerde gidüp ve yere bakan mı doğru gider, yoksa başını doğru ve serbest tutan mı doğru gider demektir. İş bu Âyet-i Kerimenin ma'nâ-i şerif mecaz-ı isti'mâl olduğu halde bir maksada nail olmak için başını yukarı kaldırmak lazımdır demek olur. Hâsılı bir adam üst tarafında bulunan kimselerin esaret ve mahkumiyeti altında bulunursa ol adam iyilik etmeye

³⁶⁷ Utarit, "Havadis-i Dâhiliye", Nr: 1, 2.

³⁶⁸ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 231-233.

³⁶⁹ Mülk Süresi 22. Ayet, 564.

muktedir olamaz. Hülâsa-i kelâm insan her şeyden evvel serbest olmalıdır ki bir hayırlı memleket ahalisine yakışan vazifeyi ifâ edebilsin...³⁷⁰

Ayetullah Bey *Courrier D'orient* gazetesinde çıkan bu makaleye “Mütalâa” ara başlığı altındaki yazısıyla cevap vermiştir. Ayetullah Bey’in cevabı şu şekildedir:

Mütalâa

Evvela gerek İzmir ve gerek Rumeli’den ve gerek sair eyalatımız ulemasından *Courrier D'orient* matbaasına böyle Âyet-i Kerimeyi havi tahriratın gönderilmeyeceği bedîhîdir Çünkü bizim Türkçe gazeteler dururken Fransızca gazetelere İslam’ın mu’tekaddi olan bir takım Âyet-i Kerimeyi göndermek bizim ulemamızın hiçbirine yakıştırılmaz. Burada cihet-i tercih nedir? Bundan biz şüphe etmeyiz ki bunu kendi menfaatinden başka bir tarafı düşünmeyen bir münafık göndermiştir. Ama bizim Türkçe gazetelere böyle bir şey yazılsa hükümet men’ eder. O cihetle Fransızca gazetelere müracaat hâcet-i mess etmiştir denilecek ise bakalım bunun üzerine *Courrier D'orient* matbaası kapanmayacak mıdır?..³⁷¹ Diye sitem eder.

Ayetullah Bey’in cevabından da anlaşıldığı üzere, *Courrier D'orient*’in yayınladığı mektubun ulema sınıfından birinin yazmadığını, bu mektupları ancak millet meclisi fikrine sıcak bakan çevreler tarafından gönderileceğini ifade eder. Ayrıca bu tür yayınları Türkçe gazeteler yayınladığı zaman hükümet tarafından ceza almalarına rağmen *Courrier D'orient*’in bu yayınları tereddütsüz bir şekilde yayınlamasını sorgular.³⁷² Yazının devamında millet meclisinden bahsedilmesinin, Osmanlı milleti gibi azametli bir milleti etkilemeyeceğini iddia eder.³⁷³ Ve meseleyi şu şekilde açıklar:

Millet-i İslamiye’nin cihangir olduğu zamanlarda (...) bütün cihanı envar-ı ilmiyesiyle tenvir ettiği o anda devlet yine hükümet-i mutlaka idi. Her mülkünde ahalinin saadeti adaletle istihsal olunur. Adaletten ayrıldıktan sonra her türlü idare makbuldür. (...) Bir idarede adalet olursa onu niçin tebdil etmelidir? Hem şeriat-ı garrâ-i Muhammediyye dururken niçin birtakım cehlenin efkâr-ı sekamiyesine müracaat edilmelidir?..³⁷⁴

Diyan Ayetullah Bey, her memlekette halkın saadetinin adalete bağlı olduğunu, adaletten ayrılmadıkça her türlü idarenin makbul olduğunu ayrıca şeriat dururken niçin birtakım cahillerin hasta fikirlerine müracaat edildiğini sorar.³⁷⁵ Ayetullah Bey’in bu yazısına bakıldığında millet meclisi hakkındaki görüşleri, Yeni Osmanlılar cemiyetindeki

³⁷⁰ Utarit, “*Courrier D'orient*’in 1544 Numaralı Nüshasında Görülen Bendin Tercümesidir”, 12 Muharrem 1284/16 Mayıs 1867, Nr: 2, 1.

³⁷¹ Utarit, “Mütalâa”, Nr: 2, 1.

³⁷² Utarit, “Mütalâa”, Nr: 2, 1.

³⁷³ Nalcıoğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 234.

³⁷⁴ Utarit, “Mütalâa”, Nr: 2, 2.

³⁷⁵ Utarit, “Mütalâa”, Nr: 2, 2.

diğer arkadaşlarından biraz farklıdır. Örneğin millet meclisi fikri, Muhbir gazetesinde ilk sayılarından itibaren üzerinde durulan bir mesele olmuştur.³⁷⁶ Yine Muhbir'in 32. sayısında Ziya Paşa'nın millet meclisini destekleyen yazısıyla,³⁷⁷ Ayetullah Bey'in "millet meclisinden bahsedilmesi Osmanlı milleti gibi azametli bir millete tesir etmeyecektir" diyen yazısı bu görüş ayrılığını destekler niteliktedir.

Ancak şu da düşünülebilir ki Ayetullah Bey ilerici ve hürriyet taraftarı bir aydın olmakla birlikte realist bir düşünce yapısına sahipti. O dönem Osmanlı topraklarının Avrupa'da kalan büyük bir bölümünde muhtariyet veya tam bağımsızlık isteğiyle hareket eden Osmanlı tebaası ciddi bir sorun oluşturmaktaydı. Bu nedenle Ayetullah Bey, daha fazla hürriyet ortamına, basın ve kanaat önderleri vasıtasıyla değil, toplumun buna hazır olduğu ve kendi ihtiyaçları dolayısıyla talepte bulunduğu zaman geçilmesini istemekteydi.³⁷⁸ Utarit'in üçüncü sayısında ise maarif hakkında bir yazı çıkmıştır. Yazıda mesele şu şekilde ele alınmıştır:

Maarife dair bir benddir.

Malumdur ki hüsn-ü ahlâk ve maarif devlet ve milletin sebebi feyz ve saadeti olmakla heyet-i ictimâiyenin izz ve refahını mütekeffil olan devletin dahi tahsil-i maarif ve tehzib-i ahlâk ahaliyi sevk ve teşvik vâzâif-i mukaddesesinden olduğu gibi mekâtib vaz' ve te'sisine ve idare-i dairesine lazım olan teshilât-ı kemâl hoşnudu ile ifa eylemek ahalinin dinidir. Zira her peder muktezâ-yı şevkat-ı celîlesi üzere evladının terbiyesine mecburdur. (...) Ancak yalnız devletin tahsis ettiği akça bu cism-i heyetin terbiyesine kâfi değildir. Milletin umuma ianesine ihtiyaç vardır. Zira talebe yetiştirmek için ibdida mükemmel haceler tedarik edilmelidir...³⁷⁹

Ayetullah Bey, iyi ahlâk ve maarifi devlet ve milletin ilerlemesi ve mutluluğunun sebebi olarak gösterir. Ona göre toplumun bu yolda teşvik edilmesi devletin kutsal görevlerinden biridir.³⁸⁰ Zira her baba vazifesi gereği evladının terbiyesine mecbur olup, herkesin malî olarak buna gücü yetmeyeceğinden, hükümetin gerekli olan masrafı ahaliye vermesi gerektiğini savunur. Yazının sonunda maddi durumu iyi olan, Müslüman ve gayrimüslim tebaadan eğitime destek vermeleri için çağrıda bulunur. Utarit'in dördüncü sayısında *Courrier D'orient* gazetesinde çıkan bir haberden dolayı kaleme alınan yazı yine maariften bahsetmektedir.³⁸¹ Yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

³⁷⁶ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 157-233.

³⁷⁷ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, 80.

³⁷⁸ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 235-236.

³⁷⁹ Utarit "Maarife Dair Bir Benddir", 16 Muharrem 1284/ 20 Mayıs 1867, Nr: 3, 1.

³⁸⁰ Utarit, "Maarife Dair Bir Benddir", 16 Muharrem 1284/ 20 Mayıs 1867, Nr: 3, 1.

³⁸¹ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 237.

Memleketimizde daha adam yetiştirecek mektepler yoktur. Güya serbestlik fikri ilerliyormuş. Biz buna da inanmıyoruz. Bu efkâr bugüne kadar ilerlemedi de bugün niçün ilerliyor sebebi nedir? Ahaliye ilham mı oluyor. Bizim bundan on yahut on beş sene evvel olan maarifimiz beyninde ne fark vardır? Böyle şeyler eğer maarifin ianesiyle olur ise bir faide hasıl olur. Yoksa papağan gibi ne dediğimizi bilmeden ya taklid veya hevesle söz söylemekten hiçbir netice hasıl olmaz...³⁸²

Ayetullah Bey, yazısının devamında eğer İzmir ahalisinin fikri bu kadar ilerlemiş ise içlerinden bazılarını Avrupa'ya göndersinler orada beş on sene tahsil etsinler de ondan sonraki arzusunu düşünsünler der. “Ayrıca Avrupa'ya gönderilecek kimseler birinci numarada beyan ettiğimiz vech ile hükümetten İstanbul'dan gönderilecek olan efendiler hakkında, Hükümetin koyacağı şartları ve usulu kabul etmelidirler,”³⁸³ diyen Ayetullah Bey, aynı sayıda basın özgürlüğüne de değinmiştir. Utarit'in ikinci nüshasında da bu konu üzerinde duran yazar, *Courier D'orient* gazetesinin 1550 numaralı nüshasında Erzurum'dan geldiği iddia edilen mektupta, hükümet hakkında Türkçe gazetelerin yazamadığı şeylerin yazıldığının haberi verilir.³⁸⁴ Söz konusu yazı şu şekilde aktarılmıştır:

Courier D'orient'in 1550 numaralı nüshasında Erzurum'dan geldiğini iddia ettiği mektupta devlet ve hükümet-i mahalliye hakkında Türkçe gazetelerin yazamadığı şeyleri yazmıştır. Mektub-ı mezkûr-ı tercüme edüp gazetemizde derc etmek murad ettikse de lisanı Türkçede olan gazetelere böyle bir lisan kullanmak salâhiyyeti verilmediğinden sarf-ı nazar edilerek, bunun Matbuat Kalemi Nazırına denmemiş mülahazasıyla ol babda icab eden muamele icra buyrulmak üzere keyfiyetin Maârif Nezaret-i Celîlesine ihtarında zimmet-i sadakatımızı mecbur gördük. Bir idareden imtiyaz alan gazetelerin yek-diğerine hakk-ı temyizi olmaması adalet icabından olduğundan, mezkûr gazete dahi bundan böyle o makule şeyleri yazmaktan men' olunması me'mûl olunur.³⁸⁵

Yazar, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Türkçe gazetelerin diğer gazeteler gibi özgür olmasını eğer bir kısıtlama varsa bunun bütün gazeteler için geçerli olmasını ümit ediyor. Kısacası basın ve yayın faaliyetlerinin eşit şartlarda sürdürülmesini istiyor. Utarit'in beşinci sayısında bu haberle ilgili Manzume-i Efkâr isimli Ermeni harfli Türkçe bir gazetede, kendileri hakkında yapılan yoruma yer verilmiştir.³⁸⁶ Söz konusu yorum şu şekilde ifade edilmiştir:

Manzume-i Efkâr namında Ermeni harfli Türkiyü'l-ibare bir Ermeni gazetesi varmış. Geçende nasılsa elimize 352 numaralı bir nüshası geçti.

³⁸² Utarit, “Mütalâa”, 19 Muharrem 1284/ 23 Mayıs 1867, Nr: 4, 2.

³⁸³ Utarit, “Mütalâa”, 19 Muharrem 1284/ 23 Mayıs 1867, Nr: 4, 2.

³⁸⁴ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 239.

³⁸⁵ Utarit, “Havadis-i Dâhiliye”, Nr: 4, 1.

³⁸⁶ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 240.

Bakalım ne yazmış diye Ermeni yazısını okur bir adam bulup okuttuk. İçinde bizim Utarit'e şöyle bir itirazını gördük. Utarit isminde rû-yi namı zuhur etmiş olan Osmanlıca gazetenin dördüncü nüshasına kadar görülmüş ise de esef ederek söyleriz ki mezkûr gazetede şimdiye kadar görülen, efkâr efkâr patlatan ibaret bulunmuştur. Şöyle ki eğer efkâr-ı haseneye hizmet etmeye başlamaz ise bizce mülk ve millete büyük bir hizmet edemeyecektir. Ve en büyük ayıp kılınacak bir hal şudur ki gazete serbestisinin çoğalmasını arzu edecek yerde serbest gazetelerin kapatılması niyet-i fâsidesiyle hükümet-i seniyye'yi tahrike çalışmaktadır. Şimdi bu Manzume-i Efkâr denilen gazete muharririnin (...) (Utarit isminde rû-yi namı zuhûr etmiş olan) diyerek yazdığı ibareden ve ibâret-i sâiresinin rabitasızlığından daha Türkçe bilmediği aşikâr olup, bizim ne yazdığımızı anlamayacağından beyan ettiği tarihte cevap vermeye tenezzüle bile beyhude uğraşmayız. Ve onunda nafîle yorulup bizim ile mübahaseye girişmemesini tavsiye ederiz.³⁸⁷

Ayetullah Bey, Manzume-i Efkâr yazarlarının Türkçe bilmedikleri için doğru okuma yapamadıklarını ve asıl anlatmak istediğinin Osmanlı Devleti sınırlarında yayınlanmakta olan Avrupa dili basın gibi Türkçe gazetelerde kapatılma ya da tatil cezasına çarptırılma korkusu duymadan düşüncelerini özgürce beyan edebilmeleri idi. Ayetullah Bey yazılarının doğru yorumlanmamış olduğunu iddia etse de Matbuat Müdürlüğü bu yazının ardında yatan eleştiriyi hemen idrak etmiş olmalı ki, Utarit gazetesi bu beşinci sayısından sonra bir daha çıkmamıştır. Kapatılma kararı kendilerine ulaştığı gün, Utarit tarafından yayınlanan tek sayfalık ekten öğrenildiği üzere, gazetenin beş numaralı nüshası basılmış ve bir bölümü de dağıtılmıştı. Geri kalan nüshalara ise Maârif Nezaret-i Celîlesi'nin emriyle el konulmuştur.³⁸⁸ Utarit'in tek sayfalık ekinde kapatılma kararı şu şekilde bildirilmişti:

Bugünkü Pazartesi günü Utarit'in beş numaralı nüshası tab' olunup, bir miktarı dahi neşr olunurken Maârif Nezaret-i Celîlesi tarafından aldığımız tezkire-i resmîyede Utarit ve Muhibir ve Vatan nam gazetelerin men'-i ihrâc ve neşri husûsu emr ve irade buyrulmuş olduğu iş'âr kılınmış olduğundan bu babda alınacak izahata nûzerâ îcâb-ı hal icra olunmak üzere hükm ü iş'âr mezkûre-i tevfikân gazetemizi tatil edip tezkire-i mezkûre vusulünden sonra dahi kusuriyeti neşr edemediğimiz müşterilerimizin ma'lûmu olmak için ilan-ı keyfiyete ibtidar olunmuştur.³⁸⁹

Yazıda da belirtildiği üzere gazetenin beşinci sayısı basılmış ve bir bölümü dağıtılmıştır. Maârif Nezaretinden gelen tezkire üzerine, okuyucuyu bilgilendirmek adına bu bildiri yayınlanmıştır.³⁹⁰ Böylece bir gazete daha Âlî Kararnâme gereğince

³⁸⁷ Utarit, "Havadis-i Dâhiliye", 23 Muharrem 1283/27 Mayıs 1867, Nr: 5, 2.

³⁸⁸ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 240.

³⁸⁹ Utarit, "Kapanış Bildirisi", 23 Muharrem 1284/ 27 Mayıs 1867, ilave.

³⁹⁰ Utarit, "Kapanış Bildirisi", 23 Muharrem 1284/ 27 Mayıs 1867, ilave.

kapatılmıştır. Utarit'le birlikte aynı gün 1866'da Eğribozlu Mehmed Arif tarafından Âyine-i Vatan adıyla çıkarılan gazete de kapatılmıştır.³⁹¹

2.5. TERAKKÎ (1868)

1868 yılında Ali Raşit ile Filip Efendi'nin birlikte yayınladıkları bir gazetedir.³⁹² “Menafi-i şarkıyye ve umûr-ı düveliyye ye dair Türk gazetesi” alt başlığı taşıyan Terakkî, Cuma ve Pazar dışında haftada beş gün neşredilmiştir. 23 Kasım 1868 ve 3 Ekim 1870 tarihleri arasında, büyük veya küçük ebatta toplam 441 sayı neşredilmiştir. Dâhiliye, hâriciye ve ilan bölümlerinden meydana gelen gazetede yazıların çoğu başlıksız bentler halinde çıkmıştır.³⁹³ Gazetenin başlıca yazarları Ebuzziya Tevfik, Suphi Paşazâde Ayetullah, Kemal Paşazâde Sait, Lehli Hayreddin Karski ve Recaizade Ekrem'dir.³⁹⁴

İlk sayıda kısa bir bilgilendirme notu dikkat çeker. Bu yazıdan anlaşıldığına göre gazete bir süre önce ilk sayısını yayınladığı halde bazı engeller nedeniyle zorunlu olarak yayını durdurulmuş ve engeller aşıldıktan sonra tekrar 1 numara ile yayına başlamıştı. İlk sayısında Filip Efendi'nin uzunca bir yazısı görülür.³⁹⁵ Söz konusu yazının bir kısmı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Ey Vatandaşlar!

Müdüri bulunduğum matbaa namına olarak bugün dahi sizinle bir hasbihâl etmek isterim. Bizim matbaa şimdiye kadar size birkaç gazete çıkardı. Çıkardığı gazeteler sizi bilmem memnun edebildi mi. Ancak çıkarılan gazetelerin cümlesi nazar-ı mütâalanızı kazandı. İşte bu sebeptir ki Terakkî gazetesinin dahi matbaamızda çıkarılmasına badî-i cür'et oldu. Hatta şimdiye kadar kazanabildiğim hüsn-i nazarınıza i'timâden bu def'a ki gazeteye teklifli bir mukaddime dercine bile lüzum göremedim (...) Terakki-i millet ve devlete sebep matbuatın tazyik altından çıkması ve serbestane ilerlemesidir. Şu mesele şükr olsun bizde dahi hall olundu zan ederim. Çünkü gözümüzün önünde Fransa, İngiltere, Belçika, İtalya gibi ma'mûr ve abâdan ve servet ve sâ mân ile müşâr (...) Matbuata serbesti ve terakki verdikçe ilerlemişler. Ve bu yolda daha çalıştıkça daha kazanmışlar. Velhasıl hepsi yani hep ileri gidenler bu matbuat serbestisi nimetine dadanmışlar. (...) Bu zamanda çalışmayan yani gözünü açıp ilerlemekte çabalamayan yaşadığına acısın. Geçirdiği her dakika için bin ah çeksin. Ne yapalım der iseniz evvela evladınızı, devletin günden güne teksirine çabaladığı mekteplere hemen vakit geçirmeyip devam ettiriniz...³⁹⁶

³⁹¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 242.

³⁹² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 243; Topuz, **II Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 30.

³⁹³ Âlim Kahraman, “Terakkî”, **DİA**, XL, İstanbul 2011, 481.

³⁹⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 243.

³⁹⁵ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 241.

³⁹⁶ Terakkî, “Hasbihâl”, 7 Şaban 1285/ 23 Kasım 1868, Nr: 1, 1-2.

Filip Efendi, yazısında özellikle basın özgürlüğü üzerinde durmuş, İngiltere, Fransa, Belçika ve İtalya gibi devletlerin ilerlemelerinin nedenini basına tanınan serbestliğe bağlamıştır. İlerlemek için eğitimin gerekli olduğunu yazan Filip Efendi, devlet tarafından açılan okullara vakit kaybetmeden çocukların gönderilmesini tavsiye eder. Yazısının devamında gazetenin önemi üzerinde dururken, “ne ihtiyacınız varsa size gazete öğretir” diyerek gazetenin eğitici ve öğretici yönüne dikkat çeker.³⁹⁷

Terakkî’de diğer Türkçe gazetelerde olduğu gibi özellikle İstanbul’da yayınlanan Avrupa dili basından kaynak olarak istifade edildiyse de gazetenin kendi yazarları tarafından yayınlanan çok sayıda özgün makale vardır.³⁹⁸ Özellikle imzasına sıkça rastlanan Lehli Hayreddin’in “Hükümet ve Tebaa”, “Türkistan”, “Rumeli Demiryolları”, “Gazetecilikte Maharet”, “Devletin Borçları”, “İslahat”, gibi makaleleri çıkmıştır. Ebuzziya Tevfik’in “Adam Yetiştirmek”, “Huruf-ı Osmânî’nin İslahına Dair Bazı Mütalâat”, “Sokak Köpekleri” gibi tartışmalı yazılar yayınlanmıştır.³⁹⁹ Gazetenin ayrıca Hanya, İşkodra, Selanik ve Belgrat gibi Osmanlı Devleti’nin çeşitli bölgelerinden gönderilen mektup ve yazılardan kaynak olarak yararlandığı da görülür.⁴⁰⁰

Terakkî, İbn Battuta’nın seyahatnamesinin bazı bölümlerini “Anadolu’ya ve Dersaadete Müteallik” adıyla 109. nüshasından itibaren tefrika etmiştir. Zaman Zaman Terakkî ile Muhip ve Mümeyyiz gazeteleri arasında tartışmalar çıkmış ve bunlardan ilkinde karşı tarafa hapis Terakkî’ye de para cezası verilmiştir.⁴⁰¹ Ayrıca Terakkî gazetesi Matbuat Nizamnamesi uyarınca birkaç kez kapatılma cezası almıştır.⁴⁰² Terakkî Arapça el Ceva’ib gazetesinden alınan Mısır meselesine ilişkin bir yazı nedeniyle kapatılmıştır.⁴⁰³ Kapatılmaya neden olan yazının bir kısmı şu şekildedir:

Devlet-i Âliyye ile Mısır meyanesinde veraset-i Mısriyye maddesine dair cereyan eden ittifak, Avrupa devletlerinin ittifakıyla cereyan etmiştir. Kezalik Mısır’a müteallik bazı ahval-i hususiye dahi mesela asâkir-i mukteziyyenin ta’yin-i mikdârı ve emr-i maliyesi kifayeti dahi devletlerin ittifakıyla olmuştur. Eğer şimdi bu ittifakı iptal edecek bir şey zuhur ederse yine mutlaka devletlerin tekrar bir ictima’ ve ittifaklarıyla olacaktır. O da böyle müddet-i kasire zarfında hâsıl olur şey değildir. Hülâsa-yı kelâm muharebe öyle yirmi gün zarfında vaki’ oluvermez. Kaldı ki devletlerin bu

³⁹⁷ Terakkî, “Hasbihâl”, Nr: 1, 1-2.

³⁹⁸ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhlif Basının Doğuşu 1828-1878**, 247.

³⁹⁹ Kahraman, “Terakkî”, 481.

⁴⁰⁰ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhlif Basının Doğuşu 1828-1878**, 247-248.

⁴⁰¹ Kahraman, “Terakkî”, 481.

⁴⁰² Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, 87.

⁴⁰³ Kahraman, “Terakkî”, 481.

babda olan politikası karain halden ve mevsuk gazeteler kelimelerinden zahir olan budur ki, Fransa ve İngiltere devletleri harbi mutlaka murad etmezler. Ale'l-husûs Devlet-i Âlîyye'nin Mısır ile muharebesini asla tecviz etmezler. Zira biliyorlar ki bu harp Rusya devletine ve daha sair memalik-i mahrusanın bazı cihât ve vilayâtına müdahale murad edenlere bir kapı açacaktır. Rusya devleti buna müdahale ettiği gibi başka bir devletde ona mukavemete kalkışacaktır...⁴⁰⁴

Yazıda, Mısır verasetine dair fermanın Avrupa devletlerinin ittifakıyla gerçekleştiğini, bu devletlerin söz birliği ve onayları ile verilmiş bir fermanın, devletler arası bir senet niteliği taşıdığını, şimdi onu tanımamak gibi bir durumun söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Mısır'la alakalı bu yazının ardından 13 Aralık 1869 ile 16 Şubat 1870 tarihleri arasında kapatılan gazete yeni yayın dönemine yeniden 1. sayıyla başlamıştır.⁴⁰⁵

Terakkî gazetesi, Alman Fransız savaşı esnasında gerçek anlamda haber gazeteciliği yapmış, İstanbul halkına muharebe haberlerini günü gününe aktarmıştır.⁴⁰⁶ Meşrutiyet yanlısı olan ve ilk nüshalarından itibaren basın özgürlüğünü savunan gazete, Yeni Osmanlıların Londra'da yayınladığı Hürriyet gazetesinin dikkatini çekmiştir. Nitekim Namık Kemal'in Hürriyet'ten ayrıldığını haber veren, 7 Ocak 1870 tarihli mektup Terakkî gazetesinin 308 numaralı sayısında yayınlanmıştır.⁴⁰⁷ Namık Kemal ve arkadaşlarının Hürriyet gazetesiyle herhangi bir ilgilerinin kalmadığını ilan eden bu mektubu Ziya Bey, Hürriyet gazetesinde yayınlamadığı için Terakkî gazetesinde hükümet marifetiyle neşredilir.⁴⁰⁸

439. sayıya kadar düzenli olarak çıkan Terakkî gazetesinin yayını 30 Ağustos 1870 tarihli bu nüshasından sonra bir ay süreyle tatil edilmiştir. Bunun nedeni ise 438 numaralı nüshada Rusya ve diğer batılı devletlerin Osmanlı Devleti ve diğer Müslüman Türk ahali üzerinde yürüttükleri politikaları eleştiren uzun bir makalenin yayınlanmasıydı.⁴⁰⁹ Adı geçen makalenin bir kısmı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Rusya devletinin tebea-i Devlet-i Âlîyye'den olan Rumları iltizam ve sehabet (sahip çıkma) etmesi gibi tebea-i sairemiz hakkında ecnebi sehabetlerinin mahzâ şarkta olan menafi'-i mahsusaları'nın istihsalına ve politikalarının tervicine münhasır ve mahsus olduğunu şununla da ispat

⁴⁰⁴ Terakkî, "Dâhiliye", 6 Ramazan 1286, Nr: 286, 2.

⁴⁰⁵ Kahraman, "Terakkî", 481.

⁴⁰⁶ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 243.

⁴⁰⁷ Kahraman, "Terakkî", 481.

⁴⁰⁸ Terakkî, "Suret-i Varaka", 8 Zilkade 1286, Nr: 308, 1; Hüseyin Çelik, "Hürriyet", **DİA**, XVIII, İstanbul 1998, 506.

⁴⁰⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 250.

edebiliyoruz ki tebea-i Devlet-i Âliyye'den bulunan milel-i muhtelif ale'l infirad killet-i a'dad cihetiyle millet-i hakimeyi istihlâf edemeyeceği cümle indinde müsellemler olduğu yani Türkistan'da ne bir milyon Rumların ve ne dört milyon Ermenilerin ve ne de dört milyon maarifsiz Bulgarların hükümet edemeyeceğini pek a'lâ bildikleri halde, suret-i meşrûada görülen müdahaleleri bu milletlerden hiç birinin saâdet ve refah halleri için olamayıp mahzâ şu heyet-i müttefikayı bu suret de ilkaât ve ifsâdât ile yekdiğerinden ayırmak ve mümkün oldukça Devlet-i Âliyye'nin za'f ve fütûrini istihsal eylemek için olduğu bedidârdır (açıktır) (...)

Bunlardan mâada Tunus eyaletimizde artık Fransızların nüfuzu kalmayacaktır. Ve Fransız hükümetine irtibatı hala hiçbir devlet tarafından tasdik olunmayan Cezayir halkı da büyük Napolyon zamanında Amerika Cezayir'inden (...) ahalisinin Fransız askerine yaptıklarını yapacaklardır. Fakat Fransızlar sonradan onlara yaptıklarını Cezayirlilere yapamayacaklardır. Çünkü İngilizler Cezayir'i Fransızların elinden çıkarmak fırsatını kaçırmayıp orasını bi-teraf ve Cezayirlilere en münasebetli bir devletin memalikine ilhaka mecbur olacaklardır. Ve Mısır dahi artık Fransızlara kendisine müdahale ettiremeyecektir.⁴¹⁰

Mehmed Ayetullah imzasıyla yayınlanmış bu makalede Rusya'nın Türk bölgeleri üzerinde yayılışını ve Devlet-i Âliyye tebaasından olan Rumlara sahip çıkıyor gibi görüldüğünü ancak asıl maksadının Osmanlı tebaası olan Rum, Ermeni ve Bulgarları kendi çıkar politikaları doğrultusunda kullanarak, Osmanlı Devleti'nden ayırma çabası içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Yazının devamında, Fransa ve İngiltere'nin Tunus ve Cezayir'deki nüfuz mücadelesine de dikkat çekilmiştir.⁴¹¹ Bu yazının ardından bir ay tatil cezası alan Terakkî, 5 Receb 1287 tarihli nüshasıyla "Terakkî'nin müddet-i ta'tiliyesi hitam bulunmasından yine neşrine mübâşeret olundu" diye 440. sayısıyla yeniden yayına başlamıştır.⁴¹² Ebuzziya Tefvik Bey'in bildirdiğine göre Filip Efendi bundan sonra Raşit Efendi'den ayrılmış, Terakkî de eski düzenini kaybetmiştir. Gazete Filip Efendi zamanında gördüğü ilgiyi kaybetmiş olsa da 198 sayı daha yayınlanmıştır. Terakkî'nin son sayısı 12 Eylül 1871 tarihlidir.⁴¹³

Terakkî gazetesi Türk basın tarihinde ilk kadın ve mizah gazetelerini çıkarmıştır. Terakkî yayına başladıktan bir süre sonra *Terakkî Mukadderat* adıyla bir ilave yayınlamıştır.⁴¹⁴ Yazılarında kadınların toplumdaki yerleri ve çalışmaları gerektiği fikri savunulmuştur. Dönemin koşullarına ve Âli Kararnâmesine rağmen bu tür fikirlerin

⁴¹⁰ Terakkî, "Umumi Politika ve Türkistan", 6 Cemaziyelâhir 1287, Nr: 438, 2-3.

⁴¹¹ Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 247.

⁴¹² Terakkî, Başlıksız, 5 Receb 1287, Nr: 440, 1.

⁴¹³ Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 250-251.

⁴¹⁴ Kahraman, "Terakkî", 481.

savunulması oldukça önemlidir.⁴¹⁵ Terakkî bir süre sonra *Terakkî Eğlence*, *Terakkî Eğlencesi*, adıyla yayına devam etmiş, ardından *Terakkî Eğlence Letaif-i Asar* ismini almıştır.⁴¹⁶

---

⁴¹⁵ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 243.

⁴¹⁶ Kahraman, “Terakki”, 481.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1871-1876 DÖNEMİNDE GAZETELERE UYGULANAN YASAKLAR VE CEZALAR

1871’de Âlî Paşa’nın ölümünden sonra gazetelere uygulanan baskı ve cezalandırmalar devam etmiştir. Oysa Yeni Osmanlılar 1860’lı yıllarda bu baskıdan genelde Âlî Paşa’yı sorumlu tutuyorlardı. Âlî Paşa’nın ölümüyle herhangi bir değişikliğin olmaması ve basına uygulanan ceza ve baskıların devam etmesiyle birlikte meselenin kişiye bağlı değil, bir devlet politikası haline geldiği anlaşılmaktadır.

3.1. BASİRET (1869)

Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan Basiret gazetesi, 22 Ocak 1869 tarihinde İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır.⁴¹⁷ Gazeteyi çıkaran, daha sonra Basiretçi adıyla anılacak olan Ali Efendi’dir.⁴¹⁸ Ali Efendi, Basiret’i çıkarmak için müracaat ettiğinde o dönemde Girit’te karışıklık olduğundan ancak bir yıl sonra izin alabilmiştir. İzni aldıktan sonra dönemin usullerine uyularak kendisine hükümet tarafından gazeteyi çıkarabilmek için 300 altın lira verilmişti.⁴¹⁹

“Menafi-i vataniye ve havadis-i umumiyyeye dair millet gazetesidir” ibaresiyle yayınlanan gazetede yazıların neredeyse tamamı imzasızdır. Basiret, küçük boy ve dört sayfalık bir gazeteydi. Haftanın beş günü çıkıyordu. Dış haberlere önem veren gazete, başlangıçta Vezir Hanında, eski bir basımevinde basılıyordu. Daha sonra Asmaaltı’nda Papazyan basımevinde basıldı. Gazetenin yazar kadrosu Basiretçi Ali Efendi’den başka Suphi Paşazade Ayetullah Bey, Ferik Suphi Celalettin Paşa, Hayreddin takma adıyla yazılar yazan, Polonyalı mülteci Karski, Halet Bey, Ahmed Midhat Efendi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi yazarlardan oluşmaktaydı.⁴²⁰ Ali Efendi Basiret’in mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere dönemin şartları gereği padişaha yönelik saygıda kusur etmemiş, en azından bu hususta azami dikkat göstermeyi kendine görev bilmiş, buna karşın merkezî ve yerel yönetim kademelerini de eleştirmekten geri durmamıştır. Gazetenin mukaddimesinin bir kısmı aşağıdaki gibidir:⁴²¹

⁴¹⁷ Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı”, 49.

⁴¹⁸ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 211.

⁴¹⁹ İlhan Yerlikaya, “Basiret”, **DİA**, V, İstanbul 1992, 103.

⁴²⁰ Yerlikaya, “Basiret”, 103-104; Ziyad Ebuzziya, “Ali Efendi (Basiretçi)”, **DİA**, II, İstanbul 1989, 388.

⁴²¹ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhafız Basının Doğuşu 1828-1878**, 276.

Ey ebnâ-yi vatan işte sâye-i âtufetiye cenab-ı padişahide gittikçe serbest-i matbuata delil olabilecek bir gazete daha çıkarılmağa ruhsat verildi. Ma'lumdur ki eşyada kıymet, halkta rağbet oldukça hasıl olur. Bizim de millete bu yolda edeceğimiz hizmetin kadr ve kıymeti umumun nazar-ı rağbetiyle tayin edeceğinden bu hizmet uğrunda vaki' olacak sa'y ve gayretimiz o nisbette tezâyüd bulur. (...) Şimdi bir milletin hali gazetelerin kâli ile anlaşılıp bilineceğinden gazetemizin kullanacağı lisan daima hak ve istikamete makrûn ve mutabık olup, biz ne azgınlık derecesinde hürriyet ve ne miskinnet mertebesinde esaret taraftarıyız...⁴²²

Ali Efendi, yazısında vatandaşlara seslenerek padişahın şefkati ve merhameti sayesinde basın özgürlüğüne kanıt olmak üzere bir gazete çıkarılmaya izin verildiğini ve bir milletin hali gazetelerin yazdığı şeyler ile anlaşılıp bilineceğinden gazetenin kullanacağı dilin daima hak ve doğru yola uygun olacağını ifade etmiştir. Ali Efendi, yazısının devamında gazetede imkânları dahilinde ilim ve fenne ait yazılar yayınlayarak eğitim ve öğretime katkı sağlamayı hedeflediklerini, bunun yanında komşu medeniyetlerin fikir ve yaşamlarını aktarmaya çalışacaklarını dile getirmiştir. Basiret'in mukaddimesi Yeni Osmanlılar düşüncesiyle pek de bağdaşmamıştır. Ali Efendi, gazetenin yayına başlamasını matbuat özgürlüğüne bir delil olarak sunmuştur. Diğer yandan gazetenin yayın politikası açıklanırken bir orta yol tutulacağı görüntüsü verilmiştir.⁴²³

Basiret, Fransa Prusya savaşı sırasında yazarlarından Polonyalı Mühtedi Celalettin Paşa'nın da etkisiyle Alman taraftarı bir yayın yapmaya başladı. Nitekim savaşı Almanya kazanınca Ali Efendi, Prens Bismark tarafından Almanya'ya davet edildi.⁴²⁴ Berlin'de yaklaşık bir ay kalan Ali Efendi, geri dönerken tekrar Bismark ile görüşmüş ve bir zarf içinde kendisine bir miktar para verilmiştir.⁴²⁵ Ayrıca Augsburg'da fabrikayı gezerken saatte 5 bin nüsha basabilen modern bir baskı makinesi kendisine hediye edilmiştir.⁴²⁶ Ali Efendi bu sayede gazetesini geliştirerek büyüttü ve tirajını artırdı.⁴²⁷ Basiret gazetesi Prusya'yı savaş sonrasında da desteklemeye devam etmiştir. Hatta 413 numaralı nüshasında *Almanya Tertibat-ı Askeriyesi* adlı bir makale yayınlamıştır. Almanya'nın

---

⁴²² Basiret, "Mukaddime", 20 Şevval 1286, Nr: 1, 1.

⁴²³ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 50.

⁴²⁴ Yerlikaya, "Basiret", 104.

⁴²⁵ Büşra Erküçük Adalar, **Basiret Gazetesine Göre Prusya-Fransa Savaşı (1870-1871)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 11.

⁴²⁶ Basiretçi Ali Efendi, **İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme**, haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayını, İstanbul 1997, 81-82; Adalar, **Basiret Gazetesine Göre Prusya-Fransa Savaşı (1870-1871)**, 11.

⁴²⁷ Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 27.

teknik ve askerî üstünlüğünün anlatıldığı makalede, açık bir şekilde Alman propagandası yapılmıştır.⁴²⁸

Ali Efendi yine bu dönemde Hidiv İsmail Paşa'dan aldığı bol ihsanlarla Basiret'te Mısır lehine haber ve yorumlara yer vermiş, hatta Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına ilişkin yazılar yazmıştır.⁴²⁹ Bu nedenle İbret, Hadika, Terakkî ve İstikbâl gazetelerinin ağır tenkitlerine maruz kalmıştır.⁴³⁰

Basiret gazetesi yayın hayatı boyunca hükümetle iyi ilişkiler kurma çabası içinde olmak ve iktidarla ters düşmemeye çalışmakla birlikte gazetecilik görevini yapmaya gayret etmiş, kamuoyunun nabzını tutmayı başarabilmiş ve her kesimde okuyucuyla diyalog kurabilmiştir. Bununla birlikte gazete zaman zaman hükümet tarafından kapatıldığı gibi Ali Efendi de hapsedilmiştir.⁴³¹ Basiret gazetesi 8 yıllık yayın hayatı boyunca, üç gün, on beş gün ve iki aylık sürelerle üç kez kapatılmış, aldığı yetmiş dört ihtar ve tembihname ile beraber bazen de sözlü olarak uyarılmış ve para cezasına çarptırılmıştır. Basiretçi Ali Efendi, Sultan Abdülaziz'in padişahlığı sırasında Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın yaptığı zulümleri yazdığı için birkaç kez nezarete tutulmuş her seferinde serbest bırakılmıştır. Hüsnü Paşa'yı hiç sevmeyen Ali Efendi hatıralarında; "Hüsnü Paşa adına bir Zaptiye Müşirimiz vardı. Hüsnü Paşa gayet sahtekâr ve kan dökücü adam olmakla beraber dervişliğinden de dem vurur ve elinden tesbihini düşürmez idi. Kısaca her sazdan çalan bukalemun gibi bir adamdı. Biçare Basiret bunun eline düşmüş, bunun elinden kurtulmak için çok güçlük çekmiştir."⁴³²

Âlî Paşa'nın vefatından sonra sadrazam olan Mahmud Nedim Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı Isparta'ya, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa ile Mabeyn Başkatibi Emin Bey'i Kıbrıs'a sürgün eder. Bunun üzerine Ali Efendi özellikle Hüsnü Paşa'ya olan kininden dolayı bunların sorgulanmadan ve yaptıkları kötülükler kamuoyuna duyurulmadan sürgün edilmelerini eleştirir ve bunu bu şahıslara verilen bir ödül olarak görür.⁴³³ Basiret gazetesinin 502 numaralı nüshasında konu şu şekilde ele alınmıştır:

Isparta ve Kıbrıs ceziresinde ikamete memur buyrulan devletlü Hüseyin Avni Paşa ve Hüsnü Paşa ve saadetlü Emin Beg hazeratının

⁴²⁸ Basiret, "Almanya Tertibat-ı Askeriyesi", 23 Rebiülâhır 1288, Nr: 413, 2.

⁴²⁹ Yerlikaya, "Basiret", 104.

⁴³⁰ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekây-i Mühimme*, 21.

⁴³¹ Yerlikaya, "Basiret", 104.

⁴³² Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekây-i Mühimme*, 11-120.

⁴³³ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekây-i Mühimme*, 26.

makam-ı Seraskerî ile Zaptiye Müşiriyeti ve Mabeyn-i Hûmâyûnca su-i istimâlâtları mütebeyyin ve zahir olmak cihetiyle haklarında kanunun gösterdiği muamelenin icra olunmuş olduğunu ve zat-ı hazret-i sadâret-penâhinin iş bu suret-i hakimânede meydana çıkarıp da, hâk-ı pây cenab-ı padişahiye olduğu gece arz eylemeleriyle zat-ı hazret-i şehriyari'nin dahi icra-yı ahkâmına irade-i seniyyeleri Şeref-sâdır olması ayn isabet bulunduğu, Levand Herald gazetesi yazmıştır. (...) Acaba hâlât-ı müteallime-i mezkure-i mutlak mücerred şu üç büyük zat'a münhasır mı idi? Buraları dikkate nasıl şayan ise onların tesahüpleri altında bulunmuş ve belki vasıta-i sû-i istimalat olmuş olan küçük memurlar dahi nazarı ehemmiyete alınmalıdır...⁴³⁴

Bu şekilde haber veren Ali Efendi yazının devamında özellikle Hüsnü Paşa'nın yargılanmadan hakkında böyle bir sürgün emrinin çıkarılmasını ceza olarak değil ihsan olarak görmüştür.⁴³⁵ Zaman zaman yönetim tarafından uyarılan Basiret gazetesi, yine başka bir sayısında gazeteye gelen tembihnameyi eleştiren bir yazı yayınlamıştır. 582 numaralı nüshasındaki bu yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

578 numaralı Basiret'te mütederric tenbihat-ı resmîyede gazetelerimizin bundan böyle umûr-u mezhebiye ve saireden bahs etmemeleri emir ve ihtar buyrulmuştur (...) Ve bu emrin haricine çıkıldığı halde gazetenin muvakkaten tadil-i mukarrer ettiği ihtar olunmuş. Bizim ise bu emrin ve tembihin hilafına hareket etmek değil, hatırımıza bile getirmeyeceğimiz derkar bulunmuştur (...) Pekalâ şu iki gazetenin (Basiret Hakayik) vücudundan ne mazarrat görülmüştür? Bunlar şimdiye kadar ne yazmıştır ne demiştir ki bundan böyle lisanlarını kısa tutması tembih ediliyor? (...) Ve ecnebi lisanlarıyla yazılan gazetelerin her istediklerini yazabilmeleri müsaadesine mazhariyetleri kılmalarını heman hasren aleyhimizde isti'mâl etmekde bulduklarından mı neş'et ediyor? (...) Hükümet-i seniyye Rum ve Bulgar ve Ermeni gazetelerine bizden daha ziyade emniyet etmekte olduğunu kendi ağzımızla teslim edelim. (...) Fakat evrak-ı havadisın esasen muhtaç olduğu bir müsaadeye bunlardan bir sınıfını mazhar edipte diğer sınıfını mahruma bırakmak nazarlara pek garip görüneceğinden buna teessüf etmekten başka bir şey bulamıyoruz.⁴³⁶

Yazıda, gazetenin 578. sayısında çıkan bir yazıdan dolayı gazetenin sahibi Matbuat Müdürlüğüne çağrılarak bundan böyle gazetede kullanılacak lisana dikkat edilmesi gerektiğini aksi takdirde gazete hakkında tatil kararı alınacağına dair uyarıda bulunulmuştur. Ayrıca kendilerini ecnebi gazeteleriyle kıyaslayan Türk gazetelerinin bu tavırlarını anlamsız bulduklarını beyan eden Matbuat Müdürlüğü, "ecnebi gazetelerinin dillerini Türklerden ancak 100 ya da 150 kişinin okuyabildiğini ama Türk gazetelerini herkesin okuyabildiğini bu nedenle Türkçe gazetelerin daha çok dikkat etmesi gerektiğini"

⁴³⁴ Basiret, Başlıksız, 9 Şaban 1288, Nr: 502, 2.

⁴³⁵ Basiret, Başlıksız, 9 Şaban 1288, Nr: 502, 2.

⁴³⁶ Basiret, Başlıksız, 18 Zilkade 1288, Nr: 582, 2-3.

ileri sürmüşler. Bu düşünceye katılmadığını bildiren Basiret, yazının devamında Hakayik ve Basiret gazetelerinin şimdiye kadar yazdıklarından ne zarar görülmüştür ki hükümet Rum, Bulgar ve Ermeni gazetelerine bizden daha çok itimat ediyor. Basiret, yazının sonunda gazetecilik mesleğinde bir sınıfı şereflendirip diğer sınıfı bundan mahrum bırakan yönetimi bu tavrından dolayı kınadığını bildiriyor.⁴³⁷

Basiret'in 583. sayısında ise Menemen kazası kaymakamı Hüseyin Efendi'ye yapılan ani baskın sonucunda yaptığı yolsuzlukların ortaya çıkarıldığını yazmıştır.⁴³⁸ Ayrıca 30 Ocak 1872 tarihli bu nüshasında Hayreddin tarafından kaleme alınan, gazetecilerin zaptiye neferleri kadar haysiyetlerinin olmadığını ifade eden yazısı da çıkmıştır. Gazetenin bu iki sayısında çıkan yazılardan dolayı gazete iki ay kapatıldı ve Ali Efendi de 96 gün hapse mahkûm edildi. Nuri İnuğur, Ali Efendi'nin bu cezayı çektiğini söylerken, Ali Efendi bu şekilde defalarca tutuklandığını ancak her seferinde rüşvet vererek serbest kaldığını beyan etmiştir. Bu konuda kesin bir bilgi vermek mümkün olmasa da Basiretçi Ali'nin bu cezayı çekmiş olması ihtimali daha kuvvetlidir.⁴³⁹

21 Zilkade tarihli sayısından sonra iki ay kapatılan Basiret, 30 Mart 1872'de (20 Muharrem 1289) 585. sayısıyla tekrar yayına başlamıştır. Gazetenin ilk sayfasında:

(Basiret) Mütâlaasına rağbet buyrulan zevâtın ma'lûmu olmak lazım geldiği üzere 582 numaralı nüshasında neşr ettiği bir ifade-i mahsusasından dolayı duçar olduğu tatil-i muvakkat cezasının müddet-i mahkûme-i mahdudesi bulunan iki ay tekmil eylediğinden bugünden itibaren yine tab ve neşr olunmaya başladı.⁴⁴⁰ İfadesi yer alıyordu.

Basiret, 582. sayısında yayınladığı bir yazıdan dolayı iki ay kapatıldığını, kendisine verilen cezanın bittiğini ve yeniden yayına başladığını müşterilerine bu şekilde haber vermiştir. Basiret, yine bu sayısında matbuatla alakalı bir yazı yayınlamıştır. Basiret gazetesi, birçok milletten oluşan Osmanlı bünyesindeki milletlerin bağımsızlık ve Osmanlı'dan ayrılma isteklerinin önüne geçmek ve Osmanlı birliğini sağlamak için ortaya atılan İttihad-ı Osmânî ideolojisini savunan yazılar yayınlamıştır. Amacı ve savunduğu fikirler açısından basın hayatımızda önemli bir yeri olan Basiret, *Levant Herald*, *Levant*

⁴³⁷ Basiret, Başlıksız, 18 Zilkade 1288, Nr: 582, 2-3.

⁴³⁸ Basiret, "Aydın Gazetesinin 201 Numaralı Nüshasından Hülasa Edilmiştir", 19 Zilkade 1288, Nr: 583, 2.

⁴³⁹ Basiretçi Ali, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vakayî-i Mühimme*, 16.

⁴⁴⁰ Basiret, Başlıksız, 20 Muharrem 1289, Nr: 585, 1.

Times, La Turquie gibi gazetelerden de tercümelere yaparak haber ve yorum zenginliğini devam ettirmeye çalışmıştır.⁴⁴¹

Gazetesinde Ali Suavi'nin yazılarına da yer veren Ali Efendi, 11 Mayıs 1876'da Mahmud Nedim Paşa tarafından hazırlanan Sansür Kararnâmesini gazetesinde yayınlamıştır.⁴⁴² Söz konusu kararname şu şekildedir:

Dersaadet'de ve Memâlik-i Mahrûsa-yı şahanenin her tarafında tüm dillerde tab olunan gazetelerin basım öncesi muayenesi maksada kâfi bulunmakla, bundan böyle Dersaadet'te tab olunan gazetelerin Matbuat idaresinden ve eyaletlerde bulunan gazetelerin dahi hükümet-i mahalliyece tayin olunan memurlar marifetiyle basım öncesi denetimi Kararnâme-i Âli gereğinden olup, bu usul dahi muvakkat olup, ilan-ı keyfiyete ibtidar kılındı.⁴⁴³

Yazıda, İstanbul'da ve tüm eyaletlerde yayımlanan gazetelerin Matbuat İdaresi tarafından, Kararnâme-i Âli gereğince basım öncesi denetimden geçeceği ilan edilmiştir. Ali Efendi, bu ilandan hemen sonra "matbaamızın makinesi bozulduğundan birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı müşterilerimize ilan ederiz"⁴⁴⁴ şeklindeki bir ilanla gazetenin ilk üç sayfasını tamamen yazısız, dördüncü sayfayı ise sadece ilanlar koyarak durumu protesto etmiştir.⁴⁴⁵ Bu dönemde Bulgar isyanları ve Selanik olayları yaşanmış, pek çok Türk öldürülmüş, Makedonya ve Bulgaristan'dan yüzlerce aile Anadolu'ya göç etmiştir. Mevcut durumla ilgili basında çıkan haberlerden dolayı Sadrazam böyle bir tedbire başvurmuştur.⁴⁴⁶

Sansürün yayımlandığı gün öğrenciler saraya doğru yürümüş, Mahmud Nedim Paşa aynı gün azledilerek, yerine Mütercim Rüştü Paşa sadrazam olmuş, ertesi gün Sansür Kararnâmesi yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁴⁷ Ali Efendi gazetesinin birkaç gün yayımlanamayacağını duyurusunu yapmış olsa da gazete 13 Mayıs'ta yeniden yayımlanmıştır. Yine bu sayısının ilk sütununda Mütercim Rüştü Paşa'nın Sadareti ve diğer atamalar hakkında bilgi vermiştir. Bu ilanın ardından:⁴⁴⁸ "Geçen Perşembe günkü nüshamızda matbaamızın makinesi bozulduğu cihetle gazetenin birkaç gün

⁴⁴¹ Yerlikaya, "Basiret", 104.

⁴⁴² Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 274-275.

⁴⁴³ Basiret, "İ'lân Resmî", 11 Mayıs 1876, Nr: 1809, 1.

⁴⁴⁴ Basiret, "İ'lân Resmî", 11 Mayıs 1876, Nr: 1809, 1.

⁴⁴⁵ Yerlikaya, "Basiret", 104.

⁴⁴⁶ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 275.

⁴⁴⁷ Kudret, **Abdülhamit Döneminde Sansür I**, 13.

⁴⁴⁸ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 275-276.

çıkarılmayacağını yazmıştık. Bu kere makinemiz tamir olduğu cihetle bugünden itibaren yine gazetemiz neşrine mübaşeret olundu.”⁴⁴⁹ Bu duyuruyu yapmıştır.

O günlerde Ali Suavi de Basiret gazetesinde yazılar yazmaktadır.⁴⁵⁰ 21 Mayıs 1294 Cumartesi günü Ali Efendi’ye bir yazı göndermiştir.⁴⁵¹ Çırağan Sarayı baskınından bir gün önce gazeteye gönderilen bu yazıda baskını önceden haber veren bir ifade kullanılmıştır.⁴⁵² Söz konusu yazının içeriği şu şekildedir.

Herkes ve hep evrak-ı havâdis hâl-ı hazırın tehlikesinden bahsetmektedirler. Hakk-ı acizânemde mevcut olan emniyet-i ammeye mebni söyleyeceğim şeyi herkesin dinleyeceğine şüphem yoktur. Müşkilât-ı hazıra pek büyüktür. Lakîn çaresi pek kolaydır. Yarınki nüshamızda cümlenin müsaadesiyle bu çareyi kısaca şerh ve beyan edeceğim. Bugün şu mektubum yarınki neşre enzar-ı umumiyeyi celb içindir efendim.⁴⁵³

Ali Suavi

Kamuoyu onun Basiret gazetesinde çözüm getiren yazısını beklerken Çırağan Sarayından gelen silah sesleriyle irkilir.⁴⁵⁴ 20 Mayıs 1878 günü 93 harbi nedeniyle Balkanlardan İstanbul’a gelmiş Filipeli muhacirlerden topladığı yaklaşık 250 kişilik bir grupla Çırağan Sarayını basar.⁴⁵⁵ Ali Suavi yanına aldığı iki kişi ile Sultan Murad’ın dairesine çıkar. V. Murad’ın bir koluna kendisi diğer koluna da Nişli Salih girerek onu saraydan çıkarmaya çalışırken Beşiktaş karakolu muhafızı Hasan Ağa, elebaşı olduğunu anladığı Ali Suavi’nin başına sopa ile vurarak öldürür.⁴⁵⁶

Bütün bu olayların ardından 20 Mayıs 1878 günü Basiret gazetesi hükümetçe kapatıldığı gibi Ali Bey de hapsedilmişti. Taşkılla’da beş buçuk ay tutuklu kalan Ali Bey, daha sonra Kudüs’e sürgün edilmiştir. Gazete 1869-1878 döneminde toplam 2376 sayı çıkabilmiştir.⁴⁵⁷ II. Meşrutiyetin ilanından sonra Basiret’in ikinci devre yayın hayatı başlamıştır. Ancak Ali Efendi yaşlanmıştır, üstelik o dönemde çok sayıda yeni gazetenin çıkmasından dolayı onlarla rekabet edemediğinden sadece on dokuz sayı çıktıktan sonra tekrar kapanmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁴⁹ Basiret, “İhtar”, 13 Mayıs 1876, Nr: 1810, 1.

⁴⁵⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 213.

⁴⁵¹ Basiretçi Ali Efendi, **İstanbul’da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme**, 151.

⁴⁵² İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 213.

⁴⁵³ Basiret, Başlıksız, 17 Cemaziyevvel 1295, Nr: 2444, 2.

⁴⁵⁴ Hüseyin Çelik, **Ali Suavi**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1993, 41.

⁴⁵⁵ Uçman, “Ali Suavi” 446.

⁴⁵⁶ Cevdet Küçük, “Çırağan Vak’ası”, **DİA**, VIII, İstanbul 1993, 307.

⁴⁵⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 213.

⁴⁵⁸ Yerlikaya, “Basiret”, 105.

3.2. İBRET GAZETESİ (1870-1873)

Tanzimat döneminin en ünlü yayın organı, Namık Kemal'in usta kalem ile halkın sesini ve düşüncesini yönetici kadrolara duyurmaya çalıştığı İbret gazetesi olmuştur. Bu gazete 1870 yılında Aleksan Sarrafyan tarafından *Kevkeb-i Şarki* adıyla yayınlanmıştır.⁴⁵⁹ Küçük boyda ve çift sütun üzerine günlük olarak yayınlanan gazete, Sadrazam Âli Paşa'nın siyasetini öven yazılarla yayın hayatını sürdürmesine rağmen, Şubat 1870'deki 42. sayıdan sonra yayınına ara vermiştir.⁴⁶⁰

Bozuk bir Türkçe ile Aleksan Sarrafyan'ın yazdığı tahmin edilen yazıların da bu başarısızlığa neden olduğu tahmin edilmektedir. Gazete bir süre sonra İbret adında yine imtiyaz sahibi Sarrafyan tarafından, pazartesi ve perşembe günleri çıkarılmış ancak Fransız-Alman savaşına rağmen yine ilgi görmemiştir. İlk devresinde umduğu ilgiyi bulamayan Sarrafyan, gazeteyi İskender Bey'e kiralamıştır. *İbretnüma-yı Âlem* adıyla çıkan bu gazete bir mizah gazetesi olarak yayınlanmıştır. Sonra da ismini İbret olarak değiştirmiştir. Bu gazetede 54. sayısında yayını durdurmuştur.⁴⁶¹ 7 Şubat 1872'de Sarrafyan'ın sahipliğinde, basın işleri Ahmed Midhat Bey tarafından üstlenerek yeniden yayınlanmıştır. Ancak bu da hükümet tarafından kapatılmış, gazetenin sahibi bir ay süreyle gazete çıkarma hakkından mahrum edilmiştir.⁴⁶²

Sadrazam Âli Paşa'nın Eylül 1871'de ölümünden sonra Yeni Osmanlılar'dan Mehmed Bey'in amcası Mahmud Nedim Paşa sadrazam tayin edildikten sonra umumi af ilan edilmiş ve yurt dışında bulunan Yeni Osmanlılar'dan kalanlar da İstanbul'a gelmişti.⁴⁶³ Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı gerçek rengini göstermeye başladığı bu dönemde Namık Kemal, Diyojen'de ara sıra yazılar yazmakla birlikte,⁴⁶⁴ artık İstanbul'da yeni bir gazetenin yayınlanması gerektiğinin kanaatine varmıştır. Arkadaşlarıyla birlikte çıkarılmasına karar verilen yeni gazetenin adı İstiklal olacaktı. Bunun için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra izin dilekçesi, Namık Kemal tarafından imzalandı ve Hâriciye Nazırlığına sunuldu. O dönemde Matbuat kalemî Hâriciye Nazırlığına bağlıydı.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ M. N. İnuğur, **Türk Basımında İz Bırakanlar** (2. Baskı), Der Yayınları, İstanbul 1999, 39.

⁴⁶⁰ Nurettin Güz ve Gamze Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)**, I (1), 2016, 8.

⁴⁶¹ Nesimi Yazıcı, "İbret", **DİA**, XXI, İstanbul 2000, 368.

⁴⁶² Güz ve Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", 8-9.

⁴⁶³ Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı", 51.

⁴⁶⁴ M. Nihat Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, 31.

⁴⁶⁵ Ebuzziya Tefik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 413.

Namık Kemal'in, Âlî Kararnâme gereğince gazete çıkarması yasak olduğundan başvurusu kabul edilmemiştir. Artık yayınlanmakta olan bir gazetenin kiralanmasından başka bir yol yoktu. Böyle bir gazete olarak da Sarrafyan tarafından yayınlanmakta olan İbret gazetesi vardı. Namık Kemal kendi adına gazete imtiyazı alamadığında İbret gazetesi, Ahmed Midhat Efendi tarafından iki yıllığına kiralanmış ve yeniden günlük gazete haline getirilmiştir.⁴⁶⁶

13 Haziran 1872'de yepyeni bir kadro ve yeni hüviyeti ile yayın hayatına başlayan İbret gazetesinin başyazarı Namık Kemal,⁴⁶⁷ sorumlu yazı işleri müdürlüğünü Kayazade Reşad, yardımcılığını Ebuzziya Tefvik ve Menapirzâde Nuri Beyler üstlenmişti. Gazete, 33,5 x 47,5 cm, boyutunda ve dört sütun üzerine cumartesi ve pazar günleri hariç haftada beş gün yayınlanmıştır. Her sayısı büyük ilgi gören gazetenin ilk sayısı iki baskı yaparak 25 bin satmıştır. Gazeteye Mustafa Fazıl Paşa da destek vermiş, Tasvir-i Efkâr'ın basıldığı matbaayı satın alarak Namık Kemal ve arkadaşlarına hediye etmiştir.⁴⁶⁸

İlk sayısında başyazar Namık Kemal ve arkadaşları Nuri, Reşad, Tefvik ve Mahir imzasıyla yayınlanan yazıda şöyle deniyordu:⁴⁶⁹

Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi, elimizden geldiği mertebe vatana bir hizmet etmeyi ve taayyüşümüzü dahi bu yolda aramayı arzu eylediğimizden ve matbuatı memleketimizce bu maksatları istihsal için en büyük vasıta gördüğümüzden, bir gazete neşrine karar verdik. Yeni bir gazete te'sisiyle mülkümüzde matbuatın terakkisine dahi bu sırada bir hizmet ibrazın muvaffak olamadığımız için bir müddet-i muayyene zarfında İbret'in idare-i tahririyesini deruhte eyledik. İtikatımızca burada gazetelerin en büyük vazifesi halkımıza kavaid-i siyasiye ve terakkiyat-i medeniyyeye müteallik malumat vermektir (...) En mukaddes bildiğimiz bir vazife dahi Matbuat Nizamnâmesi'nin müsait olduğu derece doğruyu söylemektir.⁴⁷⁰

İbret'te çıkan bu yazıda, yazarların hepsinin kâtiplik mesleğinden geldiklerini ellerinden geldiği kadar vatana hizmet etmeyi ve geçimlerini de bu yolda aramayı tercih eden kimseler olduklarını ifade etmişlerdir. Basını maksatlarına ulaşmak için en büyük araç olarak gördüklerini, bu nedenle yeni bir gazete çıkarmayı planladıklarını ancak buna muvaffak olamadıkları için geçici olarak İbret gazetesini çıkardıklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca gazetelerin en büyük görevinin gelişen uygarlıktan ve siyasal kurallardan halkı

⁴⁶⁶ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 228.

⁴⁶⁷ İnuğur, **Türk Basımında İz Bırakanlar**, 39.

⁴⁶⁸ Güz ve Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", 10.

⁴⁶⁹ Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, 53.

⁴⁷⁰ İbret, Başlıksız, 1 Haziran 1288, Nr: 1, 1.

haberdar etmek olduğunu vurgulamışlardır. İşte bu istek ve inanç doğrultusunda imkânları dahilinde, yurt ve dünya ile ilgili en son haberleri vermeyi de ihmal etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu ilan, üç gün boyunca gazetenin birinci sütununda yayınlandı.⁴⁷¹

İbret gazetesinin basılmasındaki asıl amaç sosyal ve siyasî meseleleri analize tabi tutmak, kamuoyunu sosyal ve siyasî dille yetiştirmektir. Bu dönemde halk, hürriyet fikirlerinden yoksun olduğundan, halkı uyandırmak, özgürlük ve meşrutiyet düşüncelerinin halk arasında yayınlamasını sağlamak ve iktidarın kötü yönetimini halka bildirmek amacıyla Namık Kemal kaleme sarılmıştır.⁴⁷²

Gazete bir haber gazetesinden çok bir düşünce gazetesi niteliğindedir.⁴⁷³ Her sayısında yeni sorunlar ortaya atılıyordu. Avrupa gazetelerinde görülen düşünceler en ayrıntılı şekilde İbret'te işleniyordu.⁴⁷⁴ İbret gazetesi yayınlarında artık sadece Osmanlı düşüncesi içerisinde bir dayanışmanın yeterli olmayacağını söylemekteydi. Müslümanların Osmanlı öncülüğü altında İslam birliği çatısını önermiştir. İbret gazetesi ilk sayılarından itibaren eğitim, bilim ve tekniğin önemini vurgulamış, Avrupa'nın bu alanda ilerlediğini, Osmanlı Devleti'nin ise bu gelişmelerin gerisinde kaldığını yazmıştır. Gazetede dış haberlere de değinilmiştir. Dönemin dış politikasını etkileyen olaylar gazete sütunlarında yer bulmuştur. Gazetenin 5. sayısında, 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nın sebepleri incelenmiştir. Gazetenin 7. sayısında yayınlanan *Avrupa Şarkı Bilmez* başlıklı yazıda Avrupalıların Osmanlı dünyası konusunda cehaleti anlatılmıştır.⁴⁷⁵

İbret gazetesi sayılarında edebî tartışmalara da yer vermiştir. Bunlardan en önemlisi Hakayik-ül Vakāyi gazetesi ile aralarında geçen polemiklerdir. Bu gazeteyi Filip Efendi çıkarıyordu. O sıralarda yazarlığını Kemal Paşazade Said Bey yapıyordu. İbret gazetesinin ilk sayısından itibaren başlayan polemiklerin en şiddetlisi Mısır Hidivi ile alakalı olan tartışmadır. Haziranın sonlarında Mısır Hidivi İstanbul'a gelmişti.⁴⁷⁶ Bu arada Hidivin iki vapur dolusu havai fişek getirdiğini, Emirgân'daki yalısı önünde demirleyen büyük bir sala bu fişeklerden verildiği, Hakayik-ül Vakāyi gazetesinde abartılı bir dille yazılmıştı. Bunun üzerine Reşad Bey dayanamamış şu fıkrayı yazmıştı:⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 413-414.

⁴⁷² İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 230.

⁴⁷³ Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, 32.

⁴⁷⁴ Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, 54.

⁴⁷⁵ Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", 83.

⁴⁷⁶ Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, 41-42.

⁴⁷⁷ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 418-419.

Hakayük-ül Vakāyi'nin geçen Çarşamba günü çıkan nüshasında Hidiv-i Mısırın (...) yalısının önündeki fişenk ve kandillerin dünyada görülmemiş şeylerden biri olduğundan bahs eylediği sırada Mısır'dan (iki vapur dolusu) fişenk geldiğini ve Tersane-i Amire'den gelen sala bu fişenklerden lüzumu mertebe ilave olunduğunu kemal-i beşâset ve meserretle beyan ediyor. (...) Hidiv-i Mısır'ın yalısının önündeki saldan atılan fişenklerin kâffesi sair sallarda olduğu gibi, Tersane ve Tophaneden gelmiş olduğu, Hakayik'ten başka cümlelerin ma'lumudur. İhtimal ki yalının önünde birkaç Mısır fişengi atılmış olsun. Şu birkaç fişengi (iki vapur dolusu) fişenk edipte enzâr-ı ammeye karşı milletin aczini ima eder birtakım sözler tedarik eylemek ve mukabilinde ne kadar menfaat olur ise olsun huluskârlığı millet ve saltanatın şan ve azimetine dokunur raddeye sürmek sükût ve tahammül olunabilecek şeylerden değildir.⁴⁷⁸

Aslında Reşad Bey'in bu tutumu Hakayik-ül Vakāyi gazetesine olduğu kadar, Hidiv İsmail Paşa'nın kişiliğini de hedef alıyordu. Bu nedenle iki gün sonra, *Hakayik-ül Vakāyi dalkavukluk demek imiş* başlıklı yeni bir fıkra yazmıştır.⁴⁷⁹ Fıkra şu şekilde kaleme alınmıştır.

Hakayik-ül Vakāyi Huluskârlık Demek İmiş

Geçen Salı günü çıkan nüshasında (Mısır Hâriciye nazırı saadetlü Nubar Paşayla maliye nazırı saadetlü İsmail Paşa hazerâtı Perşembe günü huzur-ı hazret sadâret-penahiye giderek vizite resmîni icra etmişlerdir) diye bir havadis neşr etmiş. Evvela bir devlette bir nezaret taaddüt etmeyeceğinden Nubar ve İsmail Paşalara nazır demek kat'iyyen caiz olmayıp, bunlar Mısır umûr-i Hâriciye ve Maliye müdürleridir (...) Hakayik şurasını dahi layıkıyla anlamalıdır ki Mısır'da bulunan Hâriciye ve Dâhiliye ve maliye müdürleri makam-ı sadâretin arzı üzerine rütbe alır. Hatta oranın hıdivliği dahi yine nizamnameye tevfikân makam-ı sadâretin arzıyla taraf-ı eşref ve hazret-i padişahiden tevcih buyrulur. Binâen aleyh Nubar Paşa İsmail Paşa hazerâtı Prens Bismark veya Kont Andrası gibi zat-ı hazret-i sadâret-penahiye vizite veremez...⁴⁸⁰

Yazıda, Hakayik-ül Vakāyi gazetesi Mısır Hâriciye Nazırı Nubar Paşa ile Maliye Nazırı İsmail Paşa'nın, sadrazam hazretlerini ziyaret ettikleri ele alınmıştır. Reşad Bey, bir devlette ancak tek bir nazırlığın olabileceğini, Nubar ve İsmail paşaların ise Mısır eyaletimizin hâriciye ve maliye müdürleri olduğunu, Mısır'ın bağımsız bir sultanlık olmadığı için nazır ve vekillerinin olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Nubar Paşa, İsmail Paşa gibi kimselerin nasıl günümüzün batılı başvekilleri Prens Bismark ya da Kont Andrası

⁴⁷⁸ İbret, "Hakayik-ül Vakāyi Hulûskârlık Demek midir?", 23 Rebîülâhır 1289, Nr: 12, 2.

⁴⁷⁹ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 419.

⁴⁸⁰ İbret, "Hakayik-ül Vakāyi Hulûskârlık Demek İmiş", 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 2.

gibi kimselere ziyarette bulunamazlar ise Osmanlı sadrazamına da bulunamazlar diye cevap vermiştir.⁴⁸¹

Reşad Bey, bu fıkrasında, Hayik-ül Vakayi gazetesini iki yüzlülükle suçlamış ve ulusal konularda hassas davranılması konusunda uyarıda bulunmuştur. Gazetenin yine aynı sayısında Namık Kemal'in, maarifin öneminden bahseden makalesi⁴⁸² ve hemen altında Nuri Bey'in *kızlar* başlıklı bir yazısı çıkmıştır. Nuri Bey, bu yazıda kızların eğitilmesi üzerinde durmuş ve kız okullarının düzeltilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.⁴⁸³

Namık Kemal başta olmak üzere gazetede yayınlanan her yazı, yönetimin tepkisini çekmiştir. Namık Kemal ve Reşad Bey'in, bu dönemin sadrazamı Mahmud Nedim Paşa'nın icraatlarına yönelik ardı kesilmeyen olumsuz eleştirileri, dış borçlanma, basın hürriyeti Mısır Hidivliği ile Osmanlı yönetiminin ilişkileri vb. konulardaki bir kısım fikir beyanları sonrası⁴⁸⁴ 9 Temmuz 1872'de yayınlanan Namık Kemal'in *Garaz Marazdır*, başlıklı yazısı ve Reşad Bey'in *İstikraz* başlıklı yazısı yönetimin şimşeklerini üzerine çekmiş ve kapatılmasına sebep olmuştur.⁴⁸⁵ *Garaz Marazdır* adlı makalenin bir kısmı şu şekildedir:

Öyle bir maraz ki emraz-ı nefsanienin en ziyade deva kabul etmeyenlerinden sayılır. Mesela nahveti, müdahane hasedi, idbar-ı mahsud hırsı, vusul-i ikbâl, hevesi husul-i emel izale edebiliyor. Lakin garazın intifasına sahibinin fenasından başka çare olamaz. Garaz vicdanın uyuz illetidir. Daima kaşınır, daima kurcalanır, her ne ile setr olunmak istenirse elbette bir taraftan kendini gösterir. Bu mütalaatın zahirde bir misalini görmek isteyenler Hakayik'in bir zamanlardan beri neşr ettiği bentlere atf-ı nazar eylesin. (...) Hal böyle iken Hakayik muharriri nefsinin aleniyete çıkarmakta kendince bir mani görmeyenlere mahsus olan salahiyet-i itirazı istiare ve belki igtisap ederek bir zamandan beru Maliye ve Adliye Nezaretlerinin ahval-ı sabıkasına dair yalan yanlış bir takım mütalaalar yazdığı gibi geçen gün neşr eylediği "İdare-i Hazıra" unvanlı makalesinde dahi teşebbüsât-i cedideye bazı taraflardan itiraz olunduğunu tasavvur eyler de bu itiraza mukaddeme bir nezaret riyasetinde bulunanların hakkı olmayacağını iddia eder. Ve bu sırada gene münasebetsiz bir mesele ile Divan-ı Ahkâm ile Maliye Nezaretini bahse karıştırır...⁴⁸⁶

⁴⁸¹ İbret, "Hakayik-ül Vākayi Hulûskârlık Demek İmiş", 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 2.

⁴⁸² İbret, "Maarif", 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 1.

⁴⁸³ İbret, "Kızlar", 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 2.

⁴⁸⁴ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 306.

⁴⁸⁵ Güz ve Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", 10.

⁴⁸⁶ İbret, "Garaz Marazdır", 3 Camaziyelevvel 1289, Nr: 19, 1-2.

Bu makale Hakayik-ül Vākayi gazetesinde *İdare-i Hazıra* başlığıyla yazılan bir yazıya itiraz niteliği taşır.⁴⁸⁷ Gazete bu makaleden sonra dört ay süreyle kapatılmıştır. Aynı sayıda Reşad imzasıyla *İstikraz* başlıklı yazı da yayınlandığından, kamuoyu bu cezaya *İstikraz* yazısının neden olduğu kanısına varmıştır.⁴⁸⁸ Söz konusu yazının bir kısmı şu şekildedir:

Fuat Paşa, bu devlet istikrazsız yaşayamaz diye bir hikmeti ihtira' eylemişti (...) Evet devlet istikrazsız yaşayamaz çünkü istikrazsız yaşayamamak hastalığına uğratmışlar (...) İşin derece-i ehemmiyeti göz önüne alınırsa ilaçsız yaşayamayan bir vücudu üç dört günde, beş altı ayda ilaçtan kurtarmak pek kolay olamayacağını tasdikten başka çare yoktur. Bu hususta Avrupa devletlerinin hali düşünülüyor ise onlar da pek bizden farklı bir halde değildir. İngiltere'nin meşhur olan servetiyle beraber devletin borcu bir dereceye gelmiştir ki te'sisi imkân dairesinden çıkmıştır. Fransa borcunu vermek şöyle dursun, Prusya'ya vereceği tazminat için istikraz arıyor bulamıyor ve hâlâ toprağında Prusya ordusu ikamet ediyor. Prusya'nın Fransa'dan aldığı tazminat muharebe masrafını ya tesviye eder ya edemez. (...) Avusturya'nın bugün yarın izmihlali yakındır. (...) Vatanımızda ise nice menabi'-i servet vardır ki bunların her biri Devlet-i Âliyye'nin kaffe-i düyûnunu te'diyeye kabil kilitli bir hazinedirler. Bu hazâin yavaş yavaş açıldıkça ve ıslahat da devam edildikçe, istikrazsız yaşanamaz denilen devlet hem istikrazsız yaşamak ve hem de ettiği istikrazları te'diye eyledikten başka sairlerine ikrâz edebilmek derecesine gelmek kabiliyetinde bulunduğu ve binâen-aleyh istikbalimizin emin olduğunda akla müttefiktir.⁴⁸⁹

Reşad Bey yazısında, Fuat Paşa'nın *Bu devlet istikrazsız yaşayamaz* sözüne karşı çıkar. Reşad Bey, devletin kurulduğundan bu yana hiçbir borçlanma içerisinde olmadan beş asırdan beri yaşadığını ancak son yirmi-otuz yıldır yapılan malî politikalar sonucunda ise devletin borçlanmaya ihtiyacı olduğunu ve devletin istikrazsız yaşayamaz bir duruma getirildiğini belirtir. Ona göre Osmanlı Devleti'nde büyük bir servet kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynak doğru bir şekilde işletilip değerlendirilirse istikrazsız yaşayamaz denilen devlet hem istikrazsız yaşar hem de borçlarını ödedikten sonra başka ülkelere borç verecek duruma gelir.⁴⁹⁰

Ebuzziya Tevfik'e göre, yazının tepki görmesinin nedeni Anadolu-Bağdat demiryolları için 25 milyon liralık bir dış borçlanmanın söz konusu olması idi.⁴⁹¹ Yönetim

⁴⁸⁷ Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Siyaset, Hukuk, Din, İktisat, Matbuat) Bütün Makaleler**, haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu - İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, 131.

⁴⁸⁸ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 230.

⁴⁸⁹ İbret, "İstikraz", 3 Cemaziyelevvel 1289 / 9 Temmuz 1872, Nr: 19, 1.

⁴⁹⁰ Kenan Demir, "Osmanlı'da Kalkınma Tartışmaları: İbret Gazetesindeki Ekonomi Yazıları", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 14 (2), 2018, 291-292.

⁴⁹¹ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 425.

gazetesinin 19. sayısındaki bu yazı ile zihinlerin bulandırılmaya çalışıldığını yazmıştır. Gazeteye olan kızgınlık o kadar büyüktür ki, o dönemde kapatılan gazetesinin sahibine ertesi günü kapatılma ile ilgili yazı yayınlama yetkisi verilmesine rağmen İbret bu haktan mahrum edilmiştir.⁴⁹² Matbuat kaleminden gazetesinin kapatıldığını bildiren yazının alt tarafına şu satırların eklenmesi de manidardır. “Gazetesinin hükümet tarafından kapatılmış olduğunu bildiren bir ilave neşredilmesi ve bu ilavede birtakım fikirler ileri sürülmesi kesinlikle yasaktır.”⁴⁹³

İbret’in kapanışını izleyen günlerde, 24 Temmuz 1872’de ilan edilen ve Takvim-i Vekâyi’nin 1505 sayılı nüshasında yayınlanan irade ile:⁴⁹⁴ Namık Kemal Gelibolu mutasarrıflığı, Nuri Bey Ankara Mektupçuluğu, Tevfik Bey, Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye Başkâtipliğine, Reşad Bey Bilecik Kaymakamlığına tayin edilmişlerdir.⁴⁹⁵ Tayinlerin yapıldığı dönem Mahmud Nedim Paşa sadrazamlıktan ayrılıp yerine 80 gün görevde kalacak olan Midhat Paşa sadrazamlığa atandığı için, Namık Kemal Eylül’e kadar Gelibolu’ya Ebuzziya Tevfik ise İzmir’e gitmemişler ve İstanbul’da kalmışlardır. Namık Kemal bu dönemde mizah dergisi Diyojen’e imzasız yazılar yazmıştır. İbret’in dört aylık kapatma süresi dolmadan tekrar yayınlanma iznini aldıktan sonra Gelibolu’ya gitmiştir.⁴⁹⁶

İbret gazetesi 30 Eylül 1872 Pazartesi günü 20. sayısında Namık Kemal’in *İfade-i Meram* başlıklı bir yazısını yayınlamıştır.⁴⁹⁷ Bu yazıda: “Hükm-i tatilin haksızlığından bahsettiğimiz bir küstahlık addolunmasın. Çünkü haksız bir fiil ne kadar büyük bir taraftan gelse haksız ve haksıza haksız demekte ise ne kadar küçük bir adam olsa haklıdır...”⁴⁹⁸ diyen İbret, kapatılma cezasının haksızlık ve zalimlik olduğunu ayrıca Matbuat Nizamnâmesi hükmünce mahkeme edilmesi gerekirken, kapatılma cezasının Babîâli’nin hükmünden ibaret olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁹ Namık Kemal, bu yazılarına imza atmıyor, yalnız B.M. (Baş Muharrir) simgesini kullanıyordu. Gazeteye düzenli yazı yazdığı gibi Ebuzziya Tevfik’in Hadika adlı gazetesinde de makaleler yazmaktaydı.⁵⁰⁰

⁴⁹² Güz ve Bayhan, “İlk Muhalif Gazete Olarak İbret”, 10.

⁴⁹³ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 425.

⁴⁹⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 231.

⁴⁹⁵ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 426.

⁴⁹⁶ Güz ve Bayhan, “İlk Muhalif Gazete Olarak İbret”, 10.

⁴⁹⁷ Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, 124.

⁴⁹⁸ İbret, “İfade-i Meram”, 27 Receb 1289/ 30 Eylül 1872, Nr: 20, 1.

⁴⁹⁹ İbret, “İfade-i Meram”, 27 Receb 1289/ 30 Eylül 1872, Nr: 20, 1.

⁵⁰⁰ Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, 124.

Namık Kemal, İstanbul'a dönmesi üzerine İbret'in 97 ve 110. sayılarına Kemal imzasıyla baş yazılar yazmış ve gazeteyi eski günlerine getirmeye çalışmıştır. Muhalif yayının politikasını sürdüren gazete 6 Şubat 1873'te yine kapatılmıştı.⁵⁰¹ Gazetenin kapatılma nedeni: Maarif Nezareti bu dönemde kitap yayını öncesi ruhsat alma zorunluluğunu yeniden gündeme getirmişti. 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesine göre gereken iznin alınmadığı gerekçesiyle Ahmed Midhat Efendi'nin *Dağarcık* adlı dergisi ve Namık Kemal'in *Evrak-ı Perişan* adlı kitabı yasaklanmıştır.⁵⁰² Oysa o güne kadar yasanın uygulanmamasında hoş görülme davranılmış ruhsat almak isteğe bırakılmış ve çok sayıda ruhsatsız kitap basılmıştı. Üstelik sansüre uğrayan yayınların içeriğinde sarayı ve Babıâli'yi kızdıracak hiçbir şey yoktu.⁵⁰³ Namık Kemal, bu konuda oldukça sert yazılar kaleme almış ve bu nedenle gazete bir ay süreyle kapatılmıştır.⁵⁰⁴ Kapatılmaya neden olan yazılar 99-110. sayılarda yer almaktaydı. Yazılar şu şekilde kaleme alınmıştır:

Gazeteler işbaşında olan evliya-yi umurun ef'aline ve devletin en mühim ve nazik olan ahvaline dair muhakemat ve mütalaât iradına iktidarlariyla beraber hiç kimseye gösterilmeksizin yalnız sahip ve müdürünün mesuliyeti üzerine neşr olunabilmekte iken üç yüz sene evvel vefat etmiş bir zatın tercüme-i halini veyahut politika ile hiç münasebeti olmayan bir fenin bazı kavaidini havi olan kitaplar basılmak için teftişten geçmeye muhtaç tutulmak ağrep değil midir? Acaba mülkümüzde kitaptan başka men olunacak bir şey kalmadı mı? (...) Evrak-ı Perişanın bir iki cildi de İbret'te yazdığım bazı bentlerden ibaret olacaktı. Şimdi o makalât İbret'te basılırken istizana muhtaç olmayıp da kitap şeklinde basıldığı zaman mı teftişten geçmek ihtiyacında bulunacak? Kitap neşrini gazete neşrinden ziyade suubete düşürmek dünyanın neresinde görülmüştür. (...) Kitap teftiş etmek gibi Avrupa'ca birkaç asırlar evvel mücerret maarifin intişarını men' için yapılmış bir kaidenin bu zamanda ve hiçbir sebep olmadığı halde Memalik-i Osmaniyye'ce fiile ihracına kıyam olunmasına hakikaten ne derece teessüf olursa yeri vardır...⁵⁰⁵

Namık Kemal, bundan üç yüz sene evvel vefat etmiş birinin hayat hikayesini, ya da siyasetle bir ilgisi olmayan kitaplarla dergilerin basılmadan önce, kontrolden geçmeye mecbur tutulmasının son derece garip olduğunu dile getirir. *Evrak-ı Perişan*'ın bir iki cildinin İbret'te yayımlayacağı makalelerden ibaret olacağını, bu makaleler İbret'te basılırken izin almak gerekmeyip de kitap şeklinde basıldığı zaman neden teftişten geçmesi gerektiğini soran Namık Kemal, kitap çıkarmayı gazete yayınından daha güç hale getirmek

⁵⁰¹ Güz ve Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", 11.

⁵⁰² Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 307-308.

⁵⁰³ Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, 41.

⁵⁰⁴ İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, 231.

⁵⁰⁵ İbret, Başlıksız, 23 Zilkade 1289/ 22 Ocak 1873, Nr: 99, 1.

dünyanın neresinde görülmüştür diye sitem eder. Yazının devamında Avrupa'dan birkaç yüz yıl evvel bilginin ve eğitimin engellenmesi için konulmuş bir kaidenin, bu zamanda Osmanlı topraklarında yürürlüğe konulmasını da kınar. Aynı yazıda İstanbul'da Galata tarafında çalgı kahvelerinin her türlü ahlaksızlığa ve fesada iki kapısı da açık dururken, matbaa ve gazetelerin kapatılmasını hükümetin uygarlık anlayışına yakışmadığını belirtir.⁵⁰⁶

Kemal, gazetenin 100. sayısında ise bir milletin kalkınmasının en büyük aracı hükümet ve hükümetin devamlılığının garantisi de kanunlar olduğunu ancak matbaalar, gazeteler ve dergiler için hazırlanmış tüzüklerin hem zararlı hem de uygulama yeteneğinden yoksun olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁷ Namık Kemal, İbret'in 99. ve 100. sayılarındaki yazılarının ardından 110. sayısında yine aynı konu üzerinde durmuştur. Yazıda mesele şu şekilde ele alınmıştı:

Maarife gösterilmeksizin kitap tab'ının men olunması üzerine İbret'in 103 numaralı nüshasında neşr olunan mufassal makaleden dolayı Meclis-i Maarif tarafından İbret'in ilga ve bendenizin tedip olunmaklığım resmen talep olunduğuna dair birkaç taraftan rivayet ve ihtarat almaktayım. (...) Şu kadar var ki o bent için ceza göreceğimi umamıyorum. Hele müddet-i tatilini beklemeyerek inayet-i mahsusa-i padişahi ile intişare başlayan İbret'in belki zuhurundan beri bahsettiği mevadın en haklısı olan öyle bir makaleden dolayı lağv olunmasını hiç ümit etmiyorum. (...) Hükümet-i Seniyye adalet ve hakkaniyetin mukteziyatını meydana çıkarıncaya kadar bu meseleden fariğ olmayacağımdır. Hatta bugün merci-i kül olan makam-i resmîyeye dahi müracaat eyledim.⁵⁰⁸

Bu yazıların üzerine İbret, 6 Şubat 1873'te bir ay süreyle kapatıldı.⁵⁰⁹ İbret gazetesinin kapanışını bildiren beyannameyi, yine İbret gazetesi, 7 Şubat 1873 (9 Zilhicce 1289) tarihinde çıkardığı ilave bir nüsha ile yayınlamıştır. Bu nüshada Matbuat İdaresi tarafından gönderilen beyannameyi müteakiben Aleksan Sarrafyan imzalı bir yazı da bulunmaktadır. Bu yazının Namık Kemal tarafından yazılmış olduğu tahmin ediliyor.⁵¹⁰ 9 Mart 1873'teki 111. sayısında⁵¹¹ yeniden yayına başlayan gazete, "İfade-i Meram" başlıklı bir yazı yayınladı. Yazı şu şekilde ifade edilmişti:

Malumdur ki İbret 110 numaralı nüshasının üzerine 8 Zilhicce sene 1289 tarihinden itibaren bir ay müddetle tatil edilmişti. Bugün müddet-i

⁵⁰⁶ İbret, Başlıksız, 23 Zilkade 1289/ 22 Ocak 1873, Nr: 99, 1.

⁵⁰⁷ İbret, "İfade-i Mahsus", 24 Zilkade 1289 /23 Ocak 1873, Nr: 100, 1.

⁵⁰⁸ İbret, Başlıksız, 8 Zilhicce 1289/ 6 Şubat 1873, Nr: 110, 1.

⁵⁰⁹ Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, 41.

⁵¹⁰ Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, 18.

⁵¹¹ Güz ve Bayhan, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", 11.

tatilimiz hitam bulmak cihetiyle yine intişara başladı. O vakit ilan ettiğimiz ilavede görüldüğü veçhile Matbuat İdaresi gazetemizi hilaf-ı nizam hareket-i terviç ile itham etmişti. O itikatta bulunanların afvlarını niyaz ile beraber hakkımızda beyan olunan töhmeti kabul edemeyeceğimiz ilana kendimizi mecbur biliriz. (...) İbret hiçbir vakit hilaf-i nizam hareketi terviç etmedi. Yalnız izinsiz kitap tab'ını men' eden nizam mülğadır dedi. Bu iddiasını yine tekrar eder...⁵¹²

Namık Kemal, yazısında yeniden yayına başladıklarını ilan ederken, gazeteye yöneltilen suçlamaların asılsız olduğunu, gazetenin sadece kitap neşrini yasaklayan nizamnâmeyle eleştiren yazılar yayınladığını ve bu nizamnâmeyle olan tavırlarının hala devam ettiğini vurgulamıştır. Yazısının devamında Matbaa Nizamnâmesini bir kez daha ele alır.

Üçüncü kez yayınlanmaya başlayan İbret gazetesinde birey, kanun, hak bağlamında kaleme alınan yazılar, yönetimdeki aksaklıklar, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen bölgelere yönelik hükümetin aldığı tedbirlerin yetersizliği, şark meselesi, hazinenin parasızlığı, kitap sansürü gibi konulardaki yazıları hükümetin gazeteden yana memnuniyetsizliğine sebep olmuştu.⁵¹³ Bu nedenle gazetenin yayın hayatı fazla sürmemiştir. Namık Kemal, Osmanlı ordusunun Silistre'de Ruslara karşı yaptığı savunmadan ilham alarak *Vatan Yahut Silistre* adlı bir tiyatro eseri yazmış bu eserle ilgili bir yazıyı İbret gazetesinin 127. sayılı nüshasında kaleme almıştır.⁵¹⁴

Namık Kemal, bu yazısında tiyatro hakkındaki görüşlerini bildirmişti. Ona göre tiyatro edebiyatın en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Tiyatro eğlendirirken düşündüren, düşündürdükçe de ders veren, faydalı bir eğlence türüydü. Namık Kemal tiyatroyu edebiyatın en canlı temsilcisi olarak görmekteydi. Ortaoyunu ile tiyatro arasındaki farka da değinen yazar, tiyatronun kâh güldürüp kâh ağlattığını bazen de ağlatmadan eğlendirdiğini, ortaoyununun ise sadece güldürdüğünü ifade etmiştir.⁵¹⁵ Kemal yazısına şu şekilde devam etmiştir:

Gayret-i kemalini tarife hacet göremediğim arkadaşlarımdan Midhat Efendi, *Eyvah* isminde bir oyun tertip etti. Dün gece oynandı. Züvvârı memnun ettiğinden eminiz. Asâr-ı acizânemden “Vatan Yahut Silistre” unvanlı oyunun tertip ve talimi hitam buldu. Birinci defa olmak üzere önümüzdeki Salı akşamı yani Çarşamba gecesi icra edilecektir. Yine asâr-ı acizanemden “Râz-ı Dil” namında diğer bir oyun var. Arkadaşların

⁵¹² İbret, “İfade-i Meram”, 9 Muharrem 1290/ 9 Mart 1873, Nr: 111, 1.

⁵¹³ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 308.

⁵¹⁴ Demir, “Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, 84.

⁵¹⁵ İbret, “Tiyatro”, 2 Safer 1290, Nr: 127, 1.

himmetiyle Fransızcadan bir dram, iki komedyaya tercüme olundu. Daha ufak tefek şeylerde yazılıyor. Tiyatro mevsimi bitmeden evvel talimi hitam bulan olursa oynatılacaktır. Hele encümenin gelecek mevsime hayli asâr ile ibtidâ edeceğini şimdiden vaad edebiliyoruz...⁵¹⁶

Vatan Yahut Silistre piyesi ilk defa 1 Nisan 1873 akşamı Gedikpaşa Tiyatrosunda seyirciye sunuldu. Eserde yer alan ve vatan-millet sevgisini şahlandıran ifadeler, hep birlikte söylenen marşlar seyircileri coşturdu.⁵¹⁷ Halk, Namık Kemal lehine sevgi gösterileri yapmaya başlamış, tiyatro binası alkıştan yıkılacak hale gelmişti. Gece sokaklara dökülerek hürriyet şarkıları söyleyenler, İbret gazetesi idarehanesi ve Kemal'in evi önünde toplanmışlar, gazetede yayınlanmak üzere bir teşekkür mektubu bırakmışlardır.⁵¹⁸ İbret gazetesi bu olayı dikkatleri çekecek şekilde yayınladı.⁵¹⁹

Halkın verdiği teşekkür mektubunda: “Tiyatronun edebiyat içinde en parlak ve en faydalı bir kısmını oluşturduğunu ve o ulvi tesirini de herkesin gözü önünde sergilediğini yazmışlardır.” Bir diğer teşekkürde ise “hakikaten tiyatro edebiyatın ruhu imiş edebiyatın en parlak kısmı imiş gönüllerin meftunu imiş yaşasın vatan!” Bir diğerinde ise “gerçekten tiyatro sahip olduğu güçlü ruhu ile insanı güldürüyor, ağlatıyor, vicdanını açıyor aydınlatıyor yaşasın vatan!”⁵²⁰

Yayımlanan bu mektubun ardından İstanbul sokakları “Yaşasın Kemal! Yaşasın milletin Kemali!” sesleriyle çınlamıştır. Özel amaçlı kimseler bunu padişaha jurnal etmişlerdir.⁵²¹ Namık Kemal'e yönelik halkın tezahüratı, İbret'in 131. sayısında Nuri Bey ile İsmail Hakkı Bey'in Namık Kemal'in halktan gördüğü rağbetin nedenleri ve derecesine yönelik yorumlarından dolayı 5 Nisan 1873'te⁵²² Sultan Abdülaziz'in iradesiyle, Hadika, Sıraç ve İbret gazetesi bir daha çıkmamak üzere 132. sayısında kapatılmıştır.⁵²³

İbret gazetesinin kapatılmasına birkaç sebep gösterilmektedir. Öncelikle İbret'in 130. sayısında *iki imzalı varaka* başlıklı makalesinde *millet-i tâbia* yerine *millet-i metbûa* tabirinin kullanılması yanlışlıkla kullanılan bu tabir ise tâbi olan millet yerine tâbi olunan millet anlamına gelmektedir.⁵²⁴ Söz konusu cümle şu şekilde yazılmıştır: “Mamafih yine

⁵¹⁶ İbret, “Tiyatro”, 2.

⁵¹⁷ Göçgün, **Namık Kemal**, 26.

⁵¹⁸ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 232.

⁵¹⁹ Göçgün, **Namık Kemal**, 26.

⁵²⁰ İbret, “Dün Gece Aldığımız Teşekkürnamenin Suretidir”, 5 Safer 1290 / 4 Nisan 1873, Nr: 130, 1.

⁵²¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 232.

⁵²² Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhelif Basının Doğuşu 1828-1878**, 308.

⁵²³ Yazıcı, “İbret”, 369.

⁵²⁴ Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, 19.

ümit var olalım. Hükümet-i seniyye millet metbuasını bu kadar me'yus etmeyeceğini itikad edelim.”⁵²⁵ İkinci kapatılma sebebi ise son zamanlarda Altıncı Belediye Dairesi aleyhinde yazılan şikâyetlerdir. Bir diğer sebep ise Namık Kemal'in Şehzade Murad Efendi ile olan münasebeti ve *Vatan Yahut Silistre'nin* temsilinden sonra halk galeyana gelerek,⁵²⁶ *Allah muradımızı versin* şeklindeki nidalar Sultan Abdülaziz'i huzursuz etmiştir.⁵²⁷

İbret gazetesinin son sayısı 5 Nisan 1873'te yayınlandı. Aynı gün öğleden sonra, Divan-ı Hümayun Tercümanı Sadullah Bey'in imzasını taşıyan kapatma kararı gazeteye geldi.⁵²⁸ Yazının metni şu şekildedir:

Matbuat Dairesinden Gelen Emr-i Mahsustur.

Gazetelerce akdem-i vezâifi umuma nafi' havâdis ve mebâhis ile meşgul olmak kazıyyesi iken İbret gazetesinin tuttuğu meslek şahsiyât ile uğraşmak ve nizamât ve icrâat-ı devlete te'vilat-ı hod serana ile ta'riz ve kavâid-i esasiye-i hükümete karşı neşr-i mütaalâat ile ezhân-ı nâsı tağlit etmekten ibaret olduğundan ilgası lüzumu birkaç defa tahakkuk etmiş olduğu halde mücerret hükümet-i seniyyenin matbuat hakkında derkâr olan efkâr-ı terakkiyât pervanesi eseri olarak islah-ı tavr u meslek etmesine intizaren kâh tatil ve kâh tenbih ile iktifa edilmiş idi.

Bu muamele-i i'tidâl kârâne intibahını mucib olacak yerde bilakis meslek-i müttehazından ısrarını müntic olup bu kere 129 numarolu nüshasında ve Nuri imzasıyla 131 numerosunda yazdığı makalede usûl-ı hükümet-i seniyye ile kâbil-i telif olamayacak bir takım tecavuzât-ı mütecâsirâneyi şâmil mütaalât derç ü tahkiye etmek derecesine kadar gitmiş olduğuna ve 130 numarolu nüshasındaki *iki imzalı varaka* ünvanlı makalenin hâtimesinde istimaline cüret eylediği tabir hedefi hareketini sarihane tayin etmiş olup böyle bir gazetenin bekasında ise mehâzir-i mülkiye müsellemler bulunduğuna binaen ber-müceb-i kararname tarih-i ilandan itibaren külliyyen ilga kılınmıştır.⁵²⁹

Fi 7 Safer, sene 1290 ve Fi 24 Mart sene 1289

Tercüman-ı Divan-ı Hümayûn Sadullah

Yazıda, İbret gazetesinin sadece kişiler ve kişilerin özel halleriyle uğraştığını, devletin kanun ve icraatlarını yersiz bir şekilde tenkit ettiğini ve devletin temel ilkelerine karşı çıkışlar yaparak halkın zihnini bulandırdığı ileri sürülmüştür. Nitekim son olarak 129 numaralı sayısında ve daha sonrada Nuri imzasıyla 131. nüshasında yayınladığı makalesinde yüce Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olan hükümetin devlet ve idare anlayışıyla hiçbir şekilde bağdaştırılamayacak saldırgan bir dil kullandığı dile getirilmiştir.

⁵²⁵ İbret, “İki İmzalı Bir Varaka”, 5 Safer 1290, Nr: 130, 2.

⁵²⁶ Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, 19.

⁵²⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 232.

⁵²⁸ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 502.

⁵²⁹ İbret, “Matbuat Dairesinden Gelen Emr-i Mahsustur”, 7 Safer 1290, Nr: 132, İlave.

Ayrıca 130 numaralı sayıda *iki imzalı bir varaka* başlıklı makalenin sonunda kullandığı deyimle onun gizli amacını açık bir şekilde ortaya koyduğu iddia edilmiştir. Bu sebeple gazetenin bir daha çıkartılmamak üzere kapatıldığı haber verilmiştir.

İbret gazetesi bu kapatılma kararnameşinin hemen altına da “Umuma Veda” başlıklı bir yazı eklemiştir. Yazı şu şekildeydi:

Umuma Veda

İbreti’in mebahisi umuma nâfi’-mi idi? değil miydi? Nizama tarîz mi ettik? Yahut nizâmâtın merc-i tefsiri olan Şûrâ-yı Devletin hükmünü mü istidâ eyledik.? Şahsiyât ile biz isteyerek mi uğraştık? Yoksa gördüğümüz tazyîkat ve tarizât üzerine mi mecbur olduk? Gazetemize göre irade-i mahsûs-i cenabı pâdişahî ile intişara başladıktan sonra ehaff-ı mücâzât olan bir ay tatilden başka bir muamele-i resmîye görmemiş iken, hükümet-i seniyyece ikinci defa müttehem görüldüğü zaman birkaç tabir ile bir hikaye için bütün bütün ilgasına gidilmek emsâl ve fiiliyle mütenasip midir? Değil midir? Buralarını temyiz etmek efkâr-ı umumiye’nin hakkı olduğundan biz, o yolda bir şey söylemeye lüzum görmeyiz. Yalnız şurasını beyana mecburuz. Mademki Matbuat Nizamnamesi icradan sâkıttır ve mademki hükümet-i seniyyenin gazetelerce arzu ettiği lisan ve mesleği keşfetmek kâbil değildir. Arada İbret gibi muhibb-i vatan ve tarafdâr-ı terakki olan vesâit-i intişarın bir tesadüf veya bir yanlışlık uğruna feda olagelmesi tabi görünür. İşte İbret vatanperverlik yolunda mahvoluncaya kadar sebat etti. Akıbet bir kûşe-i sükûta çekildi. Beis yok dünyada kim kalmış! Ne baki olmuş! Yaşasın vatan!⁵³⁰

Aleksan Sarrafyan

Birkaç gün sonra bu gazetenin yazarları tutuklanarak sürgüne gönderilmişlerdir. 9 Nisan’da Namık Kemal Kıbrıs’taki Magosa Kalesi’ne, Ebuzziya Tevfik ile Ahmed Midhat Efendi Rodos Adası’na, Nuri ve İsmail Hakkı Efendi Akka’ya sürgüne gönderilmişlerdir. Gedikpaşa Tiyatrosu da yıktırılmıştır.⁵³¹ Namık Kemal’in sürgün edilmesi ile aktif gazetecilik hayatı da sona ermiştir. Abdülaziz’in hal’i ve V. Murad’ın cülusu ile affedilen Namık Kemal ve arkadaşları İstanbul’a dönmüşler ama yeni bir gazete neşrine teşebbüs etmemişlerdir.⁵³²

3.3. DEVİR (1872)

Devir gazetesinin ilk ve tek sayısı 29 Ağustos 1872’de yayınlanmıştır.⁵³³ Gazetenin sahibi Ahmed Midhat Efendi’dir.⁵³⁴ Ahmed Midhat Efendi, 1844’te İstanbul’da dünyaya

⁵³⁰ İbret, “Matbuat Dairesinden Gelen Emr-i Mahsustur”, 7 Safer 1290, Nr: 132, İlave.

⁵³¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 233.

⁵³² Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, 21.

⁵³³ Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 318.

⁵³⁴ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 248.

geldi. Zor şartlarda okuyan yazar, Ruscuk'ta memurken, Tuna Valisi Midhat Paşa tarafından korundu. Midhat Paşa'nın yanında daha sonra Bağdat'a gitti.⁵³⁵ Burada Zevra gazetesinin müdürü olan Ahmed Midhat, ilk kitapları olan *Hâce-i Evsel* serisi ile *Kıssadan Hisse*'yi burada yazdı. 1871'de İstanbul'a döndü ve basın hayatına başladı.⁵³⁶

Ahmed Midhat Efendi'nin basın ve yayın hayatında, kısa ömürlü olmasına rağmen Devir gazetesi çok önemli bir yere sahiptir. Ebuzziya Tevfik'in deyimiyle, Devir gazetesi Kararnâme-i Âlî'yi basın düşmanı olarak gören ve eleştiren bir gazetedir.⁵³⁷ Ahmed Midhat imzalı kısa mukaddimesinde: "Taraf-ı düvelinden aldığım müsâade üzerine bu gazeteyi tab ve neşre (Bismillah) başladım. Mesleğimin ve vazifemin neden ibaret olduğunu zirdeki bend-i mahsus tayin edecektir..."⁵³⁸ Diyerek hemen altında *Meslek ve Vazife* başlıklı yazıya yer verilmiştir. Genelde mukaddime yazılarında yer verilen gazetelerin çıkış amacı ve tutacakları yolu ifade eden bilgiler bu makalede yer almıştır.⁵³⁹ Söz konusu makale şu şekilde kaleme alınmıştır:

Bir adamın ne mesleğe sâlik olduğu ve kendisi için neyi vazife edinmiş bulunduğu vâkıâ suret-i hareketiyle taayyün eder. Ancak evvel suret-i harekete dikkat lazımdır ki bu taayyün hâsıl olabilsin. Bir gazete ise evvelce ne mesleğe sâlik olduğunu ve kendisi için ne vazife ta'yin eylediğini kari'lerine göstermelidir ki muahharen o meslekten udûl ve o vazifenin icrasında kusur eder ise kari'leri kendisini mesûl tutabilsinler.

İşte bir gazete için daha ilk numarasından kendi mesleğini ve vazifesini meydana koymak bundan ötürü lazımdır. Ancak bazı gazetelerde görüldüğü vechle ilk nüshada ve ta'yin meslek ve vazife esnasında velev bi'l-iltizâm velev bilâ ihtiyar uhdesinden gelemeyeceği veyahut icrasına hall ve zaman müsaade etmeyeceği şeyleri der-uhde etmek sonra mahcubiyeti müstelzim olacağı cihetle bir gazete kendi vazifesini ta'yin eder iken yapamayacağı bir şeyi zinhar vazifesi dahiline sokmamalıdır...⁵⁴⁰

Ahmed Midhat, yazısında her gazetenin genel bir yayın politikası olması gerektiğini ve gazetecilerin de buna uygun bir şekilde hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Yazının devamında gazetede haberlerin havadis-i dâhiliye ve hâriciye şeklinde iki kısma taksim edildiğine dair bilgi verirken, gazetecilik mesleğinde, bir konu hakkında fikir beyan edilirken şahsi hissiyata göre değil, doğrular ne ise ona göre hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında telgraf haberlerinden ve Avrupa gazetelerinden çeviri

⁵³⁵ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 786.

⁵³⁶ M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", **DİA**, II, İstanbul 1989, 101; Ahmed Midhat Efendi, **Hayatı Sanatı Eserleri**, haz. Mustafa Baydar, Varlık Yayınevi, İstanbul 1954, 5.

⁵³⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 248.

⁵³⁸ Devir, "Mukaddime", 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 1.

⁵³⁹ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 318.

⁵⁴⁰ Devir, "Meslek ve Vazife", 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 1.

yaparak yayını sürdürdüren gazeteleri eleştirmiş, böyle bir yayın politikasından uzak durulacağına mesajını vermiştir.⁵⁴¹

Gazetede bu yazının ardından Devir’de dikkat çeken başka bir yazı, yaklaşık bir ay önce Mahmud Nedim Paşa’nın yerine sadaret görevine getirilen Midhat Paşa’ya seslenilen yazıdır.⁵⁴² Yazı şu şekildedir:

Ey vekil-i mutlak!

Geçende padişahımızın zimam-ı idaresini senin eline verdiği millet-i Osmaniyye, biliyorsun ki birkaç yüz atlı ile Söğüt nahiyesinden fırlayıp soluğu Viyana’da almış ve bir fırkası dahi öte taraftan Hindistan’a dayanmış bir millet-i muazzamadır. (...) Böyle kılıç ile hasıl olan bir şevket ve kuvvetin yine diğer bir kılıç kuvvetiyle zâil olması ihtimalin haricinde değildir. Binaenaleyh tamam-i şevketimiz mertebe-i gayede iken bu şevketi ve onun yüzünden hasıl olan saadeti idame için terakkiyat-ı medeniyye cihetine sarf-ı efkâr etmek lazımdan bulunduğu halde mültezim bunda bir dereceye kadar kusur etmiştir. (...) ⁵⁴³

Ey İzzetli vezir!

En evvel şunu bil ki bizim bu günkü hall-i tedennimiz yalnız şimdiki halde hem civarımıza nispetle bir tedennidir. Sakın zan etme ki eski halimize nispetle de tedenni ettik. Hayır! Biz yine o cihangir babaların cihangirliğe müstaid ve muktedir oğullarıyız. Bizim kanımız hala Osmanlı kanı ve tavrımız hala Osmanlı tavrıdır. Belki de bazı cihetlerce babalarımıza takaddümümüz bile vardır. Ancak biz Avrupa’nın bu günkü terakkiyatına nispetle geride kaldık...⁵⁴⁴

Ahmed Midhat Bey, yazısında Osmanlı milletinin Söğüt’ten birkaç yüz atlı ile çıkıp soluğu Viyana’da almış ve Hindistan’a uzanmış muazzam bir milletin hak etmediği bir şekilde yönetildiğini belirtmiştir. Yazının devamında Avrupa’ya meydan okuyacak cesaretin kaybedilmediğini ancak Avrupa’nın yeni silahlarına karşı koyabilecek bir donanımına sahip olunmadığını hatırlatır. Ahmed Midhat, Osmanlı milletinin ziraat, sanat ve ticaret dahi bütün dünya ile rekabet edebilecek durumda olduğunu fakat Avrupa’nın buhar gücüne karşı, kadın ve çocukların kuvvetinin yetersiz kaldığını ifade eder. Bütün cihanın hayran olduğu bu vatanda, vatandaşlar tırnaklarıyla yerleri kazarken, Avrupa’da makineyle tarım yapıldığını bu nedenle de daha çok kazandıklarını ileri sürmüş ve Osmanlı’nın bu kadar geride kalmasını eğitim eksikliğine bağlamıştır.⁵⁴⁵ Ahmed Midhat Bey, bütün bu

⁵⁴¹ Devir, “Meslek ve Vazife”, Nr: 1, 1-2.

⁵⁴² Nalcıoğlu, **Osmanlı’da Muhlif Basımın Doğuşu 1828-1878**, 318-319.

⁵⁴³ Devir, “Midhat Paşa Hazretlerine Hitab”, 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 2-3.

⁵⁴⁴ Devir, “Midhat Paşa Hazretlerine Hitab”, 3.

⁵⁴⁵ Devir, “Midhat Paşa Hazretlerine Hitab”, 3.

olumsuzluklara rağmen, devlet olarak Osmanlı milletine uygun şartlar sağlanırsa bu güçlüklerin üstesinden gelinebileceğini ileri sürmüştür.

Bunun yanında Tanzimat'ın başından beri görev yapan sadrazamların hiçbirinin hazineyi doldurmayı başaramadıklarını hatırlatan Ahmed Midhat, yoksul ve ödeme gücü olmayan reayayı aç ve bitkin bir koyuna benzeterek onu merada olatmadan karnını doyurmadan yününden ve sütünden faydalanmanın haksızlık olduğunu yazarak reayanın sırtına yüklenen vergileri eleştirmiştir.⁵⁴⁶ Yazının devamında şu meselerden bahsetmiştir:

Hasıl-ı kelâm her halimiz böyle ey vezir-i azam her halimiz böyle. Biz hükümet-i seniyeği baba gibi tanımak ister iken, hükümet bizi evladı yerine koymak istemiyor idi. Bu böyle gider ise bizim için ne zaman necat ve necah vardır? Şu anda kemal-i ehemmiyetle dikkat et ey vezir. Mutlak ki bugün biz kırk milyon nüfustan ve on on beş kadar milletten mürekkep bir heyetiz. Fakat Rumlar bir fikirde, Bulgarlar başka fikirde, Boşnaklar ma'lum. Arnavutlar, Araplar üzerimize kurşun atıyorlar. Giritlilerin mütâlaası başka, Lazlar ona göre. Bunların cümlesinin râbîta-i intizâmı olarak yalnız bir Türkler kalıyor ki onlar dahi acıacak bir halde. Şimdi bunlara sorulsa ki bu kadar teşettüt-ü efkarın sebebi nedir. Ne cevap verirler? Zan ederiz ki verecekleri cevap yürekler için bir acı olur. Zira hiçbir kimse elde bulunan saadetini gayb etmek istemez. (...)

Hükümetin şimdiye kadar serkeşdir diye itham etmek istediği matbuat bu gibi hitâblar ile hükümet-i seniyeği birazda âtiyemizi düşünmeye davet ediyor idi. Çünkü efkâr-ı umumiye bunu istiyor idi. (Halimizi matbuat devletin nazar-ı ehemmiyetine arz etsin) diyor idi. Matbuatın bu hareketi serkeşlik ise âyâ dünyada gayret-i milliye ve sevda-i vataniye isimlerini neye itlâk edeceğiz? (...) Uçuruma doğru dolu dizgin giden bir süvariye önündeki akabeden haberdar etmek süvari için bed-hû ahlak mıdır? Ama (süvari kendisi görsün) denilecek. İşte görüyoruz ki kendisi görmüyor. Görse o tariki bırakır başka bir istikamet tutar idi! Halbuki devletimiz o süvariye dahi teşbihe kabul edemez...⁵⁴⁷

Ahmed Midhat Efendi, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu buhranlı durumu anlatmaya çalışırken, çeşitli milletlerden oluşan Osmanlı tebaasının bölücü hareketlerini örnek göstermiş ve yönetimin tutum ve davranışlarını yetersiz bulmuştur. Yönetim ve matbuat ilişkilerine de değinen Ahmed Midhat, basının hükümeti bazı konularda uyarmaya çalıştığını, bir nevi denetleyici bir güç olduğunu ima etmiştir.⁵⁴⁸

Ahmed Midhat Efendi tarafından, Paşa ile eskiden beri süren yakın ilişkilerine güvenerek kaleme alınan bu yazı sebebiyle, yeni sadrazam Midhat Paşa, kendi adını verdiği Ahmed Midhat Efendi'nin gazetesini sadece bir sayı yayınlamışken zararlı yayın

⁵⁴⁶ Devir, "Midhat Paşa Hazretlerine Hitab", 3.

⁵⁴⁷ Devir, "Midhat Paşa Hazretlerine Hitab", 4.

⁵⁴⁸ Devir, "Midhat Paşa Hazretlerine Hitab", 4.

sayarak kapattırır. Devir'in kapatılmasına Ebuzziya Tevfik, Salname-i Hadika'da bu kararı esfle karşılayarak, Ahmed Midhat Efendi'ye taziyelerini bildirir. Diyojen, Devir'in başına gelenleri kendine has üslubuyla ele alır. Diyojen, Ahmed Midhat'ın Midhat Paşa'ya yazdığı mektuptaki ifadelerle nazire yaparak alay eder.⁵⁴⁹

3.4. BEDİR (1872)

Ahmed Midhat Efendi, Devir'in ilk sayısının ardından kapatılması üzerine bir ay sonra Bedir gazetesini yayınlamıştır. Gazetenin idaresini vekaleten Mehmed Cevdet üstlenmiştir.⁵⁵⁰ 26 Eylül 1872 tarihli Bedir, "Havadis-i politika edebiyat-ı letaif-i fûnûn-ı maliye ve umur-ı ticariyeden bahs eder"⁵⁵¹ ibaresiyle yayına başlamıştır. İlk sayısındaki mukaddime Mehmed Cevdet imzalıdır. Mukaddime şu şekildedir:

Tab' ve neşri hususuna müsâade verilen iş bu Bedir gazetesinin idaresini (vekaleten) der-uhde eyledim. Şimdiye kadar âlem-i matbuat da isbât-ı vücûd etmekliğimi icap eder bir mucib baş göstermemiş idiyse de şimdiki halde Bedir gazetesi isbat-ı vücûd etmekliğimi icap eylemiştir. Mukaddimedede sözü uzatmak bizce matlub değildir. Matlub ve maksudumuz hakkın tevfiik ve buna bir ikinci tasavvur edebiliyor isek herhalde halkın teveccühü olduğundan yalnız buna istid'a için şu birkaç sözü yazdık.⁵⁵²

Mukaddimenin hemen altında gazetecilik mesleğinin önemi ve zorluklarına ilişkin bir baş yazı yer alır.⁵⁵³ Yazıda şu ifadelerle yer verilir:

Gazetecilik ol kadar ağır bir iş imiş ki mensup olduğu millet kaç nüfusdan ibaret ise her nefesin bir büyük hakkı gazetecinin üzerinde ictima' edebiliyor imiş. Halbuki filhakika gazeteci kısmı yalnız bir milletin dahi mensubu olmayıp umum-ı insaniyete mensup olduğundan demek oluyor ki âlem-i medeniyet ve insaniyet kaç nefesi câmi' ise firade firade her birinin hakkı gazeteci üzerinde cem' olabiliyormuş. Öyle ise gazeteci muktedir olmalı, mütehammil olmalı kavî olmalı. (...) Şimdi biz gazeteciyiz. Yahud gazeteci olduğumuzu yeni gösteriyoruz. Fakat bunu da gösteriyoruz ki memleketimizin ne isti'dad da bulunduğunu anlamışız. Bunu yeni anlamış olalım. Anlamışız ya. Binâberin Türkistan'ın havsala-i tahammülüne göre gazeteci olmayı zarûrî iltizâm ettik...⁵⁵⁴

Yazıda gazetecilik mesleğinin zorluklarından bahsedilirken, bir gazetecinin kendi fikirlerinin yanında halkın hatta bütün insanlığın fikirlerini kaleme aldığını ve buna karşın

⁵⁴⁹ Özge Şahin Uğurel, "Ahmet Midhat Efendi'nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876)", **Turkish Studies, Türk Dili ve Edebiyat Sayısı**, 9, 2014, 1339.

⁵⁵⁰ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 320.

⁵⁵¹ Bedir, 14 Eylül 1288, Nr: 1, 1.

⁵⁵² Bedir, "Mukaddime", 14 Eylül 1288, Nr: 1, 1.

⁵⁵³ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 320.

⁵⁵⁴ Bedir, "Gazetecilik", Nr: 1, 1-2.

verilen cezalara tek başına maruz kaldığı ifade olunur. Yazının sonunda gazetede politika ve mâarif hakkında yazılar kaleme alınacağına dair bilgi verilir.⁵⁵⁵

Bedir, Vilayet başlıklı sütunlarında Bağdat, Fas, Yemen, Gelibolu, Tuna, Diyarbakır, Trabzon gibi şehirlerin coğrafi özelliklerinden bahseder. Ahmed Midhat, gazetesinde dış merkezlerden gelen telgraflara da yer verir. Havadis-i Dâhiliye sütununda memleketle alakalı haberler verilirken, Havadis-i Hâriciyede dış haberler aktarılır. *Monte Cristo* çevirisi başta olmak üzere haydut hikayeleri her sayıda okura sunulur.⁵⁵⁶ Bedir'in hemen her sayısında dikkat çeken başka bir haber ise Eylül ayında Berlin'de Alman, Avusturya-Macaristan imparatorlarının Rus çarı ile bir araya gelerek doğu sorununu tartıştıkları görüşmeler yer alır. Avrupa gazeteleri taranarak alıntılar yapılan bu haberler, şu şekilde kaleme alınmıştır:

Avusturya gazeteleri Berlin mülakatının Osmanlı'ya ait cihetini iş'ar ediyorlar. Ve suret-i iş'arlarıyla bundan evvelki nüshamızda düşündüğümüz bazı şeylerde isabetimizi tasdik ediyorlar. Berlin mülakatında politikaca bir büyük maksat olduğunu Avusturya gazeteleri itiraf ettikten sonra yalnız bu maksat Avrupa'nın muhafaza-i asayişinden ibaret bulunduğunu te'min ediyorlar. Zikr olunan mülakat da üç imparator, ba'd-ez în Avrupa'nın istirahat ve asayişini ihlal edebilecek bir meselede üçü birden müttefik olacaklarına dair bir lâyiha imza etmişler.

Bu aralık Avusturya başvekili Kont Andrassy bu ittifakın, herhalde Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye'nin tamamiyet-i mülkiyesini muhafaza iması üzerine mebni olması lüzumunu Prens Gorçakof'a teklif eyledik de Rusya imparatoru Aleksandr hazretlerinin niyat-ı müsâlemet-kâreneleri Gorçakof'un bu babda tereddüdüne galebe ederek bu mukavelenin kabulünü dahi re'y etmişlerdir. Hatta Avusturya gazeteleri Devlet-i Âliyye hakkında Kont Andrassy'in şu cihetle vuku' bulan hüsn-i hizmetine elbette bir mükâfat olacağını dermiyan etmişlerdir ki muahharen taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden kont müşârün-ileyha ihsan buyrulan murassa' nişân-ı âli bu rivayeti tasdik eylemiştir...⁵⁵⁷

Yazıda, adı geçen devletlerin Berlin'de bir araya gelerek Avrupa'nın asayişiyile ilgili meselelerde ittifak edeceklerine dair haber veren Bedir, yine dördüncü nüshasında bu ittifaka karşı başka bir ittifakın haberini verir. Yazıda:

Fransa gazeteleri, Fransa ile İngiltere'nin akd-ı ittifak edeceklerini pek kavi' bir suretle ümit ediyorlar. Bu ittifakın akd-ı ittifak ettikleri mütevatır bulunan Avusturya Almanya ve Rusya devletlerine karşı olacağı

⁵⁵⁵ Bedir, "Gazetecilik", Nr: 1, 1-2.

⁵⁵⁶ Uğurel, "Ahmet Midhat Efendi'nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876)", 1339-1340.

⁵⁵⁷ Bedir, "Berlin Mülâkatının Osmanlı'ya Aid Ciheti", 16 Eylül 1288, Nr: 2, 1.

derkâr ise de hangi maksat üzerine olduğunu henüz ta'yin etmiyorlar...⁵⁵⁸
İfadelerine yer verilmiştir.

Bedir, yine aynı sayısında İbret gazetesinin 19. sayısından sonra uğradığı tatil cezasının affolunması nedeniyle 20. sayısıyla yeniden neşre başlamasını haber verir. Söz konusu yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

İbret Osmanlı gazetelerinin biri idi. Osmanlı gazetelerinin ki kendilerine her ne azv ediliyor ise edilsin devlet ve milletin menafi'-i (sahihasından) başka hiçbir şeye hasr-ı nazar dikkat etmezler. İhya edileceklerini bilmiş olsalar yine bu yoldan şaşmazlar. İmâte edileceklerini görseler dahi yine menâfi'-i sahiha-i devlete hizmet yolundan (mümkün değil) şaşmazlar. Asl-ı Osmanlı matbuatı denilen matbuat, matbu' muazzamamızın bu kere şu gazeteyi afv ve ıtlak buyurmasını matbuat-ı Osmaniyye hakkında bir büyük hüsn-i tevcihat-ı şahaneye sened ittihaz eder. O matbuat-ı Osmaniyye hakkındaki menafi' devlet yalnız kısm-i dâhiliyesini değil, kısm-i hâriciyesini dahi muhafaza hizmetinde devletin ve millet matbuasının bir büyük aleti olmakla iftihar eder...⁵⁵⁹

Ahmed Midhat Efendi, yazısında devlet ve milletin menfaatinden başka bir amacı olmayan gazetelerin milletin sesi ve milletinde devletin dayandığı en önemli kuvvet olduğunu ifade eder. Ahmed Midhat Efendi milletin fikrinin beyanında yegâne araç olan basının özgür olması gerektiğine dikkat çeker.⁵⁶⁰ Gazetenin beşinci sayısında Ahmed Midhat Efendi'nin Namık Kemal'e hitaben kaleme aldığı mektup yer alır. Namık Kemal İbret'in birinci sayısında *İstikbal* başlıklı bir makale yayınladı.

Namık Kemal, bu yazısında Avrupa'nın medeni milletlerini Osmanlı ile mukayese eder. Osmanlı toplumunun medeni milletler karşısındaki geriliğinden yakınan Namık Kemal, yine de istikbalimiz emindir diyerek Osmanlı milletinin şanlı geçmişini örnek gösterir. Namık Kemal'in bu makalesine cevap olarak, Ahmed Midhat Efendi şu makaleyi kaleme alır:

İbret'in ilk nüshasında (istikbal) ser-levhasıyla münderiç olan bend-i mahsusunuz zamân-i istikbali öyle bir suretle tasvir eylemiş idi ki zerre kadar hamiyeti olan Osmanlıların cümlesi istikbalimize bir göz dikmesine mecburiyet göstermişti. (...) İstikbalimizin emniyeti için Avrupa muvazene-i düveliyesinin ma'bihi'l-hayatı bizim muhafaza-i istikbalimiz olduğunu dermiyan ediyorsunuz. Benim şanlı ve saadetli gördüğüm istikbal bu değildir. Bir vakit dahi söylemiş olduğum vechle vaktiyle kılıcımıza baş eğdirmiş olduğumuz kimselerin saye-i lütfundan yaşayamayup gidecek isek

⁵⁵⁸ Bedir, "Ahval-i Umumiye", 19 Eylül 1288, Nr: 4, 1.

⁵⁵⁹ Bedir, "İbret Afv Olundu", 19 Eylül 1288, s. Nr: 4, 3-4.

⁵⁶⁰ Nalcioğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 320.

yani saadet-i atiyemiz bundan ibaret kalacak ise ben o saadeti istemem.
Çünkü maksadım Avrupa muvazene-i düveliyesini muhafaza değildir...⁵⁶¹

Ahmed Midhat Efendi, yazısında istikbalin emniyetinin Avrupa devletlerinin medeniyetine bağlı olmadığını eğer istikbal bu devletlerin sayesinde muhafaza edilecekse, o saadeti istemediğini belirtmiştir. Yazısının devamında Osmanlı askerinin kahramanlığı konusunda Namık Kemal’le hem fikir olduğunu ancak bir zamanlar kendi topunu yapan bir milletin kendi silahını yapamamasını eleştirir ve istikbalden emin olabilmek için Osmanlı Devleti’nin kendi sanayisini kurması gerektiğini vurgular. Namık Kemal’in fikrine katılmadığını açık bir şekilde belli eden Ahmed Midhat Efendi, “İnsan hastalığına kail olmaz ise ilaç teharrîsine himmet etmez”⁵⁶² dediği satırlarıyla yazısına son verir. Ahmed Midhat, yeni tanıştığı Namık Kemal ile zaman zaman bir araya gelerek fikir tartışmaları yapardı. Namık Kemal’in *İstikbal* adlı makalesine verdiği cevap da bu tartışmaların bir yansımasıdır.⁵⁶³

Ahmed Midhat, gazetenin 7. sayısında, *Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemanın Hülâsa-i Efkârı*⁵⁶⁴ adlı yazısında hürriyet hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Gazetenin aynı sayısının sekizinci sayfasında Gelibolu Mutasarrıfı Namık Kemal’in *Evrak-ı Perişan* adlı kitabının neşrine dair haber verilmiş ve satış noktaları hakkında okuyucuları bilgilendirilmiştir.⁵⁶⁵ Gazetenin 12. sayısında ise “Almanya mı Rusya’yı aldatacak yoksa Rusya Almanya’yı mı?” Başlıklı bir yazı dikkat çeker. Bu mesele yazıda şu şekilde ele alınmıştır:

Dünkü Almanya postasıyla aldığımız gazeteler bu babda yeni yeni fikirler gösteriyorlar ki onlardan en mühim gördüğümüz birisinin burada hülâsasını derç etmeyi münasib gördük. Gazeteler şimdiye kadar Avusturya’nın Rusya ile ittifakı hiç ümit edilmeyeceğinden bahs ederek, ittifak olsa olsa bir büyük taksim işi için Prusya ile Rusya arasında vuku’ bulabileceğini dermiyan ederler idi. Şimdi dahi yine bu fikri te’yid ve takviye ile beraber diyorlar ki Prusya ile Rusya’nın ittifakı zan olunduğu gibi bir büyük taksim için olmayıp olsa olsa tarafın yekdiğerine karşı tedarikât-ı lazımasını ekmele ve itmam edinceye kadar vakit kazanmak içindir...⁵⁶⁶

⁵⁶¹ Bedir, “Ahmed Midhat Efendi Tarafından Kemal Bey Efendi’ye Yazılan Bir Mektub”, 20 Eylül 1288, Nr: 5, 1-2.

⁵⁶² Bedir, “Ahmed Midhat Efendi Tarafından Kemal Bey Efendi’ye Yazılan Mektub”, 2-3.

⁵⁶³ Uğurel, “Ahmet Midhat Efendi’nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876)”, 1340.

⁵⁶⁴ Hürriyet konusu Bedir’in 7. sayısından 13. sayısına kadar okura sunulmuştur.

⁵⁶⁵ Bedir, 22 Eylül 1288, Nr: 7, 4-8.

⁵⁶⁶ Bedir, “Almanya mı Rusya’yı Aldatacak Yoksa Rusya Almanya’yı mı?”, 30 Eylül 1288, Nr: 12, 1.

Yazının devamında adı geçen devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerini ve söz konusu olan ittifakın değişen durum ve şartlara göre şekilleneceği ifade olunur.

Ahmed Midhat Efendiye göre Devir daha ilk sayısında kapatılmış olsa da önceki hükümete göre yeni hükümet döneminde basın daha özgür bırakılmıştı. Hatta Bedir'in 13. sayısında bu konuyla ilgili bir yazı kaleme almıştı.⁵⁶⁷ Söz konusu yazıda şu ifadelere yer verilmiştir:

Yarabbi şükür! Biraz nefesimiz genişliyor. Canım bir buçuk iki seneden beri çektiğimiz ne idi? Yeniden gazete ihdasına izin vermezler, mevcut olanları da bir bir boğmağa çalışıyorlar idi. Herkesin günü bir Hakayık ile bir Basiret'e kalmıştı. (...) Sirac isminde bir gazete daha çıkacak imiş. İzmir'de de bir devr gazetesi çıkacakmış. İstanbul'da birtakım Osmanlılar daha müceddeden gazete imtiyazı almışlar. Aman çıkarsınlar çıkarsınlar! Herkes dilini çıkarsın. Maksatları nedir görülsün! Hülasâsı ele alınsın icabı ne ise ol vechle hareket edilsin. Elbette herkesin maksadı saadet ema rivayat muhtelif imiş. Bu itilaf-ı rivayat ne zamana kadar devam edecek onun yerine fikr-i ittihad gelsin. Müttehiden çalışılsın.

Şimdiye kadar hükümet matbuatdan korkuyormuş. Onun için mahvetmeye çalışıyormuş. Zihi garabet! Matbuatın nesinden korkuyorlar. Bir gazeteye "kapan" dediler de kapanmadı mı? Muhalefet mi etti? Bakınız İbret yalnız taraf-ı hazret-i padişahiden afv ve itlâk buyruldu da müddetinden evvel çıkmağa başladı. İş böyle olduktan sonra gazeteler çoğalsın. Gazeteler çoğalsınki bundan iki buçuk ay evvelki hükümet gibi bir hükümet daha gelirse bol bol kapatabilecek kadar gazete bulsun. O zaman ki hükümet kapatabilmek için bula bula on dört gazete bulabilmişti. Gazeteler çok olup da iki yüz on dördünü kapatmış olsaydı daha şanlı olmaz mıydı? Oh yarabbi sana çok şükür!..⁵⁶⁸

Ahmed Midhat Efendi, yazısında matbuatın önceki hükümete göre daha serbest olduğunu dile getirirse de ifadelerinde ki alaycı tavır dikkat çeker. Buna karşın, Ahmed Midhat'ın çıkarmış olduğu bu ikinci gazete de yalnızca iki hafta yayın hayatını sürdürebilmiştir. Gazetenin yayın izni hükümet tarafından *görevini aştığı* gerekçesiyle iptal edilmiştir.⁵⁶⁹ Ahmed Midhat Efendi tarafından çıkarılan Devir ve Bedir adındaki gazeteler siyasî fikir ve düşünce gazetesidir. Her iki gazetede Sadrazam Midhat Paşa'nın emriyle kapatılmıştır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhالیf Basının Doğuşu 1828-1878**, 321.

⁵⁶⁸ Bedir, "Dostlarımız dan Bir Zatın Şükranesi", 1 Teşrinievvel 1288, Nr: 13, 2.

⁵⁶⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhالیf Basının Doğuşu 1828-1878**, 321.

⁵⁷⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 248.

3.5. DİYOJEN (1870)

1870 yılında Teodor Kasap tarafından çıkarılan bir mizah dergisidir. Daha önce 1868 yılında Letâif-i Âsâr adında bir mizah gazetesi çıkarılmış ise de bu daha ziyade Terakkî adındaki günlük gazetenin haftalık özel sayısı olduğu için Türk basın tarihinde mizah Diyojen’le başlamıştır.⁵⁷¹ Derginin mukaddimesi 24 Kasım 1870’te Türkçe olarak çıkmıştır. Dergi başlangıçta dört sayfa olarak haftada bir defa perşembe günleri 23. sayıdan başlayarak haftada iki kez, 148 sayıdan sonra da haftada 3 kez yayınlanmıştır. Daha sonra Diyojen’in Ermenice nüshası da basılmıştır.⁵⁷²

Diyojen, Osmanlı basın tarihinde Türkçe olarak çıkan ilk siyasî mizah dergisidir. Teodor Kasap, Fransa’da edindiği mizah kültürüyle, çevresine maaşlı olarak topladığı o yılların en kuvvetli kalemleri sayesinde dergiyi dönemin en yüksek tirajına yükseltmeyi başarmıştır.⁵⁷³

Teodor Kasap, ilk sayıdan son sayıya kadar bütün nüshalarda Diyojen logosunun altına, ünlü filozof Diyojen’in İskender’e söylediği *Gölge etme başka ihsan istemem* sözüne yer vererek hükümetten hiçbir maddi destek istemediğini, tek isteğinin yönetimin basın özgürlüğüne müdahale etmemesi olduğu mesajını vermiştir. Derginin yayımlanma amacı ilk sayısındaki mukaddimede belirtilmiştir.⁵⁷⁴

Bir kitap veya gazete mukaddimesi mündericatına dâl yani beraati istihlak olmak lazım gelirken her gazete bidayet-i zuhurunda aled-devam kullanacağı şive-i lisanın gayri üstad elinden çıkmış bir mukaddime-i beliga neşrediyor. Bu adet sırr ü hikmeti aranılmaksızın taklit edilen memleketimizin sair görenekleri sırasında bir bid’attır ki (gazetecilik demek için) Diyojen’in mesleğine tevafuk etmez...⁵⁷⁵

Diyojen, mukaddimesinin devamında zorlu ve hassas olarak nitelendirdiği bu görevin kendileri için önemli olduğunu belirtmiştir. Birkaç aydan beri Fransızca ve Rumca yayınlanmakta olan Diyojen’in amacı halkın düşünceleriyle hükümetin icraatları arasında tercümanlık yapmak, mizah yoluyla halkın kullandığı Türkçeyle taşlamalar dokundurular

⁵⁷¹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 245.

⁵⁷² Hamza Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (15), Konya 2006, 163.

⁵⁷³ Ziyad Ebüzziya, “Diyojen”, **DİA**, IX, İstanbul 1994, 479.

⁵⁷⁴ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 163.

⁵⁷⁵ Diyojen, “Mukaddime”, 12 Teşrinisânî 1286/ 24 Kasım 1870, Nr: 1, 1.

yaparak bir karşılık vermek olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bunları yazarken de sade bir Türkçe'nin kullanılacağına dair söz verir.⁵⁷⁶

Derginin yazarları, makale ve fıkralarını Teodor Kasap'ın istediği şekilde kaleme alıyorlardı. Şinâsi'nin ölümünü duyurmak amacıyla Ebuzziya Tevfik'in kaleme aldığı yazıda yer alan Tevfik imzası ve gazete sahibinin ilan ve ihtar başlıklı yazıları dışında derginin bütün yazıları imzasızdır.⁵⁷⁷ Türkiye'de modern mizahın ilk örneklerinin yayınlandığı Diyojen, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Nuri Bey ve Reşad Bey'in imzasız yazılarına da yer vermiştir.⁵⁷⁸ Diyojen, daha ikinci sayısında halkın yoğun ilgisini: "Diyojen ammenin hüsn-i kabulüne mazhar oldu. Hatta birinci nüshasından bir tane kalmadığı için, bir tertib daha tab'ına mecburiyet göründü..."⁵⁷⁹ diye haber verdi.

Diyojen, ilk kapatma cezasını 4. sayısında alır. Bu sayıda İran Şahının Kербela gezisini konu alan yazısından dolayı iki ay kapatılmıştır.⁵⁸⁰ Kapatma cezasına sebep olan yazı şu şekildedir:

Bağdat'a teşrif eden İran Şahının maiyetinde kırk bin can var imiş. (...) Alayın geçidi tam otuz altı saat imtidâd etmiş. Ancak bu nüfusun hepsi insan olmayıp otuz bini at, deve, eşek gibi hayvan olduğundan müşarünileyhin maiyeti halkı topu on bin kişiden ibaret demek olur. (...) Şu kırk bin hayvan ve insanı hesap edelim bakalım. Bu miktar nüfustan yalnız rubû' (dört de biri) iki ayaklı hesap edilmek şartıyla bir takımı çıplak, bir takımı nallı, bir miktarı da adet üzere kundura ve çizmeli, tam yüz kırk bin ayak hasıl olur.

Baş miktarı nüfusa muadil olmak lazım gelirse de kaffesi bir cirm ve siklette olmayıp çünkü içlerinde eşek başı, deve başı, at başı gibi muhtelif cesamette başlar olduğu gibi insan başlarının dahi elli dirhemlikten bin dirhemliğe kadar tefâvüt üzere bulunacağına iştibâh olmadığından bunlara bir hadd-ı mutavassıt (vasıta) vaz'iyile hamîr edilerek taksimi halinde salifü'l-beyan yüz kırk bin ayak nisbetinde insan başı hasıl olacağı bedihidir. Kulaklar dahi baş gibi büzülüp düzülmeğe muhtaçtır. Çünkü her ne kadar kırk bin nüfusta seksen bin kulak varsa da uzunlu kısali olduğundan yüz kırk bin ayaklık kulak vücuda getirilmek için bi'n-nisbe taksimi icab eder. Ve kifayet eder. Kuyruk bahsine gelince yalnız otuz bin kuyruk olup bu ise hemân bir boyda ve bir cirm de (hacim) bulunduğundan taksime sığar yeri yok gibidir...⁵⁸¹

⁵⁷⁶ Diyojen, "Mukaddime", Nr: 1, 1.

⁵⁷⁷ Ziyad Ebuzziya, "Diyojen", 479.

⁵⁷⁸ Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 163.

⁵⁷⁹ Diyojen, "Vecibe", 19 Teşrinisânî 1286, Nr: 2, 1.

⁵⁸⁰ Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın**, 87.

⁵⁸¹ Diyojen, "Ehli Meraka Bir Güzel Hesap", 2 Kanûnievvel 1286, Nr: 4, 1-2

Yazıda, İran Şahının ziyareti esnasında yanında getirdiği insan ve hayvanların baş, ayak ve kuyruk hesabı yapılmıştır. Bu yazıdan sonra Matbuat İdaresi Müdürlüğünden gelen yazıda İran Şahına yönelik bu hakaret içeren yazıdan dolayı gazetenin tatil edildiği belirtilir.⁵⁸² 50 gün kapatma cezasına çarptırılan Diyojen, 4 Şubat 1871’de 5. sayısıyla yayın hayatına yeniden başlar.⁵⁸³ Bu sayısında kendisine uygulanan kapatma cezasına karşı şu yazıyı kaleme alır:

Keyfiniz iyi mi? Beni sorarsanız a’lâdan a’lâyım. Hele iki ay ruhsatla ahirete sıla edilenden berü o kadar semirdim ki bütün vücudumun derileri çatladı. (...) Canımın sıkıntısından bütün gün kitap okudum yattım. Hele Nadir Şah tarihini birkaç kere hatim eyledim. Çok büyük adam imiş. Ya geceleri bir rahatsız oldum ki tarif edemem. Bütün gece rüyamda cin gibi bir takım sivri külahlı adamlarla uğraştım yattım. (...) Her gece birkaç yüz kere muavezeteyn surelerini okumaya o derece alıştım ki adeta gündüzleri bile sokakta giderken bir eşek sürüsüne rasgelsem kulakları gözüme başka türlü görünerek derhal okumaya başlıyorum...⁵⁸⁴

Diyojen, kapatma cezasına göstermiş olduğu tepkide, Nadir Şah’ı ve üst düzey yöneticileri şeytana, jurnalcileri ise merkebe benzetmiştir.⁵⁸⁵ Diyojen, 5. sayısında ki bu fikrayla hem tepkisini göstermiş hem de belirlemiş olduğu yayım politikasından ödün vermeyeceğinin mesajını vermiştir. Diyojen, yayına başladıktan 2,5 ay sonra tekrar kapatılma cezası almıştır.⁵⁸⁶ Diyojen’in ikinci kez kapatılma nedeni ise 14. sayısında yer alan devletin hazinesine dair kaleme alınan yazıydı söz konusu yazıda:

Dehlizden Efendi Arap kölesine,

- Reyhan! Gündüz o mumu niye yaktın?

- Hazineye bakmak için.

- Ne var?

- Ne olacak su çekilmiş fare dolu.⁵⁸⁷

Devlet hazinesinin vahim durumunu eleştiren bu yazı yönetim tarafından pek hoş karşılanmamıştır.⁵⁸⁸ Bu yazının hemen ardından 15. sayıda, Ermeni Katolikleriyle alakalı başka bir yazı kaleme alır. Yazıda şu ifadeler yer verilir:

⁵⁸² Nalcıoğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 328-329.

⁵⁸³ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 164.

⁵⁸⁴ Diyojen, “Hevayi Hasbihal Veyahut Görünmez Kaza Kefareti”, 23 Kanunisânî 1286, Nr: 5, 1.

⁵⁸⁵ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 165.

⁵⁸⁶ Nalcıoğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 329.

⁵⁸⁷ Diyojen, “Dehlizden Efendi Arap Kölesine”, 25 Mart 1287, Nr: 14, 4.

⁵⁸⁸ Diyojen, “Dehlizden Efendi Arap Kölesine”, 25 Mart 1287, Nr: 14, 4.

Avrupa'daki şu karışıklığın hikmet-i hafiyyesi ne imiş biliyor musunuz? Papanın hükümet-i cismaniyesinin imhası imiş. İnanmıyor musunuz? Bunu ben uydurmuyorum! (...) Ermeni Katoliklerinin evveleminde nabzına bakıp ne cins adam olduğunu anlamadıkça, "Bonjör Mösyö" diyerek yanına sokulmayınız. Sonra karışmam günahı boynunuza...⁵⁸⁹

Bir milleti küçük düşüren ifadeler kullanıldığı içi dergiye 12 gün yayını durdurma cezası verilmiştir.⁵⁹⁰ 27 Nisan'da, 16. sayısıyla tekrar yayına başlayan dergi, kendisine uygulanan kapatma cezasını şu şekilde eleştirmiştir:

- Merhaba Diyojen.
- Merhaba.
- Kaç gündür nerede idin? Göremedik.
- Üstünüze iyilik sağlık! Belime bir ağrı yapıştı. On beş gün kadar kııldanamadım.
- Vah vah! Geçmiş olsun öyle ise.
- Teşekkür ederim ama daha bütün bütün geçiremedik.
- İlaç etmiyor musun?
- Hay hay. Lakin tesir görülüyor. Besbelli sıtma gibi vakti saati gelmeyince eyü olmayacak.
- Hazine muşambası vurmadin mı?
- Aman aman söyleme! İşte asıl fenalaştıran o ya.
- Ne demek! Hiç hazine muşambası bel ağrısına eyu gelmez olur mu?
- Hakkınız var ama bize hazine muşambası diye verdikleri bez parçasına fare otu sarılı imiş. Faide edecek yerde mazarratını gördüm. Onun için bir daha yine öyle karışık bir şeyle başımı belaya uğratmayım diye adımı bile anmıyorum...⁵⁹¹

Söyleşi havasındaki bu fıkra, sözü geçen hazine muşambasıyla devlet desteğini kasetmiş ve bunun kimseye fayda getirmeyeceğini vurgulamıştır.⁵⁹² Ayrıca bu yazıda Âli Kararnâmesi ile keyfi sansür uygulaması ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.⁵⁹³ Diyojen, siyasî eleştirilerin yanında, İstanbul'un semtleri hakkında da yazılar yayınlamıştır. Kağıthane'nin toz toprak içinde bakımsızlığını ele alan yazı şu şekildedir:

⁵⁸⁹ Diyojen, "Şuradan Buradan", 7 Nisan 1287, Nr: 15, 2.

⁵⁹⁰ Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 165.

⁵⁹¹ Diyojen, "Şükür Sağlığa", 27 Nisan 1287, Nr: 16, 1.

⁵⁹² Diyojen, "Şükür Sağlığa", 27 Nisan 1287, Nr: 16, 1.

⁵⁹³ Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 166.

Geçende Kâğıthane'ye gitmişim! (...) Yayalar henüz topraktan çıkıp da kırlarda gezenti diyarlardan gelen ölmesin diye korkusundan şaşkın şaşkın etrafına bakılmaktan tozunu toprağını gidermek için silkinmeye vakit bulamamış köstebek, o nazlım hanım efendiler ise tozdan hasıl olan ebr-i kesif içinde gezer melek zannolunurdu. Ağzımın içi toz ile karışık harareten güneşte kalmış merkep hikkasına döndü. (...) Hazreti Adem'den geldiğimizi ve Hazreti Adem'in topraktan halk olduğunu inkâr eden varsa Kâğıthane'ye gitsin. Cümlesi topraktan bir raddede toprak içindeki adeta meyyit-i müteharrik gibi akşamüstü hanesine avdet edüpte yorgunluktan kinaye olarak "aman öldüm!" diyenler elbette sözlerinde sadıktır. Hele atmış yaşından yukarı hatun kişilere Kâğıthane avdetinde "mezar kaçkını" itilafı hâle pek muvafıktır. Hal böyle iken Kâğıthane deresi şarıl şarıl akup gidiyor da iki tulumba ile imdada yetişmek hiçbir sahib-i hayrın hatırına gelmiyor. Meğer ki bu emvât-ı müteharrikeye Cenâb-ı Hak rahmet-i ihsan eyleye! Vah! Kâğıthane Vah!..⁵⁹⁴

Bu şekilde yayınına devam eden Diyojen, yine 59. nüshasında ses getirecek başka bir yazı yayınlamıştı. O günlerde Hakayik gazetesi, Âlî Paşa'ya ait olduğunu ileri sürerek bir vasiyetname yayınlamıştı. Bu vasiyetnamenin uydurma olduğunu ileri süren yazıyı Tefvik Bey kaleme almıştı. Söz konusu yazı şu şekildedir:⁵⁹⁵

Madem ki biz adi bir eğlence gazetesi-yken, memleketimizde ki evrak-ı havadis içinde ciddi lakırdı söylemekte bize münhasır kalmış. Yeni zuhur eden bir fırsat üzerine yine vazifemizi ister istemez ifâ edeceğiz. Âlî Paşa namına Hakayik'de neşr olunan vasiyetnameyi elbette görmüşsünüzdür. Sahîha Paşa'nın olduğuna itimat ettiniz mi? Biz inanmadık. Niçün dersiniz? İşte sebepleri geliyor. Evvela zaman-ı vaktine kadar yanında bulunanların rivayetine göre Paşa illetinin imtidadına sıkılmışsa da maraz-ı mevt nev'inde olduğunu hal-i sekerâta düşünceye kadar anlamamış (sekerât içinde de anlaşılmaz). Hiç kimse hastalığının mühlik olduğunu haber vermeyi nezakete yakıştıramamış. (...)

Vasiyetnamenin rivayetine bakılırsa Paşa'nın tedabir-i hâriciyesi Avrupalılara mümaşat ve teklif-i vakıayı (taaddi ederek emhal ile terviç) etmekten ibaret imiş. Terakkiyat-ı maarif bize tamamıyla ispat etmiştir ki devlet denilen vücûd-ı siyasîye ârız olur. Ne kadar illet var ise cümlesinin devası da mevcuttur. İşte bu mülâhazaya binâen-alâ, Paşa mademki devletin hariçten gelen illetini görmüş, elbette çaresini de görmek lazım gelirdi. Hiç olmazsa kendinin ve hatta Avrupa'da mektep çocuklarının okuduğu kitaplarda olsun bulurdu. Yoksa mümaşat idare demek değildir "ta'dil ederek emhal ile terviç" teklif ibaresinin hiç manası yoktur. Anlaşıldı mı ki vasiyetname paşa'nın değilmiş.⁵⁹⁶

Tefvik Bey'e göre Âlî Paşa hastalığının ölümcül olduğunu bilmiyordu bu nedenle de komaya girinceye kadar ölüm aklına bile gelmemişti. Çünkü çevresindekiler nezaketen

⁵⁹⁴ Diyojen, "Sdabâd" 6 Mayıs 1287, Nr: 18, 4.

⁵⁹⁵ Ebuzziya Tefvik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 464-465.

⁵⁹⁶ Diyojen, "Vasiyetname", 4 Teşrinievvel 1287, Nr: 59, 1-3.

hastalığının geçici olduğuna dair davranışlar sergilemekteydiler. O zaman Paşa neden telaşa kapılıp da vasiyetname yazsın. Vasiyetnameye göre Paşa, Avrupa'nın Osmanlıya kem gözle bakmasını önlemek için onların her isteğini yapar gözüdür fakat yapmazmış. Tevfik Bey, mademki Âlî Paşa dışardan gelecek hastalıkları fark etmiş, elbette bunun tedavisi için gereken fedakârlığı da yapması gerektiğini ve bu tedavi usullerini kendisinin ve Avrupa'da okul çocuklarının kitaplarında bulabileceğini ifade etmiştir.⁵⁹⁷

Âlî Paşa vefat ettikten sonra onun yerine Bahriye Nazırlığı yapan Mahmud Nedim Paşa sadrazam olmuştu.⁵⁹⁸ Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı herkes için musibet hükmüne geçmişti. Görevden aldığı memurları, taşraya göndererek İstanbul'dan uzaklaştırırdı. Bunlar tayin edildikleri yere varmadan görevden alır, yerlerine memur ettiklerini de değiştirmek suretiyle memleket memleket dolaştırırdı.⁵⁹⁹ Bu can sıkıcı olayı Diyojen yine mizahi bir üslupla şu şekilde eleştirmişti:

Yahu şu aralık abonelerimize bir hal arız olmuş. Hiçbir yerde durup dinlenemez oldular. Mektup mektup üstüne gönderiyorlar. Mesela mektubun birinde “ben Selanik’e gidiyorum gazetemi oraya gönder” on beş gün sonra gelen mektup da “bu defa da Bağdat’a gidiyorum bundan sonra Bağdat’a” daha sonraki mektup da “gazetem İzmir’e gönderilmesini temenni ederim” gibi birtakım şeyler. Canım bu hale tahammül olunabilir mi? Bir insan senede bir iki defa merciini değiştirse ne ise ne fakat böyle her on günde bir değiştirdiklerinden ne yapacağımı bende şaşırdım. Yoksa bu da mı kıyamet alâmetidir...? ⁶⁰⁰

Diyojen'in üçüncü kez kapatılmasına neden olan olay ise 121. sayıda yer alan ve yönetim tarafından toplumun ahlak anlayışına uymayan iki fıkra ile 123. sayıda yer alan hükümeti eleştiren bir yazı ve bir karikatür olayıdır.⁶⁰¹ Diyojen'in ceza almasına neden olan fıkralar şu şekilde yayınlanmıştır:

- Bu kadar ne düşünüyorsun birader ne bir kederin mi var?
- Sorma karındaşım pek ziyade pek
- Aman nedir? Söyle bakayım
- Ne olacak geçenlerde bir zattan ödünç birkaç bin kuruş almıştım veremem diye korkuyorum da...

⁵⁹⁷ Diyojen, “Vasiyetname”, 4 Teşrinievvel 1287, Nr: 59, 1-3.

⁵⁹⁸ Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, 19.

⁵⁹⁹ Basiretçi Ali Efendi, **İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme**, 27.

⁶⁰⁰ Diyojen, Başlıksız, 11 Mart 1288, Nr: 103, 1.

⁶⁰¹ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizahi Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 167.

- Amma tuhafsin ha! O korkuyu alacaklın çeksin sen zevkine bak.⁶⁰²

Diğer fıkra ise şu şekildedir:

Madamın biri ay tutulduğunu gördüğünde dürbünüyle seyretmeyi niyet ederek rasathaneye gitmek üzere kalkıp gitmeye başlar ise de vakit geçmeye başladığından hizmetçiler madama, “aman efendim çabuk olunuz heman ay kurtulmak üzere olduğundan sonra göremezsiniz” dediklerinde madam “zararı yok rasathane müdürü dostum bir zattır kendisine edeceğim rica üzerine yine tutturur bende seyrederim” cevabını vermiş.⁶⁰³

Devlet, bu iki fıkradan ilkinin toplumun ahlak anlayışını küçük düşürmeye ve değiştirmeye yönelik bir çaba olarak gördüğünden sakıncalı bulmuştur. Zararlı bulunan diğer fıkra ise devlet dairelerinde adam kayırmanın, dost ahbab ilişkilerinin yeri geldiğinde ne kadar ileri gidilebileceğine dair ince bir mizahi üslupla yazılmış olması yönetimi kızdırmıştır.⁶⁰⁴ Derginin 123. sayısında ise *Bulgar ve Hassun Meselelerinin Neticesi* adlı makalede, hükümetin icraatlarını eleştiren bir yazı yayınlamıştır.⁶⁰⁵ Yazı şu şekilde ele alınmıştır:

Hükümet-i seniye bütün meseleleri ortadan kaldırıp denize dökmek istiyor. Halbuki burası ekserimizin işine gelmez biz meselesiz yaşayamayız. Mesele bizim mabih-il hayatımızdır. Birbirimize kinimiz, garezimiz olmaz ise ne ile eğleneceğiz? Nasıl vakit geçireceğiz. Akşam işret meclisinde kimlere söğüp sayacağız? Kimi fasl edeceğiz? Hükümet buraları nazar-i ehemmiyete almadıktan başka kalkmış da “Ben ortalıkta mesele bırakmayup hepsini halledeceğim” deyup gidiyor. Halbuki meseleleri ortadan kaldırmak bizi mahvetmek demektir. Terakki edelim ama meselelerde terakki edelim. İnşallah bu meseleler ortadan kalkmaz. Zira kalkar ise halimiz fena. O vakit yaşamaya lüzum kalmaz. Hamdolsun hükümet o niyetine nail olmadı ve olamayacak. O ne kadar açık göz ise biz ondan açık gözüz.

Şimdi Bulgarlara bir ferman verdi bir egzark yaptılar. Güzel ama Bulgar karındaşlarımız deli mi? Hiç meselesiz yaşayabilirler mi? Onlar egzarkı isterlerdi amma mesele de ortadan kalkmamalı idi. İşte onun için kimisi egzark efendiye ve kimisi patrik efendiye tabi’ olacaklar imiş. İşte sana bir yeni mesele daha. Gelelim Rumlara. Geçenlerde Patrik Efendi’nin daveti üzerine Bulgar meselesi hakkında ictima’ etmiş meclise gelmek istemeyen bazı ufak patrik efendilerin ve metropolidlerin büyük patrik efendinin emrine itaat etmediklerine bakılır ise bunlarda iki taraf olup, bir mesele çıkaracaklar gibi görünüyor. (...) Ermeni Katoliklerine gelince, onların bir takımı da yeni intihap olunan patrik, Papa Hazretlerinden afarozlu olduğu cihetle tanımak istemiyorlar imiş. Şimdi Hassun Efendi hilafgiranından ve papanın layuhtiliğine inananlardır. Bir takımı dahi

⁶⁰² Diyojen, “Fıkraat”, 13 Mayıs 1288, Nr: 121, 3.

⁶⁰³ Diyojen, “Fıkraat”, 13 Mayıs 1288, Nr: 121, 3.

⁶⁰⁴ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 168.

⁶⁰⁵ Ziyad Ebüzziya, “Diyojen”, 480.

günahtan korkarak bu afarozlu denilen patrik efendinin elini öpmeyecekler ve gerek utandıklarından ve gerek başka sebeplerden dolayı Hassun Efendi taraftarlarıyla da birleşmeyecekler. Bir üçüncü mesele de onlar çıkaracaklar. Ve böylece bir meselenin hallinden iki mesele doğmuş olacak. Eğer hükümet ister ise varsın onları da hall etsun. Hamdolsun biz onların dahi her birinden beşer tane daha mesele çıkarmak yolunu buluruz...⁶⁰⁶

Diyojen, makalede yönetimin icraatlarını, özellikle de Rum ve Bulgar Ortodoks kiliseleri arasındaki çatışmaları ortadan kaldırmak için ortaya koyduğu uzlaştırma siyasetini, mizahi bir üslupla eleştirmiştir. Yine aynı nüshada iktidardan uzaklaştırılan Mahmud Nedim Paşa kabinesini eleştirirken, göreve yeni getirilen Midhat Paşa kabinesini öven karikatürü, gazetenin kapatılmasına gerekçe gösterilmiştir.⁶⁰⁷

Diyojen, 123. sayısında yayınladıklarından dolayı 12 Mart 1867 tarihli kararname uyarınca iki ay süreyle kapatılmıştır.⁶⁰⁸ Tekrar yayına başlayan Diyojen, üçüncü kez kapatılmasına neden olan durumu 1 Ağustos 1872 tarihli 124. sayısında açıklar. Matbuat İdaresinden ellerine ulaşan yazı bu ilk sayısının hemen başında yayınlanır.⁶⁰⁹ Yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:

Diyojen gazetesi 121 numaralı nüshalarında âdâba mugâyir fıkralar neşr eylediği gibi 123 numaralı nüshasında dahi hükümete dokunacak bir makale-i tezyifiye ile bir de resim derç eylemiş olduğundan 12 Mart sene 1867 Kararnâme mucibince tarih-i ilanından itibaren iki ay müddetle tatil edilmiştir.

Tercümân-ı Divân-ı Hümâyün

Sadullah⁶¹⁰

Diyojen bu yazının altına kapatılmasıyla ilgili şu yazıyı yayınlamıştır:

Çirkin görülen fıkralar mekteplerde çocuklara ibare sökmek için okuttukları fıkralardır ki Fransızcadan tercüme olunmuş idi. Dokunaklı denilen bend Diyojen'in muhtelif lisan üzere çıkan nüshalarının kaffesine derç olunan "hâtîme-i mesâil ve mes'ele-i hevâtîm" ünvanlı bir benddir...⁶¹¹

⁶⁰⁶ Diyojen, "Bulgar ve Hassun Meselelerinin Neticesi", 20 Mayıs 1288, Nr: 123, 1.

⁶⁰⁷ Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 168.

⁶⁰⁸ Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, 37.

⁶⁰⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 329.

⁶¹⁰ Diyojen, "Beyanname-i Resmîyedir", 20 Temmuz 1288/ 1 Ağustos 1872, Nr: 124, 1.

⁶¹¹ Diyojen, Nr: 124, 1.

Yayınına kaldığı yerden devam eden Diyojen, 128. sayısında Namık Kemal'in kedi mersiyesini yayınlamıştır.⁶¹² Mahmud Nedim Paşa'yı alaya alan bu imzasız manzume çok tutuldu.⁶¹³ Sözü edilen manzumenin bir kısmı şu şekildedir:

Meraklı bir beyin sevgili pamuk kedisi bir cenkte farelerin vücuduna
açtığı yaralardan gözden nihan olması üzerine söylediği mersiye-i
mütehassiranedir.

Kedimin her gece böbrekle dolar idi sepeti
Yok idi nimetinin rahatının hiç adedi
Çeşm-i şahla-nigehi fârik iken nik ü bedi
Sardı etrafını bin türlü aduvlar türedi

Kedimi gaflet ile fare-i idbar yedi
Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

Keyfe gelse bıyığını oynatarak mırlar iken
Kızdırırsan yüzüne atlayarak hırlar iken
Kuyruğu geçse ele dırlanarak zırlar iken
Sofrada her kedinin def'ini hazırlar iken

Kedimi gaflet ile fare-i idbar yedi
Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi

Keseyi kapsa dökerdi yere hep pareleri
Ciğere işler idi tırnağının yareleri
Koşturur oynar idi kukla gibi fareleri
Deliğe sokmaz idi bir gün o avareleri

Kedimi gaflet ile fare-i idbar yedi
Buna yandı yüreğim ah kedi vah kedi...⁶¹⁴

Çok beğenilen kedi mersiyesi Diyojen'in 132. sayısında da yayınlanmış ve burada kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır. Bu mersiye derginin 133. sayısında yeniden

⁶¹² Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 170.

⁶¹³ Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, 37.

⁶¹⁴ Diyojen, Başlıksız, 2 Ağustos 1288/ 14 Ağustos 1872, Nr: 128, 2.

yayınlandığı gibi bestelenir ve notasıyla birlikte ayrıca basılarak satılır.⁶¹⁵ Yine derginin 130. sayısında Namık Kemal'in kaleminden çıktığı anlaşılan “Matbuat Nizamnâmesi” başlıklı bir yazı yayınlandı. Yönetimin basına karşı düşmanca tutumunu eleştiren bu makale⁶¹⁶ şu şekilde kaleme alınmıştır:

Kanun nedir? Nizam nedir? Onun hâkimane tarif etmek İbret'e yakışır, eğer bir daha çıkabilirse. Amma ta'rifî sahih olmazmış. Orasını da Hakayik düşünsün. Eğer İbret bir daha çıkıncaya kadar yaşamaya muktedir olursa. (...) Şimdi umar mısınız ki kararâmeler bundan sonra da beka bulsun? Heyhat biz birtakım biçareleriz. Küpte oturmaya, ağaç yaprağından esvap giymeye, kabahatimiz olduğu vakit her türlü cezaya kailiz (razıyız). (...)

İhsan falan lazım değil. Şu üstümüzdeki gölgeyi kaldırsınlar da bizde biraz ısınalım, bizde biraz nefes alalım. Canileri, katilleri, Girit asilerini, Yunan haydutlarını mahkeme önüne çektiler, hala da çekiyorlar. Muhakemesiz nefyolunmak, muhakemesiz habs-i lisana uğramak, muhakemesiz maişetden ayrılmak, muhakemesiz aç bırakılmak yalnız biçare memurlarla gazetecilere mahsus bir bela mıdır?..⁶¹⁷

Namık Kemal, yazısında canilerin, katillerin ve Girit asilerinin bile mahkeme edildiğini ancak gazetecilerin mahkeme edilmeden cezalandırılmalarına sitem eder ve bunu keyfi bir uygulama olarak görür. Bütün bu olanların ardından Divan-ı Hümayun Tercümanı Sadullah imzasıyla dergiye bir *ihhtarname* gönderilmiştir. İhtarnamede yönetime yönelik bu saldırgan tavır devam ederse derginin kapatılacağı yazılmıştır.⁶¹⁸ Bu İhtarnameyi pek de dikkate almayan Diyojen benzer yayınlarına devam etmiştir. 179, 180 ve 182. sayılarda mizahi olarak Mısır Hidivi İsmail Paşa ve Rus Çarı Aleksandr'ın ağzından birbirlerine ve Rusya Dışişleri Bakanı Gorçakof ağzından Türkiye sefiri İgnatiyev'e mektuplar yazılmıştır.⁶¹⁹ Söz konusu mektupların bir kısmı şu şekildedir:

Fehametlû, Devletlû, Efendim Hazretleri;

Mevki'-i riyasetinde bulunduğum Rusya devleti dahi hasren bu iki cihete ehemmiyet verip, nehirleri kanallar ile birbirine rabt etmek ve memleketin her tarafına demirleri uzatmak kâr her rûzî olduğunda esbab-ı ma'muriyyetin istikmâlî hususunda Mısır'ı dahi, taki Rusya memleketi gibi görünce elbette gönlümün memnun kalmakta hakkı vardır. (...) Bizlerin murad-ı cihanı bi'z-zat kendi yed-i idaremiz altına almak olup belki bir muntazam devletin yed-i idaresinde görmek olduğuna ve eğer bu nasib

⁶¹⁵ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 170.

⁶¹⁶ Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, 37.

⁶¹⁷ Diyojen, “Matbuat Nizamnâmesi”, 9 Ağustos 1288/ 21 Ağustos 1872, Nr: 130, 1-2.

⁶¹⁸ Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, 170.

⁶¹⁹ Ziyad Ebüzziya “Diyojen”, 480.

men-i taraf Allah Rusya devletine, Mısır ise ona hiçbir kimsenin diyeceği olmayacağına, mebni bu babda hiçbir fikri muhâsamın itirazına bakmayarak çalışmak boynumuzun borcudur...⁶²⁰

(Aleksandr)

Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın mektubu:

Taraf-ı Hidiv'den Rusya İmparatoru Hazretlerine;

Hidivviyet-i Mısriyye, henüz teşekkülü yarım asrı bulmamış yeni bir hükümet olup, şehrah-ı terakkide kendi kendisine bir istikamet tutturamayarak elbette kadim ve müessis devletlere tatbik-i hareket edeceğinden senâverleri ma'muriyet ve medeniyet yolunda ancak Rusya devleti fehimesini, örnek ittihaz etmekteyim. Rusya devleti gibi hidivviyet'i Mısriye'nin dahi efkâr-ı şimendiferlerin yalnız emtia-i ticariye nakl etmesinden ibaret olup, şimendifer denilen şey hîn-i hacetde asker ve top ve tüfek dahi nakl edilebileceğinden gerek inşaâtça ve gerek suret-i idaresince ona göre davranılıp, memleketin urûk (kök) ve as'âbı demek olan, böyle mühim bir şeyi yine hidivviyetin dest-i himmetine tevdi' etmekteyim...⁶²¹

(İsmail)

Diyojen, bu hayali mektuplarla Hidiv İsmail Paşa'nın Mısır'ı ele geçirme çabalarına ve Rusya'nın Avrupa siyasetine hakîm olma teşebbüsüne mizahi bir üslupla karşı çıkmıştır. Bu şekilde yazılan mektupların tanınmış kimselerin haysiyetine dokunmuş olduğu kanaatine varıldığından 183. sayıda kapatılmıştır.⁶²² Diyojen'in kapatılma kararı⁶²³ Hadika'nın 44 numaralı nüshasında şu şekilde haber verilmiştir.

Diyojen gazetesini, mizaha mahsus bir gazete olduğunu bahane ederek adab-ı umumiye ve kaide-i hükümetin cevaz gösteremeyeceği bir yolda idare-i lisan etmeyi i'tiyâd etmiş ve tashih-i usûl etmesi için defaâtla ihtar ve tenbih ve birkaç kere tatil dahi edilmiş ise de yine mesleğinde ısrar ve 179 ve 180 ve 182. numaralarında dahi bazı zevât-ı fihâmın şân ve haysiyetlerine dokunacak istinadatı şamil imzalarıyla sahte mektuplar neşr etmek faciasına kadar ictisâr etmiş olduğuna ve bu hal ile devamı asla caiz olmayacağına binaen 12 Mart sene 1867 tarihli Kararname mucibince iş bu tarihten itibaren külliyyen fesh ve ilga kılınmıştır.⁶²⁴

Yazıda, Diyojen'in mizaha mahsus bir gazete olduğunu bahane ederek genel adaba aykırı ve hükümet kurallarına uymayacak bir yolda lisan kullanmayı alışkanlık etmiş ve bu usulünü değiştirmesi için defalarca ihtar ve birkaç kere tatil dahi edilmiş ise de yine

⁶²⁰ Diyojen, "Rusya İmparatoru Hazretleri Tarafından Hidiv-i Mısır Hazretlerine", 21 Kanûniyyevvel 1288, Nr: 179, 1-2.

⁶²¹ Diyojen, "Taraf-ı Hidiv'den Rusya İmparatoru Hazretlerine", 23 Kanûniyyevvel 1288, Nr: 180, 2.

⁶²² Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", 170.

⁶²³ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 32.

⁶²⁴ Hadika, "Matbuat Kaleminden Gönderilen Beyannamedir", 13 Zilkade 1289, Nr: 44, 1.

mesleğinde ısrar ettiğini ve 179, 180 ve 182. numaralarında bazı kişilerin şan ve haysiyetlerine dokunacak şekilde şahsi imzalarıyla mektuplar yayınladığından dolayı 12 Mart 1867 tarihli Kararnâme gereğince bu tarihten itibaren gazetenin süresiz olarak kapatıldığı bildirilmiştir.

Bu şekilde kapatılan Diyojen bir daha da çıkmamıştır. Diyojen dergisi mizahi yazılarıyla hükümetin yanlışlarını, huzursuzluğa yol açan icraat ve suistimallerini yazarak halkın gözünü açmıştır. O dönemde derginin vermiş olduğu hizmeti ciddi basın bile yapmamıştır.⁶²⁵

3.6. HADİKA (1870)

Önceleri bilimsel bir yayın kimliğiyle çıkan gazetenin, ilk sayısı 18 Şubat 1870 tarihlidir.⁶²⁶ *Ziraat, maarif ve sanayiden bahseder fûnûn gazetesi* alt başlığı ile haftalık olarak yayına başlayan ve boyutları bakımından dönemin en büyük gazetesi olan Hadika'nın sayılarında siyasî konulara yer verilmediği görülmüştür. İlk sayısındaki mukaddime kısmında cehaletin sebep olduğu kötülükler ve eğitimin önemi üzerinde durulmuştur.⁶²⁷ Adı geçen mukaddime de eğitimin önemi şu şekilde vurgulanmıştır:

Ulûm ve maarif ve sanayinin ne derecelerde âli ve aziz olduğunu bilip ona göre kesb ve tahsile çalışmak lazım gelir. Dâire-i ulûm ve maârif insanın kabiliyet ve istidadı ve sa'y ve gayreti mertebesince tevsi' edeceğinden bunun için tayin-i hadd etmek mümkün gelse de el-hâletü hazihi esârini müşâhade etmekte olduğumuz akvâm ve milel beyinde mütedâvil ve mevâil olan ulûm ve fûnûn ve sanayi' nispetiyle bunların bizde, onlardan zede kesb vüs'at edeceğine, âti'l-beyan bir misal ile bulabilir. (...) Ey! Ebnâ-yi vatan şimdiye kadar beyhude geçirdiğimiz gibi ömr-i azizimizi ifnâ etmeyip tahsil maarif ve sanayi'e gayretle magbût kaffe-i akvam ve milel olacak esbaba teşebbüs edelim. Hamdolsun mülkümüzde her türlü ve sâl, servet saadet hazır ve amadedir. Bunları kazanmaya gayret eyleyelim...⁶²⁸

Mukaddimedede gazetenin çıkış amacının, halkı bilim sanat ve maârif hakkında bilgilendirmeyi hedeflediklerini ve bunu yaptıklarından dolayı da vatana ve millete hizmet ettiklerini vurgulamıştır. Ayrıca Avrupa'daki eğitim seviyesine ulaşmanın imkânsız

⁶²⁵ Ziyad Ebuzziya, "Diyojen", 480.

⁶²⁶ Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878*, 278-279.

⁶²⁷ Nesimi Yazıcı, "Hadika", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 18.

⁶²⁸ Hadika, "Mukaddime", 17 Zilkade 1286 / 18 Şubat 1870, Nr: 1, 1.

olmadığını, gereken gayretin gösterildiği takdirde bu sorunun üstesinden gelinebileceğini ileri sürmüştür.⁶²⁹

Gazete başlıca *Fünûn, Sanayi, Neviyye ve ilan* başlıkları altında toplanır. Ayrıca tefrika başlığı altında çeşitli tercüme eserler yayınlanır.⁶³⁰ İmtiyaz sahipliğini Aşır Efendi'nin yaptığı gazete çoğu imzasız olmakla birlikte özellikle ekonomiye dair önemli makaleler yayınlamıştır.⁶³¹ Ancak gazetede yayınlanan ilim ve teknikle ilgili yazılar okuyucu kitlesinin fazla ilgisini çekmediğinden tirajı çok düşmüştür.⁶³² Bu nedenle gazete 10 Şubat 1871'de 51. sayı ile yayınına son vermiştir.

Gazete ikinci dönemine 18 Mart 1871'de yine haftalık olarak tekrar başlamış, daha önceki yayım çizgisini sürdürerek genel konularda makaleler yayınlamıştır.⁶³³ Yeni Hadika küçük boyda ve resimsiz olarak hazırlanır. Ancak 12. sayısından sonra kapanır. Bu son nüshada önceki makalelerin devamları verilir ve birçok makale de devam edecek ibaresi kullanılır. Fakat gazete bir daha çıkmaz. Bunun sebebi gazetenin ilk sayılarından itibaren içinde bulunduğu maddi sorunlar olabileceği gibi 12. sayıda yayınlanan *Neviyye* sütunu altında ki yazı da neden olmuş olabilir. Bu yazı bir türlü eğitime başlayamayan Darüşşafaka ile ilgili bir yazıydı.⁶³⁴

Hadika, 9 Kasım 1872'de yeniden yayına başladığında eski hüviyetini tamamen değiştirerek günlük siyasî gazete haline gelmiştir. İbret'in geçici olarak kapatılmasından sonra kendisine yeni bir gazete yayınlama izni verilmeyen Ebuzziya Tevfik tarafından kiralanarak çıkarılmıştır.⁶³⁵ *Havadis ve maarife dair yevmi gazete* ibaresiyle çıkan Hadika, Cuma ve Pazar hariç haftada beş gün ve dört sayfa olarak yayınlanır. Ebuzziya Tevfik imzasıyla yayınlanan *İhtar* başlıklı yazıda gazetenin uğradığı sekteden dolayı bir müddettir yayınlanamadığını bildirir.⁶³⁶ Söz konusu yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Hadika gazetesi idare-i tahrîriyye ve edvât-ı tabîiyyesince uğradığı sekteden dolayı bir müddettir kûşe-i hafâda kalmıştı. Bu kere ise tıbaatca ekmel mevcut olan Tasvir-i Efkâr matbaasına nakl edildiği gibi umûr-ı

⁶²⁹ Hadika, "Mukaddime", Nr: 1, 1.

⁶³⁰ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basımın Doğuşu 1828-1878**, 279.

⁶³¹ Yazıcı, "Hadika", s. 18.

⁶³² İnuğur, **Basım ve Yayın Tarihi**, 244.

⁶³³ Yazıcı, "Hadika", 18.

⁶³⁴ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basımın Doğuşu 1828-1878**, 283.

⁶³⁵ Yazıcı, "Hadika", 18.

⁶³⁶ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basımın Doğuşu 1828-1878**, 285.

tahririyesi de taraf-ı acizanemden deruhde edilerek bugünden itibaren ve adalet-i seniyye-i cenab-ı padişahiye istinaden neşrine ibtida olundu.⁶³⁷

Tevfik Bey yazısında gazetenin bundan böyle Tasvir-i Efkâr matbaasında basılacağını ve masrafların kendisi tarafından karşılanacağını ifade etmiştir. Yazının devamında gazeteler mensup olduğu milletin adap ve ahlakına riayet ve hükümetin kanun ve nizamlarına itaat etmekle yükümlü olduklarından, bundan sonraki yayın hayatlarında bu iki vazifeden ayrılmayacaklarına söz vermiştir.⁶³⁸

Hadika'da Ebuzziya Tevfik dışında Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi ve Şemseddin Sami ve diğer bazı Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının da imzalı imzasız yazıları çıkmıştır.⁶³⁹ Bu yazarların tüm yazılarında hükümetin icraatları acı bir dille eleştirildiğinden gazete büyük ölçüde ilgi görmüş ve tirajı üç bine yükselmiştir.⁶⁴⁰ Namık Kemal bu dönemde Gelibolu'da mutasarrıf olduğu için N. K. İmzalı yazılarla hükümetin icraatlarını tenkit eden bazı yazılar; *Hürriyet-i Efkâr*, *Biz istemesek zelil olmazdık*, *Acaba İstanbul'dan niçin asker ve vergi alınmaz?* gibi başlıklar taşıyordu.⁶⁴¹

Namık Kemal'in, doğrudan eleştiri içeren başka bir yazısı ise *Matbuat-ı Osmaniye* adlı makalesidir. Bu makalenin bir kısmı şu şekildedir:

Hükümet-i seniyyenin adaletinden öyle ümit olunur ki bundan böyle muzır fikirler neşr ettirmemek için iktizâ edecek tedbirler terakki-i edeb ve emr-i maişete mâni' olmayacak yollarda teharrî edilür. Re'y-i acizânemize kalırsa bu maksada vüsûl için bulunabilecek çare gazete ve matbaalara her ne muamele edilmek istenilirse sarîh ve vâzıh bir nimaz ile tayin olunmaktır. Matbuat Nizamnâmesi kâfi görülemediği suret de istenildiği kadar teşdid edilsin sahib-i re'y olan gazeteler tahammülden başka bir şey demez. Zira muhakkaktır ki zalim bir kanunun hükmüne tâbiyet âdil bir zatın re'yine ittibâ'dan ehvendir.

Kanun zalim olursa evvelâ ona tabi' olanlar şiddetinin derecesini bilir ve harekâtını malumatına tevfik eder. Saniyen öyle şiddetli bir kanunun vücuduna tabiat-ı zaman tahammül etmez. Hükmü kendi kendine sâkit olur. (...) Bu hallere nazaran matbuata dair öyle bir kanun mevcut olmadıkça hükümet kimseye meram anlatamamak ve kimse hükümetin meramını anlayamamak hususlarının, illa mâ-şâallahu te'alâ devam edüp gitmesi zaruriyattan görünür.⁶⁴²

⁶³⁷ Hadika, "İhtar", 8 Ramazan 1289, Nr: 1, 1.

⁶³⁸ Hadika, "İhtar", Nr: 1, 1.

⁶³⁹ Yazıcı, "Hadika", 18.

⁶⁴⁰ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 244.

⁶⁴¹ Yazıcı, "Hadika", 19.

⁶⁴² Hadika, "Matbuat-ı Osmaniye", 18 Ramazan 1289, Nr: 8, 1-2.

Namık Kemal'e göre kanun zalim olursa ona tabi olanlar şiddetinin derecesini bilir ve hareketini malumatına uydurur. Ayrıca öyle şiddetli bir kanun geçen zamana daha fazla tahammül etmez ve hükmü kendi kendine düşer.⁶⁴³ Hadika'da yayınlanan bu makalenin ardından yine 25. sayısında yönetimi kızdıracak başka bir makale daha dikkat çeker. Namık Kemal tarafından kaleme alınan ve maarifin vahim durumunu anlatan makale şu şekildedir:

Biz hiç mi okumayacağız? Hiç mi yazmayacağız? Hiç mi bir şey öğrenmeye çalışmayacağız? Tahsilde bu ihmalimiz nedir? Aceb maarifi mi lüzumsuz görüyoruz? Yoksa kendimizi mi lüzumu kadar marifetli zan ediyoruz? Eğer maarifi lüzumsuz görüyor isek bu nazarı neden peyda etmişiz? Neden medeniyetin maarif sayesinde meydana getirdiği bu kadar bedâyi-i kemâlâtı düşünmüyoruz? Bir kere akvâm-ı sâirede âsârını müşahede ettiğimiz rüçhan u terakkinin esbâbını teharri etsek ne olur? Şeriatın men' ettiği bir fiilde bulunmayacağız ki günah işlemiş olmaktan korkalım. (...) Bir iş için taşrada bulunan bir bildiğimizden Hadika'ya muhbir olmasını iltimas etmiş idik. Birinci defa olarak aldığımız mektubunu yeni zîrde neşr ediyoruz. (...)

“Geçende memurîn-i şer'iyeden biri bi'l-münâsebe üç defa “Amentü” okudu, üçüncüde iman-ı rusül, iman-ı ba'sü ba'del-mevt, iman-ı kader ibarelerini unuttu. Yeni verilmiş bir fetva gördüm içinde teannüd “teannüt” yazılmışdır! Her mecliste okumak yazmak bilmez azâmız vardır. Camilerimiz var ki aşere-i mübeşşere rıdvanullâhi aleyhim ecma'in hazarâtının isimleri yanlış yazılı! Maarifimizin halini bundan kıyas edersiniz.”

Bizde maarifin hali hakikaten gerek hükümetçe ve gerek halkça mazeret bulunmayacak dereceldedir.⁶⁴⁴

Hadika'da, eleştiri içerikli yazılar bu şekilde devam ederken, bir ara Diyojen gazetesinin Kararnâme-i Âli'ye dayandırılarak kapatılması üzerine Ebuzziya Tefvik sert tenkitler de bulunmuş, bu nedenle Hakayik ve Basiret gazetesiyile aralarında tartışmalar çıkmıştır.⁶⁴⁵ Diyojen'in kapatma kararını Hadika'nın 44. sayısının ilk sayfasında yayınlayan Tefvik Bey, hemen bu bildirin altına *Mülâhaza-i Hadika* başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Tefvik Bey konu hakkında şöyle yorum yapmıştır:

Diyojen'in sebebi tatili olan maddeler beyanname-i resmîyede musarrah olduğu için o bâbda bir şey söylemeyiz. Fakat şunu söylemek isteriz ki Diyojen beyanname de dahi beyan olduğu üzere mizaha mahsus bir gazete idi. (...) Matbuat Diyojen'e ruhsat verdiği vakit hezlden bahs edeceğini elbette düşünmüş de vermiştir. Ya bu halde hezl söylediği için

⁶⁴³ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhafif Basının Doğuşu 1828-1878**, 286-287.

⁶⁴⁴ Hadika, “Biz Hiç mi Okumayacağız?”, 16 Şevval 1289, Nr: 25, 1-2.

⁶⁴⁵ Yazıcı, “Hadika”, 19.

şimdi nasıl ilga ediyor? Şu beyanname-i resmîyeyi aldığımız saatten beri düşündük, düşündük bir türlü hall-i eşkal edemedik...⁶⁴⁶

Tevfik Bey, Diyojen'in eğlenceye mahsus bir dergi olduğunu bu nedenle bazı olayları mizahi bir bakış açısıyla ele aldığını ve bir mizah dergisinin mizah yaptığı için kapatılmasını kınamıştır. Aynı sayfada, *Hakayik gazetesi* başlıklı başka bir yazıda ise Hakayik gazetesinin bu durum karşısındaki tutumunu şu şekilde eleştirir:

Bir dereceye geldi ki adeta hükümet etmek, adeta matbuatın müdiri gayri resmîsi görünmek istiyor! Diyojen Hidiv-i Mısır'a veyahut kendisince Hidiv-i Mısır kadar muazzez olan başka birine - güya tecavüz ettiği için Matbuat İdaresine kapanmasını tavsiye ve bu tavsiyesini dakikasında kabul edip de hükmünü icra etmediği için Matbuat idaresinin kendi tabirince (samt ve sükûnet) taaccüb ediyor. (...) Hakayik muktedir ise şunu izah etmeli ki Midhat Paşa hazretlerinin devr-i sadaretlerinde, Diyojen hangi numarasında, hangi bendinde zat veya makamı meşihat için bir söz söylemiştir?..⁶⁴⁷

Matbuat İdaresi bu yazılardan pek memnun olmamıştı ancak büyütüp bir mesele haline de getirmemişti. Kısa bir zaman sonra, birkaç aydan beri ücretlerini alamayan tersane işçilerinden büyük bir kalabalık, o dönemin bahriye nazırı Namık Paşa'ya toplu bir dilekçe vererek alacaklarının ödenmesini istemişlerdi.⁶⁴⁸ Sadaret Dairesinin önünde toplanan işçiler, askerler tarafından dağıtılmıştır. Bunun üzerine işçiler ailelerinin de katılımıyla başka bir gösteri düzenlemişler ancak yine bir sonuç alamamışlardır.⁶⁴⁹ Bunun üzerine Hadika gazetesi işçilerin vermiş olduğu dilekçeyi yayınlamıştır.⁶⁵⁰ *Tersane Grevi* olarak bilinen bu olayda, Hadika işçilerin tarafını tuttuğu için Mütercim Rüştü Paşa hükümeti tarafından kapatılmıştır.⁶⁵¹ Gazetenin kapatılmasına neden olan yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Geçen Perşembe günü Tersane amelesinden beş altı yüz kişinin Babıâli'nin Sadaret Dairesi pişegâhın'da tecemmu'la (toplanma) müterakim olan, on bir aylıklarının itasını istid'a' ettiklerini yazmış idik. Bunların evvelki gün - hatta bazılarının zevce ve valideleri dahi beraber olduğu halde - yine Babıâli pişegâhına gelerek toplanmışlardır. Bilemeyiz ki mes'ûlleri is'af olundu mu? Birde işittik ki bunlar Cuma günü selam mevkii'ne gidip arzuhal takdim etmek istemişlerse de, buldukları yerden huruçlarına asker vasıtasıyla mümanaat (engelleme) olunmuş. Dün de matbaamıza gazete müvezzi'lerinden birinin yediyle "Tersane amele ve marangoz biçareleri"

⁶⁴⁶ Hadika, "Mülâhaza-i Hadika", 13 Zilkade 1289, Nr: 44, 1.

⁶⁴⁷ Hadika, "Hakayik Gazetesi", Nr: 44, 1.

⁶⁴⁸ Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 471.

⁶⁴⁹ Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, 287.

⁶⁵⁰ Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 473.

⁶⁵¹ Yazıcı, "Hadika", 19.

imzalı bir varaka göndermişler. Mündericatı o derece feci o derece acıklı ki okuyanları elbette dilhûn eyler.

Yiyecek ekmekleri olmadığını, bir aydan beridir sahib-i ıyâl (bakması gereken kişiler) olanların nisvânı (kadınlar) gündüz dilenerek akşama dedarik-i akvat eylediğini ekseri leyalde (gece) yakacak mum bulamadıklarını beyan ediyorlar. Ve Hadika'yı tevsit ile, "ya bizim hâl ducret (sıkıntı) ve sefaletimizi bu varaka ile umum-u millete bildir veyahut Bingazi ahalisine açtığımız gibi bizim içinde bir iane defteri küşad et. Zira açlıktan takatimiz kalmadı. Bizlere hiç kimse merhamet etmeyecek, feryadımızı işitmeyecek mi"? Diyorlar...⁶⁵²

Yazıda, işçilerin çalışmadıkları zamanlar sokaklarda dilenerek geçimlerini temin ettiklerini, geceleri evlerinde yakacak mum bulamadıklarından karanlıkta oturdukları ifade edilmiş ve bu nedenle Hadika'nın kendileri için yardım toplanmasına aracı olmasını istemişlerdi. Tevfik Bey, yazının devamında işçilerin çok haklı olduklarını ancak geçmiş birkaç yıl içindeki toplam borçlarının on bir ay olduğunu, aksi takdirde on bir ay parasızlığa kimsenin dayanamayacağını açıklayarak devleti çokta eleştirmemeye çalışmıştır.⁶⁵³ Hadika, eleştiri yapmaktan kaçınsa da işçilerin durumunu ayrıntılı bir şekilde yayınlaması yönetimin hoşuna gitmemiştir. EbuZZiya Tevfik, kapatılma kararını aynı sayıda, Mısır'da Osmanlı Devleti ile Mısır arasında gerçekleşen Nizip Muharebesi'ndeki mağlubiyeti gösteren, kabartma bir heykelin teşhirine karşı yönetimin sessiz kalmasını eleştiren bir yazı sebebiyle verildiğini ileri sürer.⁶⁵⁴ Söz konusu yazının bir kısmı şu şekildedir:

İbrahim Paşa'nın mahsusen tıraş ettirilen heykelinin Mısır'da tahsis olunan mevkiine vaz' edildiğini geçende Mısır'ın Ruzname-i Vakâyi'inde okumuştuk. Olunan rivayete göre bu heykelin kaidesinin etraf-ı erbaasında, Osmanlılarla Mısırlılar beyninde vuku' bulan Nizip Muharebesi mürtesem (resimlenmiş) ve mahkûk imiş! Hatta daha kaidesi Paris'te tıraş edildiği zaman merhum Cemil Paşa haber alarak Babîâli'ye bildirmiş ve o zaman Âlî Paşa merhum da bir din-i kavmiye mensup iki millet arasında zuhur etmiş bir vak'a-i faciayı her zaman ihtar ile bi'l-âhire tefrikaya sebep olacak böyle bir tasviri sökmek hükmünden vazgeçilmesini suret-i mahsusa da ihtar ve kaidenin vaz'ini men' eylemiş imiş. (...)

Eğer rivayet sahih ise demek ki Âlî Paşa'ya halef olan idare, ya kaidenin rivayet olunan şekli ve surette vaz'ine muvafakat eylemiş, veyahut Mısır o zamanki idareye müracaat etmeye lüzum görmemiş olmak gerekir ki kaide heyet memnuasıyla rekz (yere dikilmiş) edilmiş.⁶⁵⁵

⁶⁵² Hadika "Tersane Amelesi", 27 Zilkade 1289, Nr: 54, 1-2.

⁶⁵³ Hadika, "Tersane Amelesi", 2.

⁶⁵⁴ Yazıcı, "Hadika", 19.

⁶⁵⁵ Hadika, "Sahiha Teessüf Olunur!", 27 Zilkade 1289, Nr: 54, 2-3.

Yazıya göre, vaktiyle Mısır'da Mehmed Âlî Paşa ile oğlu İbrahim Paşa adlarına dikilmiş büyük heykellerin kaide taşlarında, Osmanlı ordusunun Nizip'teki yenilgisini küçümseyen röliyeleler bulunmaktaydı. Bu durumun haber alınması üzerine rahmetli Âlî Paşa'nın ihtarı sonucunda röliyelelerin üzeri alçı tabakasıyla kapattırılmıştı. Ancak yeni alınan habere göre İsmail Paşa, heykellerin kaidelerinden o alçıları sildirip, röliyeleleri tekrar meydana çıkarmıştı. Bu nedenle Hadika, devletin Mısır valisinin bu küstahlığı karşısındaki tutumunu ağır bir dille eleştirmiştir.⁶⁵⁶

Bu yazılardan dolayı Hadika'ya Matbuat Kaleminden gazetenin kapatıldığını bildiren bir yazı gelir. Tevfik Bey, çıkarmış olduğu ilave nüshada bu bildiriği yayımlar ve altına da Kararnâme-i Âlî'yi eleştiren bir yazı yazar. Yazı şu şekildedir:

Babîâlî Nezaret-i Celîle-i Hâriciye Matbuat Kalemî

Hadika gazetesî 54 numaralı nüshasında (Tersane Amelesi) ünvanlı derç eylediği makalede tahdiş-i ezhan edecek sözler yazmış olduğu cihetle, 12 Mart sene 1867 ve 7 Zilkade sene 1283 tarihli Kararnâme mucibince tarih-i ilandan itibaren iki ay müddetle ta'til kılınmıştır. Selh-i Zilkade sene 89 fi 17 Kanunisânî sene 88.

Tercüman-ı Divan-ı Hümayûn Sadullah

Tahdiş-i ezhân'a Hadika sebep oldu. Belki tersane amelesî tarafından vukû'a gelen gulüvvenin (taşkınlık) hikmetini izah ile tahdiş-i ezhânı bertaraf etmeye hidmet etti. Ona teşekkür ederiz ki sair gazetelere denildiği gibi Hadika hakkında da, (adâb-ı umûmiye'ye ve menafî' devlete mugayir hareket etti) tabiri ma'ruf isti'mal olunmamış. Bir de Hadika gazetesî tersane amelesî hakkındaki bendini dört gün evvel yazmış iken, Matbuatın bugüne kadar vuku' bulan teemmülüne mana veremedik! Maa-mâ-fih, Hadikanın o nüshası – Mısır'da rezk edilen kaideye dair yazdığı makalenin münderiç olduğu nüsha tarifîyle- Bugün Meclis-i Hass-ı Vükâla'dan mahsusen istenildiği anda gazetemizi tatil hükmünde tutmuş idik. İnşallah gelecek 1290 senesi Muharreminin Selh'inde - ekmel müddetle tekrar neşre başladığı zaman beş seneden beri kabus gibi Matbuat-ı Osmaniye'nin göğsüne çökmüş olan kararnâmeyi mahv olmuş bulur. Tatil müddetinin müşterilerimizin eyyam-ı mahdudesine dokunur yeri yoktur.⁶⁵⁷

Muharrir Tevfik

Tevfik Bey yazısında, inşallah iki aylık kapatılma süresini tamamlayıp yeniden çıkmaya başladığı zaman, Osmanlı basınının göğsüne kocaman bir kâbus gibi çökmüş bulunan Kararnâme-i Âlî'yi, feshedilmiş buluruz diye sitem eder.⁶⁵⁸ 56. sayısından sonra kapatılan gazete, 57. sayısıyla 28 Mart 1873 tarihinde yeniden çıkar. Tevfik imzalı *Birkaç*

⁶⁵⁶ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 473-474.

⁶⁵⁷ Hadika, "Babîâlî Nezaret Celîle-i Hâriciye Matbuat Kalemî", Selh-i Zilkade 1289, İlave.

⁶⁵⁸ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, 474.

Kelime başlıklı yazıda Kararnâme-i Âlî'yi hedef alan sert ifadelere rastlanır.⁶⁵⁹ Söz konusu yazı şu şekilde kaleme alınmıştır:

Hadika 54. numarasında (Tersane Amelesi) unvanıyla yazdığı makale üzerine (Tahdiş-i Ezhân) töhmetiyle 56 numaradan ve fi Selh-i Zilkade 89 senesinden itibaren iki ay müddetle tatil edilmişti. İşte müddetini ekmel ile bugünden bed'an ile yine taâlli yine çıkmaya başlamıştır. Hadika tatili müteakip neşr ettiği ilavede ise “inşallah gelecek 1290 senesi Muharrem'in de ekmel müddetle tekrar neşre başladığı zaman, beş seneden beri kâbus-u a'zam gibi Matbuat-ı Osmaniye'nin göğsüne çökmüş olan kararnâmeyi mahv olmuş bulur” demiş idi. İşte sözü geldi çıktı. Yani Devletlü Halil Şerif Paşa hazretlerinin himem-i celîle-i terakkî pervaneleri âsârından olarak yeni bir Matbuat Nizamnâmesi tanzimiyle gazeteler, zamâni altına verilmek üzere bir komisyon teşkil buyruldu. Bu cihetle kararnâme henüz mahv olmadı ise de mahv-ı kuvve-i kâribeye geldi.⁶⁶⁰

Yazıda, gazetenin *Tersane Amelesi* adlı makaleyi yayınladığından dolayı iki ay tatil edildiğini ve bu sürenin dolduğu için yeniden yayına başladığını haber vermiştir. Yazının devamında, beş seneden beri Matbuat-ı Osmaniye'nin göğsüne çökmüş olan kararnâme inşallah mahvolur diyorduk oldu işte. Halil Paşa hazretlerinin, gazeteleri garanti altına alan yeni bir matbuat nizamnâmesi⁶⁶¹ düzenlenmesi için bir komisyonun kurulmasını istediğini, bu nedenle *kararnâme mahvolmadıysa da olacağı yakındır* diye meydan okunmuştur.⁶⁶²

Tekrar yayınlanmaya başlayan Hadika kapanmanın etkisiyle 58 ve 59. sayıları çocuklara mahsus özel sayı olarak çıkarılmıştır.⁶⁶³ Bu sayının neşrinden üç gün sonra Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* piyesinin temsili dolayısıyla çıkan olaylar üzerine, Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik olmak üzere bazı yazarlar tutuklanarak sürgüne gönderilirler.⁶⁶⁴ İmtiyaz sahibi Aşır Efendi bu sefer gazeteyi Şemseddin Sami Bey'in yönetimine bırakmıştır.⁶⁶⁵ Şemseddin Sami hükümetin politikalarını tenkit eden yazılar yazdığından dolayı Aşır Efendi başına bir iş gelmesinden korkarak hükümete başvurup gazetenin yayınına 64. sayısından sonra geçici olarak durdurmuştur.⁶⁶⁶ Bir müddet sonra

⁶⁵⁹ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 288.

⁶⁶⁰ Hadika, “Birkaç Kelime”, Selh-i Muharrem 1290, Nr: 57, 1.

⁶⁶¹ Yeni bir basın kanunu ancak 1909'da hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. Bkz. Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 288.

⁶⁶² Hadika, “Birkaç Kelime”, Selh-i Muharrem 1290, Nr: 57, 1.

⁶⁶³ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 244.

⁶⁶⁴ Yazıcı, “Hadika”, 19.

⁶⁶⁵ Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, 288.

⁶⁶⁶ Yazıcı, “Hadika”, 19.

Şemseddin Sami tarafından tekrar çıkarılan Hadika, Ebuzziya Tevfik zamanındaki mükemmelliğini kaybettiği için fazla tutunmamış, bir süre sonra kapanmıştır.⁶⁶⁷

Ebuzziya Tevfik, Hadika gazetesine siyasî bir kimlik kazandırmıştır. 1873 yılına ait olmak üzere bir de Salname-i Hadika adlı yıllık çıkarmıştır. Bu salname aynı zamanda ilk basın salnamesi olmuştur.⁶⁶⁸ Tasvir-i Efkâr gazetesinde, Terakkî, Letaif-i Asar'da, Teodor Kasap'ın yayınladığı Diyojen ve Çingiraklı Tatar'da, Namık Kemal'in başyazarlığını yaptığı İbret gazetesinde çeşitli yazılar yazan Ebuzziya Tevfik, Türk basınına yazılarıyla yaptığı hizmetle yetinmemiş, *Matbaa-i Ebuzziya* adıyla bir basımevi kurarak Türk basınına da büyük bir hizmette bulunmuştur.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁷ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 245.

⁶⁶⁸ Yazıcı, "Hadika", 19.

⁶⁶⁹ İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 245.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde matbaa ve basın belli safhaları izleyerek ve çeşitli zorluklardan geçerek gelişme göstermiştir. Avrupa'daki ilk gazetenin yayınlanmasından yaklaşık iki asır sonra ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekâyi'nin yayın hayatına başlamasıyla (1831) Osmanlı basın tarihi başlamıştır. Devletin resmî yayın organı olan bu gazete, düzensiz aralıklarla çıkmış, basının toplum içerisinde yer alması mümkün olmamıştır. Bunu 1840 yılında Cerîde-i Havâdis takip etmiştir. 1860'dan sonrada özel sermayeli ve yerli gazetelerin basılmasıyla gerçek anlamda gazeteciliğin başladığı görülmektedir. Birçok açıdan ilklerin yaşandığı bu dönemde yorum ve eleştiri, imla kuralları, okuyucuya saygı ve okuyucunun yetiştirilmesi gibi birçok yenilik uygulanmıştır.

Batılı anlamda ilk gazete ve gazetecilik 1860'da Şinâsi ve Agâh Efendi tarafından yayınlanan Tercüman-ı Ahvâl'le başlamıştır. Tercüman-ı Ahvâl, devletten bağımsız özel bir gazete hüviyetindedir. İki sene sonra ise Şinâsi, Tercüman-ı Ahvâl'den ayrılarak Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkarmıştır. Tasvir-i Efkârla gazetecilik muhteva açısından zenginleşirken şekil bakımından da büyük gelişme göstermiştir. Daha sonra Ali Suavi tarafından yayınlanan Muhbir gazetesi basını özgürlüklerin istendiği, istenilmeyen faaliyetlerin eleştirildiği bir araç haline getirmiştir.

Bu gazeteler vatana ve millete hizmet etmeyi kendilerine amaç edinmiş ve bir gazetenin kamuoyunda etkinliğinin anlaşılması açısından büyük bir öneme sahiptirler. Gücünü yönetimden değil halktan alan, Yeni Osmanlılar tarafından yayınlanan bu gazetelerle iktidar arasında sürtüşmeler meydana gelmiştir. Gazeteci aydınların topluma öncülük ederek iktidara yol göstermeye çalışmaları ve yapılan icraatları zaman zaman eleştirmeleri, sansür kurumunun doğmasına yol açtı. Bu yasaklara resmî bir hüviyet kazandırmak için de Âlî Kararnâme çıkarılmıştır. Bu bağlamda Muhbir, Tasvir-i Efkâr, Utarit ve Âyine-i Vatan gibi birçok gazete süreli veya süresiz olarak kapatılmış ve gazeteciler sürgün edilmiştir.

İktidarın baskısından dolayı yurt dışına gitmek zorunda kalan Namık Kemal, Agâh Efendi, Ali Suavi ve Ziya Paşa, yurt dışında yayınladıkları gazeteleri illegal bir şekilde yurda sokarak yasakları aşmaya çalışmışlardır. Gazetecilerin bu cesur ve kararlı tavrı gazetelere olan ilginin artmasını sağlamış, gazetecilik başlı başına bir meslek olarak algılanmaya başlanmıştır. Türk basın tarihinde gazete ve gazetecilik anlayışı tümünden değişmiş ve gazetecilik mesleği bu sayede itibar kazanmıştır.

Kararnâme-i Âlî'nin gölgesinde bazı gazetelerin kapatılmasıyla birlikte, bir müddet sonra Terakkî, Basiret, Hakayık-ül Vakāyi, gibi yeni gazetelerin yayınlanmasına izin verilmiştir. 1867-1871 yılları arasında siyasî eleştirilerden kaçınan İstanbul basını, gazetecilere yönelik ilk af teşebbüsünde yurda geri dönen Yeni Osmanlıların yeniden basın faaliyetlerine başlamasıyla birlikte hareketli günler geçirmiştir.

1872 yılında Ahmed Midhat yönetiminde ve Namık Kemal'in başyazıları ile Yeni Osmanlıların sözcüsü olan İbret gazetesi, hürriyet ve meşrutiyet fikrini savunmuş, halkın sesini yönetici kadroya duyurmaya çalışmıştır. Tanzimat döneminin en önemli fikir gazetelerinden biri olan İbret, çeşitli cezalara maruz kalmasına rağmen muhalif tutumundan taviz vermemiştir. Gazete 1873'te Namık Kemal tarafından yazılan *Vatan Yahut Silistre* piyesinin temsili dolayısıyla çıkan olaylar üzerine Sultan Abdülaziz'in iradesiyle kapatılmıştır. Gazetenin kapatılmasından sonra Namık Kemal Kıbrıs'a Ebuzziya Tevfik ve Ahmed Midhat Rodos'a, Nuri Bey ise Akka'ya sürgün edilmişlerdir.

Gazete ve gazetecilere uygulanan bu baskı ve cezalar, dönem itibariyle basının gücünü açık bir şekilde ortaya koymuştur. Çünkü basının toplum üzerindeki uyarıcı etkisi yönetim tarafından fark edilmiş, devletin icraatlarını eleştiren ve denetleyen bir mekanizma olarak görülmüştür. Örneğin Ahmed Midhat tarafından 1872 yılında çıkarılan Devir gazetesi birinci sayısında vergi sistemini eleştirdiğinden dolayı daha ilk sayısında kapatılmış ve daha sonra Bedir adıyla çıkan gazete, basın özgürlüğünü savunduğu için 13. sayısından sonra bir daha çıkmamıştır. Diyojen, devrin bütün gazetelerinin aksine olaylara çok farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiş, makale ve fıkralarında memleketin sosyal ve siyasî olaylarını mizahi bir üslupla tenkit etmiştir. Bu yazılar mizah havasında olmasına rağmen yönetimin tahammül sınırlarını aşan nitelikte olmuştur. Bu nedenle dergi dört kez kapatılmış, beşincide ise imtiyazı iptal edilmiştir. Ebuzziya Tevfik tarafından çıkarılan Hadika gazetesi ise 54. sayısında *Tersane Amelesi* adlı makalesiyle, tersane işçilerinin sesini kamuoyuna duyurmuş ve basının denetleyici gücünü ispatlamıştı.

1860-1876 dönemleri gazetelerin toplumda üstlendiği rol açısından göz ardı edilmeyecek kadar önem arz etmiştir. Bu dönemde muhalif gazeteler aracılığıyla demokrasi anlayışının kamuoyuna mal edilmesine katkıda bulunulmuştur. Çoğu Yeni Osmanlılar Cemiyetine dahil olan bu gazeteciler tarafından toplumun siyasî yaşama katılımı desteklenmiş ve gazetelerin haber seçimi bu doğrultuda belirlenmiştir. Cesur bir yayın politikası sergileyen bu gazeteciler, çeşitli yasak ve cezalara maruz kalmalarına

rağmen amaçlarına ulaşmak için her türlü zorluğu göze almış ve mutlak sistemle yönetilen bir devletin idarî yapısının değişimi için gerekli baskı ortamını oluşturabilmişlerdir. Sonuç olarak I. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Kanûn-ı Esâsî yürürlüğe girmiş ve yıllardır hayalini kurdukları millet meclisi açılmıştır. Yeni Osmanlıların verdiği bu mücadele gelecek nesillere örnek olmuş ve II. Meşrutiyete giden süreçte basın bir araç olarak kullanılmıştır.

Ancak bütün bu olumlu gelişmelerin yanında Osmanlı basını bazı aralıklarla yaşanan kısa süreli olumlu durumların dışında hiçbir zaman tam anlamıyla özgür kalmamış, gazetelere uygulanan yasak ve cezalar bir devlet politikası haline getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Basiret, “Almanya Tertibat-ı Askeriyesi”, 23 Rebûlâhır 1288, Nr: 413, 2.

Basiret, “Aydın Gazetesinin 201 Numaralı Nüshasından Hülâsa Edilmiştir”, 19 Zilkade 1288, Nr: 583, 2-3.

Basiret, “İhtar”, 13 Mayıs 1876, Nr: 1810, 1.

Basiret, “İlân Resmî”, 11 Mayıs 1876, Nr: 1809, 1.

Basiret, “Mukaddime”, 20 Şevval 1286, Nr: 1, 1.

Basiret, Başlıksız, 17 Cemaziyelevvel 1295, Nr: 2444, 2.

Basiret, Başlıksız, 18 Zilkade 1288, Nr: 582, 2-3.

Basiret, Başlıksız, 20 Muharrem 1289, Nr: 585, 1.

Basiret, Başlıksız, 9 Şaban 1288, Nr: 502, 2.

Bedir, “Ahmed Midhat Efendi Tarafından Kemal Bey Efendi’ye Yazılan Bir Mektub”, 20 Eylül 1288, Nr: 5, 1-3.

Bedir, “Ahvâl-i Umumiye”, 19 Eylül 1288, Nr: 4, 1.

Bedir, “Almanya mı Rusya’yı Aldatacak Yoksa Rusya Almanya’yı mı?”, 30 Eylül 1288, Nr: 12, 1.

Bedir, “Berlin Mülakatının Osmanlı’ya Aid Ciheti”, 16 Eylül 1288, Nr: 2, 1.

Bedir, “Dostlarımızdan Bir Zatın Şükranesi”, 1 Teşrinievvel 1288, Nr: 13, 2.

Bedir, “Gazetecilik”, 14 Eylül 1288, Nr: 1, 1-2.

Bedir, “İbret Afv Olundu”, 19 Eylül 1288, Nr: 4, 3-4.

Bedir, “Mukaddime” 14 Eylül 1288, Nr: 1, 1.

Bedir, 22 Eylül 1288, Nr: 7, 4-8.

Cerîde-i Havâdis, “Cerîde ile Bazı Müşteri Arasında Vuku Bulan Muhavere”, 25 Cemaziyelevvel 1277, Nr: 29, 1-2.

Cerîde-i Havâdis, “Mukaddime”, Gurre-i Cemaziyelâhir 1256, Nr: 1, 1.

- Devir, “Meslek ve Vazife”, 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 1-2.
- Devir, “Midhat Paşa Hazretlerine Hitab”, 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 2-4.
- Devir, “Mukaddime”, 17 Ağustos 1288, Nr: 1, 1.
- Diyojen, “Beyanname-i Resmîyedir”, 20 Temmuz 1288/ 1 Ağustos 1872, Nr: 124, 1.
- Diyojen, “Bulgar Ve Hassun Meselelerinin Neticesi”, 20 Mayıs 1288, Nr: 123, 1.
- Diyojen, “Dehlizden Efendi Arap Kölesine”, 25 Mart 1287, Nr: 14, 4.
- Diyojen, “Ehl-i Meraka Bir Güzel Hesap”, 2 Kanûnîevvel 1286, Nr: 4, 1-2.
- Diyojen, “Fıkraat”, 13 Mayıs 1288, Nr: 121, 2-3.
- Diyojen, “Hevayi Hasbihal Veyahut Görünmez Kaza Kefareti”, 23 Kanûnisânî 1286, Nr: 5, 1-2.
- Diyojen, “Matbuat Nizamnâmesi”, 9 Ağustos 1288/ 21 Ağustos 1872, Nr: 130, 1-2.
- Diyojen, “Mukaddime”, 12 Teşrinisânî 1286/ 24 Kasım 1870, Nr: 1, 1.
- Diyojen, “Rusya İmparatoru Hazretleri Tarafından Hidiv-i Mısır Hazretlerine”, 21 Kanûnîevvel 1288, Nr: 179, 1-2.
- Diyojen, “Sadabâd”, 6 Mayıs 1287, Nr: 18, 4.
- Diyojen, “Şuradan Buradan”, 7 Nisan 1287, Nr: 15, 2-3.
- Diyojen, “Şükür Sağlığa”, 27 Nisan 1287, Nr: 16, 1-2.
- Diyojen, “Taraf-ı Hidiv'den Rusya İmparatoru Hazretlerine”, 23 Kanûnîevvel 1288, Nr: 180, 2-3.
- Diyojen, “Vasiyetname”, 4 Teşrinievvel 1287, Nr: 59, 1-3.
- Diyojen, “Vecibe”, 19 Teşrinisânî 1286, Nr: 2, 1.
- Diyojen, Başlıksız, 11 Mart 1288, Nr: 103, 1.
- Diyojen, Başlıksız, 2 Ağustos 1288/ 14 Ağustos 1872, Nr: 128, 2.
- Hadika, “Babîâli Nezaret-i Celîle-i Hâriciye Matbuat Kalemî”, Selh-i Zilkade 1289, İlave.
- Hadika, “Birkaç Kelime”, Selh-i Muharrem 1290, Nr: 57, 1.
- Hadika, “Biz Hiç mi Okumayacağız?”, 16 Şevval 1289, Nr: 25, 1-2.

- Hadika, “Hakayik Gazetesi”, 13 Zilkade 1289, Nr: 44, 1.
- Hadika, “İhtar”, 8 Ramazan 1289, Nr: 1, 1.
- Hadika, “Matbuat Kaleminden Gönderilen Beyannamedir”, 13 Zilkade 1289, Nr: 44, 1.
- Hadika, “Matbuat-ı Osmaniye”, 18 Ramazan 1289, Nr: 8, 1-2.
- Hadika, “Mukaddime”, 17 Zilkade 1286/ 18 Şubat 1870, Nr: 1, 1-2.
- Hadika, “Mülâhaza-i Hadika”, 13 Zilkade 1289, Nr: 44, 1.
- Hadika, “Sahiha Teessüf Olunur!”, 27 Zilkade 1289, Nr: 54, 2-3.
- Hadika, “Tersane Amelesi”, 27 Zilkade 1289, Nr: 54, 1-2.
- İbret, “Dün Gece Aldığımız Teşekkürnamenin Suretidir”, 5 Safer 1290, Nr: 130, 1.
- İbret, “Garaz Marazdır”, 3 Cemaziyelevvel 1289/ 9 Temmuz 1872, Nr: 19, 1-2.
- İbret, “Hakayik-ül Vakāyi Hulûskârlık Demek midir?”, 23 Rebîülâhır 1289, Nr: 12, 2.
- İbret, “Hakayik-ül Vakāyi Hulûskârlık Demek İmiş”, 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 2.
- İbret, “İfade-i Mahsus”, 24 Zilkade 1289/ 23 Ocak 1873, Nr: 100, 1.
- İbret, “İfade-i Meram”, 27 Receb 1289/ 30 Eylül 1872, Nr: 20, 1.
- İbret, “İfade-i Meram”, 9 Muharrem 1290/ 9 Mart 1873, Nr: 111, 1.
- İbret, “İki İmzalı Bir Varaka”, 5 Safer 1290, Nr: 130, 1-2.
- İbret, “İstikraz”, 3 Cemaziyelevvel 1289/ 9 Temmuz 1872, Nr: 19, 1.
- İbret, “Kızlar”, 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 2.
- İbret, “Maarif”, 28 Rebîülâhır 1289, Nr: 16, 1-2.
- İbret, “Matbuat Dairesinden Gelen Emr-i Mahsustur”, 7 Safer 1290, Nr: 132, İlave.
- İbret, “Tiyatro”, 2 Safer 1290, Nr: 127, 1-2.
- İbret, Başlıksız, 1 Haziran 1288, Nr: 1, 1.
- İbret, Başlıksız, 23 Zilkade 1289/ 22 Ocak 1873, Nr: 99, 1.
- İbret, Başlıksız, 8 Zilhicce 1289/ 6 Şubat 1873, Nr: 110, 1.
- Muhbir, “Asrımız”, 25 Şaban 1283, Nr: 1, 1.
- Muhbir, “Bir Büyük Zat Tarafından Gelen İhtar”, 25 Şevval 1283, Nr: 26, 1-2.

- Muhbir, “Çarşamba Günü Gazete Levant’ın Çıkardığı İlanın Tercümesidir” 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 2-3.
- Muhbir, “Dâhiliye”, 4 Şevval 1283/ 9 Şubat 1867, Nr: 13, 1-2.
- Muhbir, “Devletlü Fazıl Paşa Hazretleri Tarafından Nord Gazetesine Gönderilen Tezkirenin Tercümesidir”, 16 Şevval 1283/ 21 Şubat 1867, Nr: 20, 3.
- Muhbir, “Gazete Levant’da Görülen Bir Bendin Tercümesidir”, 18 Şevval 1283/ 23 Şubat 1867, Nr: 21, 1-2.
- Muhbir, “Hülâsa-i Politika”, 25 Şevval 1283/ 2 Mart 1867, Nr: 26, 3-4.
- Muhbir, “İhtar”, 21 Şevval 1283/ 26 Şubat 1867, Nr: 23, 1.
- Muhbir, “İhtar”, 23 Şevval 1283/ 28 Şubat 1867, Nr: 25, 1.
- Muhbir, “La Turquie’de Görülen Bir Bendin Hülâsa-i Tercümesidir”, 16 Şevval 1283, Nr: 20, 3-4.
- Muhbir, “Layîha”, 27 Ramazan 1283/ 2 Şubat 1867, Nr: 11, 1-3.
- Muhbir, “Milel-i Muhtelif-i Osmaniyye’nin Âhvâl-ı Hazırasıdır”, 3 Zilkade 1283, Nr: 32, 1-4.
- Muhbir, “Mukaddime”, 25 Şaban 1283, Nr: 1, 1.
- Muhbir, “Şehir Postasıyla Bir Varakadır”, 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 4.
- Muhbir, Başlıksız, 20 Zilhicce 1283, Nr: 33, 1.
- Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, “El İnsan Tâle lisana Mealince İşte Biçare Tercüman-ı Ahvâl’in Cerîde-i Havâdis Hakkında Yazdığı Fıkraat-ı Ta’riziye İle Ecvibe-i Lazımımızdır”, 14 Zilhicce 1277, Nr: 162, 1-3.
- Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, Başlıksız, 26 Zilkade 1277, Nr: 153, 1-2.
- Takvim-i Vekâyi, “Havadis-i Dâhiliye”, 21 Receb 1281, Nr: 779, 2-3.
- Takvim-i Vekâyi, “Mukaddime”, 25 Cemaziyelevvel 1247, Nr: 1, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “İhtar”, 18 Zilkade 1283, Nr: 469, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “İ’lân Resmî”, 8 Zilkade 1283, Nr: 466, 1.

- Tasvir-i Efkâr, “Courrier d’orient’de Görülen Makalenin Mealidir”, 22 Şevval 1283, Nr: 462, 1-2.
- Tasvir-i Efkâr, “Maarif Nezareti Celîlesinden Gelen Müzekkire-i Resmîyedir: Muhbir Gazetesi Sahibi İmtiyazına”, 4 Zilkade 1283, Nr: 465, 3-4.
- Tasvir-i Efkâr, “Mukaddime” Selh-i Zilhicce 1278, Nr: 1, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 13 Cemaziyelâhir 1283, Nr: 430, 1-3.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 22 Cemaziyelevvel 1283, Nr: 425, 2.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 22 Cemaziyelevvel 1283, Nr: 425, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 26 Muharrem 1283, Nr: 487, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, 26 Rebûlâhır 1283, Nr: 419, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “Payitaht”, Selh-i Zilhicce 1278, Nr: 1, 1.
- Tasvir-i Efkâr, “Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır”, 4 Zilkade 1283, Nr: 465, 1-3.
- Terakkî, “Dahiliye”, 6 Ramazan 1286, Nr: 286, 1-3.
- Terakkî, “Hasbihal”, 7 Şaban 1285/ 23 Kasım 1868, Nr: 1, 1-3.
- Terakkî, “Suret-i Varaka”, 8 Zilkade 1286, Nr: 308, 1.
- Terakkî, “Umumi Politika Ve Türkistan”, 6 Cemaziyelâhir 1287, Nr: 438, s. 1-3.
- Terakkî, Başlıksız, 5 Receb 1287, Nr: 440, 1.
- Tercüman-ı Ahvâl, “Maarife Dair Bend-i Mahsustur”, 2 Zilkade 1277, Nr: 34, 1-3.
- Tercüman-ı Ahvâl, “Mukaddime”, 6 Rebûlâhır 1277/ 22 Ekim 1860, Nr: 1, 1.
- Tercüman-ı Ahvâl, “Tevcihat”, 8 Zilhicce 1277, Nr: 44, 1-2.
- Utarit, “Courrier D’orient’in 1544 Numaralı Nüshasında Görülen Bendin Tercümesidir”, 12 Muharrem 1284 /16 Mayıs 1867, Nr: 2, 1.
- Utarit, “Havadis-i Dâhiliye”, 10 Muharrem 1284/ 14 Mayıs 1867, Nr: 1, 1-2.
- Utarit, “Mukaddime”, 10 Muharrem 1284/ 14 Mayıs 1867, Nr: 1, 1.
- Utarit, “Mütalâa”, 12 Muharrem 1284, Nr: 2, 1-2.
- Utarit, “Maarife Dair Bir Benddir”, 16 Muharrem 1284/ 20 Mayıs 1867, Nr: 3, 1-2.

Utarit, “Havadis-i Dâhiliye”, 19 Muharrem 1284, Nr: 4, 1.

Utarit, “Mütalâa”, 19 Muharrem 1284/ 23 Mayıs 1867, Nr: 4, 2.

Utarit, “Havadis-i Dâhiliye”, 23 Muharrem 1284/ 27 Mayıs 1867, Nr: 5, 2-3.

Utarit, “Kapanış Bildirisi”, 23 Muharrem 1284/ 27 Mayıs 1867, Ek.

Yeni Tasvir-i Efkâr, “Yeni Osmanlılar’ın Sebebi Zuhuru”, 19 Cemaziyelevvel 1327, Nr: 9, 2.

Yeni Tasvir-i Efkâr, “Yeni Osmanlılar’ın Sebebi Zuhuru”, 20 Cemaziyelevvel 1327, Nr: 10, 2.

Araştırma Ve İnceleme Eserler

Ahmed Midhat Efendi, **Hayatı Sanatı Eserleri**, Haz. Mustafa Baydar, Varlık Yayınevi, İstanbul 1954.

Adalar, E. Büşra, **Basiret Gazetesine Göre Prusya-Fransa Savaşı (1870-1871)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Adıyeke, A. Nükhet, “Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal Etmelerine Dair”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Osman Köse (Ed.), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, 1109-1121.

Afyoncu, Erhan, “İbrahim Müteferrika” **DİA**, XXI, İstanbul 2000, 324-327.

Akbulut, Uğur, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, **Turkish Studies**, 8/5, Ankara 2013, 31-57.

Akün, Ö. Faruk, “Namık Kemal”, **DİA**, XXXII, İstanbul 2006, 361-377.

Arabacı, Fazıl, “Osmanlı Modernleşmesinde “Yeni Osmanlılar”ın Din ve Siyaset Anlayışları”, **Dini Araştırmalar**, 2 (5), 1999, 51-90.

Arıkan, Zeki, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 103-111.

Babinger, Franz, **Müteferrika ve Osmanlı Matbaası**, çev. Nedret Kuran Burcoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

- Basiretçi, Ali Efendi, **İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme**, Haz. Nuri Sağlam, Kitabevi Yayını, İstanbul 1997.
- Benek, M. Kazım, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6-7), 2016, 27-39.
- Beydilli, Kemal, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", **DİA**, XLIII, Ankara 2013, 430-433.
- Birinci, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat Ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 4, (7), 2006, 291-349.
- Ceylan, Ayhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukukî Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuku Araştırmaları Dergisi**, (1), İstanbul 2006, 139-155.
- Çakır, Hamza, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Cerîde-i Havâdis", **İletişim Fakültesi Dergisi**, (5), 1997, 49-71.
- Çakır, Hamza, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (15), Konya 2006, 161-172.
- Çakır, Hamza, "Tercümân-ı Ahvâl", **DİA**, XL, İstanbul 2011, 495-497.
- Çakmak, Diren, "Osmanlı Telif Hukuku İle İlgili Mevzuat", **Selçuk Üniversite Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (21), 2007, 191-234.
- Çelik, Hüseyin, **Ali Suavi**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1993.
- Çelik, Hüseyin, "Hürriyet", **DİA**, XVIII, İstanbul 1998, 505-507.
- Çelik, Hüseyin, "Muhbir", **DİA**, XXXI, İstanbul 2006, 32-34.
- Demir, Kenan, "Osmanlı'da Basının Doğuşu Ve Gazeteler", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (5), Nisan 2014, 57-88.
- Demir, Kenan, "Osmanlı'da Kalkınma Tartışmaları: İbret Gazetesindeki Ekonomi Yazıları", **Ekonomik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 14 (2), 2018, 281-300.
- Demirel, Fatmagül, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Demirtaş, Barış, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri" **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (13), 2007, 389-408.

- Dernschwam, Hans, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Dik, Esra, "Türkiye'de Resmî Gazetenin Serüveni", **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, 4 (11), 2009, 163-178.
- Ebuzziya, Tevfik, **Salnâme-i Hadika**, Hadika Matbaası, İstanbul 1873.
- Ebuzziya, Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, Haz. Şemseddin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul 2010.
- Ebüzziya, Ziyad, "Ali Efendi (Basiretçi)", **DİA**, II, İstanbul 1989, 388-389.
- Ebüzziya, Ziyad, "Cerîde-i Havâdis", **DİA**, VII, İstanbul 1993, 406-407.
- Ebüzziya, Ziyad, "Diyojen", **DİA**, IX, İstanbul 1994, 479-480.
- Gerçek, Selim Nüzhet, **Türk Matbaacılığı Müteferrika Matbaası**, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1939.
- Gezgin, Suat, "Gazeteciliğin Ve Türk Yazılı Basımının Kısa Tarihsel Perspektifi (Bölüm II)", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, (19), 2004, 11-24.
- Göçgün, Önder, **Namık Kemal**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- Gümüş, Musa, "Namık Kemal'de Şark Meselesi'nin Gündemi: 1866-1869 Girit İsyanı", **Akademik Çevrenin Sosyal Bilimler Dergisi**, (43), 2016, 243-258.
- Gümüş, Musa, "1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemal'den Tespitler", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 5 (1), 2016, 28-41.
- Güz, Nurettin, "Osmanlı Basını", **Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi**, 1 (3), 2000, 40- 57.
- Güz, Nurettin - Bayhan, Gamze, "İlk Muhalif Gazete Olarak İbret", **Abant Kültürel Araştırmaları Dergisi**, I (1), 2016, 1-15.
- Hayta, Necdet ve Uğur, Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıldan Yıkılışa Kadar)**, Çizgi Kitabevi, Ankara 2012.
- İnuğur, M. Nuri, **Türk Basımında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul 1999.
- İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Kabacalı, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1990.

- Kabacalı, Alpay, **Baslangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.
- Kahraman, Âlim, “Şinâsi”, **DİA**, XXXIX, İstanbul 2010, 166- 169.
- Kahraman, Âlim, “Terakki”, **DİA**, XL, İstanbul 2011, 481-482.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, TTK. Basımevi, VII, Ankara 1988.
- Koloğlu, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 68-93.
- Koloğlu, Orhan, “Türkçe Dışı Basın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, s. 94-98.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.
- Koloğlu, Orhan, **İlk Gazete İlk Polemik**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Koray, Enver, “Yeni Osmanlılar”, Belleten, XLVII, (186), Ankara 1983, 563-582,
- Kudret, Cevdet, **Abdulhamid Döneminde Sansür I**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
- Küçük, Cevdet, “Çırağan Vaka’sı”, **DİA**, VIII, İstanbul 1993, 306-309.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2018.
- Mardin, Şerif, “Yeni Osmanlılar ve Siyasî Fikirleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, VI, İstanbul 1985, 1698-1701.
- Mardin, Şerif, “19. Yüzyılda Düşünce Akımları Ve Osmanlı Devleti”, **Türk Modernleşmesi: Makaleler**, Mümtaz’er Türköne - Tuncay Önder (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 81-101.
- Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz’er Türköne vd., İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Mehmed, Münir, **1326’dan Önce Matbaa-i Amire**, 1326.
- Mermutlu, Bedri, **Sosyal Düşünce Tarihimizde: Şinasi**, Kaknüs Yayınları, Ankara 2003.

- Namık, Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, (Siyaset, Hukuk, Din, İktisat, Matbuat)**, Bütün makaleler, Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu - İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Odyakmaz, Necla, “Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler Ve Basına Etkileri”, **İletişim Fakültesi Dergisi**, (16), 2012, 211-233.
- Okay, M. Orhan, “Ahmed Mithat Efendi”, **DİA**, II, İstanbul 1989, 100-103.
- Ortaylı, İlber, “Bir Aydın Grubu: Yeni Osmanlılar”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, VI, İstanbul 1985, 1702-1703.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Öksüz, Melek, “Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, (25), 2010, 93-114.
- Özbay, Cahit, **Dünyada ve Osmanlı’da Basının Tarihsel Gelişimi**, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014.
- Özön, M. Nihat, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Özkorkut, N. Ünal, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 51 (3), 2002, 65-86.
- Sabev, Orlin, **İbrahim Müteferrika Ya Da: İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726- 1746)**, Yeniden Değerlendiren, Orhan Salih, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Şeker, Şemsettin, **Sadık Bir Muhalif Yeni Osmanlılar’dan Menapirzade Nuri Bey**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- Şenışık, Pınar, **Girit Siyaset ve İsyân 1895-1898**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- “Tanzimatçılığa Karşı Yeni Osmanlılar”, **Bilim ve Ütopya**, (132), 2015, 16-31.
- Toprak, Serap, “Megai İdea’ya Bir Örnek: Girit”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, I, (1), 2012, 118-140.
- Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- Topuz, Hıfzı, **İkinci Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Tukin, Cemal, “Girit”, **DİA**, XIV, İstanbul 1996, 85-93.

- Türkmen, Zekeriya, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, **OTAM**, 12, 2001, 219-244.
- Uçman, Abdullah, “Ali Suavi”, **DİA**, II, İstanbul 1989, 445- 448.
- Uğurel, Ş. Özge, “Ahmet Midhat Efendi’nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876)”, **Turkish Studies, Türk Dili ve Edebiyat Sayısı**, 9, 2014, 1335-1366.
- Ulusoy, N. Belkis, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Varlık, Bülent, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1985, 112-125.
- Yaşar, Volkan, “Matbaa Basın ve Osmanlı Devleti’nde İlk Resmî Gazete Olan Takvîm-i Vekâyi Üzerine Bir Değerlendirme”, [http:// www. academia.edu](http://www.academia.edu), (06. 11. 2017).
- YAZICI, Nesimi, **Takvim-i Vekayi Belgeler**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın, Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983.
- YAZICI, Nesimi, “Hadîka”, **DİA**, XV, İstanbul 1997, 18-19.
- YAZICI, Nesimi, “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu**, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 6/7 Aralık, 1999, 7-14.
- YAZICI, Nesimi, “İbret”, **DİA**, XXI, İstanbul 2000, 368-370.
- YAZICI, Nesimi, “Takvim-i Vakâyi”, **DİA**, XXXIX, İstanbul 2010, 490-492.
- YAZICI, Nesimi, “Tasvîr-î Efkâr”, **DİA**, XL, İstanbul 2011, 138-140.
- Yerlikaya, İlhan, “Basiret”, **DİA**, V, İstanbul 1992, 103-105.
- Yetim, Fahri, “Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası”, **SDÜ Fen Fakültesi Dergisi**, (34), 2015, 1-18.
- Yıldırım, Tahsin, “Türk Gazeteciliği Tarihi Üzerine Bir Deneme I”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, (1), 2009, 285-324.

1864 Matbuat Nizamnâmesi'nin Takvim-i Vekâyi'de Yayınlanması

مستله ما ضيه اناسنده اناطول اردوي همایونته سوق اولان عساکر شاهانه ایچون بابورد قضاسی اهالیسی طرفندن ویرلش اولان دنیا پر و سازه هماسی اولان ۳۴۹۵۷ غروش خدمت معقره اولوق اوزره اهالی مذکور طرفندن خزینة جليلة یه ترک و تبریح اولوش و اهالی مذکور ملک دخی اشبو خدمت معروضه لری حیث وطن پرورانه لری اتری اوله رق سزاوار تحسین بولنشدر

(در سعادتده و ممالک شاهانه ده طبع و نشر اولان)
(هر نوع غزته و اوراق حوادث ملکسه و بولقیسه)
(طبع و نشری حقیقده بوکره تنظیم اولان نظامنامه در)

(برنجی فصل)

(مواد عمومی)

برنجی ماده هر قتی نسلنده اولور ایسه اولسون مواد بولقیسه و ملکسه بی شامل اولوق اوزره کرک صورت منظمه و اوقات معینه ده و کرک لری و جزو و اوقات غیر معینه ده غزته و سائر اوراق مرتبه استحصال رخصت اولقیسزین احداث و نشر اولیقه جقدر بو مثالو غزته و اوراق نشریه طالب اولان اول امرده تنظیم ایده چی استندا نامر لی تبعه دولتعلیه دن اولد قاری حالده معارف نظارت جليلة سنه تبعه اجنبیه دن بولند قاری صورتده خار جیه نظارت جليلة سنه تقدیم ایده جقدر نظارتین مشارالهما طرفلندن در اوجنجی ماده ده مدرج اولان شرائطک تمامیه ایفا اولدیغی بعد الحقیق اقتضا ایدن رخصت اعطا بیورلیه جتی و رخصت سند لری مطبوعات قلندن و بریله جقدر

ایکنجی ماده الابات شاهانه ده بو مثالو غزته و اوراق نشری ارز و ایندن اول امرده والی ایاتسه استندا عامه تقدیم ایدوب والی طرفندن دخی اول شخص تبعه دولت علیه دن ایسه معارف نظارت و تبعه اجنبیه دن اولدیغی حالده مقام نظارت جليلة خار جیه یه عرض و انها اوله رق اوجنجی ماده ده بیان اولان شرائطک ایفا اولدیغی ثابت اولدقده ایجاب ایدن رخصت سندلی والی ایاتنه ارسال قلنه جقدر

اوجنجی ماده غزته احداث ایده جک ادم تبعه دولت علیه دن اولور ایسه لاقول اوتوز یاشی تکبیل ایش و جزا قانوننامه همایونک تعیین لشدیغی جنایت و جخصه لریدن طولانی علیه حکم ترتب ایتماش اولدیغی و کافه حقوق شخصیه سنه تماما و انهل منصرف بولدیغی حالده رخصت نائل اوله جتی و تبعه اجنبیه دن بولور ایسه اشبو نظامنامه احکامدن اولان وظائف و تکلیفات تبعه دولت علیه مثالو تابع اولوق و مطبوعا تبعه بکونه قباح و جخصه سی وقوعنده حقیقده کرک حکومتجه و کرک محکمه جه اجرا اوله جتی معامله سلطنت سنیه تبعه سی حقیقده جاری اولان اصوله تطبیقا اجرا اولوق شرطیه کذلک نائل رخصت اوله جقدر

در دنجی ماده برنجی ماده ده بیان اولدیغی وجهه رخصت استحصال حقیقده اعطا اوله جتی استندا عامه لریله برابر غزته تک ناماس ایله و قاج کونده برکه جقدر یله جتی و قتی

مطبوعه ده باصیله جتی مین و غزته تک مسؤلینی درعهده ایدن صاحبی و یا خود مدبری جائیدن معنی و یا جمهور اوله رق بر قیقه سند تقدیم اوله جقدر و غزته صاحب و یا مدبری طبع ایدوبکی غزته تک هر دفعه سنه در نسخه سنه قلیله وضع امضای ایدوبکی نسخه اول نسخه بی مطبوعات مدبر لکی جائینه ارسال ایدوب بعده سائر نسخه لری زیرنده امضای برابر اوله رق طبع ایله اوله جک و طمشره زده دخی امضای نسخه بی والی ملکته تقدیم ایله جقدر

بشنجی ماده غزته و سائر اوراق مرتبه تک مدبر و یا صاحب لری استحصال ایدوبکی رخصت رسمیه بی مؤخر ا بشقه کیمنه یه ترک و فراغت ایدوبکی اولدیغی حالده مرتجعنه یسان کیفیت ایدوبک اول غزته بی درعهده ایله جک کمنه دخی برنجی و ایکنجی و اوجنجی ماده ل احکامته تطبیقا استحصال رخصت رسمیه یه مجبور اوله جقدر بر غزته تک اسمی و یا نشر اوله جتی کونلری و یا مطبوعه سی تبدیل و تغییر اوله جتی اولور ایسه صاحبی و یا مدبری طرفندن کذلک مرتجعنه بیان حال و کیفیت قلنه جقدر

النجی ماده الیوم در سعادتده و سائر ممالک محروسه شاهانه ده نشر اولقیقده اولان اوراق موقوتنه بولقیسه اشبو نظامنامه اقتضا سنجه استحصال لازم کلان رخصت رسمیه دن معارف اوله جت لری مثالو اوراق مذکورده سنه تدبیر یه قدر اجرا قلمش اولان اول رسمیه لری یعنی تنهات و اخطارات کان لم یکن حکمنده و طویلوب فقط بوندن بولیه چله سی اشبو نظامنامه احکام و شرائط مندرج سنه تماما تبعیه مجبور اوله جقدر

یدنجی ماده بر غزته یه اخر رذات طرفندن اولوق اوزره درج اولان سندک زیرنده اول ذاتک امضای بولند یغی حالده بولیه باز بلان بسند دن ترتب ایده جک مسئولیت اول نسخه بی امضای ایدن غزته بی یه عائد اوله جتی و بند مذکور امضای اولسه بیله خلاف نظام و قانون اولدیغی صورتده غزته بی دخی مشترکا مسئول طویله جقدر

سکزنجی ماده در سعادتده مطبوعات مدبر لکی طرفندن و طمشره زده حکومت محلیه جائیدن غزته ره ارسال اولان محررات رسمیه بی غزته بی ایلك و یا ایکنجی دفعه چقاره جتی غزته سنه بلا اجرت درج ایتمکه مجبور اوله جقدر بر غزته ده رذات تک اسمی تصریحیه و یا ایضا طریقیه بر قیقه درجه اولان بده اول ذات طرفندن غزته بی یه جواب کوندر لکده غزته بی بوجوایی ایلك و یا ایکنجی نشر اوله جتی نسخه یه درج ایده جکدر و بر بلان جواب بلا اجرت طبع اولوب عائد اولدیغی بندک ایکی مثلندن زاده اولیه جقدر

(ایکنجی فصل)

(مواد جزایی)

اوجنجی ماده هر کیم دولت علیه تک رخصتی اولقیسزین

خلاف نظام غزته و یا بروقه مرتبه احداث و نشر ایدوب ایسه نشر ایش اولدیغی نسخه و اجز و کرک هر بری ایچون اون عسدر یوزلک التون جزای نقدی اخسذ اوله جتی و بوسوزنده نشر اولان غزته تعطیل ایدوب یله جکدر

اون برنجی ماده نظامنامه تک در دنجی ماده سی احکامته معارف اوله رق هر کیم غزته سنک امضای بر نسخه سی مرتجعنه ارسال ایتمز و امضای غزته نشر ایدوب ایسه کذلک اون عسدر یوزلک التون جزای نقدی الیه جقدر

اون ایکنجی ماده بر غزته بی سکر تجمی ماده مو جتیجه جانب حکومتن ارسال اولان محررات رسمیه تک درج و نشریدن امتناع ایدوب ایسه ایکی یوزلک التوندن بکری بش التونه قدر جزای نقدی التور و افراد طرفندن کوندر بلان جوایی درج ایدوبکی حالده کذلک ایکی التوندن بکری بشه قدر جزای نقدی اخسذ اولوب موجب تشکی اولان بندک نشریدن طولانی ترتب ایده جک مجازات و تضمینات دخی بشقه جده حکم اولنور

اون اوجنجی ماده جزا قانوننامه همایونک ایکنجی فصلده بیان اولند یغی وجهه دولت علیه تک امنیت داخله سی و ممالک محروسه تک اساسی اخلال ایده جک جنایت و یا جخصه لری برینک اجرا سنه بر عکس بر غزته واسطه سیله بعضی اشخاصی تحریک و اغوا ایدوب ایسه مشترک جنایت عد اوله رق اشخاص مرقوم تک درجه جخصه و جنایت لری کوره حقلنده ترتب ایده جک مجازاته اول کمنه و غزته بی برابر جسه مستحق اوله جقدر و اول غزته دخی حکومت معرفتیه موقتا و یا قطعیا تعطیل ایدوب یله جکدر

اون در دنجی ماده هر قتی غزته بی آداب عمومی و محاسن اخلاق ملیسه یه مقاریر بشی بازار و ابدان و مسذابه جاریه دن برینسه غزته واسطه سیله حشرات ایدوب ایسه یوزلک التوندن بکری بش یوزلک التونه قدر جزای نقدی التور و یا خود برهفته دن اوج مابه قدر حبس اولنور

اون بشنجی ماده بر غزته بی سلطنت سنیه و خاندان شوکت نشان حضرت پادشاهی حقلر لکده الفاظ و تعیرات غیر لایقه استعمال ایدوب و یا حکومت سنیه حضرت پادشاهی علیه نه عرض ایله ایسه التی آیدن اوج سنه یه قدر حبس و یا خود بکری بش التوندن یوز الی التونه قدر جزای نقدی اخسذ قنور

اون التی ماده وکلا سی سلطنت سنیه یه یا خود ممالک ممتازه رئیس لری نه طوقه جتی سوز بازان اولور ایسه بر آیدن بر سنه یه قدر حبس و یا خود بش التوندن الی التونه قدر جزای نقدی اخسذ اولنور

اون یدنجی ماده دولت علیه تک دوست و متغی بولسان حکدارانه طوقه لری نه الفاظ و تعیرات استعمال اولنور ایسه اوج ماهدن اوج سنه یه قدر حبس و یا اون بش التوندن یوزلک التونه قدر جزای نقدی اخسذ اولنور

اون سکزنجی ماده رذات و یا خود برینک افعال مخصوصه بیاتیه هتک ناموسی و یا کسر اعتباری موجب اوله جتی عز و یا تمم و افعال مخصوصه یسان اولدیغی بالکر تحقیر

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Cerîde-i Havâdis, "Mukaddime", Gurre-i Cemaziyelâhir 1256, Nr: 1, 1.

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Tercüman-ı Ahvâl, “Maarife Dair Bend-i Mahsustur”, 2 Zilkade 1277, Nr: 34, 1.

تصویر افکار
۱۲۷۸

ذی القعدة ۴ (صالی) ۲۸ شباط
(نوادش و معارف و افرات و افراستی غزتیسی) سنه ۱۲۸۳ (هیرت) نومرو ۲۶۵

هفته دهمی دفعه استانبولده طبع و نشر اولور. غزته خاھیسی بائجه قیوسنده در - معارف و امور خبریه اعلاتی مجانا باصلور. بریلانی ۱۶۰ آلتی آیلنی ۸۰ اوج آیلنی ۴۰ برنخه سی ۱۰ و پوسته اجرنتک بریلانی ۱۲ آلتی آیلنی ۶ اوج آیلنی ۳ غر و شدور.

خوارده خلیفه
پای تحت

(شرق مسئله سنه دایر برلایحه در)

کریده ظهور ایدن شراره اختلالک نأثریله یته شرق مسئله سی یکیدن علولنش وافکار عمومیتهک صدمه غلبانی دول غریبهک عنان اختیارینی اللردن آلدیغی جمته فرانسه وانکلتره و روسیه طرفلرندن باب عالییه بعضی خطرات غیر رسمی دخی وقوع بولمشدر. بوکا دایر غزته زده کوریلان اوراق ماریته نذرا دول مشارالیه دولت علیه چه بعضی اصلاحاتک لزومندن بحث ایدرک بوسره ده کریدک براداره مفرزه تخننده بولدیرلسی و صریستان دروننده اولان قلاع خانقانیته ده اقامه عسکر حقوقندن فراغت اولغیسی و خرسنیانلرک محاربه سابقه اثناسنده و بریلان مساوات فرمان عالیسی احکامندن تمایله مستفید ایدلسی خصوصاً برینی صورت مخصوصه ده توصیه ایتدکلی اکلشایفده در . حقوق ملل احکامنجیه هیچ بر دوات مسئلهک اداره داخلیله سنه دیگر بر دوات بحقی مداخله ایدمیه چکنندن و بوعدم مداخله اصولی بر قاج سنه دنبرو اورویاک اتخاذ ایتدیگی بولتیقه مسکیله برقات دها نأید اولدیغندن مواد مشروحه صورت رسمیده تکلیف اولغی لازم کلسه دوات علیهک مذاکره و مجاوبه دن یله استسکاف ایتکجه حتی اوله جفی درکار اولوب آتیق اورویا دولتساری خطرات دوستانه و نصایح خیر خواهانه نامیه اداره لسان ایتکده اولدقلرندن و بوا فادات واقعه لرینک قطعبا ردینه وقت و حال مساعد اولدیغندن

بالضروره لسان دوستی و ملامتله مقابله به مجبوریته حاصل اولمشدر . و واقعا فرانسه وانکلتره دولتری ممالک عثمانیهک محافظه تمامیت واستقلالنی منافع مخصوصه لری متفرعانندن عد ایش و معاونت فعلیه لریله سلطنت سنییه بی برخطا طریقه عظمادن خلاص ایدرک مسالک حرکتلرینک استقامتی اثبات ایش اولدقلری حسیله خلوص نیتلرده بتون بتون اشقیباه ایتک لازم کلسه ده هر ملت صالح ذاتیه سی البینه سائلرندن دها زیاده یله چکنسه و علی الخصوص تکلیفات واقعه دن خصم طبیعی اولان روسیه دولتی دخی حصه دار اولدیغنه بناء مسئلهک هر جهتی فوق الغایه دقت و اعتنالیله تحقیق و تشریح ایتک و امکان مساعد اولدیغی قدر حفظ منفعت و دفع مضرته چالشقی فرائض امور دندر . اوراق مذکوره ماللردن اکلشایفنی اوزره کورید خصوصتده فسادک سرعتله اوکی آله مامسی و بر قاج سنه دنبرو دوتنک اصلاح حالی ضمننده بوقدر مصارف اختیار اولغیسیکن اجنبی اشقیاسنک جزیره هر ورلرینک منعه موفق اولنه مامسی خصوصاً لرندن بشته دوات علیه بر قصور اسناد اولنه میوب بونلرا یسه نه اشقیایک برأت ذمتنه ونه ده اورویاک مداخلات واقعه سنه سنه اوله یله چکی نتیجه سنه اولان مضرته بتون سلطنت سنییه عاند اوله جفی میدانده و کرید خرسنیانلرینک یونان فسادندنبرو استقلال افکارندن خالی اولوب شهیدکی عصیان مجرد تحریکات اجنبیه یله وقوعه کلدیگی و حکومت علیهنده ایراد اولنان شکایاتک جمله سی منویات صحیحیه لرینک سزیه مدار اولوق ایچون میدانه قولدیغی اعتراف اولغیله ایکن یته مظفریت واقعه اختلالک اسباب معنویه سی ازاله ایدمیه چکنندن بختله عصالتک بعضی مساعدات ایله تطیب و تأیینه لزوم کوسترلکده و روایت واقعه یه نظرا هم دوات علیه و همده خرسنیانلره باعث امنیت اولوق اوزره جزیره هم مذهب لرندن بروالی نصیبی و بعضی نظامات مخصوصه تعینی حصول مقاصده تدبیر کافی عداوتلغیله در .

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Tsvir-i Efkâr, “Şark Meselesine Dair Bir Layıhadır”, 4 Zilkade 1283, Nr: 465, 1.

تصویر افکار

۱۲۷۸

ذی القعدة ۸ (ج ۵۰) مارت ۳ (تاریخ معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه) سنه ۱۲۸۳ (هجرت) نومرو ۴۶۶

هفته‌ده ایکی دفعه استانبولده طبع و نشر اولور. غزته‌نامه‌سی بیخه قیوسنده در - معارف و امور خیریه اعلانی مجانا باصلور .
ریلانی ۱۶۰ آتی آیلانی ۸۰ اوج آیلانی ۴۰ برنمخه‌سی ۱۰ و پوسته اجرته‌ک بریلانی ۱۲ آتی آیلانی ۶ اوج آیلانی ۳ غروشدر .

وقایه آسایش و نظام قضیه ملتزمه سنه بناء بو قاعده
خلافتده بولان غزته‌ل و رساله‌لک بتون دولت و عموم ملته
راجع اولان مضرتلرته‌ک منعی ضمننده مطبوعات نظامات
موضوعه سنه احکامی خارجنده اوله‌رق حکومته‌جه اجرای
معامله تأدیبه و اتخاذ تدابیر مانعه‌یه قرار ویرلشدر . اشبه
قرار صورت موقته‌ده اوله‌رق استلزام ایدن اسباب ایله
برابر بر طرف اوله‌چسدر .

قیودانلق خدمت جایله‌سی کماکان دولتای هم‌سایک
امر قوماده‌سی اداره ایتک اوزره ترسانه عامه‌ک کافه
امور مالیه سنه تسویه‌سی بو دفعه اشکبل بیوریلان
امور بحریه نظارتنه حواله بیورلش و اشبه نظارت دخی
با اراده سنه خزینه خاصه نظری دولتو حتی پاشا
حضرته‌لرته
موش قائمقاملقی بمن متصرفی سابق سعادت‌تو علی باور
پاشا حضرته‌لرته توجه بیورلشدر .

بوکیجه داود پاشا اسکله سنه واقع کورکیجی باشی بحله سنه
امته‌کری مجلس رئیسی احمد افندیک خانه سنندن آتش
ظهور ایدرک خانه مذکورک کوچک برداره‌سی قورتیلوب
باقیهی محترق اولشدر .

(معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی جانبدن نشر اولوق اوزره)
(ورود ایدن ورقه‌لک صورتلریدر)

جناب حق الی الابد شرفیبرای تحنکاه خلافت و رونق افزای
دبیم معدلت بیورسون ولی نعمت بیختر شهریار مالک پرور
وشهنشاه مر احکستر افندمن حضرته‌لرته‌ک بلا استثنای
وقایه آسایش تبعه حقه‌ده اولان نیات و افکار سنه جناب
پادشاهیبری ممالک محروسه شاهانه‌لرته سعادت بحال عمومی
تأمین ایدن تنظیمات خیریه اصول بحاسن شمولک هر طریقه
کوسه‌تزدیکی ترقیات و اصلاحات نافعده مدار استکمال
اوله‌حق قواعد جدیده ادابده تأمینی اقتضای ایدر بکنندن

حوادث اخلییه

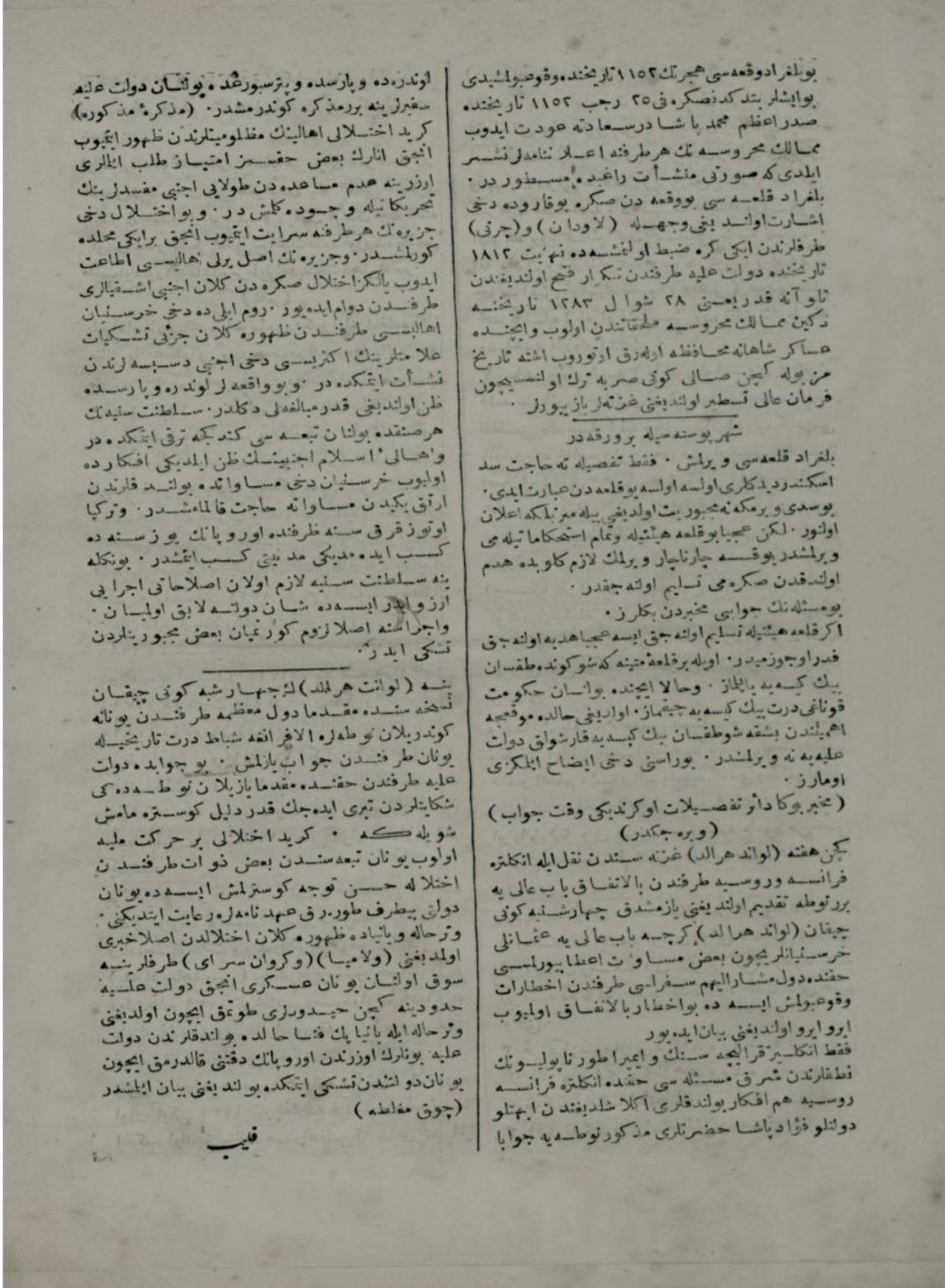
نو پای تحت

(معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی جانبدن نشر اولوق)
(اوزره ورود ایدن ورقه‌ک صورتلریدر)

اعلان رسمی

در سعادتده السنه مختلفه‌ده طبع و نشر اولوقه اولان
غزته‌لک برطاعت برمدتنبهرو اتخاذ ایش اولدقاری اسان
و مسالک وظیفه‌لرین اولان تهذیب و اصلاح اخلاق
مرکزندن جبهه‌رق و منافع عمومیه ملکته مغایرت اصلیه‌سی
درکار اولان افراط و تفریط و ادب‌لرته کدوب و چوق کره
اساس دولت حقه‌ده بیله زباندراقل ایتک درجه سنه قدر
متجاسر اولوب بشادقاری و ثروت و سامان تحصیل ایتدکری
ملکت حقه‌ده سائرلرته‌ک وقوع بولان اعتراضاتک دفعه
چالشه‌لری لازم کلور ایکن خصمه‌یه آت فساد اوله‌رق برطاقم
افکار مضره و حوادث کاذبه نشر ایتدکه درل . بو مقوله
مطبوعات و اوراقل اصلاحات و ترقیات عمومیه مدارکابسی
و حکومته‌ک حرکاتی حقه‌ده بیله فائده‌سی اوله بیله چکی
ملاحظه سنه دولت علیه بولرک عنان افکارینی برمرتیه
قدر اطلاق ایتک آرزو سننده بولمغه برابر غزته‌لرک عات
غایبه و امور بیت خیره‌لری تألیف افکار و منافع خدمتی
اولدینی حواله بر چوق اراجیف و اکاذیب ایله تحریف
اذهانی و نهایت الامر بین الاهی مخصصه‌دی مستلزم اوله‌حق
بر بوله‌کنارته نظر بیقیدی ایله باقلدی منافی و طبقه حکومت
اوله جندن و شو حالت طرف سلطنت سنه‌دن اصلاح
احوال تبعه و ملک و استحصال اسباب ترقی و معمرورت
ضمننده هر وقتدن زیاده بذل جل همت بیورمقده اولدینی
اناده ظهور و جریانی برقندها باعث آسوف بولدیقتدن

Muhbir'in Kapatılmasına Neden Olan ve Belgrad Kalesi'nin Sırlara Teslim Edilişini Haber Veren Yazı

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Muhbir, "Şehir Postasıyla Bir Varakadır", 2 Zilkade 1283, Nr: 31, 4.

مخبر

مارت آفریجی   شباط   * (بازار) *   سنه   ذالحمده   نومرو

۱۰   ۲۶   ۱۲۸۳   ۳   ۳۲

بوغزته هفتده دوت دفعه جیمه جق معارف و حوادث داخله و خلاصه بولمقدن بحث ایدم جکدر امور
نا فعه و خبریه بحساب نابصیلوریش سطر او اعلاندن اون غروش و زیاده اولدینی حالده بکرمی غروش ائدجقدر
برسنه لکی (۱۵۰) الی آلمنی (۸۰) اوج الینی (۴۵) غروش بهر ائدجدهسی (۴۰) بازاریه در طله سهره
ایچون برسنه لکه (۳۰) غروش بوسته اجرتی ضم اونور محمل اداره سی استانیولده چیچک بازارنده جمعیت
علمیه عثمانيه کزنده در

(اعلان)

اولجه دخی اعلان ایتدیگمراوزره اوکزددهکی بازار ایتدی
کونی ساعت سکزده طویدن ائنه غزته سی المش اولان
ذوات حقیقتی دعوت ایدر زقاج غروش برکیش و تقدر
غزته کبر و قلمش حسابنه باقلم . ائک اوزرینه باره
کریده نصل کیده جک و توجه له تقسیم اولدجق اتفاله
ایجابنه باقلم .

(شهر بوسته سیله برورقد در)

(بوورقه مائده رسمیه (لاتری) غزته سی دخی برتد
نشر ایتددر فقط بودها کوزل اولدبغندن صاحبته
دعا و تشکر اونور)

(ملل مختلفه عثمانيه ک احوال حاضره سنه)
(متعلق بعض اولیجدر)

هر انسان بیورکه نوع بشر جیمه سزیشایه من
ادراک ایدر که جمعیت ده اتفاق ایله دوام ایدر . اتفاق
تسبیح دانه لری کبی متفرق برچوق جزئیک منفعت
ایلیکنه باغلا تمسبیه اولور و ارتباط سز چرؤلر باصتبه سز
تخته حکمتده در که بل الور بل المزسه ابل الور کتب
ادبیه ده یا زیلان تمثیلاتنددر که بریوک اور مائده
برقورد وار ایشیش او کوز بو اور مائه کلمه سز
قورد بو شکارلری کور نتیجه هممان برندن . جبرایوب
اوزرینه حمله ایش لکن او کوزل متفق اولمغله
براغوردن مقاومت ایدوب قوردی او رتایه الورل
و بویتوزرله خرد و خاش ایدر و جسدینی بی روح
ظن ایله براغوب اولمغه مشغول اولورل بروقتدن
صکره قوردلک عقلی باشنه کلوب ایتدی خطای
ادراک ایدر و بیک کمره بشیمان او اور عاقبت شویله فکر
ایدر که مادامکه بو اوکوزل بیننده اتفاق باقیدر بونلره
مغزفر اولیق قابل دیکدر اگر مقصد ائیرک لذتی ائدیله

شیرین مذاق اولیق ایسه براز صبر ایتک اولان کئندیلرینه
روی اخلاص کوسه . قوب بینارنده اتفالی بوذوق
لازمدر اوستاقورد بوید بیره ذهنجه قرار وروب یواش
یواش اوکوزره تقرب ایدر وانلره ائیت و برک ایچون
برمدتله یا نلرینه صوفیوب کو باکچنده ایتدیکی
قصوردن حالاندم و محبوب کبی کئندی حائده
اوصلی اوصلی ماوررو اوکوزره ده حقیقه اینسانق
کلور و نه سبایت برکون یا نلرینه صوفیوب برادرل
بزجهله من جناب حنک . مصنوع بدقدر نبوز بربرینه
سوه قصده ائک شمارتوت دکلد رکچنلرده بندن
ظهور ایدن فعل ناشایسته دخی اختیاری اولوب
بالکه مبتلا اولد بقم صرعه هائیک ارا ائده طومسبیه
حاصل اولان ایدر کرم ایدوب بوعدری قبول اید بکر
و بوندن بوبله قرتدش کبی بشایلم سزه بواو رمانک
ادلا اولتلاقلم بئی کوسترهیم . و باقی عمر منی سعادته
کچره لم دبه رک اوکوزلی قاندرر و اختلاطه بانلارل
برکون اوکوزل بری نهمسایانه کیدر قورد بریکلره
در که آه برادرل بیانده فلان صاری اوکوزدن هیچ
مأمول اولمان بر قساحت ظموره کلدی تعجب ایتدم
و مقتضای اخلاق سزلی خبردار ایتکدر اوکوزل بمقوله
قباحت اولدینی صورارل قورد جواب وروب
صاری اوکوزدونی کون او رمانک کئنده برچقیبی
ایله اقردی ایدردی بنده خفیا دکلم چقیبی بوئی
باغلابوب کونور مک استدی بودیدک بندن نه حاصل
اولورک اوکوز چفته قوشلیم بوراده دوت دانه
دها ارقداشم واردرالم بندن زیاده قویدرل سز برکیجه
برقاج ادم ایله براز او رخان کوزر اولان برده بزی
باصدیروبو اخبارمه مکافه بئی آزاد ایله چقیبی اووزه
راختی اولدی و صاری اوکوزل مقصدی غالباً سز

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Muhbir, "Milel-i Muhtelif-i Osmaniyye'nin Âhvâl-i Hazırasıdır", 3 Zilkade 1283, Nr: 32, 1.

Gazete 8
Utarit'in Mukaddimesi

Kaynak: Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, Utarit, "Mukaddime", 10 Muharrem 1284, Nr: 1, 1.

تَرَکِی

<p>بیوک شخصی ۱ غروشه وکوسی ۲۰ یاره دز پوسنه اجرتنک پرسته لکی الی غروشدر</p>	<p>۱۵۰ ۸۰ ۴۰</p>	<p>بریهچی الی آلیغی اوج الیغی</p>
---	--------------------------	---

◉ منافع شرقیه وامور دولیهیه دائرترك قرینه سیدر ◉

(میلاد ۱۸۷۰)	(هجرت ۱۲۸۷)	(نومرو) ۴۳۸	(تاریخ) ۳
اگستوس افرنجی ۲۹	اگستوس ۱۷	بازار ایتسی	جمادی الاخره

بوغزه جمع و بازاردن بشقه چیمک بازارنده جمعیت علیه عثمانیه مطبعه سنه هرکون چیمار منافع عامه به معارف و ادبیه متعلق آثار ایچون صحیفه هر زمان ایچقدر

وسائل و وسائلك الدن بر اعلمائسنه دخی علی قدر الامكان نشیندن کبرو قالمشیر یعنی دولت علیه تک یا لکن کند و منفعتلرنک دوام و بقا سنه یاردم امد به جک پرم نیده قوت و نیکنده نائل اولسنه مساعده اله اهل بیزک درجه احتیاجاته کوره لازم کلان زینت مادیه و معنویه سنه دائما بر خاله هاله بی در پیش ایدرک سد چیمکه بولمشردر لکن معلومدرکه اوله جک فارشوسته طورلمز دولت علیه من بو قدر مشغول آراستد رشمنا علی انهم ینه هر دلو ترقیه اساس اوله یله جک اولان بعض تشکیلات جدید و اصلاحات مفید ددن آن بان کبرو فالسوب هم امور مایه سنک بر بیوک اساسی وضع اله نحر بر املاک و نفوس اصولی اتخاذ ایدرک واردات صحیفه سنی و واردات مذکور تک مایه القیامی اولان نفوسنک عددینی تعیین و تحدیده مباشرت ایش هم امور اداره تک حسن جریاتسنه مدار اولان تدابره بر استقامت و اصابت و بر مک و اصول اداره تک هر صنف نیه دولتک معادن و رفاه حالرینی مستلزم بر مرکز مسند و مینی بولندی یعنی تأمین اله ملل ساره نیکه عینی ملت حاکم اسلامیه کبی ذی حقوق و منفعت طاند قلمرینی و محافظه حقوق امریده سارک حایه و نصاحیه محتاج بولند قلمرینی یلدیررک ملل مختلفه عثمانیه بی بکدل و بکیهت ایدوب هرکسه حسن معیشتی بر نمدن جستجو به دلیل اولق ایچون استانبولده شوروی دولت تشکیل یورلمش و استانبولدن بشقده هر ولایته دخی احقاق حقوق ماده معتام سنک محور لایقنده جریایچون محاکم تنظیم و اصلاحتد صرف نفیقه اهتمام اولوب و بوند ماعدا دولتک محافظه شان و شوکتی و اهالیکن حصول اتمینی ایچون دخی کرک قوه بر به کرک قوه بحر به سنک آن بان استکمال تفصیله تزیید و توفیرنه چالیدی

مجلس کبر معارف اداره دائر سی اعضاستندن عزتلو مجید افندی به رتبه نایبه صنف ممتازی اداره مذکور اعضاستندن عزتلو سلیم افندی به رتبه نایبه صنف ممتازی اداره مذکور اعضاستندن عزتلو اراستوقلس افندی به رتبه نایبه صنف نایبی اداره مذکور اعضاستندن عزتلو سبخالوفسکی افندی به رتبه نایبه صنف نایبی مجلس مذکور دائره علیه سی اعضاستندن عزتلو محمد شوق افندی به رتبه نایبه صنف نایبی دائره مذکور اعضاستندن خوره سانجی زاده عزتلو مقابلی افندی به رتبه نایبه صنف نایبی دائره مذکور اعضاستندن عزتلو قسطنطیندی افندی به رتبه نایبه صنف نایبی دائره مذکور اعضاستندن عزتلو فار دیس افندی به رتبه نایبه صنف نایبی توجه یورلمشدر

(عومی بولشقه و ترکستان)

برخیلی مدته تبرو اوروپا دولتلری بیئنده اتخاذ ایلش اولان موازنه بولشقه اصولی بر طرفندن اقطار شرقیه تک هر دلو تعرضات و تعدیلات مادیه دن محافظه سنی موجب اولقده ایسده دیگر طرفنده ترقیات معنویه دن محروم و بری فلسفی مؤدی بولقده ایدی بواصول مرعی الاجرا طوتان دولتلر موازنه بولشقه به دولت علیه بی بر نقطه توازن اتخاذ ایشلر ایسده بولشقه تک درجه اقتدارینی دائما بر حد معینه طوتقه لازم کلان

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Terakî, "Umumi Politika ve Türkistan", 6 Cemaziyelâhir 1287, Nr: 438, 1.

(بصیرت)

۲ صحیفه

اوجینچی سنه

شمد بکی بولسد یفی حال فلا کتر د سی بوندنصرک حسن حرکتدن ایرلما مقلفه بیسوک بر عبرت وضمانت اوله جغنی علا وه ایرلم موی البهک شو حرکتلری اوزرینه کمال شرم وحجاب جهنبله بولدن زیاده تحریر بحال اولوب جاهلک کندوسته ایندیکنی عاقل اولانلر دشمنه ایتمه چکنی بیان ایله اکتفا ایدرم (طوغریسی شیخ موی البهک شو حبت ابوتی تشیح و مخدومی غازی موی البهک غیرت وطنیدی تدیح اولور)

•••

۵۷۸ نومرولی بصیرتده مندرج تلبهات رسیده غزتهلریک بولدن بویه امور مذهبه وسأردن بحث ایتملری امر و اخطار بیورلشیدی ائدن صکره غزتهلریک صاحبی مطبوعات مدیریت بهیسی طرفسندن دعوت اولنسدرق اولاردن دخی غزتهلریک اصل مرجعی دیک محله کیدیلوب محل مذکورده ترک غزتهلریک بعد ازین حرف و صنایعک ترقیائندن وشرکتلر و قاریققر و مجور بوللری کبی شیلردن بحث ایدرک احوال عومیده و بولتقیه وسأر بیه دارششق ششفه ایتماسی شفاها دخی تلبه بیورلسی اوزرینه غزتهلریک صاحبی بوکی شیلر عثمانلو مطبوعاتک بولدن بش اون سنه اولکی مبعوث عننی اولوب سایه ترقیات وایه جناب ملوکانه تدیوت وسعادتک نه بیه موقوف اولدیغنی چوققلری وارنجیه قدر هرکس ازیرلش کبی اکلا یوب الحاله هذه غزتهلریک احوال عومیده دار محاکم کیکلکده اولدقلرینی ومع مافی غزتهلریک صرهمی دوشدیکه ثروت وسعدت ملیتک اسایندن دخی بحث ایلدیکنی و ملکتمزده غزتهلریک چیسار مقدمه بولان اجنبیلر افکار ومطالعانی کمال درجه سر بیستانه اولدق انتظار عومیده بوقیدقلرینی درمیان ایش وشوافاداته مقابل « نلراجیبدر بوللری ترکردن انجیق یوز یوز للی نفر کسه اوقور ینارین سز اجنبی غزتهلریک یازدیغنی بندلری ترجمه بیه ایدرم سکر زرا انلرک مخاطبی بشقه سزنیک بشقه در « جوانی الدینی وبوامرک خارجنه چیققدیغنی حالد غزتهلریک موقفا تعطیلی مقرر ایدوی اخطار اولمش بزم ایسه بوامر وتبیهک خلافتنه حرکت ایتمک دکل

خاطرمنزه بیه کنورمه چکر درکار بولمشدر « فقط ترقیات ملیتمن ظن ونضمین ایدیلان در جهنک بر قاج مرتبه دها بو قاروشنه وارمبیه خلفین غزتهلریک بو کونکی حالیه دخی اکتفا ایدمه بولرک بولنرک غزتهلریک دنیلان شیدن انتظار ایدیلان فوادی بحقق مفید اوله بیه جک بر در جدیده و صولنی بکلمه کده اولدقلردن شو صورتله یعنی ترقیات ملیتمن بولرک بولرک جدیده وصولدن ناشی کندیزی بخیار عد ایتمکده وتبیدلات اخیرتک بدایتنده حریت مطبوعات ایچسون نظر ممنونیت وشکرانیه کوریلان لطف فوق العاده غزتهلریک خلقمن جهه ارزو اولنار در جدیده وصولنی تأمین ایدرک ایتمکده امیدوار اولقد ایدرک

واقعا بودفقد برمنوال محرر تلبهات اکیده ایله غزتهلریک بر در جدیده قدر یازوب ایلروسنه وار بیه مبعوثی ایستتلیشی ذکر اولنار امیدک خلافتده برشی اولقه رار کرک اولکی لطف ومساعده و کرک شمدیکی امسالک ترک غزتهلریک ماهیتی وعثمانلو خلقی ایچون غزتهلریک درجه همتی هنوز تقدیر بیور بیه مامسندن ایلرک کش اولسی فرض واحتمالک مقارن صدق و صواب ایدوکنسده بزخی متردد چونکه اهالیلریک افکاری هنوز درجه مطاوبه تعدیل اولنمدیغندن بوقدیرد وقت مرهوننی بکلمک ایجاب ایدر

اوت ایجاب ایدر فقط سر بسنی افکاردن بالکر ترک غزتهلریک محروم ایدیلرک سائر غزتهلریک بو محرومیتدن مستنسا طونلری دخی تأثیرسن قائلن ایدرز زرا انسان همه حال دوشور که حکومت سنیهلک بو مجموعتی بالکر ترک غزتهلریک حصر ایتمی نه مقصده میندر اگر ترک غزتهلریک اختراز ایدیلور دنیه جک اولسه ترک غزتهلریک هیچ بوقت اولان هرالدک ککسن کون ذات سامی حضرت سر عسکری حقتده تقوه ایتمیکی ترهات کبی برشی قبول شو بیه طورسون بوی اجنبی غزتهلریک ارتکاب اندیشنه دخی راضی اولیه چقلری حکومت سنیهلکده معلومی اولق لازم کاور

پک اعلا شو ایکی غزتهلریک (بصیرت حقایق) وجودندن نه مضرت کورلمشدر بولر

شمدی بقدیر نه یازمشدر نه دیشدر که بولدی بویه لسانلری قیصه طوموسی تلبه ایدیلور بولر محاکمات فکر یه سنی حکومت سنیهلک بالکر اجرات حسنه سی موازته سنه حصر ایش اولدقلردن عجب ایستابان شی بومیدر! واجنبی لسانلریه یازیلان غزتهلریک ایستکلرینی یاز بوللری مساعده سنه مظهر بوللری قائلرینی همان حصراً علیهم سنه استعمال ایتمکده بولدقلردن نسات ایدیلور ؟

مرجع مذکورک « اجنبی غزتهلریک ترکلردن بالکر یوز للی کبی اوقورده در دکلرینه کوره غزتهلریک ترکلرک اوقورمده بوللسی فنا کورلدیکی غزتهلریک بر اختراز وار ایسه اواختراز دخی ترکلردن دیک اولدیغنی اکلاشیه بیلور ایسه بز بونی دخی اکلامی ایستیز چونکه ایسوم هبات عثمانیهدی تشکرل ابدن یکر می بشدن متجاوز مللرک رابطه اتحادی ترکلر اولدیغندن اگر حکومتک شو تلبهاتی صحیحاً بویه بر اخترازدن نسات ایلدیکی حکم ایدیلور ایسه صکر کیمدن اختراز ایدیلوب کیسه اعتماد ایدلسی لازم کاور ؟

خیر بز بونو قیغنی خاطر کاورمیز و کاورمیز و کاورمیز چونکه بورکز الو برمز که حکومت سنیهلک روم و بلغار وارمی غزتهلریک زدن دها زیاده ایتت ایتمکده بولدیغنی کندی اغز بویه تسلیم ایدلم

هر نه حال ایسه بز منسوب بیه مقنر اولدیغمن دولت علیه و ملت معظمه عثمانیهلک منافع مخصوصه سی خلافتده بر حرف بیه قاه الماس اولدیغمن کبی بولدن بویه دخی شو مسلکمردن عدول و حکومت سنیهلک بودقعی امر وتلبهاتده بوقیق حرکتسده قصور ایتمیز فقط شونی دخی عرض وایاندن چکنز و کبرو خودمیز که ویریلان مرجع مذکورک شو امر شفاهیسی اگر حکم نظام برینی طوته جق ایسه بویه حکم نظام صورتسده اولان امرلک خصوصی اولیوب عسوی اولسی اقتضا ایدر زرا بر حکومت مستقله داخل دایره حکمرانیسی اولان مجلارده اوراق حوادث طبع ونشرین کلیاً منع ایلدیکی حالد هیچ رکیمه دبه جک

İbret'in Kapatılmasına Neden Olan ve Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre Adlı Tiyatro Oyunu Hakkında Yazdığı Yazı

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, İbret, "Tiyatro", 2 Safer 1290, Nr: 127, 1.

İbret'in Kapatılmasını Haber Veren Yazı

مطبوعات اداره سندن کلان امر مخصوص صدر

فی ۷ صفر سنه ۱۲۹۰

فرزیه قدم و نظایف عمومه نافع حواری و مباحث ایه مشغول اوابق قضیه سی ایکن عین فرزه ستنک ملودینی مسلك شخصیات ایه اوغراشقی و نظامات و اجراءت دولت تاو بلامت خود سرانه ایه تعریض و قواعد اساسیه حکومته فارسو نثر مطوعات ایه اذهان ناسی تغلیط ایکندن عبارت اولدیندن الغامسی زوی بر قاج دفعه تحقیق ایش اولدینی حالده مجرد حکومت سیه ناک مطوعات حقیقه درکار اولان افکار ترقیات پروانه سی اثری اوله رق اصلاح طور و مسلك ایتمسینه انتظارا کاه تعطیل و کاه تنبیه ایه اکتفا ایلمش ایدی . بومعامله احتیاطکارانه انبیهنی موجب اوله جتی برده بالعکس مسلك متخذنده اسرارینی منج اولوب بوزکه ۱۲۹۰ نومرولی نسخه سنده ونوری امشاسیله ۱۳۶ نومرولوسنده یازدینی مقاله ده اصول حکومت سیه ایه قابل تألیف اوله بجهتی بر طلق تجاویزات تجار سرانه بی شامل مطالعات درج و تحکیمه ایکنک درجه سنده قدر کنش ولدینغه و ۱۳۰ نومرولی نسخه سنده سی ایکی امضال ورقه عنوانی مقاله ناک خنامه سنده استعماله جرأت ایلدیکه تعیر هندن حرکتی صریحاً تعیین ایش اولوب بوزله بر غرضه ناک بقاسته ایدد محاذیر ملکیه مسلم بولدیفته بنده بروجیب قرار نامه تاریخ اصلادن اعتباراً کلاً الفاقه ایشدر .

ترجمان دیوان همایون

شعدالله

فی ۷ صفر سنه ۹۰ و فی ۲۴ مارت سنه ۱۲۸۹

عمومه وداع

عمومه وداع

عبرتک مباحثی عمومه ناطعی ایدی ؟ دکایدی ؟ نطساره تعریض می ایندک ؟ یا خود نظاماتک مرجع نفسی اولان شورای دولتک حکمنی می استسما ایلدک ؟ شخصیات ایه یز ایستیه رکنی اوغراشقی ؟ یوقسه کوردیکر تضییقات و تعریضات اوزر بندی مجبور اولدق ؟ نرانه من کوره اراده مخصوصه جناب پادشاهی ایه اشاره باشلاقدن مسکرم اشخ مجازات اولان برآی تعطیلدن بنده بمعامله رسیده کور مامش ایکن حکومت سینه چه ایکنچی دفعه منهم کور ایدیکهی زمان بر قاج تعیر ایه بر حکایه ایچون بون تون الفاسته کویلیک امثال و قعالبه متاسییدر ؟ دکایدیر ؟ تیردالینی تعیر ایکنک افکار عمومه ناک حتی اولدیندن یز اولوده برشی سونلکه لزوم کور بوز .

بالکرت شوراسی بیانه مجبور . مادام که مطوعات نظامنامه سی اجراء ساقطدر . و مادام که حکومت سینه ناک فرزه لجه آرزو ایلدیکه اسان و مسلسکی کشف ایکن قابل دکلدر . ارده عبرت کپی محب وطن و یلر فدا ترقی اولان وسائط انتشارک بر تضادف و بار باکلتیق اوغور بندن اوله ناسی ملییحی کور بوز .

ایشسته عبرت و ملتیورلک بولنده محو اولجه بندر ایت ایدی . عاقبت بر کوشش کویته چکا دی . یاس یوق . دنیاده کیم قالش ! نه یاق اولش ! باشسون وطن .

علکسان سرفیان

بختینه ۱۷ آغستوس

۱ نومرو

دور

۱۲۸۸

بومى شىخه

پر نىفدىسى ۱۰ باره به در

مطبعه و اداره خانه سى بك اوغلىنده بولك
چاده ده ساچوبولونك چارشوسنده
نومرو ۱۳

سنه لىكى ۱۰ القى آيلنى - ۵ اوج آيلنى ۳
مجدديه اولوب بشنا آتور . پوسته
اچرى بشته

حوادث بولتبقه انبيات اطائف ذنون مابه و امور تجارته بن بخت ايدر

﴿ مقدمه ﴾

طرف دوندن آلدنم مساعده اوزرته
بو غزته بي طبع و نشره ﴿ بسم الله ﴾
باشلام مسلكمك و وظيفه مك
ندن عبارت اولديغى زيرده كي بند
مخصوص تعين ايده چكدر
توفيق حقه مظهرتم رغبت خلقه
نائيتك و ياخود بو آنك موقوف عليهي
اوله حق اعتقادنده بولنديغدن برى
حقندن و ديكرى خلقدن يعنى ايگىسى ده
پردن استداما اتمكده يم
{ احمد مدحت }

﴿ مسلك و وظيفه ﴾

بر آدمك نه مسلكه سالك اولديغى
و كنديسى ايجون نهى وظيفه ايدش
بولنديغى واقعا صورت حركتله تعين
ايدر . آتبق اول صورت حركته
دقت لازمدر كه بو تعين حاصل
اوله بلسون .
پر غزته ايسه اولجه نه مسلكه
سالك اولديغى و كنديسى ايجون
نه وظيفه تعين ايلديكى قارنلر نه
كوسز بيلدر كه مؤخرأ اومسلكدن عدول
واو وظيفه نك اجراستنده قصور ايدر
ايسه قارنلرى كنديسى ميسول طونه
بلسونر .

ايشته پر غزته ايجون ده ايلك
نومروستند. كندى مسلكنى و وظيفه سنى
ميدانه قويمى بوندن اوتورى لازمدر .
اتبق بعض غزته لارده كورلدىكى
وجهه ايلك نىغده و تعين مسلك
و وظيفه اثناستنده ولو بالالزام ولو
بلا اختيار عهده سندن كده ميسه چكى
وياخود اجراستنده سال وزمان مساعده
ايتدى چكى شىبارى دردهنده ايتك صكره
ميسوبى مستنزم اوله چقى جهتله
پر غزته كندى و وظيفه سنى تعين ايدر
ايكن بيامه چقى برشى زهار و وظيفه سنى
داخلته صوفاه بيلدر .
ايدى بواحيياط نظر دفتر اوكتنده
بولنديغى حالده مسلكرى پر وجه آنى
ارائه و وظيفه مرنى تعين ايدوروز .
شوله كه
غزته مرنك برنجى مرتبه ده الزام
ايدى چكى شى هج پر وقتنده افراض
شخصيه به معلوب اولماق و بيان
افكار ايدى چكى شيلره حساب درونى
نه ايسه آنى طوغز بندن طوغزى به
اورته به قويمقدر .
واقعا بو مسلك غايت كوچ طن
اوتور بر مسلكدر . ايتقى پر بو مسلكه
ساووكده دوام ايدى چكى اميد
ايدى بيله بوروز .
بوسلكدن بى آرمغه چالشمه
چالشمه طبيعت زمان ديدكلرى نازلم
چالشمه چقى ؟

پر او خصمه (صالط بزم خصم
دكل آ؟ خيك كال عجز و مسكنيله برابر
ترقى به تسته لب اولان فوجه رحمتلى
دوات و ملتى شرفيدن منع ايتقى جهتله
بون عقاللرلك خصمى بولنان اودوشته)
مقابله ايجون دى حاضرلا نىغده پر
حاضرلا ندى و بولنى دى بولدى .
بولديغى بول شوكه بوگون الزام
ايتقى اولدغى مسلك سر بستانده
كنديره تعين ايلديكى و طائف بي طرفانه
ايله كيدوب طور ايكن يارين اولطبيعت
زمان ديدكلرى شان او كره مد
چكه چك اولور ايسه « بولز قياتدى »
ديه كيو به دوغك و ياخود آنك تعين
ايتك ايسنه چكى ديكر بر بوله ايتك
بزم ايجون محال ايدر محال اولوب آكر
اوسدى اقتضاه موفق اوله م ايسه ك
اولدغى بزمه پانسوقف تا ديكر بر
طبيعت زمان ..... اومانسه بي
فالدريجه به قدر بكايله چكر .
مسلكرى لايغله تفهيم ايدى بيلك
ايجون سوزى پاز ده ا اچيغده
و موصفجه سويلك مجبورين ايتنده
بولتوروز .
مشلا پر بوندن پر سنه مقدم
چيغش اولديغى ده . كنديره پر مسلك
تعين ايدى ايلك و اومسلك اقتضاه چيد
ولايات اصولنى موافق حال و مصلى
كوره ايلك بوندن اوج آى مقدم
بولوز اوستونده كوردى كر مانعه دن

نومرو ۳۱	بدر	۱۰	صحنه ۲
<p>بلك چوق سياحتلر و يره رك و شرق احوالنه دائر برطاقم افكار و مطالعه ائده بولنه رق افكار و مطالعات ذاتيه سي اوزرينه محرز مومي اليه ايله اكثر يا مباحثه ائتكده بولان برانكيز اخيرا وقوع بولان ملاقا ائده مدحت افندي ايله سبقت اي دن مشافهه سي كندسته خطابا بره كوت طر زنده قلمه آله رق اداره خانه مزه كوندريش و مكويپ مذكور «عثمانلوك دوستي» امضاسيله مضى اوله رق اتحاد اسلام حقتنده صحيحا بعض خصوصات مفيدة و مستحسنه ني حاوي بولنش اولد بئندن هيئت تحريه طرفندن ترجمه ايدلمش و يازكي نسخه مزه درج ايدلمسي قرارلشد ير ائمشدر</p> <p>لايحه دن مابعد</p> <p>ايش كوله ماده سته انتقال ائتمه احوال عاليه خير كيتان و حقيقتده طوائف اهم مالك رفعتك احوالنه في الجملة واقف ايند ديكرلر دن اصلا خبري يله اوليان بعض سكوته بئتك ظن و قبائلي كئي صورت غير مشروعه تحت الظهر استعداد اولمش اولوب بدايئي تعيين مشكل اولان بر زمانه نيو قرنا بعد قرن ابا عن بعد كرك ارنا و كرك شراه استغنائق شاع ايله انتقال و اتصال ائتش ملك مشر و عطر يدرو بونلرك اداره و استخباراتلري حقتنده دخي بصفت و حقايقته موافق اؤته دن بو بئتلرند بقاتون وقاعدلري موضوع بولئمشدر . بويه بر ملك مشر و عطر بئي يعني بقية مدارع شيرلي بولنان كوله بئي حكومت اللزمن الزنده يغنه بوزيسك مهاجر بئي اغلادوب سزلاميه چغنه ايندري بك وائق و كاملدر</p> <p>خلاصة كلام صاحب بئلك و بئلك مالك تصديق اينديكي وجهه الي سئديه قريب روسيه دولت قويه السوكسته قارشو كوكس كروب خلافت كبراي اسلاميه نامندا اوله رق حساب سزجان و يرمنه نايئسز قان دو كشر و نهايت محافظه دين</p>	<p>زهى غرايت ! مطبوعاتك نه سندن قورقورلر . برغزته به « قبان » ديدلر ده قباندي مي ؟ مخالفتي ايندي ؟ بافكر عهته . مالك طرف حضرت پادشاهيدن عفو و اطلاق بوزلنه ده مدتدن اول چيتمه باشلادي . ايش بويه اولدندن صكره غزته لر چوغاسون . غزته لر چوغاسونكه بوندن ايكي يئق آي اولكي حكومت كي حكومت دها كلورسه بول بول قبايه يله جك قدر غزته بولسون . اوزمانكي حكومت قبايه بئلك ايچون بويه بويه اون درت غزته بويه بئلسيدي . غزته لر چوق اولوب ده ايكيوز اون درد بئي قبايش اولسيدي دهاشانلي اولز مئدي ؟ اوه يازب سكاچوق شكر ! باق باق نه قدر طاني لقردي سويله بليوز . بوندن ايكي يئق آي مقدم برغزته ده يعني انظار عومه مواجهه سئده دكل كئدي تاغئنده و بلكه رؤيا سئده بو قدر حرمت لسان ايله سوز سويله جك بئكت كم ايندي</p> <p>شكر ايدلم . شكر ايدلم . دوران دور عرافق سئده افئالدين بدر حرته بول وردى . آرزومنه اينسه ميدانه قويلم . آي آيدن حساب بللي يا . لسائره و صورت افاده مزه دككل آرزومنه بر سهو بوزارسه حكومت ايچم ائسون اولوجهله چائشدم . سهو بوز چقارده ايچم اونوز ايسه حكومته طار ايدلم . چونكه غرضتم يلكر عثمانلوك سعادتدين عبارتدر . هيز سعادت سلامت شوكت و عظمت عثمانيه سي استيبورز . بويلايه زم صورت تصور بزمده طاشقئلق وارايسه حكومت طرح ائسون . آئده نقصان وارايسه براكامل ايدلم . نقطه مطلوبه به وصول ايچون هم « يئشاق عثمانلور » دهم . هم چائشدم . هم چائشدم بلكه مقدر اولد بئز ايچون شكر ايدلم .</p> <p>اتحاد اسلام حقتنده احمد مدحت افندي طرفندن قلمه آله رق درج ايدلمش بولنان بربند اوزرينه شرقده</p>	<p>« دوستلر يمز دن بر ذاتك شكرانه سي » يارب شكر ! پراز نقش كنئشور . چلم بر يئق ايكي سئد نئري چكديكمز نمایدی ؟ بئكن غزته احداثه اذن و رمز لر موجود اولانلري ده برر بو غمچه چالسورلر ايدى . هر كسك كوني بر حقايق ايله بر بصيرته قائلدي . وزنلي موزونلي بلانلري صدره شفا و بره جك ايدى . شفا شويه طورسون علم صدر عئله آرقالدي ككه هلاك اوله جق ايدى . اوزمان بصيرته يازي يازان بولسا نئز طاراسون اما (موقفت مخصوصه) نئدي دخي طابئي قاچر مشيدي همت مخصوصه حضرت پادشاهي عمر سيله ميدانه كوزل رد و تاغز اولسدي غزته لر بزه دن بخت ايدم چكدي يله ميز . هله رك و برسونكه الله بويه بر دغلمز وارايديه تعجب يلاوي كي ائصديوب ائصديوب بوزم انلري صوقارلدي . اوه يازب شكر ! هله افق رقبندن (بدر) حرمت باش كوستردى . جهاني ضباي سئين اطبقيله روز روشند چوردي . قولاق بزم حرته طولور برك لسانه كئوردكي سئري ايشيده رك لغتار دو غمچه باشلادي . اوه يازب چوق شكر ! سراج اسئده . برغزته دها چقچاق ايش . از مبرنده دروز غزته سي چئمش استئابولده برطاقم عثمانلور دها مجدداً غزته امتيازى اكشدر . امان ! چقار سونلر چقار سونلر ! هر كس دبئي چقارسون . مقصدلر نه در كورسون ! خلاصه سي اله آئسون ايچايي نه ايسه اولوجهله حركت ايدلسون . البته هر كس مقصودي سعادت . اماروايت مختلف ائمش . . . . . بو اخلاق روايات نه زمانه قدر دوام ايدمك . ائك يرنه فكر اتحاد كلسون . مقصداً چائشسون . شمدي به قدر حكومت مطبوعاتدن قورقورمش . آئك ايچون نحو ائمكه چالاشيورمش .</p>	

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Bedir, "Dostlarımızdan Bir Zatın Şükranesi", 1 Teşrinievvel 1288, Nr: 13, 2.

Diyojen'in Tatil Cezası Almasına Neden Olan ve İran Şahının Bağdat Ziyaretini Mizahi Bir Üslupla Haber Veren Yazı

نومرو ۴
بجشنبه ۲ كانون اوا سنه ۱۲۸۶
برنجی سنه

هفته‌ده بر دفعه طبع و نشر اولور . غزته خانه‌سی غلط‌ده یکی جامع جاده‌سنده واقع زنجیرلی خان دروننده کانتدر . برسته‌لیکی نصف عثمانلی لبراسته والی ایلانی ۱ - مجیدیه و بر نسخه‌سی ۱ غروشه در طشره ایچون پوسته اجرعی ضم اولور . اعلاناتک بهر سطرندن ۳ غریش و میند سارک سطرندن ۶ غروش انور .

جان واریش . الیک خانقین جاده‌سنندن کچیدی تمام اوتوز الی ساعت امتداد ایش . انحق بونفوسک هپسی انسان اولوب اوتوز بیکی آت دوه اشک کچی حیوان اولدیغندن مشار الیهک معنی خلقی طوبی اون بیسک کشیدن عبارت دیمک اولور . اول امرده بزم قلمچی سنار الیه باغچه قیوسنده کی تذاکوچی حسین افندی به خلوص ایچون مشار الیهک قدومنی تبریک ایندکدن صکره شو قرق بیک حیوان و انسانی حساب ایدلم باقلم . بو مقدار نفوسدن بالکنز ربی ایکی ایاقلی حساب ایدلم شرطیله برطالی جلاق برالمقی نعلی بر مقدار اید عانت اوزره قوندره و چیرمه‌لی تمام بوز قرق بیک ایاقلی حاصل اولور . باش مقدار نفوسه معادل اولوق لازم کلورسده کافه‌سی برجرم و نقلنده اوله‌میوب چونکه ایچلرند اشک باشی دوه باشی آت باشی کچی مختلف جسمنده باشلر اولدیغنی کچی انسان باشلرینک دخی الی دره‌لمکدن بیک دره‌لمکه قدر تساوت اوزره بولنه جفته اشته‌باش اولدیغندن بولنه بر حد متوسط وضعیله خجرا ایدیلرک تقسیمی حالنده سالف الیاب بوز قرق بیک ایاقلی نسبتنده انسان باشی حاصل اوله‌جینی بدیهیدر . قولاقدر دخی باش کچی بوز بلوب دوزلمکه محتاجدر . چونکه هر قدر

تصحیح

دیوژنک بکن هفته‌کی نسخه‌سنده مندرج طاوق کومسی محاوره‌سنده (سارق) یازلیق لازم کلورکن ترتیب سهوی اوله‌رق (طاوق) یازلشدر . بسطلی خروس عقللی مرتب افندیلر و یاخود ترتیب نصحیحی ایدن ذات طاوق کومسته سارقدن زیاده طاوخی مناسب کورمش دیمک اولور . شو حالده عجباً اوله بر محاوره‌دن نه یوانه نکتده معنا چیقاردیلر ؟ کولکل بوراسنی اوکرتمک استر . غزته‌نک مرکز اداره‌سیله مطبعه‌سی برخلده و یاخود بکدی بکریته فریب بولنه ایدی مطلقاً صوراردم . نحی شوکه بن بلکه خروس اوقوردبو (خرسز) یازمق استدمده مخصوص سارق یازمشیدم . بو حاسبجه طاوق الیه سارق مرتب و صحیح نظرلنده هیج فرقلی یوق ایش . بلایلم لازم اولور .

اوله‌رق ایس شقی

دقته لازم

اهل مراقه بر کوزل حساب

بغدادی تشریف ایدن ایران شاهینک معینده قرق بیک

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Diyojen, "Ehl-i Meraka Bir Güzel Hesap", 2 Kanûnevvel 1286, Nr: 4, 1.

Gazete 16

Diyojen'in Kapatılmasına Gerekçe Gösterilen Karikatür

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Diyojen, (İktidardan uzaklaştırılan Mahmud Nedim Paşa kabinesini eleştirirken, göreve yeni getirilen Midhat Paşa kabinesini övmüştür. Alttaki yazıda: Girenlere Günlük Tütsü Çıkanlara Na-burun), 20 Mayıs 1288, Nr: 123, 4.

۱ نسخه سی ۲۰ پاره در ۴۱

ولایات ایچون بدلی
اوج آبلنی ۵۰۰ آلتی آبلنی ۱۰۰
سنه لکی ۲۰۰ غروشدن .

اداره یه متعلق ایشد
ایچون حافظه سرب افسر یه مر اجبت
ابدلیدر .

حَدِیْقَه

یای پائیه خرنه سی

بای تخت ایچون بدلی
اوج آبلنی ۴۰ آلتی آبلنی ۸۰
سنه لکی ۱۵۰ غروشدن .

مرکز تحریر و اداره
باب عالی اتصانده نعلی مسجد
چاده سنه در .

[نومرد ۵۴] استانبول بازار ایرتسی فی ۲۷ کانون نائی جلالی ۱۲۸۹ سنه [۲۷ ذی القعدة

وارمش ! بو حال مرز، سبب والله مرزك تریه
اولادده اولان نقصانلری اهمالری ده اولوغریسی
جهلری دكلی ؟
سز لازم اولان علملری کوزلجه اوکرنگه همت
ایدك که بشدیره چكکر، چوققلر بزم کبی مسکن
بزم کبی عاجز بزم کبی محروم سعادت اولسون .
حاصلی همشیره زماز جهل ونقصان زمانی دکل
معرفت و کمال عصریدر .
هر روك سعادتنه قادنلرک تریه سی هر روك فلاکنه
بنته قادنلرک تریه سنزلکی مسیب اولور . دیک که
وطنک خیر و شری سزک الکرده در چالیشک که
سزده خیره سبب اوله سکر .

توفیق
لاحقه

بکن کون مکشکره اوج غرته تخصیص ایتدک
کوندر بورز . غرته دنیاده هر کون اولوب بیان
شیلرک آینه سیدر . انسان آند هر شبی
کورد . هر ادری بولور . عبرت اله جق حصه
قاه بقی چوق شیلره واقف اولور .
بشموره مقدار صگری خبر و برکده او قدر
کوندرلم . بز اوقونه رعیت ایدلره خدمتکارز
بشقه مدار افخارمز بوقدر . والسلام
ترسانه عمله سی

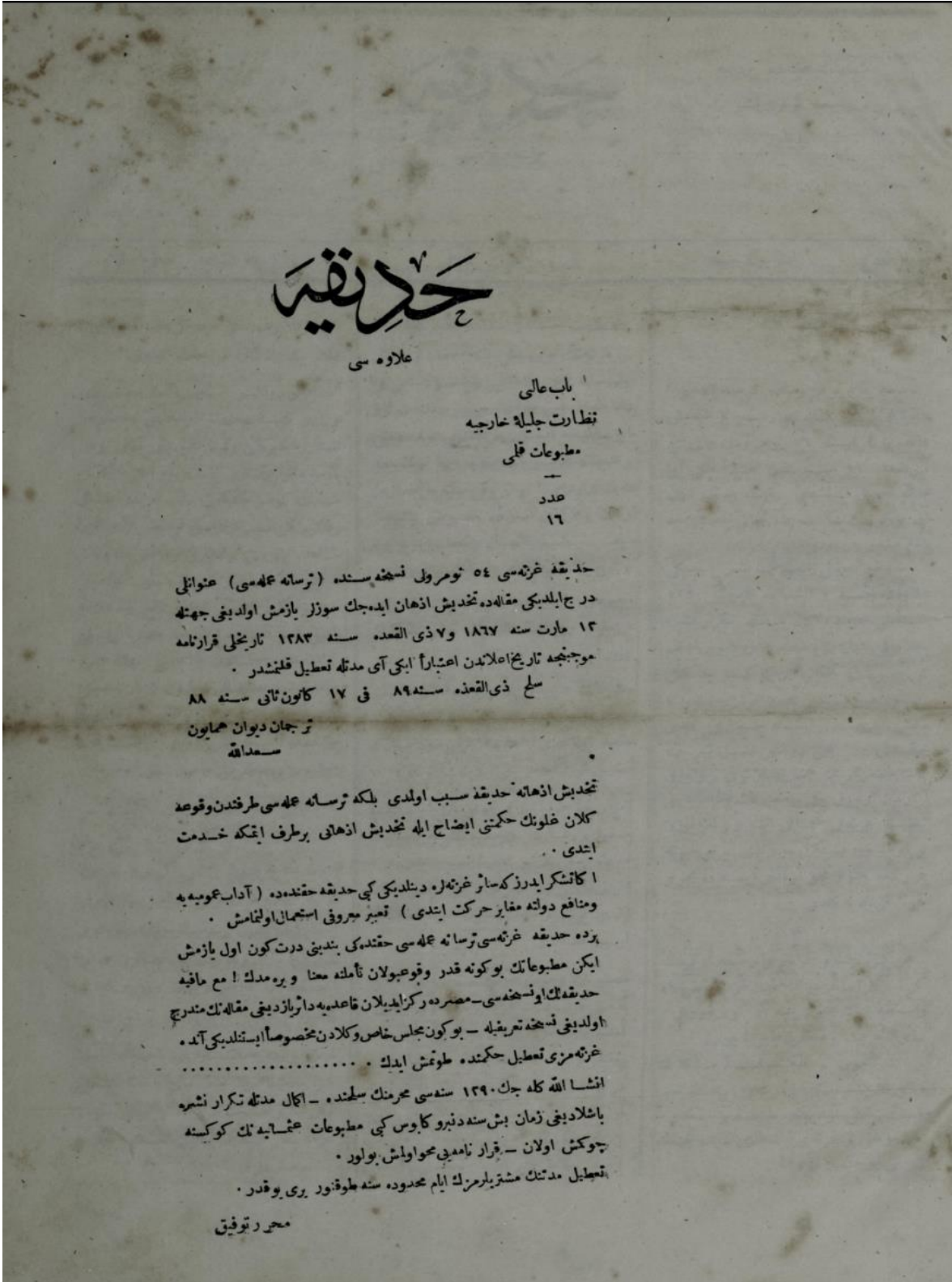
بکن بچشبه کونی ترسانه عمله سندن بش
آلتی یوز کشدک باب عالیک صدارت دارومی
پشکاهنده جمعه مزام اولان اون برآبلنه بک
اعطاسنی استنعا ایتدکاری بی بازنش ایدک .
بولر اولکی کون - حتی بعضیلرک زویجه
و والدهی دخی برابر اولدینی سالد . یته باب
غالی پشکاهنه کادک طویلا شلدر . یله میر که
مستولاری اسعاف اولدیمی ؟
پده ایشندک که بولر جمعه کونی سلام موقعنه
کودوب عرضحال تقدیم ایتک ایشلر سده

تون اورو پالاله طارنقی استبان آمر بقای غونه
طوغنه چالشلیدر .
{ کوزل ایش باقی استبان کوزل ایشه تقلید ایدر }
بو کون آمر بقاده بریمی مریته تخصیص مخصوص
اولان مکشکرده کی خواجهرک درنده اوچندن
زیادسی قادن ایش [۱] حتی یکی طوطی قلدی
بر اصول معارف اقتضاسیج بوندن بوله عومادریجه
اول مکشکرته قادن خواجهری نمسین
اولده جقمش . چونکه قادنلرک چوجقه شفقتی
وانلره اوغراشمقده صبر و سکوتی باطبع ارککلردن
زیاده اولدینیچون قادن لدریه اولان چوققلر
اکثر بت اوزده ارکک خواجهرک اوقوت قانندن
دها سهولتی تحصیل ایتدکری تجریه الله ثابت
اولددر . بوندن بیته قادن خواجهرار ککلره
و بریلان معاشک نصیحه قناعت اید . یله چکری
جهنسه بزده محتاج اولدینر خواجهری قانلردن
چوقلثغه شیرت ایدرسک معارف عومیه
تخصیصاتک آزانلره برابرک چوق قائده اید چکی
شبهه سزدر .
دار المعلمات طالباته خطاب
همشیره !
بوشنه مکشکرذن درت بش خانک معلمه لکه
اجازت آلدینی ایشندک . دنیار قدر بمنون
اودق . انشاء الله کله جک سنده اجازت
الانلرکز ده اچوق اولور .
سز غیبت ایدک اوقوغنه تحصیل کالاته
چابشک که ملک اخلاقی خلقک نروقی و منک
معوریت و سلامتی سزک تریه اید چککر
چوققلر سایه سنده حاصل اوله جقدیر .
زیرا اولاد وطنک ذهنتریه حب وطن میل
انسانیت تفهیم ایدک بک والدیه زدر .
باقلر بزی کورمور بکر که مسکنتز نه درجه
[۱] براسنا سنده کورک بالکرتو بوقده ۲۲۷۹۱
قادن خواجهری وارمش

توجهات پوصله سی
بحر به نظارت جلیله سی از میروالیسی سابق دوللو
حسین عونی پاشا حاضر ترینه توجیه بولشددر .
(حقیقه تشکر اولور)

دار المعلمات

ملکمرده پتاج سنه ایجتده وجوده کلان وسائل
معارفک التالی دار المعلمات . اصول تحصیل
و صورت تدیسلرک نه بولده اولدینیسی بتلر
والده موجود اولان وسائل تحصیلک نه درجه زده
نقصان اولدینیسی بیلورسه کده بومشکک مادی
و معنوی استقبالی نامینه مدار اولان اسابدن بری
وبلکه برنجیسی اولدینی کال مساریله اعتراف ایدرز
دنیاده هر کسک افکاره اخلاقیه طونه حتی طریق
مبدی چوق جلق اولدینندن ترقیات ملیه تک
برنجی درجه ده قوه سائقه سی والدلر ایدکی
درجه ده خواجهر زدر .
قاندلر ده کله لکده حسن تریه الله مألوف
اولورسه بارن (صاحب البیت) ترکیه سی وفادینی
اولدقاری زمان اولادینی حسن تریه عبداللرینه
حسن معامله ماملرینی حسن اداره ده موق
اولورز .
برملک معرفت و ترقیبی ثروت و شوکتی نسوانک
درجه تریته کوردر .
انسانک برنجی مکشی آغوش مادر برنجی درسی
تریه مادر اولدینی ایچون اگر مقصد حقیقه
معارف عومیه خدمت ایدسه همان هرشیدن اول
قاندلردن خواجهر بشدیر مکه و بونلری بالکر
اطفال نامه حمر ایتوب برنجی درجه ده تحصیل
مخصوص اولان مکشکرده ممکن اولدینی قدر
بوندن معامله تریته باقلایدر .
طوتشصوصه طوقی بکر یدی بکر ی سکر
ملیونن عیار ایدر ثروت و شوکت جهتارنده

Kaynak: Hadika, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, "Babîâli Nezaret-i Celîle-i Hâriciye Matbuat Kalemî", Selh-i Zilkade 1289, İlave.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı : Suna KOTAN
Doğum Tarihi ve Yeri : 10.07. 1979/ERZURUM
e-mail : kotan1suna@gmail.com

Eğitim

Derece	Üniversite	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Erzurum Teknik Üniversitesi	2020
Lisans	Atatürk Üniversitesi	2015
Lise	Açıköğretim Lisesi	2011
Bildiği Yabancı Diller	:	

Bilimsel Faaliyetler

Proje :
Makale :
Kongre :
Sempozyum :

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :
Staj :